

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mushfig MAMEDZADE

ERKEN DÖNEM SOVYET TARİHÇİLİĞİNDE (ŞARKİYATÇILIĞINDA)
TÜRK İNKİLÂBİ TARİHİNE BAKIŞ AÇISI: V. A. GURKO KRYAJİN'İN "İSTORIYA
REVOLUTSİİ V TURTSİİ, MOSKVA, 1923. (TÜRK İNKİLÂP TARİHİ)" İSİMLİ
ESERİ ÖRNEĞİ (ESER TERCÜMESİ, TAHLİLİ VE TENKİDİ)

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mushfig MAMEDZADE

ERKEN DÖNEM SOVYET TARİHÇİLİĞİNDE (ŞARKİYATÇILIĞINDA)
TÜRK İNKILÂBİ TARİHİNE BAKIŞ AÇISI: V. A. GURKO KRYAJİN'İN “İSTORİYA
REVOLUTSİİ V TURTSİİ, MOSKVA, 1923. (TÜRK İNKILÂP TARİHİ)” İSİMLİ
ESERİ ÖRNEĞİ (ESER TERCÜMESİ, TAHLİLİ VE TENKİDİ)

Danışman
Doç. Dr. Şahin DOĞAN

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mushfig MAMEDZADE'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : (İmza)

Üye (Danışmanı) : (İmza)

Üye : (İmza)

Tez Başlığı: Erken Dönem Sovyet Tarihçiliğinde (Şarkiyatçılığında) Türk İnkılâbı Tarihine Bakış
Açısı: V. A. Gurko Kryajin'in "İstoriya Revolutsii v Turtsii, Moskva, 1923. (Türk İnkılâp Tarihi)"
İsimli Eseri Örneği (Eser Tercümesi, Tahlili ve Tenkidi)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 21/06/2019

Mezuniyet Tarihi : 27/06/2019

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Erken Dönem Sovyet Tarihçiliğinde (Şarkiyatçılığında) Türk İnkılâbı Tarihine Bakış Açısı: V. A. Gurko Kryajin’in “İstoriya Revolutsii v Turtsii, Moskva, 1923. (Türk İnkılâp Tarihi)” İsimli Eseri Örneği (Eser Tercümesi, Tahlili ve Tenkidi)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Mushfig MAMEDZADE

İmzası

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Mushfig Mamedzade
Öğrenci Numarası	20155206011
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Şahin DOĞAN
Tez Başlığı	Erken Dönem Sovyet Tarihçiliğinde (Şarkiyatçılığında) Türk İnkılâbı Tarihine Bakış Açısı: V. A. Gurko Kryajin'in "İstoriya Revolutsii v Turtsii, Moskva, 1923. (Türk İnkılâp Tarihi)" İsimli Eseri Örneği (Eser Tercümesi, Tahlili ve Tenkidi)
TurnItIn Ödev Numarası	1147183950

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 148 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 26/06/2019 tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil %2'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

26/06/2019

(imzası)

Doç. Dr. Şahin DOĞAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM SOVYET TARİHÇİLİĞİ: ŞARKİYATÇILIK

1.1. Rusya’da Bolşevik İhtilali Sonrası Şarkiyat Çalışmaları.....	10
1.2. Bolşevik İhtilali Sonrası Şarkiyatçılığında Petersburg Okulu	13

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYET DÖNEM ŞARKİYATÇILIĞINDA TÜRK İNKILÂP TARİHİNE BAKIŞ AÇISI

2.1. Erken Sovyet Dönemi Tarihçiliğinin Türk İnkılâp Tarihine Bakış Açısı.....	16
2.2. Sovyet Dönemi Tarihçiliğinin Türk İnkılâp Tarihine Bakış Açısı	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

V. A. GURKO-KRYAJİN (1887-1931)

3.1. Gurko Kryajin	23
3.2. Bolşevik İhtilali ve Gurko Kryajin	24

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“İSTORİYA REVOLUTSİİ V TURTSİİ” (TÜRK İNKILÂP TARİHİ) İSİMLİ ESERİN TAHLİLİ VE TENKİDİ

4.1. Eserin Genel Özellikleri	29
4.2. Eserde Kullanılan Dil ve Üslup	30
4.3. Eserin İç Tenkidi	33
4.3.1. Tanzimat-Abdülhamid Dönemi.....	33
4.3.2. Jön Türk Dönemi.....	34
4.3.3. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki Dönemi Millet Politikası.....	39
4.3.4. Millî Mücadele-Lozan Dönemi.....	44

BEŞİNCİ BÖLÜM

“İSTORİYA REVOLUTSİİ V TURTSİİ” (TÜRK İNKILÂP TARİHİ) İSİMLİ ESERİN TERCÜMESİ

5.1. “İstoriya Revolutsii v Turtsii” Eserin Tercümesi	53
---	----

5.2. “İstoriya Revolutsii v Turtsii” Eserin Kaynakçası.....	144
SONUÇ	146
KAYNAKÇA.....	148
EK 1 –GURKO KRYAJİN (JURAVLEVA, 2003: 4. ALINMIŞTIR).....	153
EK 2 – V. A. GURKO KRYAJİN’İN LENİNGRAD DOĞU ENSTİTÜSİNDEKİ DOSYASI (“İSTORİYA SANKT-PETEBURGSKOGO UNİVERSİTETA V VİRTUALNOM PROSTRANSTVE” ALINMIŞTIR).	154
EK 3 - “İSTORİYA REVOLUTSİİ V TURTSİİ” ESERİN KAPAĞI.....	155
EK 4 - MİTHAT PAŞA: 13.....	156
EK 5 - ENVER PAŞA: 29.	157
EK 6 - MUSTAFA KEMAL: 98.....	158
EK 7 - TBMM DİVANI M. KEMAL İLE BİRLİKTE: 121.....	159
EK 8 - SAKARYA MEYDAN SAVAŞI (TÜRK AFİŞİ: 146.)	160
EK 9 - MİLLİYETÇİLERİN LİDERLERİ (TÜRK AFİŞİ, ORTADA TÜRKİYE’Yİ SİMGELEYEN KADIN, HANÇERİ İSTANDUL’A İŞARET ETMEKTEDİR: 162.).	161
EK 10 - ASYA TÜRKİYESİ: 88-89.	162
EK 11 - BOĞAZLARVE DOĞU TRAKYA: 179.....	163
ÖZGEÇMİŞ	164

KISALTMALAR LİSTESİ

bk.	Bakınız
s.	Sayfa
VNAV.	Vserossiyskaya Nauçnaya Assotsiatsia Vostokovedenia
RSFSC.	Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyet
SSCB (SSSR).	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM.	Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖZET

Rusya’da Ekim İhtilâli sonrası dönemde, bütün bilimsel çalışmaların ideolojik olarak temelinde adım adım yeniden yapılandığı, tarihî araştırmaların özelliklerinin ve yönünün farklılaştığı zaman Türkiye’de sosyo-ekonomik tarihsel sürecin gelişimi, üretim gücü ve üretim ilişkilerindeki değişim, milli bağımsızlığın özellikleri, Türk halkının milli kültürünün oluşumu gibi köklü bilimsel sorunlar Sovyet Türkologlarının ve tarihçilerinin dikkat merkezlerine oturdu. Türkiye’nin özellikle yakın dönem tarihine dikkat çekilerek, Türk halkının milli bağımsızlığı uğruna mücadelesine bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, Türkiye’nin geçmişini yeni teorik esaslara göre inceleme gereği Sovyet Türkologlarının ve tarihçilerinin konularını teşkil etti.

İşte bu tez ile Çarlık Rusya’sından Sovyet Rusyası’na geçiş sürecinde Türk tarihine bakış açısındaki değişim ve erken dönem Sovyet Şarkiyatçılığı’nın 1920’li yıllarda Petersburg Devlet Üniversitesi’nde, Yakın Doğu ülkelerinde milli bağımsızlık hareketleri konusunda dersler veren V. A. Gurko Kryajin’in tarihçiliği ve “İstoriya Revolutsii v Turtsii, Moskva, 1923. (Türk İnkılâp Tarihi)” isimli eseri örneğinde eserin tercümesi, tahlili ve tenkidi yapılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: V. A. Gurko Kryajin, Türk İnkılâbı, Sovyet Şarkiyatçılığı

SUMMARY
PERSPECTIVE OF EARLY PERIOD SOVIET HISTORIOGRAPHY
(ORIENTALISM) ON THE HISTORY OF TURKISH REVOLUTION: THE
INSTANCE OF V.A. GURKO KRYAJIN'S BOOK NAMED "İSTORIYA
REVOLUTSII V TURTSII, MOSKVA, 1923." (TRANSLATION, ANALYSIS AND
CRITICISM)

In the period after the Russian October Revolution, all the scientific work of ideologically as restructuring step by step on the basis of the development of the socio-economic history in Turkey when the differentiation of features and aspects of historical research, exchange of the productive forces and relations of production, the characteristics of national independence, national of Turkish people well-established scientific problems, such as the formation of culture, were placed in the attention centers of Soviet Turkologists and historians. Turkey drawing attention to history, especially recently, Turkish folk Republic of Turkey's institutions, depending on the struggle for national independence, has formed Turkey's history the new theory according to the principles inspection requirements of the Soviet Turcologist and historians issues.

With this thesis, V.A. Gurko Kryajin, who gave lectures on the change in the history of Turkish history from Tsarist Russia in Soviet Russia and the lectures on the national liberation movements in the Near East in the 1920s of the Early Soviet Orientalism. and tarih Istoriya Revolutsii v Turtsii, Moskva, 1923. (History of Turkish Revolution), In the name of his work named 19 Name of Turkish Revolution v, he is examined by analyzing, analyzing and criticizing the work.

Keywords: V.A. Gurko Kryajin Turkish Revolution, Soviet Orientalism

ÖNSÖZ

Türkiye’de Sovyet dönemi ve özellikle Sovyet erken dönemi tarih araştırmaları hem genel olarak hem de şarkiyatçılık özelinde yeterince araştırılmış bir alan olmadığı gibi özellikle bu dönemde Rusya’da kaleme alınmış “Türk İnkılâp Tarihi” konulu araştırma sahası da herhangi bir bilimsel araştırmaya konu olmamıřtır¹. Bu nedenle tezimizin konusunu teşkil eden bu dönemin karakteristik yazarlarından birisi olan Gurko Kryajin’in “İstoriya Revolutsii v Turtsii, Moskva, 1923. (Türk İnkılâp Tarihi)” isimli eseri örneğinde eser tercümesi, tahlili ve tenkidi çerçevesinde “Erken Dönem Sovyet Tarihçiliğinin” Türk İnkılâbına bakış açısının ortaya konması bizce önemli görölmüştür. Nitekim böyle bir dönemde, yani kitabın kaleme alındığı 1923 yılında, bir taraftan yeni bir Türk Devleti kurulurken diğer taraftan Çarlık Rusya yıkılmış ve Rusya’da da yeni bir Sovyet hükümeti kurulmuştu. Bu iki yeni kurulan devletin bir birleri ile münasebetleri oldukça önemli bir evreye girmiş ve her iki yeni hükümetin izlediği politikalar dönemin uluslararası konjöktüründe kendileri açısından belirleyici roller oynamıştır. Böyle bir çalışmanın hem Sovyet tarihçiliğinin başlangıç evresi özellikleri, hemde Türk tarihine bakış açısının ortaya konması açısından önem arz ederken, dönemin Rus Bolşevik hükümetinin tarih alanında temsilcilerinden biri olan Gurko Kryajin’in bu eseri aynı zamanda dönemin devlet bakış açısını da gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Böyle bir çalışma dönemin iç siyasi ve dış siyaset analizlerinde de kullanılabilir önemli ipuçları vermektedir.

Tezin giriş bölümünde Çarlık Rusya’da Oryantalizmin Doğuşu ve Gelişimibaşlığı ile Ekim ihtilali öncesi Rusya’da şarkiyatçılığın gelişimi anahatları ile verilmek suretiyle tezin diğer bölümleri ile bir bütünlük sağlanması hedeflenmiştir.

Tezimizin “Erken Dönem Sovyet Tarihçiliğinde şarkiyat Çalışmaları” isimli birinci bölümü’nde, erken dönem ve daha sonrasında Sovyet şarkiyatçılığı ele alınarak genel bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde Bolşevik İhtilali sonrası şarkiyat çalışmaları ve Petersburg Okulu da genel hatlarıyla ele alındı.

¹ Türkiye’de bu konuya ilişkin yapılmış olan bazı çalışmalar şunlardır: Ataöv, T. (2004). “Sovyetler Birliği’nde Türkoloji Çalışmaları”. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkoloji Sayısı, 2: 90-107.

Liaisan, ř. (2005). *Soviet Studies on Turkey, 1917-1991: Institutional History and Analytical Perspectives*. Submitted to The Atatürk İstıtute for Modern Turkish History in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, Boğaziçi University, İstanbul.

Doğan, ř. (2013). “Rusya’da Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Rusça Yayımlanmış Türkiye Bibliyografyaları”. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 173-194.

İkinci bölümde Gurko Kryaji'in dışındaki yazarların da görüşlerinden faydalanılarak erken Sovyet dönemi ve Sovyet dönemi tarihçiliğinde Türk İnkılâp Tarihine bakış açısını ortaya koymaya çalıştık.

Üçüncü bölümde Bolşevik İhtilali sırasında ve sonrası Gurko Kryajin'in kısa bir biyografisi, onun tarihçiliği ve eserleri kaleme alındı.

Dördüncü bölümde “İstoriya Revolutsii v Turtsii (Türk İnkılâp Tarihi)” adlı eserin tahlili ve tenkidi yapılmıştır.

Beşinci bölümde eserin tam tercümesi verilmek suretiyle tez tamamlanmıştır. Tercüme sırasında bazı güçlüklerle karşılaştık. Özellikle popüler bir dilin kullanılması nedeniyle akademik tarihçilik açısından oldukça zor değerlendirilebilecek bir tarih bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu nedenden ötürü tercümemizde özellikle II. Abdülhamid ve diğer Osmanlı kişi ve kurumlarına karşı kullanılan ifadelerin oldukça ileri gidilerek kullanılması nedeniyle bunların daha yumuşatılarak çevrildiğini belirtmek isteriz. Elbetteki eser içerisinde yer alan bütün görüş ve fikirler ayrıca kullanılan üslup yazarın kendi görüşleri olup yazarın bakış açısını ortaya koymaktadır. Yazarın üslubu ile ilgili değerlendirmeler tezin Dördüncü Bölümünde yapılmıştır. Ancak şunu belirtmemiz gerekir ki yazarın bazen popüler dili de aşarak kullandığı –özellikle aşağılayıcı- bazı kelimeleri tezin tercümesi sırasında kullanmadık. Bu kavramlar tezin tahlili sırasında belirtilmiştir.

Tarihçinin özellikle Abdülhamid Dönemi, Abdülhamid'in şahsiyeti ve Ermeni meselesine bakış açısı ve bu alanda kullandığı terminoloji ve kavramlar (Eserin tahlil edildiği Dördüncü Bölümde detaylı olarak belirtilmiştir) günümüz bilimsel tarihçiliğinin ortaya koyduğu gerçeklerle birçok yönüyle uyuşmamakta ve gerçeği yansıtmamakla birlikte, biz bu bölümlerin tercümelerini de bütün yanlışlıklarına rağmen özellikle Türk tarih araştırmacılarının dönemin bakış açısını, ileri sürülen tezleri ve analizleri görmeleri ve değerlendirmeleri açısından önemli bulduğumuzdan tercümede yer verdik.

Ayrıca bu eser değerlendirilirken, 1923 gibi –henüz Lozan Görüşmelerinin devam ettiği bir dönemde– erken bir dönemde kaleme alınmış olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Okuyucu eserde birçok yorum ve tarihsel gerçeklerle uyuşmayan bilgileri değerlendirirken dikkat etmeli ve bu eserin dönemin ideolojik tarih yazıcılığının bir ürünü olduğunu gerçeğini unutmadan değerlendirmelidir.

Eserin içerisinde yer alan 6 resim ve 2 harita tezin ekler kısmına eklenmiştir.

Böyle bir tez çalışması elbetteki söz konusu eser ve dönemin İnkılâp Tarihi yazarlığı özellikle tenkit kısmında modern tarih yazımının ortaya koyduğu bilimsel tarih çalışmaları, Türkiye'de ve Dünya'nın diğer ülkelerinde kaleme alınmış “Türk İnkılâbı”, “Türk

Modernleşmesi”, “Türk Aydınlanması” gibi alanlarda kaleme alınmış eserlerle karşılaştırma, tartışma, analiz ve düzeltme ile çok daha verimli bir çalışma sahası oluşturacağını belirtmek isteriz.

Bu tezin hazırlanması ve düzeltilmesi sırasında bana fikir ve önerleriyle yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Şahin DOĞAN’a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu çalışmanın çevri bölümünde emeği geçen Öğr. Gör. Murat ÖNAL’a ve arkadaşım Melih Taha ÖZTÜRK’e teşekkür ediyorum.

Mushfig Alamdard oğlu MAMEDZADE
Antalya, 2019

GİRİŞ

Çarlık Rusya’ında Oryantalizmin Doğuşu ve Gelişimi

Rus şarkiyatçılığının yükselişi XIX. yüzyılda başlamış ve bu alanda O. İ. Senkovski, V.D. Smirnov gibi şarkiyatçılar yetişmiş, bu âlimler, Rus şarkiyatçılığını etkileyecek yazılı eserler meydana getirmişlerdir. Bu tarihçilerin çalışmaları daha sonra Sovyet tarihçiliğinin gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır. Sovyet rejiminin “sovetski çelovek²” kavramını bilime kazandırmasına ve Marksist-Leninist ideolojiyi benimsemesine rağmen Çarlık Rusya’sından kalma bu katkı, kendi döneminde de devam etmiştir.

Rusya’nın coğrafi konumu, Doğu ülkeleri ile komşuluğu, siyasi ve ticari teması, doğu halklarını topraklarında bulundurması doğal olarak Doğu’ya olan ilgisini artırmıştır. Rusya’da Türk Devleti hakkında bilgiler yıllar boyunca takip edilmiştir. Nitekim daha Bizans İmparatorluğu’nun yıkılması, İstanbul’un Fethi (1453) gibi olaylara tanık olan vakanüvis Nestor İskender tarafından kaydedilmiştir. Osmanlıların Kırım Hanlığını (1475) ele geçirmesi gibi önemli tarihi gelişmeler de tüm vakayinamelerde kaydedilmiştir³.

Dış politikasından sorumlu ilk devlet müessesesinin⁴ kurulmasından önce Moskova Devleti’nin harici münasebetlerini Kazenny Dvor⁵ tercümanları yürütmüştü. Bu tarihi aşamada dilmaç yetiştirecek okullar olmadığı için tercümanlar Romanov şehriden getirilip Tatar dilini öğrenmeleri için Astrahan şehrine gönderilmiştir. Doğu ülkelerine giden elçiler şark dillerine hâkim olmadıkları için sefere dilmaçlar katılmıştı⁶.

Çarlık Rusya’ında oryantalizmin temelli doğuşu Büyük Petro (1682-1725) döneminde gerçekleşti. 1714’de Kunstkamera Müzesi kuruldu. Müzeye ilk koleksiyonları Büyük Petro armağan etti. Çarın bu davranışı üst düzey devlet adamlarını teşvik etti⁷. 1728’de Kunstkamera’ya nümizmatik koleksiyonlar (Tatar sikkeleri) ve doğu el yazmaları getirildi. Kunstkamera bu şekilde gittikçe Doğu koleksiyonların ana merkezi oldu. Rusya’da şarkiyatçılığın gelişmesini 15 Mayıs 1722’de Büyük Petro’nun İran seferinden sonra başladığı düşünebilir⁸.

---

² Sovyet İnsanı.

³ Zaytsev ve Oreškova, 2010: 11, 15.

⁴ Posolski Prikaz- Rusya’da dış politikasından sorumlu olan ilk devlet kurumu. Kaynaklarda ilk defa Posolski Prikaz olarak 1562’de bahsedilmiştir.

⁵ Kazenny Prikaz (Kazenny Dvor, Prikaz Kazennogo dvora) – Kazna’nın 1580-1726/27 taşıdığı isim. Kazna – knyazlar yönetiminin vergilerin tahsil edilmesini, gümrük vergilerini, kontrol eden bir bölüm idi.

⁶ Bertels, 1972: 5-6.

⁷ Kulganek, 2008: 25.

⁸ Bertels, 1972: 7.

1724 tarihinde kont A. İ. Rumyantsev'in (1680-1749) Osmanlı İmparatorluğu'na daimî elçi olarak gönderilmesiyle iki ülke arası diplomasinin temelleri atılmıştır⁹.

Büyük Petro 28 Ocak 1724 tarihinde akademinin kuruluşuna dair kararname çıkardı. Ünlü Alman asıllı âlim G.V. Leibniz (1646-1716) Petro'nun davetiyle akademi projesinin hazırlanmasına katıldı. Petro'ya yolladığı mektuplarda açılacak olan Bilimler Akademisi'nde doğu dillerinin akademik programa konmasına taraftar olduğunu belirtmişti¹⁰.

Bilimler Akademisi'nin Büyük Petro'nun emriyle kurulması tesadüf değildir, çünkü Akademi'nin kuruluşu Rusya İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi gücünün Avrupa Devletleri sistemine damga vurmasına denk gelmişti. Yani, devletin kuvvetinin sadece askeri ve donanma gücünden ibaret olmadığı, ayrıca aydınlanmanın bildiğimiz kaleden ve toptan daha etkili olduğu anlaşılmıştı. Zira "Bize aydınlanmayı ve ilmi verin biz topları ve kaleleri icat ederiz", derdi Büyük Petro¹¹.

Petro'nun ömrü akademinin açılmasına yetmedi, ancak yerine geçen I. Katerina'nın (1725-1727) desteğiyle Rusya Bilimler Akademisi 1725'de kurulmuş oldu. Bilimler Akademisi'nin ilk müderrisi oryantalist, Türkolog G. Z. Bayer¹² (1694-1738) olmuştur. Bayer Türk lehçeleri üzerine araştırmalar yapmaktaydı. Ebul Gazi Bahadır Han'ın "Türk'ün Soy Ağacı ve Türk Şeceresi" eserini inceleyerek "Obrazets iz Knigi Abu-l-Gazi" başlıklı çalışmasını tamamlamıştı. Yine, Yenisey Türk-runik veya runik harfleriyle yazılmış yazıtları Kelt yazıtlarını tenkit ederek araştırmıştı¹³.

Oryantalist G. Y. Ker (1692-1740) akademide çalışmak için Petersburg'a davet edildi ve 1731'de Kollegia İnostrannih Del'a¹⁴ doğu dilleri tercümanı olarak atandı. Sonra müzedeki Doğu sikke koleksiyonunu incelemeye başladı ve kronolojiye göre bir katalog oluşturdu¹⁵. 1733'de G. Y. Ker Rusya'da Doğu Akademisi kurma düşüncesini ileri sürdü fakat müderrisler tarafından düşüncesi sert eleştirilere maruz kaldı. G. Ker'e göre Doğu Akademisi Rusya'nın Doğu'da sadece diplomasi faaliyetine etken olmayacaktı, ayrıca Asya topraklarındaki aydınlatma faaliyetlerini de üstün kılacaktı. Kısaca, Doğu ilmi kaynaklarının Ruslar tarafından incelenmesinin Rusya tarihi için fevkalade önem taşıyacağı fikrinden yanaydı.

⁹ Kim, 1990: 43.

¹⁰ Kim, 1990: 49.

¹¹ Veselovski, 1865: 3-4.

¹² Rusya Bilimler Akademisinin Bayer, Fren vs. başkanlarının Rusya'da Genel İlimin doğuşundaki ve ilerleme sürecindeki faaliyetleri hakkında bilgi için bk. Veselovski, 1865: 29-33.

¹³ Kononov, 1972: 400.

¹⁴ Kollegia İnostrannih Del (Çujestrannih Del Kollegia, İnostrannaya Kollegia) – XVIII asırda kurulan ve XIX yüzyılın başlarına kadar Rusya İmparatorluğu'nun dış ilişkilerini yürüten devlet organı.

¹⁵ Kim, 1990: 58.

Sonraki yıllarda Doğu Akademisi kurma fikrini büyük Rus bilim adamı M.V. Lomonosov (1711-1765) ileri sürmüştü¹⁶.

1803'de Bilimler Akademisi yeni bir kanun çıkardı ve 1804'de ilk Genel Rus Üniversite Nizamnamesi yayımlandı. Nizamname sayesinde oryantalizm 1804'de eğitim programına konmuş oldu. Neticede sosyal bilimlere oryantalizm de dâhil olmak üzere ilgi arttı¹⁷.

1804 tarihinde Alman asıllı Sinolog G. Y. Klaprot (1783-1835) Rusya'ya davet edildi. Sibirya (1805-1806) ve Kafkasya (1807-1808) seyahatine çıktı. Kazak, Kırgız, Başkurt kavimleri ile ilgili etnografik bilgiler topladı¹⁸. 1810'da Rusya Bilimler Akademisi'nin ilk oryantal külliyyatını yayımladı. 1815'de Kunstkamera Müzesinin Asya Odası'nın kurulmasında etken oldu¹⁹.

Napolyon'un Rusya seferinden (1812) sonra Doğu Sorunu yeniden gündeme gelmiş oldu. Rusya hükümeti Doğu Bölgesi'nde üstünlük kazanma siyasetini izlemeye başlamıştı. Hükümetin tavrı Rus kamyonunun Doğu'ya ilgisini artırmıştı.

Peterburgskaya Uçitelskaya Seminaria²⁰ 1816'da Glavnıy Pedagogičeskiy İstitut'üne²¹ çevrildi. Glavnıy Pedagogičeskiy İstitut'ünde Arap ve Fars dilleri kürsüsü açıldı. Kürsüye dillerin uygulamalı kullanımı için M. C. Topçubaşı davet edildi²².

Bu dönemde Maarif Nazırı S.S. Uvarov (1786-1855) Doğu bilimlerin ilmi araştırılmasına dair "Vostoçnaya Akademia"²³ projesini hazırladı. S. Uvarov Alman asıllı Doğu bilimci H. D. Fren (1782-1851) ile mektuplaşmaya başlamıştı. Fren, Doğu bölümünün başkanlığına getirildi ve kendi çabası sonucu Asya Müzesi'nde oryantalist kütüphanesi ve Asya arşivi kuruldu²⁴. Ardından Doğu sikkeleri koleksiyonu bölümünde çalışmalarına başlayıp²⁵ katalog oluşturmuştu. 1819'da H.D. Fren koleksiyonun genel değerlendirme raporunu "Sank-Petersburgskiye Vedomosti"²⁶ adlı dergide yayımlamıştı²⁷.

Böylece 1818 tarihinde Petersburg'da şarkiyatçılığın gelişmesinde ileriki yıllarda etken olacak iki merkez olmuştur: Rusya Bilimler Akademisi'ne bağlı olan Asya Müzesi ve Glavnıy Pedagogičeskiy İstitut'ün Doğu kürsüsü.

¹⁶ Bertels, 1972: 9.

¹⁷ Kim, 1990: 58.

¹⁸ Kononov, 1972: 401.

¹⁹ Kulganek, 2008: 25.

²⁰ Peterburg Öğretmen Okulu.

²¹ Merkezi Pedagoji Enstitüsü.

²² Kononov, 1972: 400.

²³ Doğu Akademisi.

²⁴ Kıçanov, 2003: 331.

²⁵ Bertels, 1972: 12-14.

²⁶ St. Petersburg Haber Bülteni.

²⁷ Jeltiyakov, 1984: 91.

1819'da Glavnıy Pedagogičeskiy İnstitut, Petersburg Üniversitesi'ne çevrildi. Üniversite'nin tarih-filoloji fakültesinde tarih, filoloji ve Doğu diller kürsüleri kuruldu. Doğu diller kürsüsünde Arapça J. F. Demanj, Farsça F. B. Şarmua ve dillerin uygulamalı kullanımı alanında M. C. Topçubaşı hocalık yaptılar²⁸.

1822 – 1839'lı yıllarda Petersburg Üniversitesi'nde Arap kürsüsünde Arapça ve Osmanlı Türkçesi müderrisliğine O. İ. Senkovski (1800-1858) getirildi ve profesörlüğü esnasında değerli uzmanlar yetiştirdi²⁹. O. Senkovski'nin bazı öğrencilerine Asya Müzesi'nin müdürü H.D. Fren danışmanlık yaptı³⁰. Osmanlı Ordusuyla savaşan Rus askerlerine 'Karmannaya Kniga Dlya Russkih Voinov v Turetskih Pohodah" Cep Türkçe Sözcüğünü yayımladı³¹. Türkler hakkında çoğu kez olumsuz hüküm vermeye alışmış olan Rusları aydınlatmak için, gerçek tarihçilik yapmaya çalışmıştı. O. Senkovski, Rusların Türkleri olumsuz görmesini Avrupalıların Rusları olumsuz görmesiyle karşılaştırmıştı. Bu yönde 1842 'de O. Senkovski "Biblioteka dlya Çtenia"³² isimli mecmuada Ahmed Resmi Efendi'nin eserlerinden çevriler yayımlamıştır³³. W. Barthold'e göre O. Senkovski "Rus oryantalizminin kurucusu olmuştur"³⁴.

1823'de Yakın Doğu'da hizmet edecek yeni diplomat kuşağı yetiştirmek için Kollegia İnostrannih Del'in Asya Departmanında Doğu dilleri bölümü kuruldu³⁵. Böylece Petersburg'da üç oryantal merkez oluşmuştu.

XIX. yüzyıl Türk-Rus savaşları sırasında tarih, politik, sosyal ve edebi mecmualarda iki ülke siyasi münasebetleri gündeme gelmiştir.

"Vestnik Evropı" (Avrupa Belleteni) mecmuasında slavofil A. N. Pıpin (1833-1904) "Bolgaria i Bolgarı Pered Voynoyu" (Savaş öncesi Bulgaristan ve Bulgarlar) 1877-1878 Türk-Rus savaş öncesi Bulgarların siyasi ve içtimai durumu³⁶; Devrimci (narodovolets), II. Aleksandra karşı suikast düzenleyenlerden biri olan, sürgününden sonra Mukaddes topraklar gezisine katılan İ. P. Yuvaçev (1860-1940) "Palomniçestvo v Palestinu" (Kudüs'e Hac Yolculuğu) İstanbul'un manzarası; Knyaz Antioh Kantemir "V Parije" (Paris'te) Fransa'nın Türk-Rus siyasi münasebetlerindeki önemi³⁷; Moskova Üniversitesi mezunu olan A.S. Traçevskiy (1838-1906) "Soyuz Knyazey i Nemetskaya Politika Yekaterini II"

²⁸ Kononov, 1960: 4-5.

²⁹ Bartold, 1911: 251.

³⁰ Goldobin vd., 1960: 143.

³¹ Kononov, 1972: 405.

³² Okumak için kütüphane.

³³ Smirnov, 1873: I-VII.

³⁴ Zaytsev ve Oreşkova, 2010: 27.

³⁵ Kononov, 1960: 4-5.

³⁶ Pıpin, 1878: 699.

³⁷ Stasuleviç, 1880: 577.

(Knyazler Birliği ve II. Katerina'nın Alman Politikası) isimli doktora tezinde XIX. asırda Doğu Sorunu³⁸; vs. gibi sosyal ve politik tür eserler yayımlanmıştı.

1835 senesinde yenibir Akademi Kanunu çıktı ve bu kanunun hükümlerine göre Doğu ülkelerine ilmi gezi yapanlar maaşa bağlandılar. 1845 tarihinde kurulan Russkoye Geografiçeskoye Obşestvo'sında³⁹oryantalizm çalışmalarına başlandı. Bu kurumdaki çalışmalar, gittikçe akademik oryantalizm ve üniversitede doğu diller üzerine verilen eğitimle sıkı bağlar kurulmaya başladı.Yine, 1846'de açılan Russkoye Arheologiçeskoye Obşestvo'sında⁴⁰ ileriki yıllarda Eski Çağ ve Klasik arkeoloji, Rus ve Slav arkeoloji ve Doğu Arkeoloji bölümleri kuruldu⁴¹.

1835 tarihli Üniversite Kanuna göre Türkçe eğitim de yasal olarak programa konmuş oldu. 1838 senesine kadar O. İ. Senkovski Türkçe müderrisliğine devam etti⁴². 1839-1855'li yıllarda Senkovski'nin öğrencileri olan A.O. Muhlinski (1808-1877)⁴³ ve L. Z. Budagov (1812-1878) Türk lehçelerine merak sarmışlardı ve kürsüde müderrisliğe başlamışlardı⁴⁴. 1842-1845'li yıllarda Muhlinski'nin yardımcısı İ.B. Petraşevski Petersburg Üniversitesi'nde hoca oldu. 1845'de Mushlinski, siyasi güvensizliği nedeniyle kürsüden istifa etmek zorunda bırakıldı. Aynı yılda İ. Petraşevski görevden alındı. 1845/46'de Türkçe profesörlüğüne M. Topçubaşı getirildi. 1846-1848'li yıllarda Türk dilleri üzerinde dersleri Kazan Üniversitesi'nden davetli olan V.F. Dittel (1816-1848) verdi. 1849'da Muhlinski yeniden kürsüye getirildi⁴⁵. Muhlinski, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Abdülmecid'inSultanlık dönemini (1839-1861) içeren dönemleri kendi dersinde anlatıyordu. Derste imparatorluğun siyasi tarihi: Türklerin Balkan, Ön Asya, Afrika fethi ve Türk-Rus münasebetleri üzerinde önemle duruluyordu⁴⁶.

Bu süreç içerisinde Asya Müzesi'nin madeni para koleksiyonuna ve el yazmalar bölümünün koleksiyon sayısının artırılması için ilmi geziler düzenlendi. N. V. Hanıkov (1822-1878) Horasan gezisine çıktı, N. F. Katanov (1862-1922) Batı Çin'ine geziye çıktı. Neticede V. A. Jukovski (1783-1852) İran gezisinden Fars ve Hint taş baskısı⁴⁷ ve 1839'da Mısır'dan ve İran'dan büyük miktarlarda kitap, sikke ve el yazması getirdi. Rus seyyah M.

³⁸ Stasuleviç, 1876: 709.

³⁹Rus Coğrafya Cemiyeti.

⁴⁰Rus Arkeoloji Cemiyeti.

⁴¹Kononov, 1960: 7-8.

⁴² Kononov, 1960: 7-8.

⁴³ Doğan, 2013: 180.

⁴⁴ İvanov, 1960: 141-142.

⁴⁵ Kononov, 1960: 8.

⁴⁶ Goldobin vd., 1960: 145.

⁴⁷ Bertels, 1972: 22.

Vroncenko'nun "Obozreniye Maloy Azii v Ninesnem yeyo Sostoyanii"⁴⁸; Y. N. Serçevski'nin "Obozreniye Osmanskoy İmperii, Moldavii, Valahii i Serbii"⁴⁹; V. Teplov ile A. Çemerzina'nın seyahat hatıraları "Turtsiya Yeyö Moguşestvo i Raspadeniye, istoričeskiye i voyenniye zametki"⁵⁰ eserleri yayınlandı⁵¹. Ayrıca 1864'de Lejan'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli bölgesinin coğrafi tasviri "Etnografia Evropeyskoy Turtsii"⁵² etnografya külliyyatında basılmıştı⁵³.

XIX. asrın ikinci yarısında Petersburg oryantalizminde büyük gelişmeler yaşandı. Petersburg Üniversitesi'nde Doğu diller bölümü (1854-55) açıldı. Kazan Üniversitesi'nin Doğu diller bölümü Petersburg Üniversitesinin doğu diller bölümüyle birleşti⁵⁴. Aynı tarihte Petersburg Üniversitesi'ne Kazan Üniversitesi'ndeki Doğu yazmaları külliyyatları getirildi⁵⁵. Böylelikle Rusya'nın büyük oryantalistleri bir araya gelmiş oldular. Ayrıca Doğu ülkelerin tarihi resmi olarak müfredata kondu: A. Kazem-Bek ile L.Z. Budagov İran'ın Tarihi, A.O. Muhlinski, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi ve Coğrafyası, İ.N. Berezin, Türklerin Tarihi derslerini okutuyorlardı. Üstelik 1860'ların sonuna doğru G.Y. Ker'in, S.S. Uvarov'un Doğu Akademisi projeleri idari sistemi bakımından gerçekleşmiş oldu⁵⁶.

1863 tarihinde II. Aleksander, ilgili nizamnamede gerekçe olarak "Na Polzu İmperii Rossiskoy"⁵⁷ şeklinde belirterek Bilimler Akademisi'nin yeni tüzüğünün hazırlamasını buyurmuştu⁵⁸. Yeni Üniversite Kanununun yürürlüğe konmasıyla Doğu Tarihi kürsüsünün kurulması uygun görüldü. Zira şu ispatlanmıştı ki bir Asya dili öğrenilmeden o dilin mensuplarının tarihi de öğrenilemezdi⁵⁹. Üniversite Nizamnamesinin çıkmasıyla Türk-Tatar dilleri kürsüsünde bölümün mezunları hocalık yapmaya başladı. Kürsünün ilk müderrisi V.V. Grigoriev (1816-1881) tarafından 1864'de "Genel Doğu Tarihi" dersi aşağıda geçen plana göre yapılacaktı: Asya'nın Coğrafyası, Doğu Kavimlerin ve Halkların Özellikleri ve Eski Zamanlardaki Tarihi Talih, Doğu Siyasi Tarihi, Doğu Dini (Şamanizm'den İslam dinine geçiş süreci). Derslerde Doğu tarihi sadece coğrafi, etnografik ve arkeoloji bakımından okutuluyordu. Ayrıca, derste Avrupalıların Asya ülkelerine yaptıkları ilmi seferleri⁶⁰, Orta

⁴⁸Küçük Asya'nın Günümüz Durumuna Bir Bakış.

⁴⁹Osmanlı İmparatorluğu, Boğdan, Eflak ve Sırbistan'a Bir Bakış.

⁵⁰Türkiye, Gücü ve Çöküşü, tarihi ve savaş notları.

⁵¹Jeltiyakov, 1970: 177.

⁵²Rumeli'nin Etnografyası.

⁵³V tipografii V. Golovina, 1864: 1-46.

⁵⁴Kononov, 1960: 10-13.

⁵⁵Jeltiyakov, 1984: 91.

⁵⁶Kononov, 1960: 10-14.

⁵⁷Rusya İmparatorluğu'nun Hayrı için.

⁵⁸Veselovski, 1865: 3.

⁵⁹Bartold, 1911: III.

⁶⁰Bartold, 1911: IV-VI.

Asya göçebeliliğinin tarihi ve XIX. asrın 60'larına kadar süren çağdaş tarihi üzerinde önemle durulmuştu ⁶¹.

1873'de V.D. Smirnov kürsünün başına getirildi. 1875'den başlayarak Asya Müzesi'nin doğu bölüm koleksiyonunun düzenli olarak oluşması V.D. Smirnov'un çalışmasıyla başladı. Smirnov (1875, 1879 ve 1892) Osmanlı İmparatorluğu gezilerinde İstanbul ve Bursa sahaflarından oldukça büyük sayılarda kitap satın aldı. 1891'de Osmanlı Türk edebiyatı üzerine "Oçerki İstorii Turetskoy Literaturı"⁶², SPb 1891 ve "Obraztsoviye Proizvedeniya Osmanskoy Literaturı İzvleçeniyah i Otrıvkah"⁶³, SPb, 1891, eserlerini yayımladı⁶⁴. 1878-1884'li yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi Tarihi üzerinde dersler verdi. Türk-Rus ilişkileri, Türklerin Rusya'nın güney topraklarındaki faaliyeti ve Kırım Hanlığı ile münasebetlerini derste anlatıyordu⁶⁵.

1876'da Petersburg şehrinde III. Dünya Oryantalistler Kongresini V.V. Grigoriyev, B.A. Dorn ve V.V. Velyaminov-Zernov düzenlediler⁶⁶.

1878'de bazı tarihi disiplinler yeniden eğitim programına kondu. Ermeni uzmanı K.P. Patkanov İran'ın Tarihi, V.D. Smirnov Türkiye Tarihi derslerini verdiler. Yeni 1884 tarihli Üniversite Kanununun çıkmasıyla disiplinler programdan kaldırıldı⁶⁷. 1894'de kürsüde P. M. Melioranski hocalığa başladı ve Türk dil bilim dalının kurucusu oldu⁶⁸. Üstelik 1890'da subaylara Doğu dillerinin öğretilmesi bölüm müderrislerine yüklenmişti⁶⁹.

XIX. asrın ikinci yarısında lengüistik materyaller toplanıp ciddi çalışmalar yayınlanmıştır. O.N. Betling (1815-1904) Türk grameri üzerine çalıştı. H. Feyzhanov (1828-1866) Tatar dili Petersburg Üniversitesi'nin Doğu Bölümünde hocalık yaptı. Rusya ile Kırım Hanlığı münasebetlerini içeren Türk ve Tatar belgelerini yeniden yazdı⁷⁰. B.A. Dorn Kürt ve Fars edebi abidelerini getirtti. Şerefhan Bitlis'inin "Şerefname" isimli eserini Asya Müzesi'nin görevlisi, Arap tarihi uzmanı M.G. Volkov (1800-1846) inceledi. 1860-1862 Türk-Tatar dil uzmanı V.V. Velyaminov-Zernov (1830-1904) Şerefname'nin Farsça metnini yayımladı⁷¹. 1868-1875'li tarihlerde Erzurum'da Rus konsolosluk yapan A. Jabı'nın çalışmaları basıldı⁷². Ayrıca sözlükler yayımlanmaya başladı: A.K. Kazem-Bek⁷³ İlk

⁶¹ Goldobin vd., 1960: 146.

⁶² Türk Edebiyat Tarihinin Kısaca Değerlendirilmesi.

⁶³ Eser adının Türkçe tercümesi Örneklik Osmanlı Edebiyatının Pasaj ve Etüt olarak Değerlendirilmesi.

⁶⁴ Vasilyeva, 1960: 57-58.

⁶⁵ Goldobin vd., 1960: 147.

⁶⁶ Bertels, 1972: 27.

⁶⁷ Doğan, 2013: 178.

⁶⁸ İvanov, 1960: 141-143.

⁶⁹ Bartold, 1911: 250.

⁷⁰ Kononov, 1972: 405.

⁷¹ Kurdoev, 1972: 386.

⁷² Kurdoev, 1972: 387.

karşılaştırmalı Türk grameri “Grammatika Turetsko-Tatarskogo Yazıka”⁷⁴, Kazan 1846. V.V. Veliaminov-Zernov Türk leksikografisi inceleme sonucu “Slovar Jagataysko-Turetskiy”⁷⁵, SPb., 1868⁷⁶; L.Z. Budagov “Sravnitelnyy Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy”⁷⁷, T.I-II, SPb., 1869-1871; V.V. Radloff “Opıt Slovarya Türkskih Nareçiy”⁷⁸, T.I-IV, SPb., 1888-1911⁷⁹.

XX. asrın başlarına doğru bilimsel şarkiyatçılık, tarih, lengüistik, edebiyat, felsefe, arkeoloji, etnografya sosyal bilimler bütünlüğünü tamamladı.

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında Rusya’da Petersburg Üniversitesi’nin doğu diller fakültesi ve Moskova’daki Lazarev Enstitüsü öne çıkmışlardı. Moskova’da bu dönem Rusya’nın milli azınlıkları tarafından Müslüman Gönüllüler cemiyetleri, Müslüman Müzik ve Dram Cemiyeti kurulmaya başladı⁸⁰.

Dünya Savaşı’nın başlamasıyla ülkelerarası ilmi temaslar kesildi. Hâlbuki 1913’de Asya Müzesi’nde Hindolog S. Levi (Paris), Arabist F. Zarre ve Hindolog A. Gryunvedel (Berlin) çalışıyordu⁸¹.

Bilimler Akademisi’nde Kasım 1914’da ilmi abidelerin korunması için özel komisyon kuruldu. Dünya Savaşı’nın Batı cephesinde N.Y. Marr ve L.A. Orbeli Kafkas ve Güney komisyonun faaliyetlerine katıldı. İleriki yılda Kafkas cephesine gönderildiler. Sonuçta Asya Müzesi’nde ileriki yıllarda Van katalogunu oluşturacak Ermeni eserleri toplandı⁸². V. A. İvanov 100 adet İslam el yazması getirdi⁸³. Ayrıca Birinci Dünya Savaş sırasında “İstoriçeskiy Vestnik” dergisinde İstanbul’da 1867-77’li yıllarda elçilik yapan P.N. İgnatıyev’in (1832-1908) mektupları yayımlandı⁸⁴.

Ünlü Türkolog A.N. Kononov’a göre, Sovyet şarkiyatçıların eski Çarlık Rusya’nın oryantalistlerini üstün kılan filolojik araştırma metodunu devam ettirmiş olmalarıydı⁸⁵.

Kısaca, Ekim İhtilali öncesi Büyük Petro’nun kapsamlı genel (ülke çapında) ilmi, kültürel ve eğitim reformu neticesi ve diğer yıllarda devamı olarak kurulan Kunstkamera, Asya Müzesi, Rusya Bilimler Akademisi, Petersburg Üniversitesindeki Doğu Diller Fakültesi,

⁷³ Türkolog Mirza Kazım Bey’in ilmi kişiliği ve çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bk. Zaytsev ve Oreškova, 2010: 27-36.

⁷⁴ Türk-Tatar dilinin Grameri.

⁷⁵ Çağatay-Türkçe Sözcüğü.

⁷⁶ Kononov, 1972: 405-406.

⁷⁷ Karşılaştırmalı Türk-Tatar Dilleri Sözcüğü.

⁷⁸ Türk Diller Sözcüğün Denemesi.

⁷⁹ Kononov, 1970: 6.

⁸⁰ Cemiyetlerin faaliyetleri hakkında bilgi için bk. Gordlevski, 1968: 331-335.

⁸¹ Bertels, 1972: 28.

⁸² Bertels, 1972: 29.

⁸³ Kıçanov, 2003: 337.

⁸⁴ İgnatıyev, 1916: 90.

⁸⁵ Kononov, 1960: 22.

Arkeoloji Cemiyeti ve Etnografya Cemiyeti vs. oryantal merkezleri Rus Oryantalizminin gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır.

Çarlık Rusya’da Şarkiyatçılığının gelişimi doğrultusunda Bolşevik İhtilali sonrası şarkiyat çalışmalarını özellikle Petersburg Okulu, erken Sovyet dönemi ve Sovyet dönemi tarihçiliğinde Türk İnkılâp Tarihine bakış açısı, ayrıca Bolşevik İhtilali sırasında ve sonrası Gurko Kryajin’in tarihçiliği ve “İstoriya Revolutsii v Turtsii (Türk İnkılâp Tarihi)” eserinin Millî Mücadeleöncesi ve sonrası tahlili ve tenkidi tezin konusunu oluşturacak ve sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde işlenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM SOVYET TARİHÇİLİĞİ: ŞARKİYATÇILIK

1.1. Rusya’da Bolşevik İhtilali Sonrası Şarkiyat Çalışmaları

1914-1924 tarihleri arasında Rusya önemli olaylara sahne oldu. Rusya’nın Dünya Savaşı’na katılması, sonraki süreçte Bolşevik İhtilalin gerçekleşmesi ve ihtilal sonrası ülkede iç savaşın çıkması doğal olarak devleti her yönden etkilemişti. Bu gelişmelerin ardından kurulacak olan SSCB’de (30 Aralık 1922) her şeyden önce Marksizm-Leninizm doktrinini temel alınmış ve ülkede köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede bilimde alanında da büyük değişimler yaşandı.

Bu bağlamda 1918’de eski yüksek eğitim kurumlarının tanzimi başladı. Yeni üniversiteler açıldı⁸⁶. Moskova’daki Lazarevski İstitut Vostoçnih Yazıkov⁸⁷ (1815) yerine Peredneaziatski İstitut⁸⁸ açıldı. Ayrıca ileriki yıllarda Sovyet Birliği’ni oluşturacak olan ülkelerde yeni Şarkiyat Enstitüleri kurulmaya başladı. Bunlardan bazıları şunlardır: Turkestanski Gosudarstvennyy Universitet⁸⁹ (Taşkent, 1918)⁹⁰, Kievski İstitut Vostoçnih Yazıkov (Kiyev, 1918), Bakinski Gosudarstvennyy Universitet’te⁹¹ Tarih-Filoloji Bölümünde Doğu kürsüsü (Bakü, 1919)⁹².

Bolşevik İhtilali sonrası arşiv belgelerine bakıldığında Asya Müzesi eski hükümlere göre çalışmalarını sürdürmekteydi⁹³. Müzenin Arap el yazmaları kısmına I. Y. Kraçkovski atanmıştı. A.A. Romaskeviç, Fars eserlerini, P.A. Falev, Türk yazılı abidelerini araştırmaya başlamışlardı. 22 Kasım 1917’de Narodnyy Komissariat Prosveşenia⁹⁴ kuruldu. Dönemin izlenen siyasetine uygun olarak Sovyet Rusya’nın Başkanı V.İ. Lenin, “şarkiyatçılığın proletarya sınıfınca desteklenmesi” için halka gidilmesini ve “ezilen doğu halklarının acılarını halka duyurması gerektiği” Asya Müzesi’nin başkanı S.F. Oldenburg’a buyurmuştu⁹⁵.

Doğal olarak yeni hükümet eski Çarlık Rusya’sının rejimini karalamaya başladı. Nitekim öncelikle Rus oryantlizmi “Burjuva ilmi” olmakla ve “Doğu halklarını kölelikte

⁸⁶ Baziyants, 1983: 30.

⁸⁷ Doğu Diller Lazarev Enstitüsü.

⁸⁸ Ön Asya Enstitüsü.

⁸⁹ Özbekistan Devlet Üniversitesi.

⁹⁰ Kiev Doğu Diller Enstitüsü.

⁹¹ Bakü Devlet Üniversitesi.

⁹² Bu şarkiyat ekollerinin İhtilal sonra gelişmesi hakkında geniş bilgi için bk. Kuznetsova ve Kulagina, 1970: 10-19; 54-69.

Orta Asya Şarkiyat ekolünün oluşması hakkında bilgi edinmek için bk. Lunin, 1983: 85-131.

⁹³ Bertels, 1972: 30.

⁹⁴ Narodnyy Komissariat Prosveşenia-Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti’nde okuma ve yazma işlevini yapan devlet organı.

⁹⁵ Bertels, 1972: 33.

tutmakla” suçlandı.“Rus burjuvazisi Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Doğu’yu zenginleşme objesi olarak gördü ve kullandı”; Çarlık dönemi oryantlizmi “yalnız eski Türk lehçeleri incelemesi” ve “Avrupa ilmi kaynaklarını kullanması”nedeniyle büyük noksan olarak tanımlandı. Sovyet şarkiyatçılığının yeni hedefi “burjuva dogmalarının asıl yüzünü gösterip ve yeni ideolojiye dayalı bilgileri propaganda etmek” oldu.Bu hedefe Rus Devleti’nin yeni kurduğu rejimin ideolojisiyle, yani ilimde Marksizm-Leninizm metodolojisini kullanarak ulaşılması amaçlanmıştır⁹⁶.

Marksist-Leninist ideolojiyle yeni kuşak şarkiyatçı yetiştirmek için 1921’de Moskova ve Petrograd’da İstitut Krasnoy Professurı⁹⁷ kuruldu. Geleceğin şarkiyatçıları politekonomia⁹⁸,istoričeskiy materializm⁹⁹,obşestvenniye formatsii¹⁰⁰,proletarskaya revolutsia¹⁰¹ vb. gibi dersler almaya başladılar¹⁰².

Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş sürecini başlatmak için 1922 Bakü’de yeni alfabenin temel ilkelerini geliştiren Komitet Novogo Türkskogo Alfavita¹⁰³ kuruldu. Azerbaycan’ın örneği diğer Türkçe konuşan cumhuriyetler tarafından takip edilmeye başlandı. 1926 yılında araştırmaları koordine etmek ve hızlandırmak için Vsesoyuzniy Tsentralniy Komitet Novogo Türkskogo Alfavita¹⁰⁴ kuruldu¹⁰⁵. Kurumun yeni alfabe oluşturma faaliyetine A.N. Samoyloviç, S.E. Malov, N.K. Dmitriyev katıldılar. A.N. Samoyloviç 1923’de “Prosveşeniye i Kultura” Bakü dergisinde “Nujen Turkologiçeskiy S’yezd”¹⁰⁶ başlıklı makalesini yayımladı¹⁰⁷.

Mart 1926’da Bakü’de ilk Sovyetler Birliği Türkoloji Kongresi düzenlendi. Kongreye ünlü şarkiyatçılar katıldı. Bartold “Sovremennoye Sostoyaniye i Blijayşıye Zadaçı İzüçeniya İstorii Turetskih Narodnostey”¹⁰⁸, başlıklı bildirisini sundu,A.N. Samoyloviç “Sovremennoye Sostoyaniye i Blijayşıye Zadaçı İzüçeniya İstorii Turetskih Yazıkov”¹⁰⁹ üzerine konuşmasını yaptı.Kongrenin yayınlamış olduğu derlemeye bakıldığında Rus Şarkiyatçılığının ikiye ayrıldığı söylenebilir.Öncelikle, yeni düzene giren Sovyet rejiminin propagandacılarının tarihi esası olmayan abartılarla, Çarlık Rusya’sını sert eleştiriye ve istihzaya hedef alanlar ve bu

⁹⁶ Barannikov, 1940: 5-9.

⁹⁷Kızıl Müderrisler Enstitüsü.

⁹⁸ Siyasi iktisat.

⁹⁹ Tarihi materyalizm.

¹⁰⁰İçtimai öğretiler.

¹⁰¹Proletarya ihtilali.

¹⁰² Kuznetsova ve Kulagina, 1970: 10–19.

¹⁰³Yeni Türk Alfabesinin Komitesi.

¹⁰⁴ Yeni Türk Alfabesinin Merkezi Komitesi.

¹⁰⁵ Kononov, 1970: 11.

¹⁰⁶Türkoloji Kongresinin Düzenlenmesi Gerek.

¹⁰⁷ Kononov, 1972: 412.

¹⁰⁸Türk halklarının Modern Durumu ve Tarihinin araştırma sorunları.

¹⁰⁹Türk halklarının Modern Durumu ve Dilinin araştırma sorunları.

yönde de tarih yapanlar; örneğin M. Pavloviç bildirisinde “Karanlık Çarlık Rusya’sı”, Çarlık politikasının Türk kavimleri üzerine “alay ederek” ve “onur kırıcı” davranması vb. gibi itiraflarla kötülendi¹¹⁰. Ciddi bilimsel çalışmalarını yani olayı ideolojik yönünden değil de, tarih biliminin bir sorusu olarak ele alanlar ise Barthold, A.N. Samoyloviç, S. F.Oldenburg gibi oryantalistler oldular. Ayrıca Konferansa M. F. Köprülü (1890-1966); Osmanlı tarihi üzerine araştırmalarıyla tanınan Avusturyalı tarihçi Wittek Paul¹¹¹ katıldılar.

Kısaca, Kongrede Latin alfabesine geçiş, ortak Türk dilinin oluşturulması veya her Türk halkının kendi lehçesiyle yoluna devam etmesi gibi konular tartışıldı. Tüm Türk halklarının eski alfabesinin Latin alfabesine geçirme düşüncesi çoğu şarkiyatçı tarafından uygun bulundu¹¹².

Sempozyumdan sonra tüm Türkiyat çalışmalarının toplanması, Sovyet Cumhuriyetlerinde çalışacak şarkiyatçıların yetişmesi ve yeni alfabenin yapılması için Leningrad’da Türkoloji Odası (1928-1930) kuruldu. Fakat odanın çalışmaları Barthold’un vefatıyla sona erdi¹¹³.

Şarkiyat çalışmalarının temelli yeni ideolojiye yönlendirmek için ve yeni Sovyet şarkiyatçılar kuşağı yetiştirmek için ülke çapında Vserossiyskaya Nauçnaya Assotsiatsia Vostokovedenia(VNAV) kuruldu¹¹⁴. VNAV kurucularının amacı eski Rusya oryantalistleri ile Marksist-Leninist şarkiyatçıları bir araya getirmek oldu. VNAV tüm şarkiyatçıların ana merkezi oldu. 1922’de VNAV kapılarını çalışmalara açtı. Bilimsel araştırma siyasi-ekonomik ve tarih-etnoloji bölümlerinde de başladı. Doğu bölgesiyle ilgili sosyal-ekonomik çalışmalar bulunmadığı için öncelikle Doğu ülkelerinin sosyal ve ekonomik tarihi araştırıldı. Bölümde iki bilim seksiyonu oluşturulmuştu: Yakın ve Orta Doğu bölümü ve Uzak Doğu bölümü. Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinin Milli kimlik, ekonomik sorunları üzerinde M.P. Pavloviç, S. Veltman, S.K. Pastuhov, V.A. Gurko Kryajin, A.N.Samoyloviç, B.M. Dantsig çalışmışlardı.

Ayrıca siyasi-ekonomik bölümünün ekonomik ve Doğu ülkelerinde ihtilal hareketleri kabinelerindemateryaller toplamak için Orta Asya, Abhaziya, Ermenistan’a ilimi seferler düzenlenmişti. Tarih-etnolog bölümde arkeoloji, etnoloji, edebiyat, dil üzerine çalışılmaktaydı. Barthold, D.N. Anuçin, N.Y. Marr, İ.N. Borozdin, V.A. Gurko Kryajin. Kırım’a, Dağıstan’a, Orta Asya’ya geziler yapıldı¹¹⁵.

¹¹⁰ Pavloviç, 1926: 477.

¹¹¹ Akpınar, 2013: 163-164.

¹¹² Kononov, 1972: 412.

¹¹³ Zaytsev ve Oreşkova, 2010: 16.

¹¹⁴ Tüm Rusya İlimi Şarkiyatçılar Cemiyeti.

¹¹⁵ Kuznetsova ve Kulagina, 1983: 143-146.

1929'da “Deklaratsiya o Zadaçah Vostokovednoy Nauki”¹¹⁶ kabul edildi. 1930'da Deklaratsiya'nın uygulanması için Nauçno-İssledovatelski Institut Vostokovedeniya AN SSSR¹¹⁷ kuruldu. Enstitünün başına S.F. Oldenburg getirildi¹¹⁸. Enstitünün açılmasıyla VNAV çalışmaları sona ermiş oldu.

Böylece Rusya'daki yeni iktidar kendi ideolojisi doğrultusunda yeni bir tarihçilik yaratma yönünde önemli adımlar atmış oldu.

1.2. Bolşevik İhtilali Sonrası Şarkiyatçılığında Petersburg Okulu

1918'de Petersburg Okulunu temsil eden ünlü şarkiyatçı V.V. Radloff vefat etti. 1922'de “Polojiye o Radlovskom Krujke”¹¹⁹ projesi Rusya Bilimler Akademisi'nin Tarih ve Filoloji fakültesinin oturumunda onaylandı. Derneğin çalışmalarına V. M. Alekseyev, A. İ. İvanov, S. F. Oldenburg, N. Y. Marr, A. N. Samoyloviç vs. gibi büyük Rus oryantalistleri iştirak etti. Dernek 1930 yılına kadar Leningrad'da çalışmalarını sürdürdü¹²⁰. Derneğin düzenlenen toplantılarda Sovyetler Birliğindeki Türk ve Moğol halklarının tarihi, etnografyası, lehçeleri vb. konular tartışılmıştı.

Eylül 1919 tarihinde, Petrograd Üniversitesi'nde Fakultet Obşestvennih Nauk¹²¹ açıldı. Etnolojik ve dilbilim bölümünde A.N. Samoiloviç, Türk ve Çağatay dillerinin başlangıç düzeyinde ders okuttu. Petrograd Üniversitesi'nde A. Veselovski'nin adını taşıyan Nauçno-İssledovatelski Institut Svravnitelnoy İstorii Yazıkov i Literatur Zapada i Vostoka¹²² araştırma enstitüsünde Doğu bölümü kuruldu¹²³.

1920'de Doğu Diller Enstitüsü Petrograd'da¹²⁴ kuruldu. Alekseev, I. Y. Kraçkovski, S. F. Oldenburg, A.N. Samoyloviç gibi büyük doğu bilimciler çalışmalarına devam ettiler. 1921'de Petrograd'ın Birleşik Bilimler Kurumları ve Yüksek Öğrenim Kurumların başına S. F. Oldenburg getirildi. İleriki yılda Moskova'da Lenin ile görüştü. Yapılan görüşmede Lenin “büyük halk kitlelerin eski hükümetten kurtulduğunu ve hayatlarını kendi iradesiyle yöneteceklerini” vurgulamıştı. Ayrıca, devletin zor döneminden geçmesine rağmen bilimin üstün tutulacağı, yani devlet tarafından destek göreceğini” V. Lenin belirtmişti¹²⁵.

¹¹⁶ Şarkiyat bilimin Sorunlarının Tüzüğü.

¹¹⁷ SSCB Bilimler Akademisinin Araştırma Şarkiyat Enstitüsü.

¹¹⁸ Kulganek, 2008: 26.

¹¹⁹ Radloff Derneği'ne dair.

¹²⁰ Çistov, 2012: 3-5.

¹²¹ Sosyal Bilimler Fakültesi.

¹²² Batı ve Doğu Dilleri ve Edebiyatları Karşılaştırmalı Tarihi Araştırma Enstitüsü.

¹²³ Kononov, 1970: 7.

¹²⁴ Şehrin ismi 1914-1924 yılları arasında Petrograd olarak geçmektedir.

¹²⁵ Bertels, 1972: 33-36.

Petrograd'da 1920 tarihinde Petrogradski/Leningradskiy İnstitut Jivih Vostoçnih Yazıkov faaliyete başladı. Enstitünün müdürlüğüne ünlü şarkiyatçı V. L. Kotviç getirildi. Daha sonraki yıllarda (1922) Türkolog A. N. Samoyloviç başkan olarak atandı. Enstitü'de V. V. Bartold, I. Y. Kraçkovski, N. Y. Marr, S. F. Oldenburg, M. Alekseev, A. P. Barannikov, A. I. İvanov, N. I. Konrad, S. E. Malov, A. A. Romaskeviç gibi büyük şarkiyatçılar çalışmalarını sürdürdü. Araştırma ilgi alanları, esas olarak Doğu'nun Eski ve Orta Çağ tarihi edebiyatı oldu. Doğu'nun modern tarihini yeni Sovyet şarkiyatçıları araştırmayı üstlendiler¹²⁶. Büyük bilim adamlarının çalışması, Enstitü'nün SSCB' deki şarkiyat kurumların arasında üstünlüğünü sağlamıştır¹²⁷.

Sovyet Şarkiyatçılığı 15 Mayıs 1921'de Kollegia Vostokovedov'un¹²⁸ kurulması ile gelişmeye başladı. Kollegiya'nın işlevi Rus şarkiyatçılığının durumunu raporlayıp devlet organlarını bilgilendirmek olmuştur¹²⁹.1921'de Asya Müzesi'ne¹³⁰bağlanan Kollegia Vostokovedov açıldı. Kollegia'nın açılmasında ünlü oryantalist V. Bartold etken oldu. Şarkiyatçılar Kollegiyası, Vostoçnoye Otdelenie Russkogo Arheologičeskogo Obşestva'sının yerini aldı ve geleneklerini sürdürmeye çalıştı. Cemiyet çalışmalarını "Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Aziatskom Muze"ye¹³¹ mecmuasında sürdürdü. Kollegiya'nın faaliyetine Petrograd Türkologları V. D. Smirnov, A. N. Samoiloviç, S. E. Malov, N. K. Dmitriev katıldılar¹³². Nauçnaya Akademia İnstituta Vostokovedenia'nın¹³³ 1930 tarihinde tesis edilmesiyle Kollegiya'nın çalışmaları sona erdi.

1925 yılında Petrogradski/Leningradskiy İnstitut Jivih Vostoçnih Yazıkov¹³⁴, Fakultet Obşestvennih Nauk Fakultet Yazıkoznania i Materialnoy Kulturu'ya¹³⁵dönüştürüldü.Türk Filolojisi Bölümü'nde A.N. Samoyloviç, S. E. Malov, N. K. Dmitriev gibi ünlü Türkologlar müderrisliğe getirildiler. Aynı dönem Leningrad Türkologları Kaşgarlı Mahmud'un "Dîvânu Lugâti't-Türk'ü"ünlü eserinin Rusçaya çevrilmesi ve Radlov'un"Opıt Slovarya Turkskih Yazıkov"¹³⁶ kitabının yeniden basılmasını planlamışlardı. 1929 yılında, Fakultet Yazıkoznania i Materialnoy Kulturu Enstitüsü Tarih ve Dil fakültesine çevrildi¹³⁷.

¹²⁶ Kuznetsova ve Kulagina, 1970: 10–19.

¹²⁷ Kononov, 1970: 9.

¹²⁸ Şarkiyatçılar Cemiyeti.

¹²⁹ Bertels, 1972: 34-37.

¹³⁰ Asya Müze'deki 1917-1930'li yıllardaki koleksiyonların genel değerlendirmesi için bk. Kuznetsova ve Kulagina, 1970: 43-48.

¹³¹ Asya Müzesine bağlı olan Şarkiyatçılar Cemiyetinin Notları.

¹³² Kononov, 1970: 16; Kuznetsova ve Kulagina, 1970: 48-50.

¹³³ Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü.

¹³⁴ Leningrad Canlı Doğu Diller Enstitüsü.

¹³⁵ Dilbilim ve Materyal Kültür Fakültesi.

¹³⁶ Türk Lehçeleri Üzerine Deneme.

¹³⁷ Kononov, 1970: 8.

St. Petersburg Üniversitesi Doğu Diller Fakültesi mezunu, (1904-1909), V. V. Radlov'un tilmizi S. E. Malov (1880-1957) runik Uygur ve Arap yazılı eserlerini esasıyla filoloji metodu yani eski Rus oryantizminin geleneğini kullanarak çalışmalarını sürdürdü. Merakı sonucu Malov Türk lügati dizin kartı oluşturdu. Eski Türk elyazmaları inceleme geleneğini Malov'un tilmizleri E. R. Tenişev, A. M. Şerbak devam ettirdiler¹³⁸.

P. M. Melioranski ve V. V. Radlov'un bir öğrencisi olan A.N. Samoyloviç, dilbilimsel araştırmanın en zor alanlarından birine - Türk dillerinin sınıflandırılmasına- önemli bir katkı yaptı. “Nekotoriye Dopolnenia k Klassifikatsii Türkskih Yazıkov”¹³⁹ (1922), “Kratkaya Uçebnaya Grammatika Sovremennogo Osmansko-Turetskogo Yazıka”¹⁴⁰ (1925) eserlerini yayımladı. A.N. Samoyloviç Türkolojiningeniş anlamda filoloji, dilbilim, edebi eleştiri, folklor, tarih, etnografyaalanlarında çalıştı.

Doğu Dilleri Fakültesinin mezunları arasında ve daha sonra özel doktora öğrencileri arasında geniş bir Türkoloji bilgisine sahip olan P. A. Falev (1888-1922) vardı. S. E. Malov ve A. N. Samoyloviç'in öğrencisi, Özbek dilinin tarihine ilgi gösteren A.K. Borovkov idi¹⁴¹.

Böylece Petersburg Okulu, Çarlık Rusya'sında oryantizmin merkezi olup Bolşevik İhtilali sonrası da öncülüğünü sürdürmüştü. Ayrıca Bolşevik İhtilali sonrası yeni iktidarın kendi ideolojisi doğrultusunda Şarkiyatçılığı inşa etmesine rağmen, Petersburg Okulu Çarlık Rusya oryantizminin Doğu'nun Eski Çağ ve Orta Çağ tarihini inceleme ve özellikle lengüistik araştırma yöntem geleneğini devam ettirmişti.

---

¹³⁸ İvanov, 1960: 141-148.

¹³⁹ Türk Dillerinin Sınıflandırılması üzerine Bazı Erkler.

¹⁴⁰ Modern Osmanlı Türkçesinin ve Türkçe Kısa Ders Kitabı.

¹⁴¹ Kononov, 1970: 18-21.

İKİNCİ BÖLÜM

SOVYET DÖNEM ŞARKİYATÇILIĞINDA TÜRK İNKİLÂP TARİHİNE BAKIŞ AÇISI

2.1. Erken Sovyet Dönemi Tarihçiliğinin Türk İnkılâp Tarihine Bakış Açısı

Yukarıda belirtildiği üzere Ekim İhtilalinden sonra Rusya’da meydana gelen siyasi gelişmeler neticesinde Tarih ilminde de önemli değişimler yaşandı. Zira diğer bilim dallarında olduğu gibi bu alanda da özellikle Marksist metodoloji temel olarak alındı ve kaleme alınan eserler bu türün ilk örnekleri olmaya başladı. Bu durum Türkiye tarihi yazıcılığında da kendini gösterdi. Türk tarihi yazımı bu dönemde Marksist prensipler dikkate alınarak yazılmaya başlandı. Ekim İhtilalinden kısa bir süre sonra özellikle Türk İnkılâbı yazımının örneklerini görüyoruz. Burada şunu belirtmek gerekir ki bu dönem tarih yazıcılığının belli bir ideolojik bakış açısı ile kaleme alınmaya başlanması ile özellikle bu kalıplara uymayan tarihi olaylar ve evreler ona uydurulmaya çalışılması ve Marksist terminolojinin (Burjuva, sınıf, köylülük, proletarya, milli burjuva vs.) kullanılması en dikkat çekici unsurlardır. Türk İnkılâbı tarihi yazımı da bir istisna teşkil etmemiş ve bu bakış açısı ile kaleme alınarak bu kalıplar ile anlatılmaya çalışılmıştır. Aşağıda bu hususlara açıklık getiren Erken dönem Sovyet tarihçilerinin bakış açılarını ortaya koyan örnekler verilmiştir:

Nitekim ErkenSovyet döneminde Türk İnkılâp Tarihi Gurko Kryajin, İ. Butaev, G. Astahov, M. Godes gibi tarihçiler tarafından kaleme alınmaya başlanmıştır.

Oset kökenli Moskova Libkneht Pedagoji Enstitüsünde politik ekonomi dersinin hocalığını yapan İnal Butaev “Natsionalnaya Revolutsiya na Vostoke. Problema Turtsii”¹⁴² adlı kitabında Türk burjuvazisi üzerine şunları ifade etmektedir: “Türk burjuvazisi, yabancı burjuvazinin olmadığı bir milli devlet oluşturmayı amaçlamıştı¹⁴³.Ona göre Milli burjuvazinin en parlak temsilcisi Mustafa Kemal olmuştur¹⁴⁴.Ayrıca yazar Türk köylü sınıfın durumunu anlatmaktadır:

“Türkiye çoğunluğu köylü sınıfının olduğu bir ülkeydi bu yüzden köylülük Millî Mücadele hareketine katıldı. Dolayısıyla köylü sınıfının, Millî Mücadele savaşında ekonomik çıkar ilişkisi vardı. Fakat zamanla, savaşın tüm yükü tamamen köylü sınıfın omuzlarına yüklendi. Köylü sınıfı yalnızca bir şey elde etmekle kalmadı, aksine tam olarak yoksullaştı”.

¹⁴² Doğu’da Ulusal İhtilal: Türkiye Sorunu.

¹⁴³ Butaev, 1925: 149.

¹⁴⁴ Butaev, 1925: 148.

Ayrıca İnal Butaev Türkiye’de zanaatkâr ve feodal aristokrasi sınıfların olduğunu belirtmişti:

“Ayrıca Dünya Savaşı sırasında zanaatkârlar Avrupa mallarının boğucu rekabeti ile karşılaşmadıklarından ve milli kurtuluş savaşı gelecekteki varlığının bir teminatı olduğundan, zanaatkârlar da tamamen milliyetçilerin ve milli güçlerin tarafındaydı. İnal Butaev’a göre feodal aristokrasi ve askeri bürokrasi gericiydi ve bu yüzden milli bağımsızlığa az ilgi duyuyordu. Dolayısıyla yazara göre mücadele, Türk burjuvazisinin genç, güçlü ve çalışan işçi sınıfı ile olmuştur”¹⁴⁵.

Diplomat, 1922-1923 tarihlerinde RSFSC’ın Türkiye’de basın başkanlığını yaptığı sırada olaylara tanık olan G. A. Astahov “Ot Sultanata k Demokratiçeskoy Turtsii”¹⁴⁶ adlı hatırat şekli eserinde mecaz bir dille şunları not almaktadır:

“Eski adet ve örf kırılıyor. Bir Türk kadını başörtüsünü çıkarıp dışarı çıkabiliyor. Üniversite, tiyatro, sinema ve mahkemeye, erkeklerle eşit bir şekilde gidebiliyor. Türk köylüsü, “toprağın efendisi” olarak ilan ediliyor. Köylülüğü desteklemek için zirai bankalar kuruluyor, okullar açılıyor, yollar yapılıyor. Tüccarlar ve esnaflar için şirketler kuruluyor, ticaret kooperatifleri açılıyor. Entelijansiya kültürel ve eğitimsel çalışmaları organize ediyor. Gençler, Türk Ocaklarında İnkılâp sorunlarını ve gelecek umutlarını inceliyor. Dernekler, kütüphaneler, kulüpler açılıyor. Yabancı sermaye, Türk yasalarına göre çalışmak ve Türk işçilerini işe almak zorunda kalıyor. Türk işçi hareketi, Anadolu’daki yabancı fabrikalarda canlanıyor. Bir grev dalgası başlıyor, işçi sınıfı örgütleniyor ve yabancı bir kapitaliste karşı sınıf mücadelesi arenasına giriyor”¹⁴⁷.

Asker ve Sinolog olan M. Godes, “Çto takoe Kemalistskiy Put İ Vozmojen li on v Kitae?”¹⁴⁸ isimli çalışmasında Türk İnkılâbının başlama nedenini şöyle açıklamaktadır:

“Dünya Savaşı sırasında Anadolu’da açlıktan insan ölümünün sayısı artıyordu. Savaş sırasında yaşanan zorluklar sınıflar arasında çatışmayı da keskinleştiriyordu. Fakat imparatorluğun Sevr Antlaşması’na göre bölünmesi tüm sınıfları bir araya getirdi. Böylece Millî Mücadele hareketi başladı”¹⁴⁹.

Ayrıca yazar Millî Mücadelede etken olan sınıflar üzerine şunu ifade etmektedir: “Savaş sırasında, endüstriyel burjuvazi güçlendi. Anadolu burjuvazisi, yani milli burjuvazi ilerlemiştir. İşgalcilere karşı milli ihtilalci hareket ve padişah hükümetine karşı mücadele

¹⁴⁵ Butaev, 1925: 160.

¹⁴⁶ Sultanatlıktan Demokratik Türkiye’ye.

¹⁴⁷ Astahov, 1926: 3-5.

¹⁴⁸ Kemalist Yolu Nedir ve Çin’de Mümkün mü?

¹⁴⁹ Godes, 1928: 18.

savaşın hemen ardından başladı. Dahası, Millî Mücadele hareketi orduda başlamıştır”¹⁵⁰. M. Godes Millî Mücadele’nin başarılı olmasını şöyle açıklamaktadır:

“Milliyetçilerin hem iktidarın örgütlenmesinde hem de iç savaşta gösterdiği kararlılık belirtmeyi hak ediyor. Kuvâ-yi Milliye hareketini durdurmaları, silahların ve askeri malzemelerin korumaları ve Osmanlı Bankasının il şubelerinin ortadan kaldırılmaları bütün bunlar olağanüstü yeteneklere ve bu dönemde Türk halkının mücadelesine öncülük edenlerin iradesine tanıklık ediyor. Ordunun düzenleyicisinin ve burjuvazinin siyasal liderin Mustafa Kemal’in rolü özellikle vurgulanmalıdır”¹⁵¹.

Ayrıca M. Godes Türk İnkılâbının galip gelmesinde dünyanın ilk proleter devletinin (SSCB) etken olduğunu vurgulamıştır.

Yine bu dönem Sovyet Tarihçiliğinde Türk İnkılâp Tarihine bakış açısını 1922’de Türkiye’ye Büyükelçi olarak atanan S. İ. Aralov’un anıları getirebilir. Diplomat görevi sırasında (1922-1923) Türkiye’de yaşanan olaylara yakından tanık olur ve izlenimlerini kaleme alır. Diplomat anılarında Millî Mücadele dönemi, Sovyet heyetinin Ankara’ya gidişi, Mustafa Kemal’in kişiliği, Lozan Konferansı, Türk Ordusunun Büyük Güçlere karşı direnişi gibi olayları kaleme almıştır¹⁵².

Görüldüğü üzere, Erken Sovyet Dönemi tarihçiliğinde Türk İnkılâp Tarihi sınıfsal mücadele olarak tanımlanmıştır. Ayrıca M. Kemal’in Türk İnkılâbı’ndaki rolü ve önemi özellikle vurgulanmıştır.

2.2. Sovyet Dönemi Tarihçiliğinde Türk İnkılâp Tarihine Bakış Açısı

Azerbaycan kökenli tarihçi Alibekov İnkılâp Velibek oğlu’nun ünlü Türkolog P.P. Moiseev’in editörlüğünde yazılmış olan “Gosudarstvennyy kapitalizm v Turtsii”¹⁵³ adlı kitapta Türk İnkılâbı Tarihine bakış açısı şöyledir: “Türk halkının Millî Mücadele hareketi Türkiye’nin Dünya Savaşı’ndaki yenilgisi, ülkenin birçok bölgesininin İtilaf birlikleri tarafından ele geçirilmesi ve Türkiye’nin emperyalistler tarafından tamamen köleleştirdiği gerçek tehdit sonucu ortaya çıktı”¹⁵⁴.

Türkiye’deki sınıfların Millî Mücadelede önemini tarihçi A. İ. Velibek şöyle açıklamaktadır:

¹⁵⁰ Godes, 1928: 18-19.

¹⁵¹ Godes, 1928: 20.

¹⁵² Aralov, 1960: 7-12.

¹⁵³ Türkiye’de Devlet Kapitalizmi.

¹⁵⁴ Alibekov, 1966: 12.

“Türk işçi sınıfının zayıflığı ve siyasi örgütlenmemiş olmasından dolayı, Millî Mücadele milli burjuvazi tarafından yürütüldü. Türk İnkılâbının bir diğer özelliği de açıkça ifade edilmiş bir sosyal ekonomik programa sahip olmamasıydı. Millî Mücadele'nin ana program belgesi, Misak-ı Milli olmuştur. Millî Mücadelede köylü, işçi, küçük kentli zanaatkâr, orta gelirli Anadolu burjuvazisi ve Anadolu'daki toprak ağaları sınıfları yer aldı. Birleşik bir milli cephe oluşturan çeşitli sınıflar, emperyalist baskıdan kurtulma ve bağımsızlık kazanma gibi ortak amaçlarının yanında kendi sınıf çıkarlarını da savundular”¹⁵⁵.

Sınıfların ne için mücadele ettiklerini tarihçi şöyle anlatmaktadır:

“Köylü kitlelerinin temel talebi toprak almak, feodal sömürüyü ortadan kaldırmak, kendilerini çiftçiden, tefeciden ve diğer aracı kurumlardan kurtarmaktı. İşçi sınıfkorumasını sağlama, iş gününü kısaltma ve ücretleri artırma, sendikalara grev yapma ve örgütlenme hakkı tanıma yolundaydı. Böylece, köylüler ve işçiler, demokratik bir yolla ihtilalin gelişmesini istediler. Milli ticaret burjuvazisi, Türkiye'nin devlet bağımsızlığını korumakla hayati öneme sahipti. Milli burjuvazi, ekonomik ve politik konumunu da güçlendirmeye çalıştı. Anadolu'nun toprak ağaları milli kurtuluş hareketinde yer alarak Türkiye'nin bütünlüğünün korunmasını garanti altına aldılar. Toprak sahipleri, Türk devletinin tasfiyesi ve Anadolu'nun parçalanması durumunda topraklarından mahrum olabilecekleri konusunda endişe ediyorlardı”¹⁵⁶.

A. İ. Velibek'egöre Millî Mücadele'nin Türkiye'de başarılı bir şekilde sonuçlanması sadece Türk halkının etken olmasıyla ilgili değildi. Ayrıca Sovyet Rusya'sından maddi ve manevi destek görmesi de etken olmuştur¹⁵⁷.

Ünlü tarihçi-iktisatçı N.G. Kireev “İstoria Turtsii XX vek”¹⁵⁸ ana eserinde Türk İnkılâp Tarihini şöyle analiz etmektedir:

“Yeni Türkiye'nin iktidar gücü hangi sosyal gruplardan oluşmuştur? Genel olarak, Kemalist seçkinler, son Osmanlı geçmişi toplumsal kökenleriyle temsil ediliyordu. Aynı zamanda, manevi olarak, Fransız İhtilali'nin fikirlerini benimsemişlerdi. Pratikte memur sınıfı, Atatürk'ün ülkenin modernleşmesi konusundaki görüşlerine bağlılıklarını gösterdiler”¹⁵⁹.

Ünlü Sovyet şarkiyatçıların M.A. Gasratyan, S. F. Oreşkova, Y. A. Petrosyan yaptıkları ortak “Oçerki İstoriî Turtsii” isimli çalışmada Türk İnkılâbın ortaya çıkışı şöyle incelenmektedir:

¹⁵⁵ Alibekov, 1966: 12-13.

¹⁵⁶ Alibekov, 1966: 15.

¹⁵⁷ Alibekov, 1966: 16.

¹⁵⁸ Türk Tarihi XX yüzyıl.

¹⁵⁹ Kireev, 2007: 158.

“İtilaf ülkeleri açıkça Türkiye'yi bölme ve Türkiye devletini tahrip etme politikası izlemiştir. Bu şartlar altında, Anadolu'da, sonraki yıllarda anti-emperyalist bir hareket ortaya çıktı. Anti-emperyalist bir karakter üstlenen Anadolu hareketinin nesnel ihtiyaçları, burjuva-yurtsever örgütlerin köylü kitlelerinin kendiliğinden mücadelesi ile birleşmesini istedi. Başlangıçta, kurtuluş hareketi, ülkenin her bir vilayetini, İtilafgüçlerinin saldırganlığına karşı kendini savunma sloganı altında geliştirdi. Sonra milli bir karakter almaya başladı”¹⁶⁰.

Millî Mücadelede iştirak eden sınıfların durumu ortak çalışmada şöyle açıklanmıştır:

“Köylü sınıfı kurtuluş mücadelesinin ana itici gücü oldu. Yüzyıllar boyunca köylüler, feodal sömürü, şiddet ve padişahın gücünün keyfiliklerinden muzdaripti. Aynı zamanda, kapitalistlerin ağır baskısı altındaydı. Türk köylülüğü için yabancı istilacılara karşı mücadele aynı zamanda feodal sömürünün ortadan kaldırılması için de toprak mücadelesiydi. Bu nedenle, anti-emperyalist köylü hareketi aynı zamanda tarımsal bir karaktere sahipti. Bununla birlikte, milli burjuvazinin uzlaştırıcı politikasının bir sonucu olarak, bir tarım ihtilaline dönüşmedi. Bu, temel olarak, köylü hareketini yönetemeyen az sayıda olan proletaryadan kaynaklanıyordu. Aynı zamanda, Türk işçi sınıfı o zamanlar kendi partisinde siyasi tecrübeye sahip değildi”¹⁶¹.

Proletarya ve entelijansiya sınıfının durumunu ortak yapılan çalışmada Sovyet tarihçileri şöyle anlatmaktadırlar:

“Proletaryanın örgütsel zayıflığı ile bağlantılı olarak, Anadolu'daki kurtuluş hareketi, Dünya Savaşı sırasında ekonomik ve siyasi konumlarını önemli ölçüde güçlendiren ve Türk devletinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak adına Türk burjuvazisi tarafından yönetildi. Entelijansiyanın yurtsever güçleri, milli burjuvazinin ideolojik ilham kaynağıydı; aralarından emperyalist karşıtı mücadelenin lideri ise Mustafa Kemal Paşa idi”¹⁶².

Ekim İhtilalinin 40. yıldönümünü hazırlanan “Velikiy Oktyabr i Narodı Vostoka” derlemede iki dönemin ünlü Sovyet şarkiyatçıların makaleleri yayınlanmıştır.

Bunlardan Tarihçi A.N. Heyfets'in “Ekim İhtilalinin Doğu'nun Ezilen Halkları Üzerindeki Etkisi” makalesinde Doğu'daki XX. Yüzyılın başlarında sahne olan ihtilalleri şöyle açıklamaktadır:

“Ekim İhtilali'nin Rusya'daki zaferine kadar, Doğu'nun ezilen halklarının milli kurtuluş hareketi, milli burjuvazinin önderliğinde gelişti. O zaman bile, hareketin ana kuvveti, emekçi köylülerdi, fakat yine de küçük bir işçi sınıfıydı. Ancak, kitlelerin tek siyasi lideri burjuvazi idi. Bu yüzden XX yüzyılın

¹⁶⁰ Gasratyan vd., 1983: 165.

¹⁶¹ Gasratyan vd., 1983: 165-166.

¹⁶² Gasratyan vd., 1983: 166.

başlarında Çin, İran, Türkiye gibi ülkelerde ihtilaller böyle gerçekleşmişti. Fakat Büyük Ekim İhtilali'nden sonra durum değişti. Etkisi altındaki Çar Rusya'nın eski sömürgelerindeki milli kurtuluş ihtilalleri, işçi sınıfının rehberliği altında kazanılan tarihte bu türdeki ilk ihtilallerdi. Bu milli-sömürge ihtilalleriburjuva milliyetçiliği değil, proleter enternasyonalizmi bayrağı altında kazandılar"¹⁶³.

Ünlü Tatar kökenli tarihçi A.M. Şamsutdinov "Türkiye'de Millî Mücadele" adıyla yazdığı makalede, Türkiİnkılâp Tarihinin sınıfsal değerlendirmesini şöyle açıklamıştır:

"Millî Mücadele'nin temel itici gücü ülkenin köylü sınıfı oldu. Yüzyıllar boyunca, Türk köylülüğü, feodal sömürü, şiddet ve padişahın zulmünü görmüştü. Yabancı ve Türk kapitalistlerin ağır baskısı altındaydı. Türkiye'deki köylü hareketi, o zamanlar az sayıda, zayıf örgütlenmiş, siyasi açıdan deneyimsiz ve esasen İtilaf askerlerinin işgal ettiği alanlarda yoğunlaşan işçi sınıfı tarafından yönetilmemiştir"¹⁶⁴.

Sovyet Türkolog D.E. Eremeev "Na Stike Evropı i Azii: Oçerki o Turtsii i o Turkah"¹⁶⁵ isimli eserinde Millî Mücadelede etken olan sınıfları değerlendirmektedir:

"Emperyalistlere karşı mücadelenin ana unsuru köylü sınıfı olmuştur. Türkiye'nin işçi sınıfının siyasi gücü zayıftı ve az sayıdaydı bu yüzden Millî Mücadele'yi yürütemediler. Millî Mücadele'nin önderleri Türk burjuvazisi olmuştur. Fakat Türk burjuvazisi ikiye ayrılmış durumdaydı. Bir kısmı zenginleşmeyi amaçlayarak işgalcileri sevinçle karşılamışlardı. Fakat yabancı işgalcilerin memlekette yaptıklarını görünce bir araya gelmişlerdi. Türk aydın sınıfı Türk burjuva sınıfı ile iş birliği yaparak Millî Mücadele'nin ideologları olmuşlardı. Vatanperver aydın grubu yabancı işgallere karşı olan askeri entelejansiyasından oluşuyordu. Bu gruptan ise Mustafa Kemal çıkmıştır"¹⁶⁶.

Tarihçi Türk İnkılâp Tarihini genel olarak şöyle yorumlamaktadır:

"Kemalist ihtilal, anti-emperyalist bir inkılâptır, fakat anti-kapitalist değildir. Bu, kapitalizmin kurulmasını amaçlayan bir burjuva inkılâptır. Fakat burjuva standartlarına göre bile son derece tutarsızdı. Türk burjuvazisininin zayıflığı, Kemalist hareketin toprak sahipleriyle birlikte bloğa katılmaya zorlanması nedeniyle, inkılâp burjuva demokratik görevlerin hiçbirini çözmedi. Toplumun temelini, sosyo-ekonomik ilişkilerini etkilemedi"¹⁶⁷.

Ayrıca Türkolog D. Eremeev Türk İnkılâbınının sonuçlanmasını şöyle değerlendirmektedir:

¹⁶³ Heyfets, 1957: 62.

¹⁶⁴ Şamsutdinov, 1957: 394-395.

¹⁶⁵ Asya ve Avrupa Kavşağında (Türkiye'ye ve Türklere Dair Notlar).

¹⁶⁶ Eremeev, 1980: 127-133.

¹⁶⁷ Eremeev, 1980: 133.

“Kemalistlerin milliyetçi görüşleri ideolojik olarak nesnel bir süreci yansıtıyordu. Bir Türk burjuva devleti oluştu. Türklerin milli pekiştirme süresi, Türk halkının milli kurtuluş mücadelesinin dönemi olarak düşünülebilir (1918-1923). Bu mücadeleyle Türk milletinin doğuşu hızlandı. Kemalist İnkılâbı, Türk milli devletini, Türkiye Cumhuriyeti'ni yarattı”¹⁶⁸.

Tarihçilerin çoğu gibi D. Eremeev Sovyet Rusya'nın Türk İnkılâp Tarihinde önem kazandığını şöyle izah etmektedir:

“Ekim İhtilali, Türk halkının kaderi üzerinde önemli bir rol oynadı. Sovyet Rusya'nın ahlaki ve politik desteği olmasaydı, Türk halkının milli bağımsızlık ve özgürlük kazanması zor olurdu. Sovyet Rusya, Türkiye'nin İtilaf Ülkelerine karşı adil bir şekilde savaşmasını destekleyen tek devlet olmuştur”¹⁶⁹.

Rusya'da Ekim İhtilâli sonrası dönemde, bütün bilimsel çalışmaların Marksist-Leninist metot temelinde adım adım yeniden yapılandığı, tarihî araştırmaların özelliklerinin ve yönünün farklılaştığı zaman Türkiye'de feodal ve kapitalist oluşumun evrimi, üretim gücü ve üretim ilişkilerindeki değişim, toplumdaki sınıf mücadelesi, milli bağımsızlığın özellikleri, Türk halkının milli kültürünün oluşumu, ideolojik öğreti gibi köklü bilimsel sorunlar Sovyet Türkologlarının ve tarihçilerinin dikkat merkezlerine oturdu. Türkiye'nin yakın dönem tarihine, dikkat çekilerek Türk halkının milli bağımsızlığı uğruna mücadelesine bağlı olarak Türkiye Cumhuriyetinin kendi başına kuruluşu, Türkiye'nin geçmişini yeni teorik esaslara göre inceleme gereği Sovyet Türkologlarının ve tarihçilerinin ödevleri oldu¹⁷⁰.

Böylece, erken dönem Sovyet tarihçiliğinde çıkan makalelere ve çalışmalara bakıldığında, Bolşevik İhtilalin Türk İnkılâbın gidişatını etkilemesi, Türk toplumun sınıfsal mücadelesi, Türk halkının yabancı işgallere direnişi gibi konuların incelendiği anlaşılmaktadır.

---

¹⁶⁸ Eremeev, 1980: 132.

¹⁶⁹ Eremeev, 1980: 127.

¹⁷⁰ Doğan, 2013: 178.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

V. A. GURKO-KRYAJİN (1887-1931)

3.1. Gurko Kryajin

Yeni Sovyettarihçiliğin yetiştirdiği isimlerden biri olan Vladimir Aleksandroviç Gurko Kryajin, 27 Nisan¹⁷¹ 1887 tarihinde Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te dünyaya geldi. Gerçek soyadı Gurko olmakla birlikte daha sonra Kryajin soyadını da birlikte kullanmıştır. Tarihçi yayımladığı eserlerinde Kryajin, S. Vrajev takma adları ve isminin ve soyadının baş harflerini V.G., V. K. kullanmıştır. Tiflis'in Realnoye Uçilişe'sini tamamlamıştı. Ortaöğrenimini 190? - 1904 yılları arasında tamamladıktan sonra Tiflis'ten ayrılıp Moskova'ya yerleşti. Tiflis Realnoye Uçilişe'sinde başladığı ortaöğrenimini Moskovskoye İnjenernoye Uçilişe'sinde¹⁷² tamamladı (1908–1909). Bu okulu bitiren Kryajin Moskova Üniversitesi Tarih ve Dil Fakültesi imtihanını kazanıp burada 1910'da eğitime başladı. 1912 yılında fakültenin Kafkasya Etnografyası ve Arkeolojisi bölümünden mezun oldu¹⁷³.

1912-1915 yılları arasında Gürcistan'ın kültürü ile ilgili hem Moskova hem de Tiflis'te konferanslar verdi. 1914 tarihinde Rus Coğrafya Cemiyetin Kafkasya bölümünün üyesi oldu. Daha sonra sanayi seferberliği sırasında ZEMGOR'un¹⁷⁴ Kafkasya cephesindeki mühendislik alanındaki çalışmalarına katıldı (1916-1917)¹⁷⁵.

Kryajin 1918-1919'li yıllarda "Vestnik Jizni. İtogi Politiki, Obşestvennosti, Nauki, Literaturı i İskusstva" isimli derginin editörlüğünü yaptı. Bu derginin yayım kurulunda tarihçinin yanında L.B. Kamenev; Tsentropeçat¹⁷⁶ yayım organının başkanı B.F. Malkingibi kişiler yer almıştı. Kryajin'in editörlüğünde basılan derginin ilk sayısı 1918'de yayımlanmıştır. Toplamda 7 sayısı çıkmıştır (1918-1919)¹⁷⁷.

Dergi ihtilal sonrası dönemi Leninist düşünsel yayım organı işlevini üstlenmiştir. Nitekim Rus ihtilalcilerinden A. Kollontay; Emperyalizm dönemi Uluslararası İlişkiler Tarihi uzmanı¹⁷⁸ M. P. Pavloviç; ihtilalci Narodnyı Komissar Prosveşenia¹⁷⁹ A. Lunaçarski gibi ünlü

¹⁷¹Jülyen takvim ile 9 Mayıs.

¹⁷² Moskova Mühendislik Okulu.

¹⁷³Juravleva, 2003: 7-10

¹⁷⁴ Glavnıy po Snabjeniyu Armii Komitet Vserossiyskih Zemskogo i Gorodskogo Soyuzov- Dünya Savaşı sırasında cephenin ihtiyaçları için sanayinin mobilizasyonunda hükümete yardımcı olan kamu kuruluşu.

¹⁷⁵ Juravleva, 2003: 7-10.

¹⁷⁶ Merkezi Yayın Organı.

¹⁷⁷ Kryajin, 1919: 8-11.

¹⁷⁸ Gurko Kryajin, 1918:147-153.

¹⁷⁹Halkın Eğitim Komiserliği.

şahsiyetlerin çizgilerinde iktisat, sosyal, uluslararası işçi sınıf ve doğu ülkelerdeki ihtilalci hareketleri gibi konular derginin sayfalarında yer almıştı¹⁸⁰.

Ayrıca dergide felsefe, tarih, fikir akımları, biyografi üzerine makaleler yayımlanmıştı. Örneğin, ihtilalin Rus edebiyatında yansıması üzerine Aleksandr Blok'un "İskitler", "On iki" şiirleri; ayrıca Sergey Yesenin, Konstantin Balmont gibi ünlü şairlerin şiirleri de yayımlanmıştı.

Kryajin'in başyazarlık yaptığı dergide "Emperyalizm ve Proletarya" başlıklı yazısı yayımlanmıştı. Kryajin bu makalesinde Doğu kolonilerinin doğal kaynaklarını sömüren kapitalistlerin ve emperyalizmin hırsını artırarak militarizmi güçlendirdiğini ve dünya emperyalizmine karşı Doğu Bölgesi'ndeki ihtilalci hareketleri destekleyerek mücadele verilmesi gerektiğini önemle vurguluyordu¹⁸¹.

Kryajin'in diğer "Revolutsiya na Vostoke"¹⁸² yazısında Avrupa ülkelerinin ilerleme ve medeniyet adına yerel halkları sömürerek köle hale getirdiklerini; Avrupa ülkelerinin Doğu'da iktisadi imtiyazlar elde edip (demir yolu döşenmesi, bankaların kurulması gibi imtiyazlar) yürüttükleri siyaset sonucu Doğu ülkelerini işgal ettikleri düşüncesini belirtmekteydi¹⁸³.

1918 tarihinde güncel konularda bir dizi poster yayınlayan "Okna ROSTA"¹⁸⁴ ajansının 1921'de Bakü ve Tiflis'teki şubelerinin başkanlığına getirildi. Ajansta V. Mayakovski, M. Çeremnih, İ. Milutin gibi yetenekli genç sanatçılar, şairler, gazeteciler çalıştılar¹⁸⁵. Kryajin faaliyeti sonucu basın bürosunun arşivini oluşturdu. Kafkasya ve Şarkiyat araştırmaları bölümünde "Doğuda Emperyalizm" isimli dersler verdi¹⁸⁶.

3.2. Bolşevik İhtilali ve Gurko Kryajin

Bolşevikler iktidara geldikten sonra 2 Ekim 1917'de "Deklaratsiya Prav Narodov Rossii"¹⁸⁷ isimli bir emirname yayımladılar. Buna göre Bolşevikler tüm halkların eşitlik hakkını tanıyorlardı¹⁸⁸.

20 Ekim 1917 tarihinde hükümet, Sovyet Rusya ve Doğu Bölgesi'nin işçi Müslüman sınıfına ilişkin kanun çıkardı. Kanunun belli bir maddesinde Osmanlı İmparatorluğu ve İran'a karşı Rusya İmparatorluğu'nun diğer emperyalist güçler ile gizli yaptığı antlaşmaların

¹⁸⁰ Muratova, 1933: 51.

¹⁸¹ Kryajin, 1919: 8-11.

¹⁸² Doğu'da İhtilal.

¹⁸³ Kryajin, 1919: 19-23.

¹⁸⁴ Rosta Afişleri.

¹⁸⁵ <https://tass.ru/spec/tass-history> (erişim tarihi: 25.09.2018).

¹⁸⁶ Juravleva, 2003: 12.

¹⁸⁷ Rusya Halklarının Haklar Deklarasyonu.

¹⁸⁸ Gordlevski, 1968: 338.

kalkacağı vurgulanmıştı. Sonraki yılda “Soyuz Osvobojdenia Vostoka”¹⁸⁹ kuruldu. Kurulmuş olan birliğin faaliyetlerine tarihçi Kryajin da katıldı¹⁹⁰. Yine, editörlük yaptığı dergide birliğin faaliyetinin devamı olarak “Druzia i Vragi Sovetskogo Pravitelstva”¹⁹¹ başlıklı makalesini yayımladı¹⁹².

Aynı dönem Kryajin Gürcistan’ın başkentinde “Burya i Natisk Natsionalnostey v Rossii”¹⁹³ isimli konferans verdi. 1918 tarihinde Ön Asya Enstitüsünün Etnoloji, Tarih ve Dil Fakültesi’ne kabul edildi¹⁹⁴.

Doğu’daki ihtilalci hareket, Asya ülkelerinin ekonomisi, devlet yapısı ve sosyal yapısını yeni devlet ideolojisi çerçevesinde yazmak için şarkiyat çalışmalarını temelli yeni ideolojiye yönlendirmek için ve yeni Sovyet şarkiyatçılar kuşağı yetiştirmek için 1921 tarihinde VNAV Narodny Komissariat po Delam Natsionalnostey’in yönetiminde kuruldu¹⁹⁵. Kryajin 1922’de, VNAV’ın kurulması için Stalin’in telgrafıyla, Moskova’ya davet edildi¹⁹⁶.

VNAV’ın Organizasyon Bürosuna M.P. Pavloviç, S.İ. Duhovski, İ.N. Borozdin, V. K. Trutovski yeni Sovyet tarihçilerin beraberinde Kryajin de üye oldu. V. Kryajin, VNAV’ın faaliyetlerini M. Pavloviç, I. Borozdin ve Sovyet şarkiyatçıları ile birlikte yürüttü¹⁹⁷.

Derneğin bilimsel faaliyetipolitik-ekonomik ve tarihi-etnolojik olmak üzere iki bölümden oluşuyordu¹⁹⁸. Kryajin kurumun politik-ekonomik bölümün kurulmasında etken olmuştu¹⁹⁹. Her iki bölüm yöneticileri tarafından bilimsel geziler ve konferanslar düzenlemiştir. Materyaller toplamak için Orta Asya, Abhaziya, Ermenistan’a ilmi seferler düzenlediler²⁰⁰. Ayrıca VNAV’ın desteğiyle İlk Mısır Kongresi, İlk Türkolog Konferansı düzenlendi²⁰¹. Kryajin Konferansların düzenlenmesinde çalışmalara katıldı²⁰².

Sosyal-etnolojik ilişkileri incelemek ve oryantal kurumların faaliyetleri ile yakından tanışmak için Türkistan, Hiva, Buhara seferlerine katıldı²⁰³. 1922’de kurumun yeni kurulan

---

¹⁸⁹ Doğu’yu Kurtarma Birliği.

¹⁹⁰ Kuznetsova ve Kulagina, 1970: 10.

¹⁹¹ Sovyet Hükümeti’nin Dostları ve Düşmanları.

¹⁹² Kryajin, 1918: 96-98.

¹⁹³ Rusya’da Milletlerin Fırtına ve Coşkusu.

¹⁹⁴ Juravleva, 2003: 12.

¹⁹⁵ Gordlevski, 1968: 347-349; Kuznetsova ve Kulagina, 1970: 19-21.

¹⁹⁶ Mamet, 1930: 91.

¹⁹⁷ Lunin, 1983: 139.

¹⁹⁸ Gordlevski, 1968: 347

¹⁹⁹ Juravleva, 2003: 12.

²⁰⁰ Kuznetsova ve Kulagina, 1970: 19-21.

²⁰¹ Juravleva, 2003: 7-10.

²⁰² Juravleva, 2003: 13.

²⁰³ Baziyants, 1983: 146.

Afganistan araştırmaları bürosunda çalışmalarına başladı. alışmaları sonucu ‘‘İstoriçeskiye Sudbı Afganistana’’²⁰⁴ makalesini ‘‘Afganistan’’ isimli kitapta yazdı²⁰⁵.

VNAV 1922’de ‘‘Novıy Vostok’’²⁰⁶ isimli dergisini yayımlamaya başladı. Derginin başyazarı M.P. Pavloviç oldu. Pavloviç’in editörlüğü döneminde dergide ilmi-popüler, devletin siyasetini yansıtan makaleler yayımlandı.

Kryajin kurumun yayımladığı derginin politik-ekonomik bölümünün başyazarlığını yaptı ve 1928 yılına kadar derginin sayfalarında makalelerini yayımladı²⁰⁷.

Dergide, Türkiye’de Millî Mücadele hareketi, Atatürkçülük üzerine makaleler yayımlandı. İhtilal öncesi ekolün oryantalistleri yeni Türk alfabesi kurma fikrini ele almayı denemeye başlamışlardı.

VNAV himayesinde Türkiye ve İran etnolog-lengüistik araştırmaları komisyonu kuruldu. Doğu ülkelerine ilişkin çalışmalara Kryajin de katıldı. Kryajin’in çalışmaları sonucu derginin sayfalarında Kryajin’in ‘‘Blijniy Vostok i Derjavı’’²⁰⁸, ‘‘Politieskiye Gruppirovki v Turtsii’’²⁰⁹, ‘‘Razdel Turtsii vo Vremiya Voynı’’²¹⁰, başlıklı yazıları yer aldı²¹¹.

1925 tarihinde tarihçi Abhaziya Cumhuriyeti’nin politik-ekonomik durumunu incelemek için VNAV tarafından bölgeye gönderildi. Çalışma neticesi VNAV Kryajin’in ‘‘Abhaziya’’ isimli eserini bastı. Kitapta bölgenin ekonomik, sosyal, politik durumu kaleme alınmıştır²¹².

1919 tarihinde Kızıl Ordu'nun tarih komisyonunun daimî üyesi olarak görev aldı. Daha sonra Kryajin, askeri-diplomatik göreve uygun görülüp Türkiye’ye gönderildi²¹³. 1920’de Bakü’de, sorumlu konumlarda Doğu Halkların Propaganda Bürosunda alıřtı²¹⁴.

1924’de Osmanlı tarihi dersi vermek üzere Leningradski İnstitut Jivıh Vostonıh Yazıkov im. A. S. Enukidze (LİJVYa) profesörlüğüne davet edildi ve 1930 yılına kadar profesörlük yaptı²¹⁵.

²⁰⁴ Afganistan’ın Tarihi Kaderi.

²⁰⁵Juravleva, 2003: 26.

²⁰⁶ Yeni Doğu.

²⁰⁷ Jukov, 1962: 898.

²⁰⁸ Yakın Doğu ve Büyük Devletler.

²⁰⁹ Türkiye’de Politik Gruplar.

²¹⁰ Savaş Sırasında Türkiye Bölünmesi.

²¹¹ Li ve Oreşkova, 2009: 12-20; Kononov, 1970: 69. Tarihçinin metinde geçen yazıları için bk. GurkoKryajin, 1925: 244.

Kryajin, 1923a: 49-57.

Kryajin, 1923b: 35-66.

²¹²Juravleva, 2003: 14.G. Kryajin’in metinde geçen kitabı için bk. Gurko Kryajin, 1926e: 24.

²¹³ Jukov, 1962: 898.

²¹⁴Mamet, 1930: 91.

²¹⁵Juravleva, 2003: 13.

1925’de ‘‘Sovyet Ansiklopedisi’’hazırlanması için Moskova’daSovyet Ansiklopedisi Komisyonu kurulmuştur. Bir yıllık hazırlık döneminden sonra 1926’de Büyük Sovyet Ansiklopedisi’nin yayımına başlanmıştır²¹⁶.

Kryajin Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin yayımına davet edildi ve şarkiyatçılık maddesini yazdı. Ansiklopedinin bu maddesi ihtilal öncesi oryantalizmini Sovyet şarkiyatçılığıyla karşılaştırıyordu. Buna göre bu yazıda, Çarlık Rusya şarkiyatına ‘‘oryantalizm’’ kelimesinin Avrupa ilminden geçmiş; dar ilmi alanda araştırmaları yapılmış, Doğu Bölgesi’nin yalnız geçmişinin, eski yazmalarının incelenmiş; Filoloji metot ile ilmi çalışmaların yapılmış’’ olması bir eksiklik olarak tanımlamıştı. Kryajin, Sovyet şarkiyatçılığında ön plana çıkmış olan sosyal, ekonomik, doğu ülkelerindeki emperyalizminin genişlemesi sonucu sahne olan ihtilalci hareketler üzerine yapılan çalışmaların ihtilal öncesi oryantal eserlerden üstün olduğunu belirtmişti. Fakat Sovyet şarkiyatçılığının yeni oluştuğu için geçirdiği sıkıntılar üzerinde önemle durmuştu²¹⁷. Ayrıca, Ansiklopediye ‘‘Ermeni Sorunu’’, ‘‘Hicaz’’, ‘‘Yeniçeriler’’ maddelerini de yazdı²¹⁸.

Kültür ihtilalini hayata geçirmek için V.O. Kluçevski’nin tilmizi olan M.N. Pokrovski’nin başkanlığında Komünist Akademisi (1919) kuruldu. Akademide N.İ. Buharin, A.V. Lunaçarski, G.Y. Zinovyev gibi büyük devlet adamları çalışmalara katıldı. 1927 tarihinde Kryajin Komünist Akademisi’nin Marksist Tarihçiler Cemiyetine üye oldu.

1928-1930, Leningrad Devlet Üniversitesi Tarih ve Dilbilim Bölümünde Orta Doğu ülkelerindeki milli kurtuluş hareketleri üzerinde dersler verdi ve hoca olarak kaldı²¹⁹.

1930 tarihinde L. P. Mamet Marksist tarihçiler oturumunda Gurko Kryajini emperyalizm taraftarı burjuva tarihçisi olarak suçladı²²⁰.

1931’de İnstitut Krasnoy Professurı Komünist Akademisi’nde Sovyet şarkiyatçılığı durumu ilgili tartışmalar başladı. Tartışma sonucu VNAV ‘‘kendilerine Sovyet Doğu araştırmaları diyen bir burjuva yoldaşları grubu’’ olarak tanımlandı²²¹.

G. Kryajin 17 Ekim 1931’ de Moskova’da öldü²²².

Bu dönem tarihçilerinin çalışmaları, ciddi bir araştırmacının habercisi olmaktan ziyade bir gazetecinin yeteneğini göstermiştir. Parti ile kitleler arasında yürütülen kültürel ve

²¹⁶https://bigenc.ru/domestic_history/text/1876739 (erişim tarihi: 20.09.2018).

²¹⁷ Gurko Kryajin, 1929c: 289-293.

²¹⁸ Tarihçinin ansiklopedik maddeleri için bk. Kryajin, 1926f: 434-440.

Gurko Kryajin, 1929d: 832-834.

Gurko Kryajin, 1931: 554-556.

²¹⁹ Kononov, 1960: 151.

²²⁰ Mamet, 1930: 69-96.

²²¹ Juravleva, 2003: 17.

²²² Jukov, 1962: 898.

propaganda çalışmalarında önemli bir yere sahipti²²³. Bu anlamda Gurko Kryajin de bir tarihçi olarak bu popülizmden kurtulamamıştır.

---

²²³ Goldobin vd., 1960: 151.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“İSTORİYA REVOLUTSİİ V TURTSİİ” (TÜRK İNKILÂP TARİHİ) İSİMLİ ESERİN TAHLİLİ VE TENKİDİ

Eser değerlendirilirken, 1923 gibi erken bir dönemde kaleme alınmış bir “Türk İnkılâbı Tarihi” olduğugöz önünde bulundurulmalıdır. Okuyucu eserde birçok yorum ve tarihsel gerçeklerle uyuşmayan bilgileri değerlendirirken dikkat etmeli ve bunun dönemin ideolojik tarih yazıcılığının bir ürünü olduğunu bilerek değerlendirmelidir.

4.1. Eserin Genel Özellikleri

Gurko Kryajin’in söz konusu eseri 1923 yılında “Mir” yayın evi tarafından Moskova’da basılmıştır. Eser toplam 195 sayfadır. Eserin dili Rusçadır. Eser metninin içerisinde ayrıca Mithat Paşa, Enver Bey, TBMM üyelerinin Mustafa Kemal Paşa ile resimleri ve Millî Mücadele dönemine ilişkin bazı afişler ve haritalar da yayınlanmıştır.

Kitabın Editörü olan İ. Borozdin eserin girişinde kaleme aldığı önsözde eserin basılma nedenlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Bu kitap İhtilalci hareketler” adlı tarihi denemeler dizisi çerçevesinde basılmıştır. Bilimsel ve herkesin anlayabileceği Doğu'nun ve Batı'nın ihtilal hareketleri konusu üzerine yazılan kaynaklarda yetersizlikler bulunup Rusça'ya çevrilen orijinal kaynaklar az sayıdadır. Ayrıca önemli dünya ihtilal hareketine ilişkin kaynak maalesef bulunmamaktadır. “Mir” yayın evi tarafından yayımlanan tarihi serilerin maksadı dünyadaki ihtilal hareketlerini ekonomik açıdan ciddi bir şekilde değerlendirmekte ve her denemesi bir bütünleme olarak özel anlam taşımaktadırlar. Konunun daha detaylı açıklanması için kitapta şemalar, resimler, haritalar ve grafikler sergilenmiştir. Geniş bilgiler edinmek isteyenler için kitabın son sayfalarında ana kaynaklar belirtilmiştir”²²⁴.

Eserin içindekiler kısmını değerlendirdiğimizde eser bölümlere ayrılmamakla birlikte kronolojik olarak 1. Tanzimat-Abdülhamid Dönemi 2. Jön Türk Dönemi 3. Millî Mücadele-Lozan Dönemi olmak üzere 3 ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm için 25 sayfa ayrılmışken Jön Türk dönemine 69 sayfa ve Millî Mücadele dönemin – Lozan Antlaşması bölümü için 100 sayfa yer ayrılmıştır.

Gurko Kryajin eserin yazımında şu kaynakları kullanmıştır: Tanzimat-Abdülhamid Dönemi kısmında G. Kryajin E. Engelhardt’ın “La Turquie et le Tanzimat”, 1882.; Miller’in “The Ottoman Empire”, 1913.; R. Pinon’un “L’Europe et l’Empire Ottoman”, 1908.; V.

²²⁴ Gurko Kryajin, 1923: 5.

Gordlevski'nin "Oçerki po Novoy Osmanskoy Literature", 1912, eserlerini incelemiştir. Jön Türk Dönemi kısmının yazımında tarihçi A. Mandelştam'ın "Mladoturetskaya Derjava", 1915, adlı eserini; A. Tırkova'nın "Staraya Turtsiya i Mladoturki", 1916, çalışmasını; İ. Geşov'un "Balkanskiy Soyuz", 1915.; M. Pavloviç'in "İmperializm i Borba za Velikiye j.d. i Morskiye Puti Buduşego", 1922, vs. eserlerden yararlanmışır. Millî Mücadele-Lozan Dönemi bölümünün yazımında G. Kryajin tarafından M. Pavloviç'in "Revolutsionnaya Turtsiya", 1921.; E. Adamov'un "Evropeyskiye Derjavı i Gretsia v Epohu Mirovoy Voynı", 1922.; M. Pernot'un "La Question Turque", 1923, eseri vs. çalışmalar kullanılmışır. Ayrıca G. Kryajin Milli Mücadele-Lozan Dönemi kısmının yazımında "Novıy Vostok", "Jin Natsionalnostey", "L'Asia Française", "Revue du Monde Musulman" gibi dergilerden faydalanmışır.

4.2. Eserde Kullanılan Dil ve Üslup

Eserde kullanılan dil ve üslup, önceki bölümlerde anlatıldığı üzere Erken Sovyet tarihçiliğın bu çerçevede Şarkiyatçılığının dönemin siyasi konjöktörüne uygun olarak ideolojik bir yaklaşımla oluşturulmuşır. Söz konusu eser böyle bir tür tarih yazımı için güzel bir örneği teşkil etmektedir. Nitekim Bolşeviklerin ideolojisi olan Marksizm fikri tarih yazımına yansımaları çok erken bir evrede kendini göstermiş ve 1923 de yazılan bu eserde de vücut bulmuşır. Zira eserde kullanılan popüler bir dilin yanında kullanılan Marksist-Leninist terminoloji (Örnğ: Burjuva, proletarya, İşçi sınıfı vb.) eserde yaygın bir kullanım sahası bulmuşır. Ayrıca söz konusu ideolojinin tarih anlayışı konulara bakış, analiz ve tahlilinde kendini göstermektedir. Zira eserde iktisadi, toplumsal sınıflar mücadelesi ihtilal ve sınıfsal diyalektiğın Türk inkılâbının tarihsel olaylarının açıklanmasında temel edinildiğini açık bir şekilde görmekteyiz. Bu Marksist tarih yazımı daha sonraki yıllarda da Sovyet tarihçiliğında devam edecektir.

Yazarın dönemin tarih yazıcılığında da sıkça kullandığı bazı kavram ve nitelemeler örnek vermek gerekirse:

Dönemin tarih yazıcılığının temel ideolojisi olan Marksist kavramlar sıkça kullanılmakta ve bu ideoloji doğrultusunda analizler yapılmaktadır. Örneğın:

"Siyasi mücadele, sınıfsal değil iç sınıfsal yani...", "...İktidar mücadelesi idi"²²⁵; "...Batı dünyasına özgü olan sınıfsal ayırım Osmanlı İmparatorluğında yoktu"²²⁶; "...İstanbul, Selanik ve İzmir proletaryasını harekete geçirdi"; "Jön Türkler köylü sorununu çözmeyerek ve işçi sınıfı ile mücadele

²²⁵ Gurko Kryajin, 1923: 59.

²²⁶ Gurko Kryajin, 1923: 40.

ederek yeni Türk burjuvazisinin koruyucuları oldukları anlaşılmişti”, “...yarı-kapitalist kooperatifleri açmışlardı...”²²⁷; “...grubu Hıristiyan burjuvazisi idi”, “...liberal burjuvazinin politik programı...”²²⁸; “...Büyük Güçlerin emperyalist siyasetinin mantığı...”, “...İngiliz emperyalizminin ünlü...”²²⁹; “...Mecliste sömürge planlarına...”²³⁰; “...küçük burjuvaziye karşı...”²³¹; “...küçük burjuvadan oluşan bir grup...”²³²; “...yarı proleter %2 sınıftan...”²³³; “...Fransız ve Alman kapitalistler tarafından...”²³⁴; “Sanayi ve ticari burjuvazilerin yok olduğu ülkede...”, “...dolayısırsal “soylu burjuvazi” sınıfı da...”²³⁵; “...ve yarı proleter memur sınıfı Jön Türkler’in...”²³⁶.

Yazar bilimsel olmayan popülist, gazete dili ve hatta aşağılayıcı bir çok sıfat terim ve kavram kullanmaktadır. Örneğin:

“Bilindiği üzere bu utanç verici hükümdar...”²³⁷; “Sultan özel hayatında bir doğu müstebit hükümdarın tüm ahlak bozukluğunu sergilemekteydi.”²³⁸, “Aşırı israfçı Sultan çevresini yüzlerce dalkavuk, cariye ve her türlü hilekârdan oluşturmuştu.”²³⁹; “Çürümüş Çarlık rejimi yüzünden Rusya...”²⁴⁰; “...kinci sultan Kanun-ı Esasi’nin mimarı Mithat Paşa’nın...”²⁴¹; “Yedi yıl sonra sultan Kanun-ı Esasi’in mimarı Mithat Paşa’nın hakkından geldi O kiralık katiller tarafından öldürüldü. Üstelik onun başı kutuda Abdülhamid’e getirildi...”²⁴²; “...Abdülhamid halk arasında “zülüm” yani müstebit, baskıcı olarak anılan terör yönetimini başlattı”²⁴²; “Jön Türkler’in Makedonya’da izledikleri aşırı şovnist politika...”²⁴³; “Arnavutluk’taki şovenist siyasetin sonucu Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar’daki son üssünü kaybetmiş oldu”²⁴⁴. “Türkiye’yi bakanlar değil harem ağaları, özel kalemler, dolandırıcılar ve maceracılar yönetiyordu.”²⁴⁵; “Aşırı şüpheli Sultan ülkenin teknolojik gelişimine bile engel oluyordu”²⁴⁶; “Tek kişilik yönetim, zalimlik ve ideolojik gericilik II. Abdülhamid’in 33 yıllık iktidarının özellikleri olmuştu.”²⁴⁷; “...işgalci Çarlık Rusya bloğunun”²⁴⁸; “...Yaşlanmış zalim Padişah...”²⁴⁹; “...Kanlı

²²⁷ Gurko Kryajin, 1923: 55.

²²⁸ Gurko Kryajin, 1923: 57-58.

²²⁹ Gurko Kryajin, 1923: 86.

²³⁰ Gurko Kryajin, 1923: 139.

²³¹ Gurko Kryajin, 1923: 158.

²³² Gurko Kryajin, 1923: 46.

²³³ Gurko Kryajin, 1923: 149.

²³⁴ Gurko Kryajin, 1923: 36.

²³⁵ Gurko Kryajin, 1923: 40.

²³⁶ Gurko Kryajin, 1923: 43.

²³⁷ Gurko Kryajin, 1923: 16.

²³⁸ Gurko Kryajin, 1923: 16.

²³⁹ Gurko Kryajin, 1923: 16.

²⁴⁰ Gurko Kryajin, 1923: 20-21.

²⁴¹ Gurko Kryajin, 1923: 21.

²⁴² Gurko Kryajin, 1923: 22.

²⁴³ Gurko Kryajin, 1923: 67.

²⁴⁴ Gurko Kryajin, 1923: 69.

²⁴⁵ Gurko Kryajin, 1923: 22.

²⁴⁶ Gurko Kryajin, 1923: 23.

²⁴⁷ Gurko Kryajin, 1923: 22.

²⁴⁸ Gurko Kryajin, 1923: 28.

²⁴⁹ Gurko Kryajin, 1923: 33.

Sultan şu çağrıda...²⁵⁰; "...Ermenilerin katili Abdülhamid ile birleşmişlerdi"²⁵¹; "Pratik Yankiler soruna..."²⁵²; "15-20.000 karşı ihtilalci Ermenilerin Kilikya'da isyan sırasında katledilmesi ve 40 şahısın Jön Türkler tarafından idam edilmesi "Kanlı Sultan'ın" padişahlık döneminin sonuçları idi."²⁵³; "...Fransız ve Alman kapitalistler..."²⁵⁴; "Avrupa usulü aydın kişiliğiyle ve Moğollara özgü olan despotik huyu ile yeni Sultan..."²⁵⁵.

Ayrıca yazar Türk tarih yazıcılığının alışık olmadığı ve gerçekte de uyuşmayan kavramlar da kullanmaktadır: Örneğin:

"Mithat Paşa Mezopotamya vilayetlerinde valiiken..."²⁵⁶; "Üstelik ülkenin borç açığı 2 milyon lirayı ulaşmıştı. Tüm finansal işlemler rüşvete dayalıydı. Herkes rüşvet alıyordu ihaleden ve borçtan kazanç elde eden padişahın tutun mahalle muhtarına kadar."²⁵⁷; "...18 milyar Tür. Funt. iken ödenecek borcu 14 milyar Tür. Funt. oldu"²⁵⁸. "...Türk Ermenistan'ına"; "Rusya'nın İstanbul ve Ermenistan'ı ele geçirme özlemi"²⁵⁹. "...tüm milletlere eşit hak tanımadan Ermeni katliamlarına geçtiler"²⁶⁰.

Eserde tarihi hatalar da bulunmaktadır: Örneğin:

"...tahttan indirilmişti ve yerine Abdülhamid getirilmişti (Eylül, 1878)". Abdülhamidin tahta geçişi 1878 olarak verilmiştir²⁶¹; "...Fatih Sultan Mahmut'tan başlayarak verilmiş olan beratlar..."²⁶²; "...Müttefiklerine satan Sultan VI. Mahmut tahttan indirmek..."²⁶³; "Tahttan indirildi ve yerine Mahmud Reşad getirildi"²⁶⁴.

Ayrıca eserde milli mücadele taraftarları (Mustafa Kemal Paşa taraftarı anlamında) "Milliyetçiler" olarak anılmaktadır ki: Örneğin: "Türk milliyetçileri Gürcistan'ın sınırlarına yaklaştılar."²⁶⁵; "Milliyetçiler ile Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyet (RSFSR) arasındaki ilişkiler."²⁶⁶vb.

²⁵⁰ Gurko Kryajin, 1923: 33.

²⁵¹ Gurko Kryajin, 1923: 58.

²⁵² Gurko Kryajin, 1923: 137.

²⁵³ Gurko Kryajin, 1923: 60.

²⁵⁴ Gurko Kryajin, 1923: 36.

²⁵⁵ Gurko Kryajin, 1923: 18-19.

²⁵⁶ Gurko Kryajin, 1923: 18.

²⁵⁷ Gurko Kryajin, 1923: 22.

²⁵⁸ Gurko Kryajin, 1923: 35-36.

²⁵⁹ Gurko Kryajin, 1923: 85.

²⁶⁰ Gurko Kryajin, 1923: 34.

²⁶¹ Gurko Kryajin, 1923: 18.

²⁶² Gurko Kryajin, 1923: 12.

²⁶³ Gurko Kryajin, 1923: 105.

²⁶⁴ Gurko Kryajin, 1923: 60.

²⁶⁵ Gurko Kryajin, 1923: 133.

²⁶⁶ Gurko Kryajin, 1923: 126.

4.3. Eserin İç Tenkidi

4.3.1. Tanzimat-Abdülhamid Dönemi

Gurko Kryajin her ne kadar bu eserinde herhangi bir bölümlendirme yapmadan 12 başlık altında konuları kaleme almış ise de kaynakça kısmında belirtildiği gibi eser 3 ana bölüm temeline oturtulmuştur. Birinci ana bölüm “Tanzimat ve Anayasal hareket”; ikinci ana bölüm “Genç Türkler Dönemi” ve üçüncü bölüm ise “Milli Bağımsızlık hareketi” yani milli mücadele dönemi olduğunu belirtmemiz gerekir.

Gurko Kryajin, eserinde Tanzimat Dönemi analizinde Doğu Sorunu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ona göre 18. Asırda ortaya çıkan “...Doğu Sorununun özü Büyük Devletlerin Yakın Doğu'da ekonomik menfaatler mücadelesi” olmuştur²⁶⁷. Buna ek olarak tarihçi Osmanlı İmparatorluğu'nda pazar edinme mücadelesinde bulunan Avrupa ülkelerinin ekonomik davranışları üzerine durmaktadır. Kryajin, Avrupa ülkelerinin ekonomik mücadelesini şöyle yorumlamaktadır: “...İngiltere'nin ve Fransa'nın Doğu'da genel ekonomik menfaatlerini besleme amacı Osmanlı'yı yarı sömürge devlet haline getirmektedir”²⁶⁸. Ayrıca yazar Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlediği siyaseti üzerinde durmaktadır. Böylece tarihçi Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat döneminin dış problemlerden dolayı başladığını belirtmektedir²⁶⁹. Tarihçitarafından Tanzimat “...Osmanlı İmparatorluğu'nun şeklen batılılaşması, Avrupa Devletleri'nin güvenini kazanmak ve Avrupa Devletleri'nden borç almaya yönelik devletin çıkardığı bir dizi düzenlemelerin (kararnamelere) toplamı...”²⁷⁰olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede G. Kryajin'e göre Tanzimat döneminin başarısız sonuçlanmasından “...yalnız yüksek kademeli Osmanlı bürokrasisi (örneğin gerçek anlamda batılaşmayı benimseyen Mustafa Reşit Paşa) sorumlu değildi²⁷¹”. Büyük ölçüde yazara göre Tanzimat'ın başarısız sonuçlanması Rusya'nın ve Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale etmelerinden kaynaklanmıştır. Fakat Tanzimat döneminin siyasi açıdan başarısız sonuçlanmasına rağmen “Reformlar döneminin resmi ilanı Osmanlı İmparatorluğu'nu yeni siyasi fikirlerin ve düşüncelerin geldiği Avrupa ile yakınlaştırdı”ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal yaşamı uyandırdığı için tarihçi tarafından “dönemin bir başarısı” olarak tanımlanmıştır²⁷². Gurko Kryajin'e göre siyasi fikirlerin Türk kamuoyunu etkilemesi sonucu kısa bir süre sonra Osmanlı'da Anayasa uğruna

²⁶⁷ Gurko Kryajin, 1923: 6.

²⁶⁸ Gurko Kryajin, 1923: 8.

²⁶⁹ Gurko Kryajin, 1923: 7-9.

²⁷⁰ Gurko Kryajin, 1923: 9.

²⁷¹ Gurko Kryajin, 1923: 11.

²⁷² Gurko Kryajin, 1923: 15.

mutlakıyet rejimine karşı ilk etkin politik mücadele girişimi yaşanmıştır²⁷³. Nitekim ona göre bir taraftan Balkanlar'daki ayaklanmalar, Osmanlı Devletinin gittikçe artan borcu ve öte yandan Avrupa Devletlerinin Türkiye'nin iç işlerine müdahale etme girişimleri bu dönemde Osmanlı Devletini zor bir duruma sokmuştur. Böylece Kryajin ülkedeki durumun meşrutiyet hareketini büyük bir sosyal harekete dönüştürdüğünü ve meşrutiyet hareketinin güçlenmesi sonucu subaylardan ve bürokratlardan oluşan grubun Abdülaziz'i tahttan indirdiğini düşünmektedir²⁷⁴.

“Abdülhamid'in İstibdat Dönemi” bölümüne bakıldığında padişahın tarihçi G. Kryajin tarafından sert eleştirildiği anlaşılmaktadır. Yazar II. Abdülhamid'in 30 senelik iktidarının tek kişilik bir yönetim ve aşırı baskıcı bir dönem olarak tanımlamıştır²⁷⁵. Yine ona göre Abdülhamid otoritesine yeni bir boyut yani dini bir boyut kazandırmak için halifelğe başvurmuş ve irtica usulü yürüttüğü siyaseti yönünde adımlar atmıştır. Ayrıca yazara göre Abdülhamid'in izlediği irtica siyaseti sonucu yurt dışına geçen meşrutiyetçiler padişah tarafından baskıya maruz kalmışlardır²⁷⁶.

4.3.2. Jön Türk Dönemi

Tarihçi G. Kryajin 20. yüzyılın başlarında Orta Doğu'da bir yandan İngiliz – Fransız - Avusturya-Macaristan korumacı bloğunun, öte yandan ise işgalci Çarlık Rusya bloğu şeklinde oluşmuş olan iki sistemin mücadele ettiği eski siyasi düzenin çöktüğünü vurgulamaktadır²⁷⁷. G. Kryajin'e göre hem Türkiye'nin oldukça zor bir uluslararası ilişkiler sorunu ile karşı karşıya kalması hem Büyük Devletlerin ülkenin iç işlerine müdahale etme çabaları hem de ülkedeki iç sorunlar Jön Türkler'in ihtilal yapmasını hızlandırmıştı²⁷⁸. Tarihçi Jön Türkler Cemiyetini siyasi bir parti olarak değil “...düzensiz hayallerden ve pratik arzularından ortaya yeni çıkan Türk burjuvazisinden oluşan bir bütünlük” olarak değerlendirmektedir. Jön Türkler'insosyal yapısını yorumlayarak yazar ilk önce şu düşüncüyü öne sürmektedir: “Şuan ben sanki bir paradoks söylemiş olacağım: Batılı anlamda olan burjuvazi sınıfı Türkiye'de yoktur”²⁷⁹. Bu çerçevede tarihçi, Osmanlı İmparatorluğu'nun içtimai yapısını incelemeye çalışır ve yazara göre, Batılı anlamda bir burjuva sınıfının Türkiye'de olmamasının nedeni “Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan ve emperyalizme bürünmüş Avrupa sermayesi” olmuştur. Bu yönde Kryajin Batı sermayesinin Türkiye'yi iktisadi-politik açıdan

²⁷³ Gurko Kryajin, 1923: 16.

²⁷⁴ Gurko Kryajin, 1923: 17-18.

²⁷⁵ Gurko Kryajin, 1923: 22.

²⁷⁶ Gurko Kryajin, 1923: 26.

²⁷⁷ Gurko Kryajin, 1923: 28.

²⁷⁸ Gurko Kryajin, 1923: 28-31.

²⁷⁹ Gurko Kryajin, 1923: 35.

kazanmasının aşamaları üzerinde durmaktadır ve tarihçi Avrupa'nın, Osmanlı üzerinde iktisadi-politik kontrolünü borç vererek, Düyun-u Umumiye'nin aracılığıyla devletin gelir kaynaklarını kontrolü altına alarak, birçok sanayi şirketleri tekelleştirerek gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır²⁸⁰. Ayrıca yazara göre Türk burjuvazisinin oluşmasında yalnız yabancı ülkelerinin ekonomik kontrolü engel olmamıştı ayrıca Abdülhamid'in 30 yıllık iktidarı da engel olmuştur²⁸¹. Bu görüş çerçevesinde Gurko Kryajin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış ticaretini inceler ve şunları açıklar: “Hakikaten Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticareti Avrupalıların elindeydi. İç ticareti ise Rumlar, Levanten, Asurîler gibi Hıristiyan azınlıklar tarafından tekelleştirilmişti”²⁸². Ve ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret sermayesinin gelişmemiş olması iç pazarının zayıf olmasından kaynaklanmıştı. Bu hususta yazar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman ahalinin ve Hıristiyan unsurların durumunu anlatır ve şöyle yorumlar:

“Ağır vergiler yüzünden köylülerin neredeyse tamamen alıcı talep imkânı kalmamıştı. Vergi sistemi yüzünden halkın yoğun ekonomik sömürüye maruz kalması yüz kat artmıştı. Bilindiği üzere aşar vergisi Dünya Savaş'ın sonuna kadar ağnam vergisi olarak kaldı aynı zamanda fide karşılığında ödendi. Ayrıntılarına girmeden aşar vergisinin toplanması fide alanlar tarafından büyük suiistimallerle gerçekleşiyordu ve aşar vergisinin yerine rekoltenin 1/6 veya da 1/7 alınıyordu. Aşağı yukarı, köylüye gelirin 1/3 kalyordu. Bu yüzden eskilerde gelişen Anadolu'da 19. yüzyıl boyunca açlıktan insan ölümünün sayısı arttı. Çok sayıda olan şehirli Hıristiyan azınlığını Müslüman köylü sınıfı ile kıyasladığımızda onların daha çok imtiyaza sahip oldukları anlaşılmaktadır. Öncelikle Hıristiyan reayası az vergi ödüyordu, devlet angaryasından ve ağnam vergisinden serbesttiler. Ayrıca azınlıklar yabancı devletlerin himayesine geçerek yerel yönetimin suiistimallerinden bir dereceye kadar korunmuşlardır. Bunun sayesinde Hıristiyan tebaası tarafından ilk kapital temelinin atılması yani ticaret burjuva sınıfının oluşturulması Müslüman ahalisine göre daha kolaydı”²⁸³.

Ayrıca G. Kryajin Osmanlı İmparatorluğu'nda kırsal “soylu burjuvazi”sinin oluşamadığını ifade etmektedir:

“Sanayi ve ticari burjuvazilerin yok olduğu ülkede bazı tarihi sebeplerden dolayı kırsal “soylu burjuvazi” sınıfı da oluşamadı. Türk feodalizminin zor sorunlarını fazla incelemeyen şunu belirteyim ki batı feodalizminin aksine gelişmedi. II. Mahmut ve önceki padişahlar tarafından yok edildi. Feodaller, sipahiler, derebeyiler idam ve sürgün edildiler; topraklarınada devlet tarafından el koyuldu. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nda soylu sınıfı yok ayrıca Batı dünyasına özgü olan sınıfsal ayrımı burada yok”²⁸⁴.

²⁸⁰ Gurko Kryajin, 1923: 36-37.

²⁸¹ Gurko Kryajin, 1923: 38.

²⁸² Gurko Kryajin, 1923: 38.

²⁸³ Gurko Kryajin, 1923: 38-39.

²⁸⁴ Gurko Kryajin, 1923: 40.

İşte G. Kryajin Osmanlı İmparatorluğu'nun içtimai yapısını genel olarak şöyle tanımlamaktadır: “İşte Osmanlı içtimai bakımdan ara sınıfların çıkarıldığı piramidi andırmaktaydı: aşağıda köylüler, yukarıda ise bürokrasi ve ona bitişik yarı feodal ve Batı kapitalistleri çevresi. İkisinin arasında ise az sayıda olan yerli Hıristiyan burjuvazisi yer almıştı”²⁸⁵. Böylece Türkiye’de yazara göre geniş anlamda bürokrasi, memur sınıfı özgül bir değer kazanmalıydı ve bu düşüncesini G. Kryajin şöyle açıklar:

“Osmanlı İmparatorluğu’nda burjuva sınıfı olmadığından dolayı yerini ve görevini memur sınıfı üstlendi. Yukarıda belirtilen iç pazarın zayıflığı ve Batı sermayesi ile rekabet edememe durumu yalnız devlet eliyle ana sermayenin oluşmasında etken olabilirdi”²⁸⁶.

Ve Kryajin ana sermayenin Türkiye’de oluşmasını şöyle yorumlar:

“Unutmayalım ki Abdülhamid ve Jön Türkler döneminde yönetim sistemi müdüründen tutun valisine kadar artan peşkeş (rüşvet) sistemi üzerine kurulmuştu. Zenginleşmenin ikinci kaynağı ise iltizam sistemiydi. Mültezim vergiyi toplarken geliri yerel ve merkezi yöntem ile bölüşmek zorundaydı. Çoğu kez mutasarrıf veya kaymakam hükümet temsilcileri vergi alanlar ve vergi verenler olarak vergiyi topluyorlardı. Ayrıca büyük geliri yüksek kademeye gelen memurlar malikâelerini köylülere kiraya vererek alıyordu”²⁸⁷.

Ayrıca yazara göre zenginleşmenin ana kaynağı Türkiye’de her zaman devlet istikrazı olmuştu. Tarihçi bu tür zenginleşmeyi şöyle değerlendirir:

“Var olan âdete göre borçlar alındığı süreçte bankalar Maliye Nezareti’ne kredinin resmileştirilmesinde iştirak eden memurlar için %0,5 pay verirdi. 1903 tarihli konvertibilitede “işlev harcamaları” için %5 tüm tutardan para ayrılmıştı. Ayrıca imtiyazlar alındığında, savaş siparişleri verildiğinde de komisyon faizi kesilirdi. Bu tür zenginleşme Osmanlı İmparatorluğu’nun her bir köşesinde olan dolandırıcıların gelir kaynağıydı”²⁸⁸.

Bu çerçevede tarihçi Jön Türklerin 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet kadrosunun yüzeysel olsa bile batılılaşma neticesinde ortaya çıkan işsiz entelijansiya grubundan ve yarı proleter memur sınıfından çıktıklarını düşünmektedir²⁸⁹. Yazar bu sınıfların maddi durumunun kötü olduğunu vurgulayarak Jön

²⁸⁵ Gurko Kryajin, 1923: 41.

²⁸⁶ Gurko Kryajin, 1923: 42.

²⁸⁷ Gurko Kryajin, 1923: 42.

²⁸⁸ Gurko Kryajin, 1923: 42.

²⁸⁹ Gurko Kryajin, 1923: 42-44.

Türkleri “iktidarı ele geçirme eylemlerde bulunan ve iktidar sayesinde ekonomik açıdan yükselmeyi amaçlayan küçük burjuvadan oluşan bir grup” olarak tanımlamaktadır²⁹⁰. Böylece, Kryajin Jön Türkler’in sosyal yapısının Cemiyet’in ideolojisini ve faaliyetini belirlediğini düşünmektedir ve bu hususta Kryajin şunları belirtmiştir: “Millet konusunda Osmanlılık fikri, sosyal ilişkiler alanında ciddi bir gericilik ve dış politikada ise sert bir militarizm bu özellikler Jön Türkler’in siyasi formülü olmuştur”²⁹¹. Bu çerçevede tarihe göre Jön Türkler’in uygulamaya çalıştıkları Osmanlı İmparatorluğu içinde tüm gayrimüslimleri Osmanlı kimliği altında yaşatma siyaseti hem Türklerin Osmanlı topraklarında egemen unsur olmadıklarından hem de Avrupa Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki milletleri kısıktmalarından dolayı büyük bir felaketle sonuçlanmıştır. Jön Türklerin millet konusundaki seçtikleri yolu G.Kryajin şöyle açıklamıştır:

“Bu koşullar altında Jön Türkler’in millet sorununu çözüme ve âdem-i merkezîyetçi taleplerinden korkusu anlaşılabilir çünkü onlara Osmanlı İmparatorluğu’nun batılı güçler tarafından parçalanacakmış ve bazı bölgeleri işgal edilecekmiş gibi geliyordu. Bu gerçek ve fantastik tehlike tesiri altında hipnotize edilmiş gibi Jön Türkler, en hatalı ve ölümcül yolu seçtiler. Jön Türkler tüm milli taleplerin meşruluğunu inkâr etmeye ve taleplerin zorla tek millet yapmasında yok etmeye başladılar”²⁹².

Üstelik Kryajin’e göre, Jön Türkler’in böyle bir yol seçmeleri daha çok aydınlar ve küçük burjuvazi, yani yeni doğan Türk burjuvazi sınıfından çıkmalarından kaynaklanıyordu. Böylece yazar Jön Türklerin millet konusundaki attıkları adımları, onların sınıfsal yapısına bağlamaktadır ve değerlendirmesini de G. Kryajin şöyle açıklamıştır:

“Bu açıdan, Jön Türkler’in Hıristiyanlara yönelik saldırgan politikası kolay anlaşılmalıdır. Bilindiği gibi, Hıristiyanlar Osmanlı İmparatorluğu’nun iç ve dış ticaretini tekelleştirmişlerdi. Bu yüzden Jön Türkler Hıristiyan azınlıkların imtiyazlarını kaldırmaya yönelmişlerdi. Hıristiyan tebaasına sunulan imtiyazlar yalnız ekonomik güçlerini sağlamıyordu ayrıca Avrupa Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu’nun iç işlerine müdahale etmesine neden oluyordu. Fakat Jön Türkler onların imtiyazlarını kaldırdıklarında bunun karşılığında onları bir hak bile vermiyorlardı hatta Hıristiyanları Osmanlılarla eşit hale getirmiyorlardı. Jön Türkler askerlik yükümlülüğünü (Bilindiği üzere Hıristiyan ahalisi daha önce askerlik yükümlülüğünden askeriye ve bedel ödeyerek serbest bırakılmıştı) Hıristiyan nüfusuna zorunlu ederek onları subay olma hakkından yoksun bırakmışlardı”.

Kryajin Jön Türklerin millet konusunda izledikleri siyaseti sosyal yapısına bağlayarak genel olarak şöyle değerlendirmektedir:

²⁹⁰ Gurko Kryajin, 1923: 46.

²⁹¹ Gurko Kryajin, 1923: 46.

²⁹² Gurko Kryajin, 1923: 50.

“İzledikleri sert milliyetçiliği mazur göstermek için Türkçülük ve Turancılık fikirlerini kullanıyorlardı. Jön Türkler’in ülküsü Sibirya’dan Boğazlara ve Volga’dan Akdeniz’e kadar uzanacak olan milli ve dini-kültür Türk devletini kurmaktı. Fakat Türkiye’nin geçtiği sosyo-ekonomik sürece bakılırsa Türk ekonomisinin problemlerinin kılıçla çözüldüğünü yani Türk kapitalizminin zorlu bir şekilde asırlar boyunca azınlıkların yerleştiği ekonomik bölgelerde oturturulması anlaşılır”²⁹³.

Ayrıca yazar Jön Türkler’in altı yıl boyunca süren siyasi mücadelesini kaleme almaktadır. Mücadelenin yalnız imtiyazlı sınıflar yani Jön Türklere karşı çıkan eski rejimin temsilcileri Hıristiyan burjuvazisi arasında gerçekleştiğini vurgulamaktadır²⁹⁴. Öncelikle Kryajin Hıristiyan burjuvazi grubunun siyasi ve ideolojik açıdan belirsiz olduğundan dolayı eski rejimin gerici unsurlarının Hıristiyan burjuvazi grubuna katıldığını böylece Hıristiyan burjuvazi grubunun Jön Türkler gibi aynı sosyal sınıftan olduğunu belirtmektedir. Yazara göre Hıristiyan muhalif grubun tıpkı Jön Türkler gibi iktidar için mücadele ettiğini düşünmektedir²⁹⁵. Tarihçi altı yıl süren siyasi mücadeleyi genel olarak şöyle yorumlamaktadır: “Gördüğümüz gibi siyasal mücadele, sınıfsal değil iç sınıfsal nitelikte idi. Mücadele bir program için değildi iktidar mücadelesi idi. Bu nedenle, Jön Türklere karşı yapılan suçlamalar küçük parti ya da kişisel nitelik taşıyordu”²⁹⁶.

G. Kryajin Jön Türkler’in iktidar dönemini genel olarak şöyle değerlendirmektedir:

“Elbette bunlar, Jön Türkler’in Türkiye karşısındaki büyük suçunu küçültmüyor. Öncelikle Osmanlıcılık doktrini neticesinde yani imparatorluğun tüm yabancı unsurlarını zorla Osmanlılaştırma girişimi İmparatorluğun içten parçalanmasına yol açtı. Jön Türkler, Ermenileri yok etti ve aynı zamanda savaş sırasında zaten İngiltere’ye silahlı destek sağlamaya başlayan Arapları yabancılaştırdılar”²⁹⁷.

Dünya Savaşı öncesi Türkiye’nin uluslar arası yaklaşımını G. Kryajin şöyle yorumlamaktadır:

“Türkiye’ye bakılır ise Balkan savaşından sonra Türkiye Almanya ile yakınlaşmaya yöneldi. Çünkü Türkiye savaş sırasında Avrupa Devletlerinin (özellikle Rusya) Balkan milletlerine diplomatik, askeri ve ekonomik yardımlarda bulunduğunu görmüştü. Edirne’nin geri verilmesi ve Ermenistan’da reformların yapılması meselelerde Osmanlı İmparatorluğu’nu yalnız Almanya destekledi.

1913 yılın sonunda Alman generali Otto Liman Von Sanders’in askeri misyonu İstanbul’da yerleşti ve bu andan itibaren Türk ordusu fiilen Alman kontrolü altına girmiş oldu. Ardından Rus emperyalistleri

²⁹³ Gurko Kryajin, 1923: 53.

²⁹⁴ Gurko Kryajin, 1923: 57.

²⁹⁵ Gurko Kryajin, 1923: 58.

²⁹⁶ Gurko Kryajin, 1923: 59.

²⁹⁷ Gurko Kryajin, 1923: 85-86.

Osmanlı İmparatorluğu ile ve onun arkasında duran Almanya ile savaşa açık bir şekilde hazırlanmaya başladılar²⁹⁸.

Dünya Savaşı sırasında Jön Türklerin izledikleri siyaseti yazar şöyle yorumlamaktadır:

“Türkiye savaşa hemen katılmadı çünkü ülke daha önceki iki savaştan dolayı çökmüş durumda idi ve mali bakımdan Fransa'ya bağlı idi. Bilindiği gibi Goeben ve Breslau takibinin Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a sığınması olayı Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Savaşına katılmasını zorladı. Savaş Türkler için kaldırılamaz yük gibi oldu. İmparatorluk, Kafkasya, Suriye, Mezopotamya cephelerinde ve Boğazlarda İtilaf Devletlerine savaş vermek zorunda kaldı. Büyük ölçüde Enver Paşa ve Talat Paşa'nın emperyalist hayalleri ülkenin savunmasını zayıflattı. Mısır'ı, Güney Kafkasya'yı ve İran Azerbaycan'ını ele geçireceklermiş gibi geldi onlara. Büyük planlarını hayata geçirmek için genel seferberlik (17 ile 50 yaş arası) ilan ettiler. Hâlbuki seferber edilenlerin yarısının bile ihtiyaçlarını giderme imkânları yoktu”²⁹⁹.

Yazara göre Mısır cephesindeki yaşanan yenilgi ve Sarıkamış yenilgisi Jön Türklerin emperyalist hayallerinin sonucuydu.

4.3.3. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki Dönemi Millet Politikası

Bu konunun önemini binaen millet politikasını konu alan kısımların değerlendirilmesini ayrı bir başlık olarak ele almayı uygun bulduk.

Eserde Jön Türkler'in Millet Politikası çerçevesinde Makedon, Arnavut, Arap ve Ermeni sorunlarına değinilmiştir. Kryajin genel olarak Abdülhamid ve İttihat ve Terakki dönemi millet meselesine bakışı, Abdülhamid döneminde izlenen gerici politikaların İttihat ve Terakki döneminde ise her ne kadar bazı sınıfsal, iktisadi, uluslar arası ilişkiler nedenlerine bağlasa da İttihatçıların ona göre “şovenist” politikalarının belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.

Nitekim,

“Daha önce gördüğümüz gibi millet konusunda Jön Türkler'in siyaseti merkezîyetçilik ve tüm Türk olmayan milletleri zorla Osmanlı yapmaya dayanıyordu. Altı yıl iktidarları boyunca ve daha geniş bir şekilde Dünya Savaşı sırasında Jön Türkler bu siyaseti düzenli olarak izlediler. Bu da onların millet konusundaki siyasetinin sosyolojik yönü idi”³⁰⁰.

Diyen Kryajin Makedonya'daki siyasi mücadelenin nedenini millet sorunundan daha ziyade ekonomik olduğunu belirtir.

²⁹⁸ Gurko Kryajin, 1923: 82.

²⁹⁹ Gurko Kryajin, 1923: 83.

³⁰⁰ Gurko Kryajin, 1923: 62.

Yazara göre Makedonya’da gerçekleşen Jön Türk İhtilali diğer bölgelerde de olduğu gibi sanki bir büyük sonucu olarak tüm millet sorunları ve çatışmaları ortadan kaldırdı. Ancak daha sonraları Jön Türk Meclisinde Makedon sorununun inkâr etmeleri meseleyi daha güç bir hale soktu.

“Silahlı çatışmalar yeniden başlayınca, İttihatçılar Makedon sorununun tenkil müfrezeleri göndererek ortadan kaldırılmasını önermişlerdi. Sonunda Meclis (1909) “Rumeli vilayetlerindeki çeteciliğin durdurulmasına dair” sert bir kanun çıkardı. Tabii ki de bu kanun yağmacılığı ve çatışmaları durdurmadı”³⁰¹.

Açıklamasını getiren yazar bu gelişmeler neticesinde,

“Öte yandan, Büyük Güçlerin müdahalesinden üzüntüye kapılan ve Jön Türkler’in “meşrutiyetçiliğin” gerçek yüzünü anlayan Balkan milletleri Makedon sorununu kendileri çözmeye kalkıştılar. Jön Türkler’in Makedonya’da izledikleri aşırı şovenist politika büyük ölçüde Balkan Savaşlarını provoke etti”³⁰².

Kryajin Balkan savaşlarını dahi Ona göre İttihatçıların bölgede uyguladıkları “şovenist” politikalara bağlamaktadır. Elbetteki böyle bir yorum neredeyse Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarından beri İmparatorluk içerisinde bulunan bu toprak ve etnik unsurların gelinen noktada yaşanan sorunları açıklamak açısından oldukça yüzeysel ve aynı zamanda dönemin siyasi bakış açısını yansıtmaması bakımından da önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Nitekim Arnavutluğun “kaybedilmesi” ni de Tarihçi yine “...Komşu Arnavutluk'ta da neredeyse benzer bir süreç yaşanmaktaydı”.

“...Arnavutluk'taki şovenist siyasetin sonucu Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'daki son üssünü kaybetmiş oldu. Dahası, Jön Türkler Büyük Güçlerin, özellikle de İtalya'nın Arnavutluk'taki olaylara karışmasına yol açtı. Bilindiği gibi Dünya Savaşı trajedisi öncesi Arnavut Prens Vid'in opera sanatçısının olayı ortaya çıkmıştı”³⁰³.

Diyerek aynı düşünsel kurgusuna bağlamaktadır.

Arap sorununun Jön Türkler için daha da zor olduğunu söyleyen Kryajin Arapların Türklere bakış açısını şu sözlerle açıklar:

³⁰¹ Gurko Kryajin, 1923: 67.

³⁰² Gurko Kryajin, 1923: 67.

³⁰³ Gurko Kryajin, 1923: 69.

“Türklerin Suriye, Mezopotamya, Hicaz, Asur, Yemen ve El-Ahsa gibi Arap şehirlerindeki gücü yüzeysel bir özellik taşırdı. Bedeviler Türk yönetiminin dışında kaldıkları için vergi ödemekten, orduda hizmet etmekten serbest bırakılmışlardı. Çoban tarzı yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.Yerleşik Araplara gelince onlar Türkleri kaba fetihçiler, kültürel bakımdan onlardan düşük seviyede, düşmanca ve küçümseyerek görüyorlardı”³⁰⁴.

Yazara göre “Türklerin Arap bölgesini tüm Osmanlı topraklarıyla birleştirememeleri ve bölgede Türklerin az sayıda barınmaları onların buradaki yönetiminin tamamen sağlam olmasının önünde engel teşkil etmişti”³⁰⁵.Ve

“Abdülhamid’in 30 yıllık aşırı gericiliği Suriye burjuvazisi ve entelijansiya arasında milliyetçi fikrinin yayılmasına neden olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu’nun uygulandığı sıkı sansürden dolayı Suriye’nin solcu aydınları Mısır’a kaçmak zorunda kalmışlardı. Siyasi olarak daha fazla özetlenen Mısır aydınları ile etkileşime girince Suriye aydınları Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tüm Arap milletlerin birleştirmesini sağlayacak geniş kapsamlı bir program geliştirmeye başlamışlardı. İlginçtir ki İngilizler ilk zamanlarda Arap Birliği (Panarab) hareketini Türkiye’ye karşı destekliyordu”³⁰⁶.

Kryajin, her ne kadar birçok nedene bağlı analizler ortaya koysa da sonuç olarak yine Arap meselesini de Jön Türklerin baskı ve ona göre “şovenist” siyasetine bağlamaktadır. Nitekim yazar şunları ifade etmektedir:

“Jön Türkler baskı yapmaya giriştiler ve Beyrut Reform Komitesini kaldırdılar. Fakat Arap milliyetçilerin sert tepki göstermesi Jön Türkleri taviz vermeye zorladı. Temmuz 1913’te Jön Türkler Mithat Şükrü Beyi Paris’e gönderdiler. Mithat Şükrü Bey Arap hareketinin önderleri ile anlaşma imzaladı. Gördüğümüz gibi Dünya Savaşı başladığı sırada Arap Bölgesi siyasi çatışmalar içinde idi. Jön Türkler’in sert şovenist politikası Arap meselesini çözemedi dahası Araplar ile Türklerin araları açıldı”³⁰⁷.

Yazarın Ermeni meselesine de bakış açısı çok farklı değildir. Zira Eserde“Jön Türkler’in şovenist tutumu Ermeni meselesinin çözümünde daha da sert oldu.” Ancak bu hususta günümüzde hem Ermeni hem de Avrupalı birçok yazardan farklı bir bakış açısı da ortaya koyduğunu söylemek gerekir. Nitekim bu hususta yazar şunları belirtiyor:

³⁰⁴ Gurko Kryajin, 1923: 69.

³⁰⁵ Gurko Kryajin, 1923: 70.

³⁰⁶ Gurko Kryajin, 1923: 71.

³⁰⁷ Gurko Kryajin, 1923: 73.

“1880’li yıllardan başlayarak Büyük Ermenistan kurma projesi Ermeni aydınları ve burjuvazisi (özellikle yurtdışındakiler) tarafından hazırlanmaya başlanmıştı. Projeye göre Büyük Ermenistan, Rus Ermenistan topraklarını ve Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Trabzon, Sivas vilayetlerini içerecekti. Büyük Güçler başta İngiltere ile Rusya olmak üzere daha sonra Almanya Ermeni milliyetçilerin isteklerini suni bir şekilde kızııştırarak gördüğümüz gibi bir araç olarak Osmanlı Devleti’ne karşı kullanmaya başladı. Fakat onlar hedeflerine ulaşınca Ermeniler Türklerin ve Kürtlerin katliamına maruz bırakılırdı. Türkler ile Kürtlerin Ermenilere karşı düşmanlık beslemeleri Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ermeni burjuvazisinin eski adet ve örfü Müslüman ahalisi için zararlı bir şekilde kıran kapitalist ilericiliğin temsilcileri olmasından kaynaklanmıştı”³⁰⁸.

Bu şekilde yazar Ermeni meselesinin Büyük Devletler tarafından Osmanlı’ya karşı kullanılan bir araç olduğunu oldukça erken bir dönemde dile getirmektedir.

Yazara göre Taşnaklar da “şovenist” idiler ancak sosyalist sloganların arkasına gizlenmişlerdi: “Büyük Ermenistan kurma projesini Taşnak Sütyun Cemiyeti öne sürdü. Cemiyet aşırı şovenist programını saklamak için sosyalist sloganları kullanıyordu”³⁰⁹.

Şunu belirtmemiz gerekir ki Bolşeviklerin izlediği siyasete uygun olarak bu dönemde hemen hemen bütün milli siyasi oluşumlar tarih literatüründe “şovenist” sıfatı ile tanımlanmakta ve onlara karşı mücadele edilmekte ve yasaklanmaktaydılar. Nitekim Osmanlı’da İttihat ve Terakki, Ermeni Taşnaklar ve Azerbaycan’da Musavatlar Bolşeviklerce bu şekilde nitelendirilmişlerdir.

Taşnakların Ermenistan’ın Sovyetleşmesine kadar (1920) Büyük Ermenistan’ın Karadeniz’den (Trabzon) Akdeniz’e kadar (Mersin) uzanan sınırları içinde kurulmasını istediklerini belirten Gurko Kryajin, Dünya Savaşının Ermenilerin aşırı temkinli olmalarını zorladığını, çünkü savaştan önce yardım için Rusya’ya müracaatta bulduklarını ve doğal olarak Jön Türklerin Ermenileri potansiyel düşman olarak gördüklerini ifade etmektedir. Taşnakların Ermeni milleti karşısındaki suçunun ise Türkleri kışkırtıp Ermeni milletinin ölümüne neden olan Büyük Ermenistan kurma şovenist ülküleri olduğunu söylemektedir.

Tarihçiye göre:

“Savaşın başlangıcında Türk Ermenileri ise daha temkinli davranmışlardı. 1914 yılın Ağustos ayında Taşnaksütyun cemiyetinin 8 kongresi Erzurum’da yapıldı. Kongrede herhangi bir hükümetin desteklenmemesi ve Türkiye’nin egemenliğini koruma kararı alınmıştı.

Fakat Taşnakların asıl amaçları çok geçmeden ortaya çıktı. Savaşın başlangıcından beri, savaşı bir kurtuluş olarak nitelendirdiler. Güney Kafkasya’da, Büyük Ermenistan’ın gelecek sınırları üzerinde tartışmalar başladı. Parti liderleri (Keri, Amazasp, Andranik), büyük ölçüde Türk ordusundan kaçan

³⁰⁸ Gurko Kryajin, 1923: 75-76.

³⁰⁹ Gurko Kryajin, 1923: 76.

Ermenilerden gönüllü birlikler oluşturuldular. Bunlar Rus Ordusu Beyazıt'ı işgal ettiklerinde yardıma geldiler. Türk yönetimi ve kurmayı bunu sert tepkiyle karşılamışlardır. Muş, Van ve diğer Doğu vilayetlerinde Ermenilerin mal ve mülküne yasadışı el konuldu, 45 yaşını aşmamış erkek nüfusun askere gitmesi zorunlu kılındı. Ayrıca kışkırtıcı siyasi cinayetler de işlendi. Umutsuzluğa düşen Van halkı isyan çıkararak Rus Ordusunun şehri kuşatmasını (19 Mayıs 1915) kolaylaştırdı. Bu olay tüm Ermenilerin katliamının bir başlangıcıydı”³¹⁰.

Dolayısıyla Kryajin'e göre Osmanlıda yaşanan Ermeni olaylarının nedeni yukarıda belirtilen gelişmelerdi. Yazar Ermeni olaylarını ve yaşanan gelişmeleri bir yandan Taşnakların izlediği politika ve Büyük devletlerin müdahaleleri ile oluştuğunu belirtmekte, İttihatçıların ise

“...Kuşkusuz ki, Jön Türkler bu acımasız eylemi yaparak önceden planladıklarına göre hareket etmişlerdi yani “Türk milletinin göğsüne saplanmış çiviye çekmeye” çalışmışlardı. Ayrıca Dünya Savaşı böyle bir fırsat verdiğini değerlendirmişlerdi... Ermenilerin katliamı, Ermeni nüfusunun savaş bölgesinden Mezopotamya'ya göç etme adına Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm topraklarında (İstanbul, Bağdat ve Kudüs hariç) gerçekleşti. Bu operasyon İstanbul'dan kontrol edildi. Hilmi Bey, Servet Bey, Cevdet Bey görevli olarak bu bölgelere gönderildiler...”³¹¹

diyerek bir “katliam” (eserde pogrom kavramı kullanılmıştır) gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Ayrıca buna ilişkin bazı rakamları da paylaşmaktadır. Yazarın Ermeni meselesine bakış açısının, oldukça erken bir dönemde kaleme alınmış bu eserde büyük bir bölümünün doğruları işaret ettiği (Taşnakların ve Büyük Devletlerin politikaları) ancak “Ermeni katliamı” kavramını kullanması konusunda bizce dönemin savaş propagandası olarak kullanılan bu söylemi ve yukarıda belirttiğimiz gibi Bolşeviklerin İttihatçılara ve Abdülhamit'e bakış açısının bir önyargısı olarak ortaya çıkmıştır. Zira 1923 yılında bu propagandanın izleri hala devam ederken Lozan görüşmelerinin devam ettiği günler olduğunu da belirtmek gerekir. Dolayısıyla yazarın bu görüşleri günümüzde çürütülmüştür³¹².

³¹⁰ Gurko Kryajin, 1923: 79.

³¹¹ Gurko Kryajin, 1923: 79.

³¹² Ermeni olaylarına ilişkin yapılan son yıllardaki çalışmalar bu konudaki gerçekleri ortaya çıkarmış ve yaşanan olayların bir katliam olmadığı ortaya konmuştur. Bölgede yaşanan ölümlerin ise daha ziyade savaş koşullarından kaynaklanan, açlık, hastalık vb. gibi nedenlerden ötürü yaşandığı başta Osmanlı arşivleri olmak üzere diğer ülkelerin arşivlerinde bulunan arşiv kayıtları ile ortaya çıkarılmıştır. Bu hususta bakınız: Özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi yayınları ki onlarca cilt arşiv belgesi yayınlanmıştır. Bu eserlere <http://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx> adresinden ulaşılabilir. Bu hususta kaleme alınan diğer bazı değerli çalışmalar şunlardır: McCarthy, J. (2012). *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı: 1821-1922*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. Karacakaya, R. (2005). *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi (1908-1923)*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul. Çiçek, K. (2005). *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

4.3.4. Millî Mücadele-Lozan Dönemi

G. Kryajin Millî Mücadele'ye götüren yolu şöyle açıklamaktadır:

“İtilaf Devletlerinin Türk topraklarını cinayetlerle, soygunlarla ve şiddet uygulayarak ele geçirmesi Türk nüfusunun her kesiminde tepki uyandırdı. Ayaklanmalar ilk önce terhis edilen askerler arasında başladı. Yetkililerin istismar edilmesi, müttefiklerin baskısı ve ağır iâşe koşullarından dolayı askerler açlık çekiyorlardı. Neredeyse aynı durumu Anadolu köylüsü yaşamaktaydı. Ülke, savaş ve devlet tarafından mülklerin ele geçirilmesi ile iflas etmişti. Nüfus sayısının azalması sonucu tarım sektörü kötüye gitmişti. Üstelik Müttefikler Türk ticaret filosunun tamamını ele geçirip tahıl ithalatını engellemişlerdi. Stok kalıntıları İngiliz ve Fransız işgalci müfrezeler tarafından yenildi, yerli insanlar açlık içindeydi. Anadolu'da köylü isyanları başladı ve halkın nefreti yabancı işgale karşı direnemeyen İstanbul Hükümetine karşı yöneldi”³¹³.

Yazara göre ihtilalci güçlerin birleşmesi 1908 Jön Türk İhtilalinde olduğu gibi entelejansiya, burjuva ve subay sınıfları tarafından teşkil edilmişti³¹⁴. Ayrıca Kryajin Millî Mücadele hareketinin örgütlenme açıdan belli bir aşamalardan geçtiğini belirterek ilk aşamasını Yunanlıların ve Ermenilerin toprak taleplerine karşı çıkan Milli Kongre Cemiyeti'nin kurulması ile başladığını söyler³¹⁵. Sonraki aşama ise onagöre büyük taşradaki grupları birleştirmek ve ortak bir ihtilalci hareket oluşturmak olmuştu ve bu görevi de Mustafa Kemal üstlenmişti³¹⁶ ve tamimiyle Millî Mücadele hareketi Erzurum Kongresi sonucu örgütlenmiştir³¹⁷.

Halaçoğlu, . (2004). *Ermeni Tehciri*. BKY, İstanbul.

Bashanov, M. (2013). *Türkiye'de Ermeni Meselesi (Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri)*. (Çev. İ. Kemaloğlu), TTK, Ankara.

Gürün, K. (1988). *Ermeni Dosyası*. Bilgi Yayınevi, Ankara.

Karacakaya, R. (2016). *Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü*. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

Sonyel, S. R. (2014). *İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları (Temmuz 1908-Aralık 1909)*. TTK, Ankara.

Şimşir, B. N. (1989-1990). *British Documents on Armenians*. I-IV, TTK, Ankara,

Uras, E. (1950). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Ankara, 1950.

Komisyon. (2003). *Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri (Meşrutiyetin İlanından Önce ve Sonra)*. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

İter, E. (1999). *Ermeni ve Rus Mezalimi (1914-1916)*. Ankara.

Sakarya, İ. (1992). *Belgelerle Ermeni Sorunu*. T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askerî Tarih Yayınları, Ankara.

Doğan, Ş. (2013). “Ünlü Rus Yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy'un Kızı Aleksandra Lvovna Tolstaya'nın Hatıratında Ermenilerin 1915 Van İsyanı”. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13): 127-140.

Doğan, Ş. (2007). *Rus Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu'daki Ermeni Faaliyetleri (1914-1918)*.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. KSÜ, Kahramanmaraş.

³¹³ Gurko Kryajin, 1923: 95.

³¹⁴ Gurko Kryajin, 1923: 96.

³¹⁵ Gurko Kryajin, 1923: 96.

³¹⁶ Gurko Kryajin, 1923: 97.

³¹⁷ Gurko Kryajin, 1923: 98.

Gurko Kryajin'e göre İstanbul Hükümeti ile milliyetçiler arasında yaşanan çatışmalar sonucu İstanbul Hükümeti Sivas Kongresi'nin programını kabul etmek zorunda kalmıştı ve açılan Meclisin çalışmalarının sonucu Misak-ı Milli biçimlenmişti³¹⁸. Tarihçi Misak-ı Milli'nin önemini ve yabancı devletler tarafından gördüğü tepkiyi şöyle açıklamaktadır:

“Bu program Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik köleleştirilmesini tamamlamak isteyen Müttefikler için kabul edilemezdi ve açıkça bir darbe hazırlıyorlardı. Yeni donanma gemileri İstanbul'a geldi ve Ali Rıza'nın kabinesi, mütarekenin şartlarını yerine getirmemekle suçlandı. Böylece, Müttefikler baskısı altında Kabine dağıtıldı. Dolayısıyla, herkes için parlamentonun çalışmalarının sona ereceği anlaşıldı. Ali Rıza, ülkesini Müttefiklerine satan Sultan Vahdettin tahttan indirmek ve sonrasında hükümeti Anadolu'ya taşımak gibi taleplerde bulundu. Böylece siyasi durum daha da ağırlaştı. İngiliz hükümeti kararlı adımlar attı ve General Milna'ya İstanbul'da bir ihtilal yapması için talimat verildi”³¹⁹.

Türkiye'nin bu dönemde uluslararası arenada yaşadığı durumu G. Kryajin şöyle yorumlamaktadır:

“Türkiye'nin kaderi İstanbul'da yalnızca İngiliz denizciler tarafından değil, aynı zamanda San Remo'daki bir konferansta müttefik diplomatlar tarafından da kararlaştırılırdı. Türk mirasının bölünmesi sorunu, Dünya Savaşının başlamasından çok önce İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki görüşmeler yoluyla çözülmüş durumdaydı”³²⁰.

Yine G. Kryajin Rusya'nın savaştan çekilmesini ve ateşkesin imzalanmasıyla oluşan askeri durumun büyük devletlerin Türkiye'yi bölme planlarını engellediğini vurgulamaktadır. Fakat ona göre Alman emperyalizminin yenilgisinden ve Orta Doğu'dan Rusya'nın geçici olarak geri çekilişinden sonra yalnız iki süper güç olarak İngiltere ve Fransa Asya'da etkin rol oynamak için mücadele içinde bulunmuşlardır. Ayrıca yazar Anadolu'daki milli hareket gelişirken ve Fransızlarla olan mücadelenin Musul ve Suriye için sürerken İngilizlerin 1920 yılının başında İstanbul ve Boğazları ele geçirme planının durdurulduğunu şöyle izah etmektedir:

“Bu propaganda öncelikle İngiltere'de güçlü protesto uyandırdı. Serbest ticaretten yana olan burjuvazisi, bazı muhafazakârlar ve etkin koloni çevreleri Türkiye'nin parçalanmasına karşı çıktılar.

³¹⁸ Gurko Kryajin, 1923: 101-102.

³¹⁹ Gurko Kryajin, 1923: 105.

³²⁰ Gurko Kryajin, 1923: 105-106.

Ancak Londra konferansında Fransa'nın ve İtalya'nın Türkiye'nin bölünmesi plana karşı çıkışı yerel muhalefetten çok daha etkili oldu³²¹”.

Kryajin İngilizlerin İstanbul'u ele geçirmekten vazgeçmesinde Hindistan Müslümanlarının da etkin olduklarını vurgular ve şöyle açıklar:

“İngiltere'nin Türkleri ve Halife'yi İstanbul'dan atmak üzere olduğu haberleri Hindistan Müslümanlar arasında protestolara neden oldu. Halifeliği Koruma Derneği dilekçe ile yüz binlerce imza topladı. Etkili bir Hint prensi (Aga Han), Yüksek Kurula ve İngiliz hükümetine bu adımın aşırı tehlikeyle karşı karşıya geleceğini vurguladı. Hatta şüphesiz İngiltere'ye bağlı olan gayrimüslim yarı bağımsız kahramanları (Maharajah Bikaner) bile ısrarla İngiliz hükümetini uyardı. Nihayet, İngiliz-Hindistan yönetimi, Hindistan'daki durumun ciddi olduğunu kabul etti”³²².

Böylece yazar Sevr Antlaşmasının yıllarca veya on yıllar boyunca da değil, asırlarca bir halkın siyasi ve ekonomik köleleştirilmesi dünya tarihinde tek program olduğunu vurgular³²³. Ona göre böylebir darbe ile Batılı güçlerin Orta Doğu'da yüz elli yılda başarmak istedikleri bütün emperyalist planları uygulanmıştı. Böylece G. Kryajin Sevr Antlaşmasının amacı Türkiye'yi “Hindistanlaştırmak” yani Türkiye'yi, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın bir kolonisine dönüştürme, ülkenin siyasi, mali ve ekonomik hayatını tekelleştirme olduğunu belirtmektedir³²⁴.

Fakat yine yazara göre emperyalist güçler arasında yaşanan anlaşmazlıklar Sevr Antlaşmasını temelsiz ve zayıf kılmıştı. Üstelik ona göre Fransa ile İtalya, İngiltere'nin etkisi altında antlaşmayı imzalamaya zorunlu olduklarından dolayı ilk fırsatı kovaladıklarında Ankara'daki meşru Türk hükümeti ile görüşmelere başlamışlardı ve böylece San Remo'da yapılan anlaşma geçersiz olmuştur³²⁵.

Ayrıca G. Kryajin Millî Mücadele dönemindeki Türk-Rus ilişkilerini kaleme alır ve şu hususta yazar şunlar açıklar:

“Türk halkının Fransız ve İngiliz emperyalist planlarına karşı kahramanca sürdürdüğü mücadele, Türkiye'yi Sovyet Rusya'yla yakınlaştırdı. Aslında, Rusya ile Türkiye'nin düşmanları aynıydı. Yunanlıların ve İngilizlerin Ankara üzerindeki saldırısı RSFSC etkilediği gibi Güney Kafkasya ve Hazar Ötesi bölgesindeki İngilizlerin ve Fransızların askeri hareketi de Ankara hükümetini etkiliyordu. İngilizler 1918 ve 1919 tarihlerde mücadele eden Türkiye'yi tamamiyle Rusya'dan ayırmak için Güney Kafkasya'dan bir engel yapmaya çalışmışlardı. Aşkabat, Bakü ve Batum işgali, Azerbaycan, Gürcistan,

³²¹ Gurko Kryajin, 1923: 107-108.

³²² Gurko Kryajin, 1923: 108.

³²³ Gurko Kryajin, 1923: 109.

³²⁴ Gurko Kryajin, 1923: 115.

³²⁵ Gurko Kryajin, 1923: 116.

Ermenistan, Dağıstan ve Hazar Ötesi Bölge'nin küçük burjuva ve karşı ihtilalci hükümetlerini destekleme tüm bunlar Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Müttefikler tarafından yürütülen Orta Doğu politikasının ardışık parçalarıydı³²⁶.

Ayrıca Gürcistan'ın Türk-Rus ilişkilerinde oynadığı rolü ve Gürcistan sınırlarından dolayı yaşanan olayları tarihçişöyle yorumlamaktadır:

“Şüphesiz ki, coğrafi konumu nedeniyle, Gürcistan Doğu'nun ekonomik hayatında çok önemli bir rol oynamaktadır. Kavşağı Gürcistan'da olan Trans Kafkas demir yolu ve sahip olduğu Batum-Poti limanları Gürcistan, bir taraftan Rusya ve Güney Kafkasya'nın öbür taraftan Türkiye, İran ve Türkistan ticarete transit bir rota olmaktadır”.

“Yalnız 1920 yılında Kızıl Ordu, İtilaf Devletleri tarafından Rusya ile Orta Doğu arasında inşa edilen engeli yıkmış oldu. Denikin'nin bozguna uğramasından sonra Kızıl Ordu hızlı bir şekilde Kuzey Kafkasya'yı Beyazlardan kurtardılar ve Bakü ve tüm Azerbaycan topraklarında Sovyet rejimi kurdular. Kızıl Ordu, Güney Kafkasya'daki son İtilaf Devletleri kalesine Menşevik Gürcistan'a yaklaşp ve milliyetçi güçlerle karşı karşıya geldiler. Bundan sonra milliyetçiler RSFSC ile diplomatik ilişkiler kurmaya başladılar”³²⁷.

Tarihçi Moskova Antlaşmasına dair düşüncesini izah ederek genel Türk-Rus ilişkilerinin değerlendirmesini de yapar:

“Moskova Antlaşmanın Rusya ve Türkiye için önemi büyüktür. Neredeyse iki yüzyıl boyunca, ülkeler arasındaki ilişkiler emperyalist planlar yüzünden düşmanca sürmüştür. Türk gazetecileri ve tarih yazıcıları boşuna “Büyük Petro'nun nasihatine” iddia edilen, haleflerine, Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen köleleştirme ve hatta yok etme programını belirlediğini kaleme almamışlardı.

Bazen Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya ile yakınlaşma düşüncesi tarih yazımında rastlanmaktadır (örneğin Abu Faruk Murad Bey tarihçiliğinde) fakat bu düşünce her zaman budalaca görülmüştür. Günümüzde Sovyet Rusya'sı, Orta Doğu'da Rusya'nın iki asır siyasi geleneğini yıkmaktadır ve Türkiye ile dostça ilişkiler kurmaktadır. Bu dostluk saldırgan emperyalizme karşı ortak bir mücadele dayanmaktadır”³²⁸.

Ayrıca G. Kryajin milliyetçilerin içtimai gelişimini kaleme almaktadır. Ona göre Millî Mücadele hareketin burjuva özellik taşıyordu. Daha 1908 İhtilali Abdülhamid'in baskıcı rejimine ve Batılı güçlerin kapitalist işgallerine yerel Türk burjuvazisinin ilk gösterisi olmuştu. Bu çerçevede yazar şunları kaleme almaktadır:

³²⁶ Gurko Kryajin, 1923: 126-127.

³²⁷ Gurko Kryajin, 1923: 128.

³²⁸ Gurko Kryajin, 1923: 134-135.

“Bilindiği gibi sonraki yıllarda Türk burjuvazisi ve onların yanında yeralan aydınlar güçlendi. Batı ülkelerinin etkisinden uzaklaştıran Dünya Savaşı bu yönde son aşama olmuştur. Yunan-Ermeni rekabetçi burjuvazisini kökten sarsan Türk tüccarı ve sanayicisi, ülkesinin ekonomik yaşamında yer almıştır”³²⁹.

Ayrıca G. Kryajin’e göre Devlet işe operasyonları ve savaş ile bağlantılı olarak yerli sanayinin gelişimi, ithalat ve ihracat ticaretin artışı bütün bunlar, Dünya Savaşından önce, hafif bir şekilde belirlenen Türk burjuvazisinin oluşmasında etken olmuştur ve benzer bir durum tarım alanında da yaşanmıştı³³⁰. Kryajin tarım alanındaki gelişimi açıklayarak milliyetçilerin içtimai yapısını da belirtir:

“Savaş öncesi, Türkiye’de toprak sahipleri sınıfı Amerikan ve Rus tahılı ile büyük rekabete bulduklarından dolayı yeterince gelişmemiştir. Savaş, bir anda, toprak sahiplerini yabancı tarımından kurtardı. Büyük miktarda canlı stok kaybı ve artan vergi yükü nedeniyle küçük ve orta köylünün hızlı proleterleşme ve köylü faizcilerin (ağalar; Kilikya, Aydın vilayetinde çiftlik,) elinde toprağın yoğunlaşma süreçleri görülmektedir. Böylece Jön Türk askeri-bürokrasi aparatı ile ilişkide bulunan bir grup çiftçiler, tahıl alıcıları oluştu³³¹”.

Yine G. Kryajin’e göre yaşanan olumsuzluklara rağmen ateşkes aşamasına doğru Anadolu’da oldukça etkili ağalardan ve vakıf varlıkları sahiplerinden oluşan bir kırsal burjuvazi sınıfı ortaya çıkmıştı ve Kryajin Sevr Antlaşmasını sınıfların yaklaşımı yönünden yorumlamaya çalışır ve bu hususta şunları vurgular:

“Sevr Antlaşması, Avrupa sermayesinin üstünlüğünü Türkiye’de bir kez daha korudu. Avrupa ülkeleri Türkiye’de ticaret acenteleri olarak Ermenileri ve Yunanlıları kullandılar. Bu durum güçlenmiş Türk kentsel ve kırsal burjuvazisinin sert tepkisine neden olmuştur. Yerel burjuvazinin Millî Mücadele hareketine katılma nedenleri de bunlar idi. Ankara Hükümeti tüccar %47, aydın %20, ulema %31, yarı proleter %2 sınıftan oluşmakta idi³³²”.

Ayrıca Türkiye’de Millî Mücadele dönemisonrası siyasi gruplaşmanın özelliğini inceler ve Kryajin şunları açıklar:

“Birbirlerine karşı gelen sosyal grupların (Ticari burjuvazi, arazi aristokrasi, irtica ulema) katılımları Müdafaa Hukuk Cemiyetini çeşitli siyasi görüş ve isteklerin merkezi haline getirmiştir. İtilaf güçleri

³²⁹ Gurko Kryajin, 1923: 146-147.

³³⁰ Gurko Kryajin, 1923: 148.

³³¹ Gurko Kryajin, 1923: 149.

³³² Gurko Kryajin, 1923: 149.

baskı yaptıklarında, farklı görüşlerde olan bu sınıflar askeri ve siyasi olarak bir araya geldiler. Fakat savaş sona erince bu birlik gene gruplaşmaya başladı. Bahsettiğimiz bu gelişmeler aşağıda belirttiğimiz şekliyle aynen gerçekleşti. Ancak, son derece karakteristik bir özellik ki, milliyetçilerin ayrışma süreci her alanda yaşanırken, hala Ankara Meclisi'nde hükümetin bölünmeleri tanımadığını gösteren bir ses duyuyoruz: “İktidar gruplaşmayı kabul edemez” diyerek tepki göstermişti (TBMM mebusu Ziya Hurşit'in sözü)³³³.

Türkiye’de Milli Mücadele döneminde milliyetçilerin geçirdiği siyasi evrimi yazar genel olarak şöyle yorumlar:

“Kuvâ-yi Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yönetiminden askeri yönetime geçişi; önceki belirsiz sloganların halkçı-ihtilalci öğeleriyle karışımı yerine açık burjuva programın uygulanmasıdır ki bu Yunan işgalinin yıkılışına kadar milliyetçilerin geçirdiği siyasi evrimdir”³³⁴.

Ayrıca G. Kryajin milliyetçilerin içtimai siyasetini incelemektedir. Bu çerçevede milliyetçilerin idari sistemindeki, sosyo-ekonomik alandaki attıkları adımları yorumlar ve öncelikle de Osmanlı Devleti'nin Millî Mücadele hareketinden önceki idari yapısını kaleme alır. Bu konuda tarihçinin görüşleri şöyledir:

“Eski idari yapısı aşırı merkezci ve daha bürokratikti. Yerel Meclislerin var olmalarına rağmen tüm büyük kademedeki devlet adamları: valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar yerli halkla bağları olmayan İstanbul Hükümetine bağlıydılar. İşte yönetici sınıfın halktan kopmuş olması büyük ölçüde bürokratlaşmaya, rüşvetçiliğe ve suiistimallere neden oldu”³³⁵.

Ayrıca Millî Mücadele döneminde milliyetçilerin idari sisteminde yaptıkları yenilikler G. Kryajin iki aşamadan belirtir ve ilk aşamasını yazar şöyle tasvir eder:

“Milli Mücadele'nin başlangıcında kendilerini eski idari sisteminin bozulduğu ve Sultan hükümetine karşı sempati duyan eski bürokratlarla çevrelenmiş bir ülkede buldular ve onlar tamamen demokratik olan Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine güvenmelidiler”³³⁶.

Ve milliyetçilerin bu yönde attıkları adımı şöyle yorumlar: “Milliyetçiler bu duruma karşın eski devlet idari yapısını (vilayet-sancak-kaza-nahiye) muhafaza etmişlerdi. Fakat bu eski

³³³ Gurko Kryajin, 1923: 150.

³³⁴ Gurko Kryajin, 1923: 159.

³³⁵ Gurko Kryajin, 1923: 160.

³³⁶ Gurko Kryajin, 1923: 160.

devlet yapısı sisteminde yerli yönetim sistemi radikal bir değişikliğe uğradı³³⁷. İdari sistemin düzenlenmesinin ikinci aşamasını isetarihçi şöyle değerlendirmektedir:

“İşte 1920 tarihinde eski idari sistemi çöküşe gitti. Yerel yönetim sistemi aşağıdan yukarı düzenlendi: kendi hak koruma komitesini seçen en önemli zümre köy oldu. Köy komiteleri nahiye komitelerini seçiyordu, nahiye komiteleri ise vilayet komitelerini seçiyordu. Komitelerin hepsi yerlerinde serbestçe ekonomik askeri ve idari işlevlerini yapıyorlardı. Fakat hepsi hiyerarşik düzenle birbirilerine bağlıydı. Vilayetlerin merkezi komiteleri doğrudan TBMM başkanlık divanı ile ilişkide bulunuyordu ve ondan gereken yönergeleri alıyordu³³⁸”.

Ayrıca Türklerin değişen yerel yönetim sisteminin Sovyet Rusya yönetimine benzetmelerini tarihçi yanlış bulmuştur. Benzetmenin yanlış olduğunu da yazar şöyle anlatır:

“Türkler bu sisteminin bizim “sovet” yönetimine benzediğini hevesle vurguluyordu. Fakat “sovetler” âdem-i merkeziyet dışında işçi sendikaları üzerine seçimler yapıyordu ve adaylar her an geri çekilebiliyordu.

Benzerliklerin ikisi de köylü ve kentsel burjuvaziye dayanan Türk yönetim sisteminde apaçık yoktu ve bu nedenle, Sovyet sistemine benzetilmesi çok zordu³³⁹”.

Yazara göre milliyetçilerin gücü ülkede artınca ihtilalci düzen sona ermişti ve bürokrasi bir yönetim sistemi oluşmaya başlamıştı ve Teşkilat-ı Esasiye Kanununun kabul edilmesi bürokrat ve koyu bir merkeziyetçi yönetim sisteminin oluşmasını sağlamıştı³⁴⁰.

Ayrıca Kryajin devlet yönetim sisteminde yapılan yeniliklerin sınıfları etkilemesi yönünden incelemektedir. Bu konu ile ilişkin yazaryönetim sisteminin yenilikler geçirmesi sonucu taşradaki iktidarın burjuva sınıfın eline geçtiğini üstelik taşra ve kent kurumların başına Millî Mücadele hareketinin ana omurgasını oluşturan büyük tüccarların geçtiğini vurgular. Yazar özellikle Türkiye’deki toprak sorunu ve köylü sınıfın durumunu analiz eder ve konuyu şöyle açıklar: “Köylü sınıfı günümüze kadar vergi ağırlığından zorluklar çekmekteydi. Haklı olarak M. Kemal “vergi sisteminin çok adaletsiz çalıştığını ve halkın yoksulluk ve zulüm nedeni olduğunu” son zamanlarda itiraf etmek zorunda kalmıştı³⁴¹”. Yazara göre bu toprak sorununun çözülmesinde milliyetçiler tarafından az adımlar atılmıştı ve Kryajin milliyetçilerin bu konu ile ilişkin yaklaşımını şöyle yorumlar:

³³⁷ Gurko Kryajin, 1923: 160.

³³⁸ Gurko Kryajin, 1923: 161.

³³⁹ Gurko Kryajin, 1923: 161.

³⁴⁰ Gurko Kryajin, 1923: 161.

³⁴¹ Gurko Kryajin, 1923: 166.

“Türk alt kademedeki burjuva siyasetçileri (Jön Türkler’de de ve Milliyetçilerde de) Türkiye’de toprak sorununun olduğunu alışıktır ve inkâr ediyorlardı. Tabii, tutumlarını doğrulamak için Türkiye’de (özellikle Anadolu’da) işlenmemiş müsait büyük toprak arazisinin (mevat) olduğunu açıklayabilirlerdi. Üstelik toprak yasasına göre büyük toprak arazisi (miri arazi ve vakıflar) devlete ait olduğunu ve nihayet yalnız küçük toprak arazisi özel mülkiyete ait olduğunu da söyleyebilirlerdi.

İşte onlar bu bilgilere dayanarak Türkiye’de toprak sorununun sosyal problem olarak yaşanmadığını ve “bu nazik meselenin komünizmin kabul gördüğü kadar Türkiye’de çözülmek üzere olduğunu” vurguluyorlardı”³⁴².

Ayrıca Kryajin Türkiye’deki toprak mülkiyeti şeklini inceler ve şöyle açıklar:

“Köylülerin devletle veya evkafla ilişkisi zorlama ve hemen hemen kölelik düzenine dayanmaktadır. Köylünün mülkü her zaman yüzeysel bir özellik taşıyor ve her an suiistimallerden ve kusurdan dolayı elinden alınabilir. Köylü sınıfı mülkünü miras etme, kamulaştırma hatta işleme hakkından yoksun bırakılmıştı. Yalnız köylü sınıfına devlet vergisi, angarya ve yasadışı ödetmeler yüklenmişti. Bundan dolayı Anadolu köylüsü vergiyi ödeyemiyordu”³⁴³.

Yazara göre milliyetçiler sosyo-ekonomik alanda başarısız olmuşlardı ve onların başarısızlıklarını Kryajin genel olarak şöyle değerlendirir:

“Milliyetçilerin sosyo-ekonomik alandaki bu göze çarpıcı başarısızlıklarının nedenleri nelerdi? Şüphesiz ki bu yalnız Anadolu’nun tüm gücünü sömüren bir savaşla açıklanamaz. Bu daha çok yeni oluşan Türk burjuvazisinin şaşırtıcı kültürel ve politik geri kalmışlığı ile açıklanmaktadır. Bundan dolayı Türk burjuvazisi payına düşen tarihi amacı yani burjuva inkılâbın yapılması yarı doğal ekonomisinin ve teokratik ilişkilerin bulunduğu bir ülkede zorla üstlenmektedir. Önemli sosyal reformların yapılmasına en büyük engel Milli bloğun gruplaşma şeklini almamasıydı. Bu da Milli bloğun içinde her zaman birbirini engelleyen sosyo-politik akımların bir arada yaşamasını sağlamıştı”³⁴⁴.

Yazar Yunanlıların 1922'nin sonunda yenilgisinin ve savaşın sona ermesinin, milli hareket tarihinde bir dönüm noktası teşkil ettiğini düşünmektedir. Yine ona göre savaştan 1922 tarihine kadar birlik içinde bulunan Milli blok dağılmaya ve burjuvazi ihtilalin asıl yüzü belli olmaya başlar. Bloğun çöküşünde Kryajine göre Anadolu’nun İtilaf Devletleriyle 8 yıl süren savaşın getirdiği genel ekonomik krizi neden olmuştur ve Genç Türk burjuvazisinin hummalı faaliyeti “ekonomik milli yemini” kabul ettiği İzmir İktisat Kongresinde sonunu bulmuştu. Böylece yazar milliyetçilerin arasında yaşanan gruplaşma sürecini şöyle özetler:

³⁴² Gurko Kryajin, 1923: 166.

³⁴³ Gurko Kryajin, 1923: 169.

³⁴⁴ Gurko Kryajin, 1923: 169-170.

“Böylece görüyoruz ki milli bloğun gruplaşması, günümüzde iktidarı elinde tutan burjuva grubun ortaya çıkmasına neden oldu. Aslında milliyetçilerin sosyal gruplaşması yeni yeni başladı. İktidara yeni gelen Türk burjuvazisi şuan kendisini nasıl göstereceğini kesin bir cevap veremeyiz. Anlaşıldığına göre Ankara Hükümeti'nin Sovyet Rusya'sıyla birlik içinde bulunarak emperyalizmle kahramanca mücadeleyi sürdürmesi ayrıca ulema sınıfının hegemonyası ile ve iç gericilikle mücadele etmesi milliyetçilerin sol kanadının payına düşen günümüzde sırf ihtilalci faaliyet göstermelerini kanıtlamaktadır. Fakat unutmamak gerekir ki emperyalizm savaşından ve İtilaf Devletlerinin 4 yıllık işgallerinden sonra kan gölüne dönüşen yeni Türkiye'nin kurtuluşu ve dirilişi yalnız geniş kapsamlı sosyal faaliyet göstermedeydi”³⁴⁵.

---

³⁴⁵ Gurko Kryajin, 1923: 170.

BEŞİNCİ BÖLÜM
“İSTORİYA REVOLUTSİİ V TURTSİİ” (TÜRK İNKİLÂP TARİHİ) İSİMLİ
ESERİN TERCÜMESİ

5.1. “İstoriya Revolutsii v Turtsii” Eserin Tercümesi

Editörün Notu

Bu kitap “İhtilalci hareketler” adlı tarihi denemeler dizisi çerçevesinde basılmıştır. Bilimsel ve herkesin anlayabileceği Doğu’nun ve Batı’nın ihtilal hareketleri konusu üzerine yazılan kaynaklarda yetersizlikler bulunup Rusça’ya çevrilen orijinal kaynaklar az sayıdadır. Ayrıca önemli dünya ihtilal hareketine ilişkin kaynak maalesef bulunmamaktadır.

“Mir” yayınevi tarafından yayımlanan tarihi serilerin maksadı dünyadaki ihtilal hareketlerini ekonomik açıdan ciddi bir şekilde değerlendirmekte ve her denemesi bir bütünleme olarak özel anlam taşımaktadırlar. Konunun daha detaylı açıklanması için kitapta şemalar, resimler, haritalar ve grafikler sergilenmiştir. Geniş bilgiler edinmek isteyenler için kitabın son sayfalarında ana kaynaklar belirtilmiştir.

Serinin amacı geçmişten günümüze kadar tüm ihtilalci hareketleri ele almaktır. Doğal olarak günümüze gelindiğinde ihtilal konuları daha da artmaktadır. Öncelikle basında Orta Doğu’daki, Uzak Doğu’daki, Batı Avrupa’daki ve Rusya’daki milli ihtilal süreçleri konuları yayına hazırlanmaktadır.

Prof. İ. Borozdin

İçindekiler

1. Tanzimat Dönemi ve Meşrutiyet Hareketinin Başlangıcı
2. Meşrutiyet Hareketi
3. Abdülhamid'in İstibdat Dönemi ve Türklerin Yurt Dışına Çıkışı
4. Jön Türk İhtilali
5. Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Gelişimi ve İçtimai Yapısı
6. Jön Türkler'in İçtimai Yapısı
7. Osmanlıcılık
8. Jön Türkler'in İrtica ve Militarist Politikası
9. Jön Türkler'in İç Siyaseti
10. Jön Türkler'in Millet Politikası: Makedonya, Arnavutluk
11. Jön Türkler'in Millet Politikası: Araplar ve Ermeniler
12. Jön Türkler'in Dış Politikası
13. Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı
14. Millî Mücadele'nin Başlangıcı
15. Misak-ı Milli
16. Sevr Antlaşması
17. BirBedende İki Baş
18. Milliyetçiler ile Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyet (RSFSC) arasındaki ilişkiler
19. Ermenistan ile Savaş
20. İtilaf Devletleri'nin Ortadoğu'da Yaşadığı Kriz
21. Milliyetçiler
22. Milliyetçilerin İç Siyaseti
23. İşgal Devletleri'nin Yenilgiye Uğratılması: BoğazlarMeselesi ve Lozan Konferansı

1. Tanzimat Dönemi ve Meşrutiyet Hareketinin Başlangıcı

Doğu Sorunu yani Avrupa Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerindeki mücadelesi 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Osmanlı'nın askeri zayıflığı apaçık ortadır ve Haliç kıyılarında İngiltere, Fransa, Rusya daha sonra İtalya, Avusturya-Macaristan ve Almanya askeri anlamda art arda güçlenmektedirler.

Bir buçuk asırlık mücadelenin sebebi ve Yakın Doğu Sorununun iç itici güçleri nelerdi? Aynı şekilde liberal ve konservatif resmi diplomasiye veya sosyo-politik eserlere bakarsak iki tür kanıtla karşılaşırız. Nitekim, ne zaman ki Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri gerginleşiyordu ve “hasta adamın” mirasının paylaşılması söz konusu gündeme getiriliyordu o vakit Doğu Sorunu ezilen Hıristiyanları himaye altına alma, Balkan halklarının özgürlüğe kavuşmaları, Türk barbarların Avrupa'dan çıkarılması gibi tanımlanırken, bilakis, ne zaman Osmanlı Devleti rekabet içinde bulunan herhangi bir Büyük Devlet tarafından saldırgan taleplere maruz kalıyordu ise o zaman da Doğu Sorunu Osmanlı'nın Batı uygarlığına katılımı, Ön Asya'da siyasi dengenin muhafaza edilmesi şeklinde belirleniyordu. Bu dönemde Rus resmî ideolojisi ise Konstantinopolis'in Doğu Hıristiyan dünyasının merkezi olduğu bir Slav Birliği'nin kurulması ilkelerini içeren Slavofil fikrine dayanmaktaydı.

Emperyalist güçler tarafından sert tepkiyle karşılanan bu ideolojiyi fazla incelemeyen şunu söyleyelim ki her zaman Doğu Sorununun özü Büyük Devletlerin Yakın Doğu'da ekonomik menfaatler mücadelesi olmuştur.

Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile arasındaki ticari ilişkiler eskilere dayanıyordu, fakat 17. asırdan beri yani Hint deniz yolunun keşfinden sonra ticari bağların niteliği ciddi derecede değişti. Daha önce Levant ile ticaret, özellikle transit ve egzotik ürünlerin, farklı sanayi malların Hindistan'dan, Uzak Doğu'dan ihraç edilmesi niteliğini taşıyordu. 17. yüzyıldan itibaren bu tür ticari ilişkiler azalmıştır, fakat bununla birlikte ticari bağlar yeni bir şekil aldı. İlk önce ticari ilişkiler transit özelliğini yitirmiş ve İran Devleti, Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Güney Bölgesi dolaysız pazar hedefi olmuştur. Sonra ise burada gelişen ticari ilişkiler klasik bir sömürgecilik özelliğini kazanmıştır. Şöyle ki: Sanayileşen Avrupa alınan hammadde karşılığında Doğu'ya ürettiği malları ihraç etmektedir. Aynı zamanda Osmanlı-Avrupa ticaret hacminin oranı da değişmektedir ve günümüzde de Avrupa mallarının ithalatı üçte bir oranında Doğu ürünlerinin ihracını aşmaktadır.

Doğu'da ekonomik hegemonya rekabeti Fransa ve İngiltere arasında uzun sürdü. İngiltere'de daha Elizabeth döneminde 1581 yılında Osmanlı pazarını tekelleştirmeye başlayan Levant Şirketi (The company of Merchants of Levant) kuruldu. O zamanki siyasi ve

ekonomik çıkar ilişkilerinin bütünleşmesini, 1803 tarihine kadar İstanbul'daki İngiliz diplomatik temsilcisinin Levant Şirketi'nden maaş alması örneğiyle açıklanabilir. Artık 18. yüzyılda İngiliz temsilcileri arka perdeden Osmanlı dış siyasetine karışmaktaydılar. İngiliz şirketi ilk zamanlarda Fransa'yla ciddi bir ekonomik rekabet içinde iken Boğazlara çıkış peşinde olan Rusya'yı desteklemekteydi. Zira İngiltere iç pazarı için Kırım'da ve Rusya'nın Güney kıyılarında yeni pazarlar aramaktaydı. Fransa daha 16. yüzyılda Kanuni Süleyman'la I. François arasında yapılan sözleşmeye dayalı Osmanlı'nın tüm limanlarında ticaret yapma hakkına sahip oldu. Aynı zamanda Fransa Osmanlı'nın Hıristiyan azınlıklarını himayesi altına aldı. Bu dostluk süreci neticesinde Fransa, Doğu'da siyasi ve ekonomik söze sahip oldu. Yalnız, I. Napolyon'un Osmanlı'ya karşı izlediği siyaset Fransa'nın Osmanlı'daki ekonomik etkinliğini sarstı. Fransa'nın Levant ile sürdürdüğü ticari ilişkileri gittikçe kesildi, ticarethaneler kapandı. Fakat çok geçmeden Osmanlı-Fransız ticari ilişkileri yeniden başladı. 1827-1836 tarihleri arasında Fransa'nın Osmanlı pazarında ithalatı 22,2 milyon frank idi, 1847-1856'lı yıllarda ise 80,9 milyon franktı ve 1867-1876'lı yıllarda 2.133,1- milyon frank olmuştur. Yani 50 yıllık süre içerisinde iki devlet arasındaki ticaret 100 kat artmıştı. Yalnız Fransa- Polonya savaşından sonra Fransa'nın Levant ile yaptığı ticaretin oranı düştü.

Yukarıda kısaca belirtilen İngiltere'nin ve Fransa'nın Doğu'da genel ekonomik menfaatlerini besleme amacı Osmanlı'yı yarı sömürge devlet haline getirmektir. Apaçık ki 19. yüzyıl boyunca süren iki devletin Osmanlı'ya karşı tutumu aslında Rusya'ya karşı bir politikaydı. Rusya'nın amacı ise 18 yüzyılın ortalarından itibaren ekonomik menfaatleri için Osmanlı'yı parçalamak ve İstanbul ile Boğazları ele geçirmek oldu.

Ben elbette ki burada Doğu Sorunun Rusya tarihindeki oynadığı rolü üzerinde durmayacağım. Ancak şunu belirtmek gerekirse Farklı ekonomik gelişmeler: 16-17. yüzyıllarda Moskova ve Ukrayna kökenli tüccarların çeşitli ekonomik menfaatleri, 18. asırda tahılın Karadeniz'e ihracat sorunu ve 19. Yüzyılda hızla gelişmekte olan Rus sanayisinin kapalı dış pazarına ihtiyaç duyması gibi problemler Doğu Sorununu daha da çözüm bulunamayacak hale getirdi. Rusya 19. yüzyılın başlarında Karadeniz kıyılarının 3/1'ni sahiplendi ve ticaret gemilerinin Boğazlardan serbest geçişini sağladı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama amacına ulaşmış durumdaydı.

19. yüzyılın ilk yarısının Rus Ticaret emperyalizmin en önemli temsilcisi I. Nikola şöyle söylemektedir: “Ayasofya'yı kurtarmak için Haçlı Seferin düzenlenmesini dilemeyen bir Rus bile bulmazsanız. Ben bunu herkes dilediği kadar hatta daha da çok diliyorum”.

19. yüzyılın ilk on yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne sahne olmaktadır. 1829 tarihinde Avrupa Devletleri tarafından desteklenen Yunan ayaklanması neticesinde

Yunan Krallığı ortaya çıktı. Aynı zamanda Sırbistan, Eflak (Valahia) ve Boğdan (Moldova) otonomiye sahip oldular.

Yukarıda anlatılan uluslararası ilişkiler ikliminde Osmanlı İmparatorluğu'nda İmparatorlukta anayasal reform hareketinin başlangıcı olan Tanzimat dönemi başladı. Tanzimat “düzenleme, organize” anlamına gelmektedir. Arap kökenli “Tanzimat” kelimesi Osmanlı İmparatorluğu'nun şeklen batılılaşması, Avrupa Devletlerinin güvenini kazanmak ve Avrupa Devletlerinden borç almaya yönelik devletin çıkardığı bir dizi düzenlemelerin (kararnamelere) toplamına bir isim olarak verildi. 1839 tarihinde Abdülmecid Han, Hatt-ı Şerif-i Gülhane parkında ilan ederek Tanzimat döneminin başlattı. Tanzimatçılar Fermanın içeriğini Fransız İnsan Hakları Bildirgesi ile özdeşleştiriyorlardı. Ferman şu maddelerden oluşmaktaydı:

1. Tüm Osmanlı halkının canının, şerefının ve malının korunması.
2. Vergilerin düzenlenmesi.
3. Askerlik yükümlüğünün sistemleştirilmesi.

İşte Osmanlı hükümeti bu gelişmeleri hayata geçirme çabasındaydı. İlerici görüşlere sahip olan M. Reşit Paşa baştayken iltizam yöntemini ve rüşveti kaldırmak için önlemler alındı. Fakat ardından artan tepkiler yüzünden bu faydalı niyetler gerçekleştirilmedi.

Yalnız 17 yıl sonra Tanzimat düşüncelerinin gelişimini teşvik eden Islahat Fermanı çıktı. Ferman Kırım savaşı sonrası Abdülmecid tarafından yayımlandı. Ferman'da şunlar ilan edildi:

1. Tüm Osmanlı halkı yasa karşısında din ve millet ayırımı yapılmadan özgür ve eşittir
2. Hıristiyan azınlıklardan alınan haraç vergisi kaldırılacaktır
3. Hıristiyanlara askeri ve sivil kademelere gelme imkânı sunulacaktır
4. Hıristiyanlar askerlik yükümlülüğü taşıyacaklardı.

Ferman'ın siyasi önemi ve nedeni apaçık belliydi. Ferman Osmanlılar tarafından tasarlanmamıştı; ferman İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan diplomatları tarafından Rusya'ya karşı hazırlanmıştı. Rusya ise ezilen Hıristiyan azınlıkları savaş sırasında kullanarak Osmanlı İmparatorluğu'nda saldırgan bir tutum sergilemekteydi. İşte “Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmezliği” taraftarları olan Avrupa Devletleri Hıristiyan ve Müslüman ahalisinin eşitlik sorununu resmiyete dökerek Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun işlerine müdahalesini engellemekteydi. Hatt-ı Hümayun'unun ilan edilmesi sayesinde Avrupa Devletleri konseyine katılan Osmanlı İmparatorluğu, reformları hayata geçirmedi. Yalnız haraç kaldırıldı ve Hıristiyan azınlıklar (reaya) sivil ve askeriyede yani albay rütbesine veya birinci sınıf memurluğuna yükselebileceklerdi.

37 yıl süren Tanzimat döneminin sonuçlarını ünlü araştırmacı E. Engelhardt şöyle değerlendirmektedir:

1. Düzenli ordu oluşturuldu. 2. Yönetim kadrosu merkezîleştirildi ve düzenlendi. 3. Özellikle Yüksek tabakanın olmak üzere halkın eğitilmesi yönünde adımlar atıldı. İşte gördüğümüz gibi böylece Tanzimat dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nu şeklen batılılaştırdı. Bunun dışında Tanzimat, İngiliz ve Fransız diplomasisinin etkileriyle kurulan etkileyici bir dekorasyon olarak kaldı. Hariciye Nazırı Knez A. M. Gorçakov'un haklı olarak 1849 tarihinde ifade ettiği gibi Tanzimat "on sene önce verilen ve hâlen kimse tarafından geri ödenmemiş bir bono" idi.

Peki, Tanzimat döneminin başarısız sonuçlanmasının sebepleri nelerdi? Şüphesiz Tanzimat döneminin başarısız tamamlanmasından yalnız yüksek kademeli Osmanlı bürokrasisi (örneğin gerçek anlamda batılaşmayı benimseyen M. Reşit Paşa) sorumlu değildi. Tanzimat'ın başarısız sonuçlanması büyük ölçüde Rusya'nın ve Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale etmelerinden kaynaklanmıştı.

Rusya ise Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan ve Müslüman ahalinin kaynaşması (Fusion) projesine direniyordu; zira Rusya, Hıristiyan tebaanın özgürlüğe kavuşması ve otonomi elde etmesi taraftarıydı. Açıktır ki bu yaklaşımla, Hıristiyan halk ile Müslüman ahali arasında hukuki eşitliği sağlayan bir dizi reform içeren Tanzimat anlamını yitirmekteydi. Avusturya-Macaristan da azınlıklar sorununda sert tepki gösterdi. Fazla detaylara inmeden ünlü diplomat Klemens von Metternich'in İstanbul'daki Büyükelçisine Sultan hükümetine karşı baskı yapmasını buyurduğu mektuba bakalım. "Osmanlı İmparatorluğu tam bir çöküş halinde... Sebebinden birisi de (açık söylemek gerekir) batılılaşma usulü reformlar her felaketin kaynağı oldu..." Yolladığı mektupta Metternich Türklere çağrıda bulunuyor: "Türk olarak kalın (restez turcs)". Şüphesiz ki bu Avrupalı gerici idarecisinin bu nasihatleri Türk reformlarının çöküşünde etken oldu.

Ayrıca bu yönde azınlıkların ileri gelen din adamları eski beratlarını (Fatih Sultan Mehmet'ten³⁴⁶ başlayarak verilmiş olan beratlar) kaybetmemek için yeni düzenlemelere sert tepki göstermişlerdi. Rum papazlarından biri Hatt-ı Hümayunu alınca Hatt-ı Hümayunu, şu sözlerle tekrar zarf içine geri koydu: "Tanrıya yalvaracağız ki o orada da kalsın".

2. Meşrutiyet Hareketi

Tanzimat Dönemi siyasi bakımdan başarısız sonuçlanmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal yaşamı uyandırması dönemin bir başarısıydı. Reformlar döneminin resmi ilanı Osmanlı İmparatorluğu'nu yeni siyasi fikirlerin ve düşüncelerin geldiği Avrupa ile yakınlaştırdı.

³⁴⁶ Tarihçi tarafından "Fatih Sultan Mahmut'tan" kullanılmıştır.

1860'li yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir edebiyat oluştuğunu görüyoruz. Yeni edebiyatın önde gelenleri İbrahim Şinasi Efendi, Namık Kemal Efendi, Ebüzziya Tevfik Bey gibi edebiyatçılar oldu. İlk siyasi ve edebi süreli yaygın organı olarak “Tasvir-i Efkâr” ortaya çıktı. Bu tür edebiyat yaygın bir hale geldi ve kamuoyunu etkilemeye başladı. “İbret” isimli ve ileri görüşleri yansıtan gazetenin 1869'de çıkan ilk sayısı 25 bin nüsha olarak basıldı. Bu baskı adedi, Rusya bir yana, o zamanki Avrupa için dahi çok sayıda baskı anlamına gelmekteydi. Bu tür literatür Batıcılık fikrini ve politik bakımından liberalizm düşüncesini içeriyordu. Osmanlı'daki tüm zorlukların giderilmesi için Anayasanın ilanı her yerde deva olarak görülüyordu. Çok ilginç ki tam bu dönemde Osmanlı yazarlar tarafından yeni bir politik terminoloji üretildi. Sonradan Arap ve hatta İranlılar tarafından bu terminoloji benimsenmiştir. Arap kökenli “doğum yeri” anlamına gelen “vatan” kelimesi “yurt” manasını kazandı; “millet” kelimesi önceden “cemaat” anlamını taşıyan “milliyet”e eş anlamlı oldu. Üstelik üçüncü Arap kökenli “hürriyet” kelimesi “özgür kişi halini” ifade eden kelime “siyasi özgürlük” anlamını aldı.

Kısa bir süre sonra Osmanlı'da Anayasa uğruna mutlakıyet rejimine karşı ilk etkin politik mücadele girişimi yaşanmakta ve Abdülmecid'in (1861'de öldü) saltanatının sonuna doğru yüksek kıdemli memurlar ve subaylar arasında Hüseyin Paşa önderliğinde bir suikast tertiplendi. Komplocuların siyasi programı belirsizdi. Onlar “milletin işbirliğini, nazırların sorumlu olmalarını, parlamenter sistemin getirilmesini” aynı zamanda “İslam'a dönme” gibi taleplerde bulundular. Meşrutiyet hareketi bir sonraki Sultan Abdülaziz'in saltanatı sırasında tümüyle güçlendi. Bilindiği üzere bu utanç verici hükümdar saltanatının ikinci yarısında Rusya'nın tesiri altındaydı. Ülkede aşırı irtica rejimini güçlendiren Çarlık Rusya'sının tipik diplomatı Kont N. İgnatiyev Türkiye'nin fiilen hükümdarıydı. Abdülaziz'in üstün tuttuğu Nedim Paşa'yı halk haklı olarak “Nedimov” lakabını takmıştı. Sultan özel hayatında kendini sefahate vermiş müstebit bir Doğu hükümdardı. Aşırı israfçı Sultan çevresini yüzlerce dalkavuk, cariye ve her türlü hilekârdan oluşturmuştu. Hoşlandığı hobisi horoz dövüşü seyretmekti. Ülkenin durumundan rahatsız olanlar Türkiye'yi siyasi bakımdan Rusya'ya ve ekonomik açıdan (borç alarak) Fransa ve İngiltere'ye bağlayan Sultan hükümetine karşı çıktılar. İşte bu dönemde ilk defa “Yeni Osmanlılar” ismi yani Jön Türkler ortaya çıktı. Ayrıca bu dönemde ciddi ihtilalci örgütlerin kurulmasında adımlar atıldı.

Nuri Bey, Mehmet Bey ve Reşat Bey başta olmak üzere küçük aydınlar grubu geniş kapsamlı faaliyet gösteren Carbonari Cemiyet tipi bir cemiyet kurdular. Suikast tertipçileri 7 kişiden oluşan ve reislere bağlı olan kapalı gruplar teşkil etmişlerdi. Toplam 367 kişiden oluşan 50 grup açılmıştı. Kaldı ki cemiyetin iç güçleri sadece birkaç

şahsiyet tarafından bilinirdi. 1866 yılında Abdülaziz'e karşı saldırı yapma ve Anayasayı kabul ettirme kararı alınmıştı. Ömer Paşa suikast tertipçilerin yanında yer aldı ve böylece darbenin başarılı bir şekilde yapılacağı şüphesizdi. Fakat cemiyet üyesinden birisinin ihaneti planı suya düşürdü. Ardından tutuklamalar başlatıldı ve bazı suikast tertipçileri yurt dışına çıktı (Paris ve Londra). Böylece yabancı memleketlerde ilk Türk yurt dışına çıkan bir kabile oluştu. Onlar yurt dışında "Muhbir Hürriyet" isimli gazeteyi çıkardılar.

Abdülaziz'in saltanatının son 15 yılına doğru Osmanlı İmparatorluğu çöküş halindeydi. Aynı zamanda Meşrutiyet hareketi küçük Carbornari cemiyet tipinden çıkıp imtiyaz sınıflardan oluşan büyük bir sosyal harekete dönüştü. Osmanlı'ya savaş açan Karadağ ile Sırbistan tarafından destek gören Bosna-Hersek isyan etti. Ülkenin tüm gücü sarsılmıştı. Kesintisiz borcun alınması ülkenin iflas etmesine ve devlet borçların faiz ödemesinin kesilmesine yol açtı. Bir yandan Rusya açıkça Panslavist ideolojisini gerçekleştirmeye hazırlanıyordu. Öte yandan diğer devletler Osmanlı'nın finansal ve politik krizi yaşaması nedeniyle iç işlerine müdahale etmeye başladılar.

Bu sıkıntılı dönemde ilerici görüşlülerin planlarını hızlı bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekiyordu. 1875 yılında vatansever Müslümanlar Büyük Devletlere şu şekilde bir çağrıda bulundular: "Tek tedavi edilmesi gereken hastalık monarşistin denetimsiz ve kaprisli tek kişilik devlet yönetimidir". Tek kişilik yönetimine karşı Büyük Güçlerden yardım alma ümidi ile yapılan çağrı büyük devletler tarafından ilgisiz kaldı.

Meşrutiyetçiler Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli devlet adamlarından biri olan Mithat Paşa başta olmak üzere etkin bir harekete geçmeye başladılar. Mithat Paşa Mezopotamya vilayetlerinde valiiken ilk defa bu vilayeti Osmanlı İmparatorluğu ile fiilen birleştirdi. Aynı zamanda Suudi Arabistan'ın önemli noktasını Basra Körfezinin Batı kıyısında yerleşen El Hassa'yı ele geçirdi ve yarı özgür Suudi Arabistan'da Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün sağlanması için bir program hazırladı. Mithat Paşa'nın siyasi programı geniş kapsamlı nitelikteydi ve şu maddeler içeriyordu:

1. Parlamenter sistemin getirilmesi;
2. Hıristiyan ahalinin Müslümanlarla tümüyle eşit haklara sahip olması;
3. Osmanlı İmparatorluğu'nun âdem-i merkezîleştirilmesi

Şüphesiz eğer bu program gerçekleşseydi teokratik, yarı orta çağ Türkiye Batı tarzı bir burjuva monarşisine dönüşecekti.

1876 tarihinde Saray darbesi gerçekleşti. Yüksek rütbeli subaylardan ve bürokratlardan oluşan komplocular grubu Abdülaziz'i devirip yerine V. Muradı getirdiler. Darbede yaşanan trajedik olaylar Abdülaziz'in hapiste öldürülmesi, yeni Sultan'ın zihniyetini

o kadar etkilemişti ki birkaç ay sonra tahttan indirilmişti ve yerine Abdülhamid getirilmişti (Ağustos, 1876³⁴⁷).

Avrupa usulü aydın kişiliğiyle ve Moğollara özgü olan despotik huyu ile yeni Sultan anayasanın ilan edilmesini ve Meclisin kurulmasını çok istekli bir şekilde vaat etti. Fakat sonra anlaşıldığı üzere meşrutiyetçileri kullanarak Avrupa Devletlerinin güvenini kazanıp ardından meşrutiyetçilerden uzaklaşmak bu vaatler ince davranan siyasetçi tarafından bir siyasi oyun idi.

Hakikaten Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu uluslararası arenada daha da kötüleşiyordu. Balkan krizinin giderilmesi için İstanbul'da Büyük Devletler konferansının yapılması kararı alınmıştı. Bu da Avrupa'nın Osmanlı'nın içişlerine doğrudan müdahale etmesi demektir. Nihayet konferans açılmak üzere iken Abdülhamid taviz verdi ve Mithat Paşa'nın hazırladığı Kanun-ı Esasi'nin yayınlanması için paşayı görevlendirdi fakat kendi tarafından bir madde eklenecekti. Anlaşıldığı üzere Kanun-ı Esasi'nin bilinen 113. maddesine göre padişah zor durumda olağanüstü hal uygulayabilecekti ve devletin güvenliğine zarar verebilecek şahsiyetleri sınır dışı edebilecekti. Sadrazam olarak ilan edilen Mithat Paşa padişahın eklemesini kabul etmek zorunda kaldı.

23 Aralık 1876 tarihinde Büyük Devletler elçilerinin konferansı açıldı. Bir an top ateşinin patırtısı duyuldu sonra Saffet Paşa kürsüye çıkıp şunu söyledi: “Şu top ateşleri padişahın İmparatorluğu'na armağan ettiği Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesini müjdelemektedir. Bu kanun 600 yıl var olan yönetim biçimini değiştirmektedir ve tüm Osmanlı halklarına yeni refah döneminin habercisi olmaktadır”. Gerçi bundan sonra konferans çalışmaları bir süre sürdü fakat fiilen konferans çalışmaları durdurulmuştu. Abdülhamid amacına ulaştıktan sonra çok geçmeden gericilik siyasete döndü. Gericiliğe dönüşümün ilk kurbanı, 113. maddeye göre tutuklanıp sınır dışı edilen Kanun-ı Esasi'nin hazırlayıcısı Mithat Paşa oldu.

Türkiye'nin durumu daha da kötüleşiyordu. Rusya Türkiye'ye savaş ilan etti. Bu koşullar içinde gücünü yitiren padişah halkından destek almak amacıyla birinci Meclisi topladı. Meclis yüzeysel bir nitelikteydi. Mithat'ın hazırladığı Belçika Anayasasının bir nevi kopyasına benzeyen Kanun-ı Esasi'sine göre Meclise bir seçim usulü belirlenmişti.

Her 100.000 kişi gizli oy seçimiyle tüm halkı temsil edecek bir mebus seçeceklerdi. Devlet memurları Meclise seçilme hakkını yitirmiş oldular. İlk Meclisle seçimler daha çok özensiz bir şekilde gerçekleşti. Meclis vekilleri olarak her vilayetten halktan olmak şartıyla

³⁴⁷ Tarihçi tarafından “Eylül, 1878” belirtilmiştir.

mebus olarak seçilip İstanbul'a gidiyorlardı. Vilayetten seçilmeyen kişi zorlu şekilde merkez tarafından seçtiriliyordu. Bu yüzden parlamento "Evet Efendim" şeklinde lakap kazandı.

Mecliste oluşan vatanperverlik havası hükümetin işine gelmişti. Fakat çok geçmeden Meclis çok rahatsız edici bir hal aldı. Zira Meclisin süzgeçten geçirilmesine rağmen bazı konular üzerine hükümete karşı çıkan yaklaşık 40 Hıristiyan mebus (toplam 113-115 mebustan) gelmişti. Ayrıca Vatanperverlik duygusunu sergileyen mebuslar da askeriye ve donanmayı kontrol etmek istemişlerdi. Üç ay sonra Meclis dağıtıldı ve ayrılırken Meclis başkanı mebuslara "Meclise adamakıllı devletin ihtiyaçlarını bilen şahıslar lazım" diye babaca nasihat verdi.

Çürümüş Çarlık rejimi yüzünden Rusya ile uzun süren savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesiyle tamamlandı. Plevne düştü ve Rus Ordusu İstanbul'a yaklaştı. Bu şartlar altında Abdülhamid 13 Aralık 1877 tarihinde yeni Meclis topladı. Bu sefer Meclise seçimler daha düzgün bir şekilde yapıldı ve sonuç olarak hem Hıristiyan hem de Müslüman muhalefet güçlendi. Mebuslar birinci Mecliste olduğu gibi öncelikle savaş sorunları ile ilgilenmeye başladılar. Onlar askeri komutanlarının değiştirilmesini, özellikle suiistimal yapan levazım subaylarının denetim altına alınmalarını ve sarayın sorumsuzca yaptığı müdahalelere karşı gelmişlerdi. Şüphesiz, hükümet tüm taleplere karşı tepki gösteriyordu ve bu da muhalefeti o kadar cesaretlendirdi ki güvensizlik oyunu gündeme getirdiler.

Abdülhamid sinir bozucu Meclis düzeni oyununa bu zamanda son vermeye karar almıştı. Padişah Meclisin halkta bir kökü olmadığını vemuhaletinin "dışa kapalı bir özellik" taşıdığı hususunda tam bir kanaate varmıştı. Üstelik Rus ordusu İstanbul'ayaklaşmıştı ve İngiliz donanması Çanakkale'ye girmek üzereydi. Kanun-ı Esasi'sinin yürürlükten kaldırılmasının uygun zamanıydı. 2 aylık çalışmalarının ardından 19 Şubat'ta Meclis dağıtıldı. Üstelik Sultan bundan böyle dedesi II. Mahmud'un yolundan gideceğini önemle vurgulamıştı, çünkü "ona emanet olan halkı yalnız güçle yönetebilecek olduğunu" anlamıştı.

Meclisin dağılışı tutuklamalarla, sürgün edilmelerle ve sert tepkilerin uyanmasıyla gerçekleşti. Yedi yıl sonra kinci Sultan Kanun-ı Esasi'nin mimarı Mithat Paşa'nın hakkından geldi. O kiralık katiller tarafından öldürüldü. Üstelik onun başı kutuda Abdülhamid'e getirildi.

3. Abdülhamid'in İstibdat Dönemi ve Türklerin Yurt Dışına Çıkışı

II. Abdülhamid'in 30 senelik iktidarı tek kişilik bir yönetim ve aşırı baskıcı bir dönem olarak geçti. Gördüğümüz gibi önceki Sultanlar Abdülmecid ve Abdülaziz Avrupa'nın Osmanlı'dan dikkatini uzaklaştırmak için ürkerek bazı geniş olmayan reformlar (Tanzimat) yapmaya çalıştılar. Şimdi ise E. Engelhardt'ta göre "Abdülhamid'in dini ve gerici tek kişilik

yönetimi bu programın (Tanzimat) yadsıması olmuştu. Çünkü yalnız Avrupa'ya sırt çevirmemişti ayrıca Hıristiyanlar, düşman ve güvensiz unsur olarak görülmüşler”.

Yüksek rütbeli subaylar ve bazı bürokratlar arasındaki meşruti hareketi kaldırıp Batılı borç verenlerinden Düyun-u Umumiye İdaresini kurarak kurtulan Abdülhamid halk arasında “zülüm” yani müstebit, baskıcı olarak anılan istibdat (terör) yönetimini başlattı. Merkezi yönetimin tüm gücü sarayda toplandı. Türkiye’yi bakanlar değil harem ağaları, özel kalemler, dolandırıcılar ve maceracılar yönetiyordu.

Devletin bütçe bildirisini Jön Türk İhtilaline kadar yayınlamamışlardı. Üstelik ülkenin borç açığı 2 milyon lirayı ulaşmıştı. Tüm finansal işlemler rüşvete dayalıydı. Herkes rüşvet alıyordu ihaleden ve borçtan kazanç elde eden padişahın tutun mahalle muhtarına kadar. Paralar boş yere masraf ediliyordu. Padişahın kapısı ve idarisi yüksek maaşa bağlı olan yüzlerce hatta binlerce asalakla doluydu. Önemli beş bakanlığın masrafı 38 milyon Frank’a ulaştığında sadece silahlı askeri kuvvetin masrafı 23 milyon Frank’tı.

Ülkede hafiye teşkilatının faaliyeti genişlemişti. Tek bir İstanbul’da tüm unvan sahipleri gizli hafiye sayısı 40’den 50 bine ulaşmıştı. Jön Türk İhtilalinden sonra Yıldız Sarayında padişahın toplumun ahlakını nasıl bozmuş olduğunu gösteren çok sayıda ihbar mektupları bulunmuştur. Anlaşıldığı üzere yüksek unvan sahipleri Kâmil Beyin oğlu, ünlü yazar Murat Bey, Ali Kemal gibi yazarlar Abdülhamid’in hafiyesiymişler.

Sansür yaygın şekilde uygulanıyordu. Yalnız bazı fikirler sansürlenmedi ayrıca örneğin “eşek” anlamını taşıyan Arap kökenli kelime, “Hamit”, “hürriyet” ve “kahraman” gibi kelimeler de sansürlendi. 1894-1895 Ermeni olaylarından sonra bu sansür daha da güçlendi. Basın için hazırlanan özel kararname anektodik maddeleri içeriyordu:

a. gazetelere özellikle Sultan’ın mühim olan can sağlığı, tarım durumu ile ilişkin bilgi vermeleri önerilmişti;

b. okurların ilgisini çekmemek için “devamı var” kelimesini kullanmaktan çekinmek

c. “okurların huzurunu bozabilecek” metinde boşluklar ve üç noktalar koymamak vs.

Aşırı şüpheci Sultan ülkenin teknolojik gelişimine bile engel oluyordu. Sultan kendisine suikastın elektrikle yapılacağından korktuğu için gümrüklerde elektrik lambalar, patlayıcı maddeler alınıyordu. Ayrıca telefon aletlerin geçişi yasaklanmıştı. Sadece suikast tertibinde katılım zannıyla olanları ve siyasi düşünce özgürlüğü taraftarlarını her yıl yüzlerce subay, askeri okul öğrenci ve talebe Afrika ve Suudi Arabistan çöllerine sürgün ediliyordu.

Fakat Abdülhamid sıradan bir müstebit padişah değildi. Özellikle, Abdülhamid otoritesine yeni bir boyut yani dini bir boyut kazandırmaya çalışmıştı. Bunun için o halifelğe başvurdu.

Yavuz Sultan Selim'den başlayarak (16. asırdan) Osmanlı Sultanları “Halife” makamını yani Hz. Muhammed'in vekili olmalarını benimsemişlerdi. Böylece onlar Osmanlıların Sultanları ve Padişahları iken aynı zamanda tüm dünya Müslümanların dini liderleri olmuşlardı. Abdülhamid'den önce halifelik düşüncesi Osmanlılarda etkin değildi. Yalnız o büyük planının yani tüm Müslümanların Panislamizm bayrağı altında birleşmesini hayata geçirmek için halifelik düşüncesini kullandı.

Tahttan indirildikten sonra Prof. Şteyn tarafından yayımlanan (“Nord und Süd” dergisinde) Abdülhamid'in “Düşünceler ve Hatıraları” Sultan'ın aşırı gerici aynı anda siyasi açıdan çok pratik hesaplı bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. “Avrupa medeniyetinin zehri” tipik isimli pasajının birisinde o sevinç çılgılığıyla şunları söylemektedir: “Kahrolası Avrupa'dan gelen yeni düşünce akımları. Avrupa ruhu bizim tebaanın huyunu ve ruhunu zehirliyor”. Bunun karşılığında neyi ileri sürüyor Sultan? Buna da cevap “İslam'a dönüş” başlıklı bölüm vermektedir: “Eğer biz kendi özümüze kavuşmak istiyorsak, geçmiş gücümüze kavuşmak istiyorsak ve eski en parlak devrimizi gene yaşamak istiyorsak - biz gücümüzün ana kaynağına kavuşmalıyız. Veba zehriyle dolu olan Avrupa kültürüne körü körüne taklit etmek değildir kurtuluşumuz. Hayır! Bizler İslam'ın geçmiş parlak temeline Şeriata, yani Kuran'ın İlahi hukukuna kavuşmalıyız”.

Devlet kadrosunu ve kendi gücünü kullanarak Abdülhamid Panislamizm ideolojisinin üç kıtaya uzanan geniş propagandasını yaygın hale getirmeyi başardı. Tüm Müslüman ülkelere yüzlerce özel görevli gönderilmişti.

Panislâmcı propagandanın parlak bir başarısı Suriye'yi Müslümanların mukaddes toprakları Mekke ve Medine ile bağlayan Hicaz demiryolunun inşası oldu. Demiryolunu inşa ederek Sultan'ın amacı hem Suudi Arabistan'ın itaatsiz Hicaz, Asir ve Yemen vilayetlerini bastırmak hem de otoritesini her yıl dünyanın dört köşesinden Hacca giden Müslümanlar arasında güçlendirmek olmuştu. İşte padişah tüm dini bütünlere (irade 1900 y.) demir yolunun yapılmasında iştirak etme çağrısında bulunuyor. Dünyanın dört bir köşesinden Çin'den, Hindistan'dan, Sunda Adaları'ndan ve Povoljye'den büyük miktarda bağışlar toplanıyordu. Kısa bir süre içerisinde Hicaz demiryolu çalışmalarını başlatacak yaklaşık 25 milyon Frank toplanmıştı. Çok geçmeden demiryolu hattı Medine'ye kadar uzadı. Onun dini özünü belirtmek için Sultan buranın işletmesini Evkaf Nezareti'ne bıraktı.

Hicaz demiryolunun yapılması Panislamist propagandasının gücünün bir göstergesiydi. İleriki yıllarda Avrupa Devletleri (Cezayir'de, Hindistan'da ve Güney Kafkasya'da) sıkça İslamcılarla karşı karşıya geldiler. Hindistan'da Halifelik adına

İngiltere'ye karşı yapılan son isyanlar Abdülhamid'in restore ettiği ve yaydığı gerici-politik fikri geride kalmış Müslüman dünyasında önem kazandığını göstermekteydi.

Tek kişilik yönetim, zalimlik ve ideolojik gericilik II. Abdülhamid'in 33 yıllık iktidarının özellikleri olmuştu.

Meşrutiyet hareketinin bastırılması ve buna karşılık sert tepkilerin gösterilmesi sonucu yurt dışına özellikle Paris'e Türklerin ikinci çıkışı başladı. II. Abdülhamid, doğrusu rüşvet aracılığıyla burada da onları ayırtmaya çalıştı. Yurt dışına çıkanların çoğu gerçekten de ayrıldılar ve onlar diplomatik Misyonlarda yüksek maaşlı hekimliğe üstlendiler ve büyük emeklik maaşına bağlandılar. Yalnız sıradan Türkler rüşvete kandırılmadılar ayrıca "Mizan" gazetesinin editörü Murat Bey gibi ünlü yazar da kandırıldı. O Sultan'ın gizli hafiyesiymiş. Murat Bey padişahın gizli ajanı olarak çalıştı. Sadece Ahmed Rıza Bey bu hilelerin dışında kaldı ve Cenevre'de "Meşveret" – "Anayasa" gazetesini yayınlamaya devam etti.

20. yüzyılın başlarına doğru yurt dışına çıkan Türk kafilesi ilk ayrışmasını yaşamıştır. Bu kafileden vatanperver-merkeziyetçi ve âdemimerkeziyet-liberal iki grup ortaya çıktı. Birinci grup yurt dışına çıkan gençler tarafından 1891 veya 1894 yılında kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne öteden beri bağlıydı. Bu grup daima Türklerden oluşuyordu ve özellikle subaylar, hem taşra hem de kentli küçük kademe memurlar tarafından ilgi görüyordu. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda Doktor Nâzım Bey büyük rol oynadı. Tüm Rumeli bölgesini ve Anadolu'nun büyük kısmını gizli dolaşarak şubeler ve haber alma servisleri açtı. İttihat ve Terakki Cemiyeti öteden beri Mason özellikle İtalyan-İngiliz localarıyla ilişki kurmuşlardı. Bu da cemiyetin örgütlenme şekline açıklık getirmektedir. Şöyle ki ittihatçılar misyonerlik, müfettişlik gibi çeşitli faaliyetlerde bulunuyordu. Onlar yalnız belli bir siyasi doktrin öğrenmekle kalmıyorlardı ayrıca sırf etik kuralları da mesela fedakâr olmayı da öğreniyorlardı. İttihatçıların politik ideolojisine bakılırsa ileriki bölümde göreceğimiz gibi aşırı vatanseverlik hatta şovenist ve merkeziyetçilik şeklini alan bir özellik taşımaktaydı.

Âdem-i merkeziyetçilikten yana olan diğer grup ise içtimai yapısı bakımından daha çeşitliydi ve örgütlenme açıdan daha düzensizdi. Bu grup siyasi hayalperest Prens Sabahattin'in etrafında toplanan gayrimüslim unsurlardan (Rum, Ermeni, Slav) meydana gelmişti. Paris'te Prens Sabahattin belirsiz programı olan Âdem-i Merkeziyet Cemiyetini kurdu. Paris'te 1902'de bu grup Osmanlı liberaller kongresini düzenledi. Kongrede Avrupa'nın Türk iç işlerine müdahale etmesi zorunlu kılındı. Tabii ki aşırı vatansever İttihatçılar sorunun bu şekilde ortaya konmasını tepkiyle karşıladılar. Böylece yurtdışındaki gruplar arasında şeklen ikilik hâsıl oldu.

4. Jön Türk İhtilali

1907 yılına doğru Türkiye oldukça zor bir uluslararası ilişkiler sorunu ile karşı karşıya kaldı ve bu durum özellikle ihtilalci hareketin güçlenmesine neden oldu. Nitekim 20. yüzyılın başlarında Orta Doğu'da bir yandan İngiliz – Fransız - Avusturya-Macaristan korumacı bloğunun, öte yandan ise işgalci Çarlık Rusya bloğu şeklinde oluşmuş olan iki sistemin mücadele ettiği eski siyasi düzenin çöktüğünü görmekteyiz. Yaklaşık yüz yıl süren bu siyasi düzenin bozulmasının sebebi ikili monarşi sistemine dayalı Alman emperyalizminin Doğu'da kök salması olmuştu. İngiltere artık Rusya ile değil tüm Orta Doğu'yu resmi olmasa da fiilen koloni haline getirme çabasında olan Almanya ile mücadele etmek zorunda kalmıştı.

Eski siyasi düzenin patlak vermesi Avusturya-Macaristan'da başladı. 1908'de Avusturya-Macaristan, Sultandan Yeni Pazar demiryolunun (Uvasa'dan Mitrovisa'ya kadar) yapma imtiyazını aldığını ilan etti. Bu da Avusturya-Macaristan için Viyana'dan Selanik'e kadar demiryolu hattı projesini gerçekleştirme imkânını sağladı. Avusturya-Macaristan buna karşılık olarak (gizli antlaşmaya göre) Sultan'ın Makedonya'da hâkimiyetinin yeniden hüküm sürmesi için yardım edecekti. Bunlar Avusturya ile Rusya arasındaki yüz yıl önce yapılan Mürzsteg antlaşmasına rağmen gerçekleşecekti. Rusya ile İngiltere Orta Doğu'da yeni siyasi düzenin kurulmasının zamanı geldiğini anlamışlardı. 1908 yılının Nisan ayında Rus ve İngiliz hükümdarların Reval'de görüşmesi yapıldı ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine ortak İngiliz-Rus siyasetinin temeli atıldı. Bilindiği gibi daha önce (1907'de) Rusya ve İngiltere İran ve Orta Asya'da kendi aralarında eylem alanlarını belirlemişlerdi.

Anlaşılan Reval'de yapılan görüşmeler belirsiz bir nitelik taşıyordu. Yalnız Makedon sorunu hal olunmuştu. İngiltere, sorunun radikal çözülmesinden yani Makedonya'ya otonomi verilmesinden yana idi, Rusya aksine daha gerici bir siyasetten yana idi. Nihayet, Makedon sorunu ile ilişkin Rus-İngiliz kararı Türk valisi başta olmak üzere ona otonomi vermek olmuştu. Ayrıca ülkedeki ekonomik sistemin yeniden yapılması kararı almışlardı.

Aynı zamanda Rusya Sırbistan ile ortak olarak Tuna-Adriyatik (Tuna'dan başlayarak Bar'a veya Şingin'e kadar uzanan hat) demiryolu imtiyazını talep ettiler.

Günümüze kadar bir denge içerisinde süren Rus ve İngiliz emperyalizminin yakınlaşması doğal olarak Türkiye için büyük bir tehlike yaratmıştı. Yaptıkları ön görüşmelerin sonuçları yani Makedonya üzerine çizdikleri proje bile pratikte Türkiye'nin bu vilayeti kaybettiği anlamına gelmekteydi yani onun Büyük Güçler arasında bölüşülmeye başlanması demekti.

İhtilalciler darbe yapmada acele etmek zorundaydılar çünkü aksi takdirde iktidarın başına Osmanlı İmparatorluğu yıkılmaya başladığı dönemde itilalciler canı pahasına iktidara

gelirlerdi. İşte ilk defa ihtilalci hareketin yurt dışından Türk topraklarına geçip hızlı bir şekilde güçlendiğini görüyoruz. Artık bu dönemde İttihat ve Terakki Partisinin şebekeleri ülkenin dört bir köşesinde özellikle askeri alanda faaliyet gösterdiler. Cemiyetin ana merkezi 1906 tarihinde Paris'ten İttihatçılar için Medine haline gelen Selanik'e taşındı. Geniş kapsamlı faaliyete özellikle Anadolu vilayetlerinde liberal-federalistler de başlamışlardı. Orada mitingler yoğunlaşmıştır. Mitingciler vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi, Kürt gayrimuntazam Hamidiye Alayların kaldırılması, bürokrat sayısının azaltılması vs. gibi taleplerde bulundular. Daha darbeden önce Van'da ve Erzurum'da federalistlerin şubeleri açılmıştı.

Ülkenin endişe edici iç ve dış durumu yurt dışındaki ihtilalci örgütleri faaliyete geçirmek zorunda bıraktı.

1907 tarihinde Paris'te Taşnak örgütünün girişimi üzerine Türkiye'nin tüm ihtilalci örgütlerinin ve partilerinin kongresi yapıldı. Kongrede İttihat ve Terakki, Taşnak, Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti, Mısır Ahd-i Osmanî Cemiyeti, Cemiyet-i İsrâiliyyesi vs. 13 örgütün temsilcileri bir araya geldi. Kongrede yukarıda belirtilen tüm ihtilalci örgütlerin bir arada toplanıp Abdülhamid'in tahta geçişinin 30. yıldönümüne darbe yapma kararı alındı.

Fakat yaşananlar işi sonuna yaklaştırdı. İlk önce Üsküp'te Arnavutlar, Avusturyalılar ve Türkler arasında küçük çatışmalar başladı ve bu Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahale etme imkânı sağlamıştır. Sonra Abdülhamid, İttihatçıların Selanik'te yerleşen örgütünü denetim altına almıştı. Böylelikle tutuklamalar başlatılmış ve İttihatçılar "Kanlı Sultan" tarafından bedbaht olacaklarından emindiler. 1908 yılın temmuz ayında iki genç subay Resneli Niyazi ve Enver Paşa başta olmak üzere padişaha karşı isyan çıkarıp Makedonya dağlarına çekildiler. İsyanın Makedonya'da gerçekleşmesi bir tesadüf eseri değildir. Makedonya'da vatanperver subaylar dış güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine müdahalesini görmüşlerdi. Öte yandan özellikle Makedonya'da askerler arasında büyük bir propaganda yapılıyordu hem de Jön Türkler tıpkı Rusya'daki Dekabristler gibi askerleri eğitiyorlardı.

Enver Paşa'nın ve Resneli Niyazi'nin başlattıkları ayaklanmaya topraksız Müslüman ve az sayıda Hıristiyanlar katıldılar. Abdülhamid ayaklanmayı bastıramadığı için Türk ve Rum halkını birbirine kışkırtma girişiminde bulundu. Gene padişah ayaklanmayı bastıramadı ve bunun sonucu 1877 Anayasasının yeniden uygulanması talep edilmiştir.

Yaşlanmış zalim boyun eğmek zorunda kaldı ve Mithat'ın Anayasası yeniden yürürlüğe kondu. Padişahın kapısında büyük kalabalık toplandı ve Kanlı Sultan şu çağrıda

bulundu: “Kullarım ben her zaman Anayasa taraftarı idim. Anayasanın yürürlüğe geç konması benim etrafımda toplanan kötü niyetli danışmanlar yüzündendir”.

5. Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Gelişimi ve İçtimai Yapısı

1908 tarihli ihtilalden sonra iktidara gelen Jön Türkler hangi toplumsal sınıfa ait idiler? Jön Türkler'in doğru yorumlanmasına onların adeta siyasi parti olarak algılanması engelliyordu. Oysaki Jön Türkler başkaları tarafındankendilerini“parti” (fırka) olarak tanımlanmaktan kaçınıyorlardı. Gerçi onlar yapıcı İtalya'daki Komplocu Carbonari Cemiyeti'ne benzemektedirler. Bilindiği üzere İttihat ve Terakki kuruluş modeli ve gösterdiği faaliyetten dolayı Avrupa tipli partilere benzemektense daha çok Mason Locasına benziyordu.

Doğaldır ki İttihat ve Terakki üyeleri, 1908 tarihli darbeden önce ve birkaç ay sonra bile siyasi programını çizmemişlerdi. Fakat bir siyasi programını belirledikten sonra İngiliz modeli Anayasa anlayışından uzaklaşıp Şeriat'ı savunmaya başladılar. İttihatçıların kendi düşmanlarının doğru ifadesiyle: “Anayasanın başına sarık sarmışlardı”. Tüm milletlere eşit hak tanımadan Ermenikatlamlarına başladılar. Böylece Jön Türkleri bir parti olarak tanımlamamız tıpkı Dekabristleri de parti olarak tanımlamamız gibi yanlıştır. Bunlar bir siyasi parti yerine düzensiz hayallerden ve pratik arzularından ortaya yeni çıkan Türk burjuvazisinden oluşan bir bütünlüktür. Bunları anlamak Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnız geçmiş siyasi gerçekliklerini anlamak değil günümüzde yaşanan olayları da anlamak demektir. Çünkü günümüz Türkiye'sinin iktidarı Jön Türkler döneminde ortaya çıkan sınıflardan oluşmaktadır ve onlarla bir bağı vardır.

Jön Türkler hangi sosyal sınıftan çıkmışlardı? Önce belirttiğim gibi onlar yeni ortaya çıkan Türk burjuva neslinin temsilcileri idi. Şuan ben sanki bir paradoks söylemiş olacağım: Batılı anlamda olan burjuvazi sınıfı Türkiye'de yoktur. Peki, kim suçlu bu durumdan? Şüphesiz ki Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan ve emperyalizme bürünmüş Avrupa sermayesi idi. Şimdi Batı sermayesinin Türkiye'yi iktisadi-politik açıdan kazanmasının önemli aşamaları üzerinde duralım. Avrupa, Osmanlı üzerinde iktisadi-politik kontrolünü borç vererek gerçekleştirmişti. Bilindiği üzere aynı durum Mısır'da da yaşandı ve İran halen aynıını yaşamaktadır. Kırım savaşından sonra Türkiye, İngiliz Alman ve Fransız bankalarından borç alarak ödeyemeyecek duruma geldi (Avrupa ile yaklaşık yirmi borç anlaşması yaptı). Ağır koşullar içeren borç anlaşmaları ve sarayda borç alanların paranın boş yere israf etmesi Türkiye'yi apaçık iflasa uğrattı. 1876 tarihinde devletin genel geliri 18 milyar Tür. Funt. iken ödenecek borcu 14 milyar Tür. Funt. oldu. Dolayısıyla seneler sonra (1881) tekrar tahvile başvurmak zorunda kalındı. Bundan sonra işte devletin gelir

kaynaklarını (tütün, tuz, ipek, alkol, balık, mühür tahsili) kontrolü altına alan bilindik Düyun-u Umumiye (Conseil d' Administration de la Dette publique Ottomane) kuruldu. Kuruluşun geliri Dünya Savaşı öncesi tüm Osmanlı hazinesinin gelirinin 1/3 idi.

Böylece Avrupa sermayesi bir sonraki yayılma için sağlam temelini atıp devletin tüm gelir kaynaklarını ele geçirmeye başlamıştı. Bank-ı Osmanî-i Şahane yalnız isim olarak Osmanî idi hakikatte ise özel imtiyazlar, Fransız şirketine sunulmuş halde idi. Şirket aynı zamanda devlet, emisyon ve ticaret bankasıydı. Şunu belirtmemiz gerekir ki 1912 tarihinde şirket müdürlerinin kazanç payı %12 idi. Demiryolu inşa etme projelerine bakılırsa Dünya Savaşı öncesi projelerin tamamen Fransız ve Alman kapitalistler tarafından (Deutsche Bank'a) yürütüldüğünü görüyoruz. Tüm demiryolu imtiyaz sözleşmeleri devlet tarafından istikrazlarla garanti edilecektir. Bir kilometre demiryolu hattının masrafı gerçek değerinden yüksek olduğu için imtiyaz sahipleri daha önceden iyi kazanç elde etmiş oluyorlardı. Projelerin muvakkat senet üzerindeki faizleri özel vergilerle karşılanıyordu.

Birçok sanayi şirketleri büyük Avrupa tröstler tarafından tekelleştirilmişti. İşte tüm İmparatorluğu'nun tüm tütün üretimi Fransız Şirketine (Regie des tabacs) kiraya verilmiştir. Suriye özellikle Livan ipekçiliği fiilen büyük Lion İpek Şirketler tarafından tekelleştirilmişti. Kilikya'da hızla gelişen pamuk tarımı ise Yunan fabrikalarına ve Deutsche Levantinische Baumwollgesellschaft'a bırakılmıştı. Ereğli'deki kömür yatakları Fransız sanayi kuruluşlarına ait idi, Hopa'daki bakır cevherlerini ise Alman sanayicileri sahiplenmişti. Şunu da belirtmek gerekir ki Avrupa Devletleri ile yaptığı ticaret antlaşmalarına göre Osmanlı hükümeti topraklarında malı tekeli altında bulunduramazdı ve gümrük vergisini de arttıramazdı.

Gördüğümüz gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm ekonomik sahaları resmen ve fiilen batılı ülkelerin egemenliği altındaydı. Yaratılan ekonomik kapitülasyon nedeniyle Avrupa tüccarları iktisadi rekabetten korunmuşlardı. Bu sayede yabancılar Osmanlı topraklarında özgür ticaret yapabiliyordu yerli Türkler ise bu haktan mahrum edildiler. Ne zamanki Maliye Nezareti ithalat vergisinin %11'den, %15 arttırmaya giriştiğinde yine eli kolu bağlı oluyordu. Aslında bakılırsa yabancılar Osmanlı'nın uyguladığı vergiyi ödemekte serbestiler çünkü bir vergi bile onların hükümetlerine danışılmadan alınılmazdı. Doğal olarak yukarıda belirtilen koşullar içinde Türkiye'de yerli sanayi burjuvazinin oluşmasını engellemişti.

Ayrıca buna Abdülhamid'in 30 senelik müstebit hükümdarlığı da engel olmuştu. Zaten ekonomik açıdan az gelişmiş Osmanlı İmparatorluğu iç gericiği yüzünden tüm teknik gelişimden uzak kalmıştı ve şaşılacak değil ki 20. yüzyılda kölelik gibi sosyal kalıntı bile halen devam ediyordu. Yalnız Jön Türkler 1909 tarihinde irade yoluyla köleliği ortadan kaldırdılar.

Eğer Osmanlı'da bu şartlar altında sanayi burjuvazinin ortaya çıkması mümkün değildiye de çok ilginç ki tıpkı İran ticari burjuvazisi benzeri bir ticari burjuvazi oluşmamıştı. Hakikaten Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticareti Avrupalıların elindeydi. İç ticareti ise Rumlar, Levanten, Asurîler gibi Hıristiyan azınlıklar tarafından monopole edilmişti. Durumun anlaşılır karşılanması için dışsal veya ikiyüzlü iddialar dile getiriyorlardı: güya Türkler ticaret yapmayı sevmiyorlarmış, büyük kaderciler olduklarından dolayı iyi tüccar da olamazlarmış ve bir de güya Şeriat ticaret yapmaya bazı engeller koyuyormuş. Gerçekler ise tamamen bambaşka idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret sermayesinin gelişmemiş olmasının sebebi iç pazarının zayıf olmasıydı. Ağır vergiler yüzünden köylülerin neredeyse tamamen alıcı talep imkânı kalmamıştı. Vergi sistemi yüzünden halkın yoğun ekonomik sömürüye maruz kalması yüz kat artmıştı. Bilindiği üzere aşar vergisi Dünya Savaş'ın sonuna kadar ağnam vergisi olarak kaldı aynı zamanda fidye karşılığında ödendi. Ayrıntılarına girmeden aşarının toplanması fidye alanlar tarafından büyük suiistimallerle gerçekleşiyordu ve aşara vergisinin yerine rekoltenin 1/6 veya da 1/7 alınıyordu. Aşağı yukarı, köylüye gelirin 1/3 kalıyordu. Bu yüzden eskilerde gelişen Anadolu'da 19. yüzyıl boyunca açlıktan insan ölümünün sayısı arttı. Çok sayıda olan şehirlî Hıristiyan azınlığını Müslüman köylü sınıfı ile kıyasladığımızda onların daha çok imtiyaza sahip oldukları anlaşılmaktadır. Öncelikle Hıristiyan reayası az vergi ödüyordu, devlet angaryasından ve ağnam vergisinden serbesttiler. Ayrıca azınlıklar yabancı devletlerin himayesine geçerek yerel yönetimin suiistimallerinden bir dereceye kadar korunmuşlardı. Bunun sayesinde Hıristiyan tebaası tarafından ilk kapital temelini atılması yani ticaret burjuva sınıfının oluşturulması Müslüman ahalisine göre daha kolaydı. Aynı durum Osmanlı toprakları dışında bile sıklıkla yaşanıyordu. Ermeniler ve Rumlar milli ve dini bağlarından dolayı Osmanlı İmparatorluğu'na komşu olan Rusya ve Yunanistan'a çıkıp kapital elde ettikten sonra Osmanlı topraklarına geri dönüp yeni pazarlar açıyorlardı. Dış ülkelerden Hıristiyan tebaasının getirdiği kapital oranının yaklaşık Livan halkının gelirinin yarısı olması bize bu işin önemini göstermektedir. Yukarıda anlatılan tüm sebeplerden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun iç pazarı Ermeniler, Rumlar, Suriyeliler vs. Hıristiyan azınlıklar tarafından öteden beri tekelleştirilmişti. Fakat 1894/5 Ermeni olaylarından sonra Anadolu'dan Ermeni tüccarları kovulduğundan dolayı küçük Türk burjuva sınıfı oluşmuştu.

Sanayi ve ticari burjuvazilerin yok olduğu ülkede bazı tarihi sebeplerden dolayı kırsal "soylu burjuvazi" sınıfı da oluşamadı. Türk feodalizminin zor sorunlarını fazla incelemeyen şunu belirteyim ki batı feodalizminin aksine gelişmedi. II. Mahmut ve önceki padişahlar tarafından yok edildi. Feodaller, sipahiler, derebeyiler idam ve sürgün edildiler; topraklarına

da devlet tarafından el koyuldu. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nda soylu sınıfı yok ayrıca Batı dünyasına özgü olan sınıfsal ayrımı burada yok. Gerçi ileriki yıllarda toprağın, arazinin aşağıdan değil de yukarıdan Sultan tarafından malikâneler hediye edilerek kısmen restore edildi. Fakat devlet malikâneleri 20 senelik (geçici olarak) tapu senediyle mühürlenmiş veriliyordu. Bu şartlar altında yeni ağabeyler topraktan çok bürokrasiye bağlanmışlar. Genellikle malikânelerini işletmek için köylü sınıfına kiraya bırakıyorlardı.

Rumeli'de toprak ilişkileri genel Osmanlı iltizam sisteminden farklı idi. Çünkü burada Türk fetihçileri Bizans ve Latin feodal ilişkilerini benimsemişlerdi. Bu yüzden Arnavutluk ve Makedonya'da feodal şekli bayraktar ve küçük toprak ağa tipleri çiftçi sınıfının olduğunu görüyoruz. Fakat bunlar burjuvaziden ziyade padişaha bağlı idiler. Bunun da en iyi ispatı onların ihtilal süreci boyunca Jön Türklere karşı gelmeleri ve her geniş kapsamlı olmayan reform girişimlerine karşı isyan çıkarmalarıydı.

İşte Osmanlı içtimai bakımdan ara sınıfların çıkarıldığı piramidi andırmaktaydı: aşağıda köylüler, yukarıda ise bürokrasi ve ona bitişik yarı feodal ve Batı kapitalistleri çevresi. İkisinin arasında ise az sayıda olan yerli Hıristiyan burjuvazisi yer almıştı.

6. Jön Türkler'in İçtimai Yapısı

Yukarıda belirtilen Türkiye'nin sosyal yapısının gölgesinde geniş anlamda bürokrasi, memur sınıfı özgül bir değer kazanmalıydı.

Biyolojide herhangi bir etkisini yitiren organın yerine başka bir organın çalışmasıyla yani metamorfozla kıyaslamak mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda burjuva sınıfı olmadığından dolayı yerini ve görevini memur sınıfı üstlendi. Yukarıda belirtilen iç pazarın zayıflığı ve Batı sermayesi ile rekabet edememe durumu yalnız devlet eliyle ana sermayenin oluşmasında etken olabilirdi. Peki, bunlar nasıl oluyordu? Unutmayalım ki Abdülhamid ve Jön Türkler döneminde yönetim sistemi müdüründen tutun valisine kadar artan peşkeş (rüşvet) sistemi üzerine kurulmuştu. Zenginleşmenin ikinci kaynağı ise iltizam sistemiydi. Mültezim vergiyi toplarken geliri yerel ve merkezi yöntem ile bölüşmek zorundaydı. Çoğu kez mutasarrıf veya kaymakam hükümet temsilcileri vergi alanlar ve vergi verenler olarak vergiyi topluyorlardı. Ayrıca büyük geliri yüksek kademeye gelen memurlar malikânelerini köylülere kiraya vererek alıyordu.

Zenginleşmenin ana kaynağı her zaman devlet istikrazı olmuştu. Var olan âdete göre borçlar alındığı süreçte bankalar Maliye Nezareti'ne kredinin resmîleştirilmesinde iştirak eden memurlar için %0,5 pay verirdi. 1903 tarihli konvertibilitede "işlev harcamaları" için %5 tüm tutardan para ayrılmıştı. Ayrıca imtiyazlar alındığında, savaş siparişleri verildiğinde de

komisyon faizi kesilirdi. Bu tür zenginleşme Osmanlı İmparatorluğu'nun her bir köşesinde olan dolandırıcıların gelir kaynağıydı. Jön Türkler görevden alımlar yaparken kadrodaki çalışanların sayısı değişti: Meclis-i Mebusan kadrosundan 146 kişiden 100 kişi görevden alındı, Maliye Nezareti kadrosundan 1500 kişi görevden alındı. Böylece görüyoruz ki nasıl Amerikan altını, Afrika köleleri ve Doğu Hindistan'ın baharatı Batı'nın ana sermayesinin oluşmasında etken olduysa aynısı (özellikle devlet istikrazı ve savaş siparişleri verildiği süreçte) Türkiye'nin ana sermayesinin oluşmasında da etken oldu.

Böylece iktidar mücadelesinin aslını yani mücadelenin her zaman devleti finans kaynağı olarak gördüklerini anlamaktayız. Oysa 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet kadrosunun yüzeysel olsa bile batılılaşma neticesinde ciddi bir entelejans grubu ortaya çıkmıştı. Entelejans grubu asker, hekim, postacı, telgraf memuru, on binlerce Düyun-u Umumiye İdaresinde çalışan ve Avrupa sanayi ve ticari şirketlerine hizmet eden memurlardan oluşmaktaydı.

Abdülhamid döneminde bu memurların durumu olumsuz idi. Öncelikle güvensiz unsur zannedildiklerinden dolayı gözetim altına alındılar ve takip edilmeye başlandılar. Canlarını kurtaran bazı entelejanslar mesleki alanlarında güçlüklerle karşılaştılar, çünkü okullar ve yargı ulema sınıfın elindeydi; basın ise kelepçelenmiştir. Mamafih memur aydın sınıfın durumu az buçuk iyidir. Bu sınıf yapı proleter durumunda idi. Saray ve tüm bakanlıklar öteden beri 80-90 yaştaki Kâmil Paşa ve Küçük Said bürokrat grubu, yanlarında bir sürü akraba olan dedeler ile dolmuştu. Sıradan entelejans grubu için ikinci ve üçüncü kademedeki vazifeler bırakılmıştı. Hatta aylık 10-15 liralık maaşı bile aylarca alamıyordular. Modern Türkiye'nin siyasi hayatının araştırmacıları haklı olarak askeri sınıfın İhtilali desteklemesi sistematik hal alan maaş ödememesinden kaynaklandığını düşünmektedirler.

Bu işsiz entelejans grubu ve yarı proleter memur sınıfı Jön Türkler'in kadrosunu oluşturdu. Gerçekten Jön Türk kadrosu hangi sınıflardan oluşmuştu? Türk tarihçileri Jön Türkler'in idadiye özellikle tıbbiye ve mülkiye talebelerinden oluştuğunu savunmaktadırlar. Sonradan Jön Türkler Cemiyeti'ne subaylar ve harp mekteplerin öğrencileri de katılmışlardı. İttihat ve Terakki'nin ilk komitesi dört Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencileri tarafından kurulmuştu. Sonraki dış ihtilalci örgütler yurt dışında bulunanlardan yani yazarlardan, gazetecilerden (Murat Bey) oluşmuştu. 1908 tarihli ihtilalin önderlerine bakılırsa Enver Paşa ve Niyazi Paşa genç subay idiler, Talat Paşa telgraf memuru idi, Cahid Paşa (küçük kademedeki memurun oğlu) Tanin gazetesinin başyazarı idi, Maliye Bakanı Cavid Bey gençliğinde öğretmen idi sonradan Selanik'teki özel okulun müdürü olmuştu. İleriki yıllarda da Jön Türkler'in önderleri arasından ne kapitalistlerin ne de tüccarların çıkacağını göreceğiz.

Ayrıca sıradan olan Jön Türkler de aynı sınıftan çıkmışlardı. Haklı olarak 1908 tarihli ihtilal tıpkı ardından yapılan dört ihtilal gibi (1908-1913) askeri darbe oldu yani halk kitleleri ihtilale katılmadı. Gerçi 1908 tarihinde Enver Paşa ve Niyazi Paşa'nın peşinden Makedon Müslüman köylüleri gittiler. Anadolu ise Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sessiz uykuda idi. Makedonya'nın Hıristiyan ahalisine bakılırsa Niyazi Paşa'nın hatıratında gösterildiği gibi “geleceğinden korktuğu için ve çaresizliğinden” desteklemek zorunda kaldı.

Gerçi Hıristiyan burjuvazisi ihtilalci doğuşunu Paris Konferansı'nın 13 Türk ihtilalci örgütleri ve Taşnaklar, Jön Türkler, Makedonlar da dâhil olmak üzere bir araya getirdiğinde 1907 yılında yaşamıştı. Fakat ihtilalin ardından Hıristiyan burjuvazisi İttihat ve Terakki'nin düşmanlarını desteklediler. O Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Osmanlı Ahrar Fırkası, vs. muhalefet partileri kurdu. Onlar Jön Türklere karşı geldiklerinde bir kere bile Abdülhamid ile iş birliği yaptılar. Feodallere ve toprak beylerine bakılırsa Arnavutluk'ta onlar Jön Türklere karşı üç kere isyan etmişlerdi.

Jön Türkler'in bu kapalı ve dar yapısı bizi şaşırtmamalı çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi onlar iktidarı ele geçirme eylemlerde bulunan ve iktidar sayesinde ekonomik açıdan yükselmeyi amaçlayan küçük burjuvadan oluşan bir gruptu.

7. Osmanlılık

Önceki bölümde kısaca açıkladığım gibi Jön Türkler'in sosyal yapısı Cemiyet'in ideolojisini ve faaliyetini belirlemiştir. Millet konusunda Osmanlılık fikri, sosyal ilişkiler alanında ciddi bir gerici ve dış politikada ise sert bir militarizm bu özellikler Jön Türkler'in siyasi formülü olmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir felaket Osmanlılık yani tüm milletleri Osmanlı vatandaşı yapmak fikri oldu. Osmanlılık düşüncesi çok basittir. İşte onu İttihat ve Terakki'nin kurucularından biri olan Doktor Nazım şöyle açıklamıştır: “Sofya ve Atina propagandacıları işimize müdahale etmeyi bırakırlarsa biz o zaman asıl hürriyeti getireceğiz ve göreceksiniz Rumlardan, Araplardan ve Arnavutlardan tek ana dil ile bir millet yapacağız. Hatta kendileri bize doğru koşacaklar”.

Jön Türkler'in gerçekte de hâkimiyeti boyunca hayata geçirdikleri merkeziyetçilik neden kaynaklanıyordu? Osmanlı İmparatorluğu'nda millet sorunu ve onun çözümü o kadar zor mesele ki bir iki sayfada ancak genel bir bilgi verilebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda millet ilişkilerinin en önemli özelliği Anadolu Bölgesi hariç Türklerin Osmanlı topraklarında egemen unsur olmamaları idi. Arabistan, Mezopotamya, Kürdistan ve Ermenistan bölgelerinde de Türkler yerel halka yabancı olarak memur ve asker sınıfını temsil ediyordu.

Dahası Türkler bu topraklarda azınlık oldukları halde kültürel ve özellikle ekonomik bakımdan Araplardan ve Ermenilerden daha aşağı seviyede idiler. Onlar ise Abdülhamid'in acımasız memur sınıfıyla veya kaba jandarmasıyla karşı geldiğinde onları kültürel bakımdan 400-500 yıl öncesinde ilk defa memleketlerini işgal eden fetihçiler olarak görüyorlardı. Bu nedenle Osmanlı unsurları arasında âdem-i merkezîyetçilik yerel yönetim sisteminden tutun politik otonomiye kadar çeşitli fikirler ortaya çıkmıştı.

Fakat çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda zorluklarla geçirdiği uluslararası süreçte âdem-i merkezîyetçilik konusu çözülemeyecek gibi görünüyordu. Üstelik bu problem ileriki yıllarda büyük sıkıntılar yaratacak nitelikte idi. Unutmayalım ki Osmanlı İmparatorluğu yüz elli yıl boyunca Avrupa Devletleri tarafından kuşatılmış durumdaydı. Avrupa Devletleri imparatorluğu hem içten çökertme çabasında hem de Osmanlı mirasına sahiplenme arzusunda idiler. Bu yönde onlar ümitlerini imparatorluktaki milletlere bağlamışlardı.

Fransa amacına ulaşmak için Suriye'yi kullanmaktaydı. Daha haçlı seferlerden başlayarak Fransa'nın güney şehirleri Suriye ile ticari ilişkilerini sürdürüyordu. Bu amaçla Fransızlar Doğu Katolikleri "Fransız fikri" taraftarı yaparak üzerlerinde kontrolünü güçlendirmekte idiler. Latin Kilisesi dışında ayrıca Fransızların kontrolü altına Ermeni-Katolik, Melkit, Marunî, Süryani Ortodoks, Suriyeli Hıristiyanlar kiliseleri de girdi.

Kiliselerin iç politika yürüttüklerine ve Fransız dili ve kültürü propagandacı faaliyetine dikkat edersek, Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan azınlıklarının korunması meselesinin gerçek yüzünü anlamış oluruz. Fransız emperyalizminin yuvaları olan Latin Piskoposluk Kiliselerinde bir Fransız bayrağının dalgalanması ve ibadet zamanında Fransız konsolosluğunun başköşeye davet edilmesi hiç de şaşırtıcı değil idi.

Ayrıca Fransa din kontrol ile yetinmemişti Suriye'de toprak işgal etmeyi de amaçlamıştı. Fransa, Suriye'deki Dürziler ile Marunîler arasında geçen çatışmayı kullanarak 1861-1862'li yıllarda Lübnan'ı işgal etti. Sonra Lübnan'ın özerkliğe kavuşmasını sağladı. Böylece, Lübnan Osmanlı Devleti tarafından seçilen ve öncelikle Fransa'ya bağlı bir Hıristiyan mutasarrıf tarafından yönetilecekti.

Bilindiği gibi Ermenilere karşı aynı tavırda rekabet ederek Rusya ile İngiltere bulundu. İlginç ki İngiltere'de Ermenilere karşı duyulan sevgi İngiltere'nin herhangi bir toprağı ele geçirmeyi hedeflemesiyle büyüdü. İngiltere hedefine ulaşınca Ermenilere karşı tutku azalır. İlk kez, İngiliz hükümeti Berlin Kongresi öncesi yani Asya'daki Rus genişlemesini durdurma ve Kıbrıs adasını sultan tarafından gizli bir şekilde kendine bırakılma zamanı geldiğinde Ermeni meselesini çözmeye başlamıştı. Bu sırada İngilizler İstanbul Ermeni Patriği Nerses

Varjabedyan'ı misafir ettiler. Görüşme sırasında İngilizler ileriki yıllarda Ermenistan'ın altı vilayet topraklarında (Güney Kürdistan ve Sivas bölgesi) gerçi denize çıkışsız kurulacağını vaat ettiler. Fakat İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu ile Kıbrıs konusu üzerine bir antlaşma yaptı. Buna karşılık Sultan, Hıristiyan tebaası ile ilişkin gereken reformları uygulayacaktı. Bundan sonra İngiltere gittikçe Ermeni meselesinden uzaklaştı. Her halde İngiltere yukarıda belirtilen anlaşmayı Ermenilerin korunmaları bakımından yeterli bulmuşlardı. Gerçi Ermeniler İngiliz hükümetinin ulema çevresinin ümidini suya düşürdü. Ermeniler kiliselerinin Anglikan Kilisesi ile birleşmesini reddettiler.

İngilizlerin ikinci kez Emeni sevgisinin uyanışı Sultan Abdülhamid'in İngilizlerin Mısır'ı devralmasıyla ilgili sözleşmeyi reddettiği 1887 tarihinde oldu. Bu tarihten itibaren, İngiltere Ermeni ayaklanmasının hazırlanmasında aktif rol oynadı. İngiltere gereken propagandayı Ermeni Protestanlarının aracılığı ile yaptı ve Ermeni Patriğine ve vatanperverlerine büyük vaatlerde bulundu. Ayrıca W. E. Gladstone Türk hükümetini sert eleştirdi. Buna rağmen, Abdülhamid tarafından düzenlenen acımasız Ermeni katliamlarısirasında İngiltere, yalnız kâğıt üzerinde rahatsızlığını bildirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için Avrupa Devletleri tarafından uygulanan yöntem çoğu zaman Osmanlı topraklarındaki azınlıkları kışkırtmaktır. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok milletli arkaik teokratik bir devlet yapısından Avrupa tipi devlet yapısını alması imkânsız olmuştu. Zaten İngilizlerin ve Fransızların Ermeniler ve Suriyeler arasında yaptıkları işleri görmüştük. Ayrıca, ilk ihtilalci "Hayastan" gazetesi bir Ermeni misyoneri tarafından Londra'da yayınlanmaya başlamıştı ve Türkiye'ye gazete İngiliz konsolosları ve posta kurumları aracılığı ile dağıtılmıştı. Arap Ayrılıkçı Hareketi de daima İngiltere tarafından desteklendi.

Bu koşullar altında Jön Türkler'in millet sorununu çözme ve âdem-i merkeziyetçi taleplerinden korkusu anlaşılabilir çünkü onlara Osmanlı İmparatorluğu'nun batılı güçler tarafından parçalanacakmış ve bazı bölgeleri işgal edilecekmiş gibi geliyordu. Bu gerçek ve fantastik tehlike tesiri altında hipnotize edilmiş gibi Jön Türkler, en hatalı ve ölümcül yolu seçtiler. Jön Türkler tüm milli taleplerin meşruluğunu inkâr etmeye ve taleplerin zorla tek millet yapmasında yok etmeye başladılar.

Aydınlar ve küçük burjuvazi sınıfından oluştuğu için Jön Türkler tarafından böyle bir yolun seçilmesi doğaldır. Gerçi yurtdışında bulunan Jön Türkler Ahmed Rıza gibiler vatanından kökleri kopmuş ve memleketlerinin konumu hakkında fikir sahibi değildiler. Yerel Jön Türkler'in çoğu ise büyük liman şehirlerinden Rumeli'den çıkmışlardı. Yine, onlar da Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunlarının çok farkında değildi. Yazar A. Tirkova bu konuda

ilginç bir olayı hatırlatmakta. A. Tırkova, Tanin gazetesinin editörü Cahid'den Türk köyün yapısı ve yaşam şartı ile ilişkin bilgi edindiğinde başyazar ona şaşkınlıkla dinlemiş. Yazarımız diyor ki “Benim ilgi duymam onu şaşırtmış gibiydi”. Başyazar sonra itiraf etti:

“Düşünün daha önce hiç sorgulamamıştım bu soruyu... Ne var biliyor musunuz köye gidelim ve yerinde inceleyelim”. O yerli İstanbullu, benimle ilk kez Asya ve Adana'yı gidip gördü ve şaşkına döndü:

- “Harika, Türkiye'nin nasıl memleket olduğunu aklımız ermiyor. Mükemmel bir memleket...”

Umutsuzluğa düşüren dogmacılar ile aşırı vatanseverler Osmanlılık fikrini 1908 tarihli darbeden çok önce savunuyorlardı. Daha Türk ihtilalci hareketinin yurt dışına taşındığı dönemde Jön Türkler Sabahattin'in etrafında toplanan âdem-i merkeziyetçiler ile anlaşamamışlar idi. Ne zaman ki onlar iktidara geldiler her iktidar bürokrasisine merkeziyetçilik psikolojisi özgü olduğu gibi bunlarında merkeziyetçilik fikirleri tamamen şekillendi.

Fakat Jön Türkler'in Arapları, Arnavutları, Rumları vs. azınlıkları Osmanlı kimliği altında yaşatma arzusu daha çok yeni doğan Türk burjuvazi sınıfından çıktıklarından kaynaklanıyordu. Bu açıdan, Jön Türkler'in Hıristiyanlara yönelik saldırgan politikası kolay anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, Hıristiyanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış ticaretini tekelleştirmişlerdi. Bu yüzden Jön Türkler Hıristiyan azınlıkların imtiyazlarını kaldırmaya yönelmişlerdi. Hıristiyan tebaasına sunulan imtiyazlar yalnız ekonomik güçlerini sağlamıyordu ayrıca Avrupa Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahale etmesine neden oluyordu. Fakat Jön Türkler onların imtiyazlarını kaldırdıklarında bunun karşılığında onları bir hak bile vermiyorlardı hatta Hıristiyanları Osmanlılarla eşit hale getirmiyorlardı. Jön Türkler askerlik yükümlülüğünü (Bilindiği üzere Hıristiyan ahalisi daha önce askerlik yükümlülüğünden askeriye ve bedel ödeyerek serbest bırakılmıştı) Hıristiyan nüfusuna zorunlu ederek onları subay olma hakkından yoksun bırakmış oluyordular. Ayrıca, Jön Türkler Ermenilerin kültürel özerkliğini, milli okulunu yok ediyorlardı dahası 1894-95'li tarihlerdeki Ermeni katliamları sırasında alınan toprakları geri vermeyi planlamıyorlardı. Makedon sorununun hatta “Makedonya'nın” olmadığını ve yalnız üç Rumeli vilayetin olduğunu öne sürerek Bulgar öğretmenler kulüplerini kapatıyorlardı. Hatta her türlü otonomi fikrinden yana olanları vatan haini ilan etmek üzere idiler. Aşırı milliyetçi tutumu Jön Türkler Arnavut ve Arap ahalisine kaşı sergiliyorlardı. Fakat tek bir farklılıkla, ileriki yıllarda güçlenecek Türk kapitalizminin ana yuvasını kurmak için Arnavut ve Arap ahalisinin bulunduğu toprakların birleştirmesi hedeflenmişti. Bu amaçla Latin alfabesinin yerine Arap

alfabesini getirerek Arnavutları kışkırtıyorlardı. Jön Türkler Araplar ile ikiyüzlü tavırda bulunuyorlar. Hem 1913 tarihinde İstanbul'da antlaşma yapıyorlar hem de İmam Yahya ile Şeyh İdris'e karşı savaş açıyorlar. Jön Türkler'in izledikleri siyaset sonucu Arnavutluk ile savaş, Arabistan'da isyanlar, 1915'de Ermeni olayları yaşandı.

İzledikleri sert milliyetçiliği mazur göstermek için Türkçülük ve Turancılık fikirlerini kullanıyorlardı. Jön Türkler'in ülküsü Sibiry'a'dan Boğazlara ve Volga'dan Akdeniz'e kadar uzanacak olan milli ve dini-kültür Türk devletini kurmaktı. Fakat Türkiye'nin geçtiği sosyo-ekonomik sürece bakılırsa Türk ekonomisinin problemlerinin kılıçla çözüldüğünü yani Türk kapitalizminin zorlu bir şekilde asırlar boyunca azınlıkların yerleştiği ekonomik bölgelerde oturtmalarını anlaşılr.

8. Jön Türkler'in İrtica ve Militarist Politikası

Jön Türkler'in sosyal sorunların çözümünde uygulanan derin gericiilik siyaseti Jön Türklere has idi ve hiç de düşünüldüğü üzere ihtilalci ve milli bir mücadelenin sonucu olmamıştı. Daha yurt dışında iken Jön Türkler iki gruba ayrılmışlardı. Birisi belirsiz nitelikte olmasına rağmen kozmopolit, liberal idi. Diğeri ise aşırı milliyetçi, muhafazakâr idi. İkinci grubun yurt dışında olanları Ahmed Rıza etrafında toplanmışlardı. Türkiye'deki grup ise Doktor Nazım etrafında toplanmışlardı. Böylece ikisinin önderliğinde İttihat ve Terakki'nin temeli atılmıştı.

Jön Türkler'in 1905-06 Rus İhtilalinde yetiştikleri söyleniyor. Ama onlar ihtilalin özel mülkiyete dokunmamasını ve sosyal harekete dönüşmemesini, sadece siyasi nitelikte olmasını yalnız kavramışlardı. Jön Türkler iktidara geldikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal sorunların olduğunu inkâr etmeye başladılar. Jön Türkler kötüleşen Türk köylüsünün durumunun iyileşmesi için bir şey yapmadılar. Yalnız Makedonya'da Cavid Bey, Dünya Savaşı öncesi bazı toprak yasalarını yürürlüğe koyarak toprak ağalarının lehine yarım tarım reformunu yapmıştı. Sosyal meseleleri üzerine her türlü girişimler aralarında milli ve siyasi kavgalar yaşansa bile beraberce Meclis üyeleri tarafından sert tepkiye maruz kalıyordu. Sosyalist görüşlü mebus D. Vlahof birinci Mecliste köylünün toprak kullanımının artmasını dile getirdiğinde İçişleri Nazırı tüm Meclis tarafından alkışlanarak Şeriatın beylikler ve köylüler arasındaki ilişkilere müdahale etmesini yasakladığından dolayı bu sorunun gündeme getirilmesine izin vermediğini vurgulamıştı.

Jön Türkler aynı pasif bazen saldırgan bir politika işçiler konusunda da yürütmüşlerdi. 1908 ihtilali İstanbul, Selanik ve İzmir proletaryasını harekete geçirdi. Türk proletaryası Batı mallarına, Batı kapitalistlerine ve Sultan'a karşı grevde yer aldılar. Bu da Jön Türklere Türk

proletaryası tarafından yapılan ihtilalci yardımdı. Kuşkusuz ihtilalin ilk günlerinde proletarya sınıfı Jön Türklere inanarak peşinden gitmişlerdi. Fakat Jön Türkler hedeflerine ulaşınca işçi ve esnaf sınıfı ile olan ilişkileri kopardı. Kendilerinin burjuva psikolojisinin tesiri ve Batı kapitalistlerin etkisi altında onlar çok geçmeden sert iç politikaya başlamışlardı. Meclisin ilk oturumunda Jön Türkler, işçi sendikalarının kurulmasını yasaklayan bir kanun taslağı hazırlamışlardı. Bu tasarı gerici bir nitelikteydi. Gelecekte, büyük işçi grevleri, sıkıyönetim ve tutuklamalar getirerek hükümet tarafından her yerde bastırıldı.

Jön Türkler köylü sorununda kötülüğe karşı koymamasıyasetini güderek ve işçi sınıfı ile açık bir şekilde mücadele ederek yeni Türk burjuvazisinin koruyucuları olduklarını teşhir etmişlerdi. Bu amaçla, Jön Türkler Milli Kredi Bankası'nı kurmuşlardı. Bir takım yarı-hükümet, yarı-kapitalist kooperatifleri açmışlardı. Ayrıca bir iki ay içinde açılıp-kapatılan Gründerzeit şekli şirkertleri kurmuşlardı. Gene olduğu gibi, daha da büyük bir boyutta yerel Türk sermayesinin büyümesi borçların alınması ve savaşlar ile gerçekleşmekteydi. Bu süreçte büyük miktarda faizin ve rüşvetin alınması Dünya Savaşı öncesi Fransa'nın harp bütçesi toplam bütçesinden %29, Almanya'nın %36,8, Türkiye'nin ise %37 olduğunu hatırlarsak anlaşılır olur. Bu tür militarizme dayalı spekülasyonlar Dünya Savaşı sırasında özellikle Osmanlı levazım operasyonları ile daha da arttı. Meşhur levazım reisi İsmail Hakkı Paşa dört yıl boyunca ceza görmeksizin yağma edercesine operasyonlar yaptı. Raporlarında gerçekte olduğundan yarım milyon askersayısının fazla kaydettiğini söylesek yeterlidir. İstanbul'da spekülasyonlar senelerce büyümekteydi, kısa bir süre içinde malvarlığı elde ediliyordu ve tüm bunlar Enver, Talat ve Cemal hükümeti karşısında gerçekleşiyordu. Hükümet kendisi gelir meselesine katılmadıysa Osmanlı kapitalizminin fetihçilerini hoş görmüşlerdi.

Jön Türkler sadece yeni Türk burjuvazisine dayanarak (sosyal yapılarını küçültüp) Hıristiyan burjuvazisine, köylü, işçi sınıfına ve Osmanlı'nın tüm unsurlarına karşı olan aşırı irtica ve şovenist politikaları sonucu iktidarlarını güçlendirme sürecinde ulema sınıfı ile işbirliği yapmak zorunda kaldılar. Böylece Jön Türkler ve din adamları (ulema sınıfı ve imam hatip talebeleri) arasında önemli bir ittifak kuruldu. Ulema sınıfının savaşçıl ideolojisinin yani Panislâmcılığın benimsenmesi için bir adım kalmıştı. Jön Türkler bunu çok istekli bir şekilde yaptılar. Çünkü Jön Türkler, yok olan milli bağ yerine Müslüman unsurların (Arapların, Kürtlerin, Arnavutların) arasındaki farklılıkları yoksaymak veya silmek için Panislâmcılığı bir araç olarak gördüler. İşte, tüm eski Panislâmcılık kadrosunun yeniden görev almasını görüyoruz. İstanbul'da Müslüman Birliği, Panislâmlılık Cemiyeti vs. cemiyetlerin yüzlerce temsilcileri görev ile Afrika'dan başlayarak Hindistan'a kadar uzanan topraklara gönderildiler.

Böylece Jön Türkler tarafından çizilen ideoloji tamamlandı: İngiliz anayasasından yana olanlar, Paris'te yerleşen Panislâmcılık siyasetinden yana oldular, siyasi-idari reformları bu konuda büyük ustanın yani Abdülhamid'in metoduyla yapılan Ermeni katliamı ile sonuçlandı.

9. Jön Türkler'in İç Siyaseti

Jön Türkler'in yönetiminde, ihtilalden Dünya Savaşına (1908-1914) kadar geçen altı yıl boyunca sürekli bir siyasi mücadele vardı. Bu dönemin temel özellikleri: dört askeri darbe, siyasi suikast ve terör idi. Mücadele geniş sosyal nitelikte değildi. Belirtildiği gibi, kitleler darbeye katılmadılar ve Jön Türkler, iktidara geçince kitleleri siyasi hayattan izole etmişlerdi.

Mücadele yalnız imtiyazlı sınıflar arasında gerçekleşmişti. Jön Türklere karşı çıkan ilk grub bürokrat, görevden alınmış memur, imam hatip talebelerden, binlerce ajandan ve ulema sınıfından yani eski rejimin temsilcilerinden oluşmaktaydı. İhtilal sonrası bu muhalefet grubu her şeyini kaybettiğinden dolayı yeni düzene karşı çıkmıştı.

Muhalefetin ikinci grubu Hıristiyan burjuvazisi idi. Diğer siyasi gruba göre, Hıristiyan burjuvazisi çizilmiş bir programa sahip idi ve âdemi – merkezîyetçilik taraftarı idi.

Pratikte burjuvazinin talebi Osmanlı İmparatorluğu'nun azınlıklarına sunduğu eski imtiyazların ve beratların korunması idi. Bu nedenle, liberal burjuvazinin politik programı aşırı gerici bir nitelik taşımaktaydı. Böylece Hıristiyan burjuvazisi İttihatçılara karşı geldiğinde Müslüman ulema sınıfıyla ve hatta Ermenilerin katili Abdülhamid ile birleşmişlerdi.

Bu muhalefet grubu siyasi ve ideolojik açıdan belirsiz oldukları için ilk grup muhalifin gerici unsurları yani eski bürokrasi ve Türk zengin sınıfı (plütokrasi) katılmıştı.

Çeşitli sosyal unsurlardan oluşan muhalefet geçici ve yüzeysel idi. İdari Âdem-i Merkezîyet Cemiyetidarbe sonrası dağıldı. Yerine Ahrar Fırka'sı ortaya çıktı. İleriki yıllarda cemiyetlerin kalıntıları Dünya Savaşı sonrası siyasi hayatta etken olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasını kurdular.

Etkili muhalif grubun üyeleri Jön Türkler gibi aynı sosyal sınıftan çıkmışlardı. Bu grup yeni düzenin dışında kalmış subay, alt düzey memur ve işsiz aydın sınıfından oluşuyordu. Bu "potansiyel burjuvazi" komplocu grubun iktidarı ele geçirdiklerini ve kendi çıkarlarını yönünde kullandıklarını görüyorlardı. Doğaldır ki bu muhalif grup ta iktidar için mücadele ediyordu.

Gördüğümüz gibi siyasal mücadele, sınıfsal değil iç sınıfsal nitelikte idi. Mücadele bir program için değildi iktidar mücadelesi idi. Bu nedenle, Jön Türklere karşı yapılan suçlamalar

küçük parti ya da kişisel nitelik taşıyordu. Onları masonluk, istibdat rejimi ve iktidarın kötüye kullanılma ile suçlanmışlardı.

Altı yıllık siyasi mücadele birkaç aşamadan geçmiştir. Aşamaları kısaca açıklayalım çünkü bu dönemle ilişkin Rusça Mandelştam'ın güzel “Mladoturetskaya derjava” adlı çalışması yayımlanmıştır.

İlk aşamanın özelliği Jön Türkler'in iktidara geldiklerinde idari düzeni değiştirmemeleri idi. İdariyi gizli olarak kontrol ettiler. Hükümetin başında eski bürokratlar Kâmil Paşa ve Said Paşa idiler Jön Türkler ise şubelerini Türkiye'nin her bölgesinde açarak Cemiyetlerini güçlendiriyorlardı.

Ardından rejimin iki muhalefet grubundan yeni bir muhalefet grubu kuruldu. Özellikle ihtilal karşıtı tutumu ile imam hatip talebeleri olmuşlardı. Yıllardır sınavlardan geçmeyenler ve İstanbul'daki vakıflardan maddi destek alan talebeler yeni çıkan kararnameye karşı direndiler. Kararnameye göre sınavdan geçmeyen talebeler askere çağrılacaklardı.

İstanbul ulema sınıfı, Jön Türkler'in “liberal” yeniliklerine örneğin kadınların özgürleşmesine karşı idi. Şüphesiz karşı ihtilalcileri 1878 tarihini yeniden yaşamak isteyen Abdülhamid tarafından destekleniyordu. 31 Mart 1909 tarihinde Şeriatın adına İstanbul garnizonunu isyan çıkardı. Jön Türkler'in önderleri Selanik'e kaçmak zorunda kaldılar ve İstanbul'da kısa bir süre eski rejim yeniden başa geçti.

Eski rejimin yönetimi uzun sürmemişti, çünkü Jön Türklerin yaptıkları ihtilal olsa bile “zulmün” yeniden gelmesini imkânsız hale getirmişti. Jön Türkler silahlı kuvvetleri seferber edip Selanik'ten İstanbul'a geçtiler. Sultan Abdülhamid teslim oldu. Tahttan indirildi ve yerine V. Mehmed Reşad³⁴⁸ getirildi.

15-20.000 karşı ihtilalci Ermenilerin Kilikya'da isyan sırasında katledilmesi ve 40 şahısın Jön Türkler tarafından idam edilmesi “Kanlı” Sultan'ın padişahlık döneminin sonuçları idi.

Jön Türk rejiminin ikinci döneminin özelliği eski devlet adamlarının Hüseyin Hilmi Paşa ve İbrahim Hakkı Paşa'nın hükümette olmaları ve Talat Bey, Cavid Bey gibi İttihatçıların öderlerinin bakanlar olarak çalışmaları idi. Bu dönemde Jön Türkler'in yeterince gerici oldukları anlaşıldı. Eski rejimin grubu ile iş birliği yaparak Avrupa usulü liberalizmden vazgeçtiler. Yeni kanunların Şeriata dayalı hazırlanacağı resmen ilan edildi.

Bununla birlikte, Jön Türkler'in şovenist oldukları anlaşıldı. Osmanlılık fikri öne sürülerek tüm “yabancı unsurlar” baskıya maruz kaldı.

³⁴⁸ Tarihçi tarafından V. Mehmed Reşad yerine Mahmud Reşad kullanılmıştır.

Yeni muhalefet grubu homojen hale geldi ve üçüncü muhalif grubun üyelerinden oluştu. Yeni rejimin dışında kalan subaylar ile İttihat ve Terakki'den ayrılan şahıslar Albay Sadık Bey önderliğinde birleşerek “Halaskaran Zabitan” ismini alan askeri birliği kurdular.

Jön Türkler'in millet politikasının başarısız sonuçları Arnavutların, Arapların ayaklanmalarına ve Trablusgarp savaşın ortaya çıkmasına yol açmıştı. Böylece onların gücü tamamen sarımsı. Kurtarıcılar (9 Temmuz 1912) yeni bir askeri darbe yapıp iktidarı Jön Türkler'in muhalif grubu olan liberallere bıraktılar.

Kısa süren liberaller egemenliği önceki yönetimlerden farklı olmadı. Ülkede bir sıkıyönetim hâkim idi, Meclis seçimleri hükümet tarafından baskı görüyordu. Balkan Savaşların başarısız sonuçlanması liberalleri gözden düşürdü. Jön Türkler Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı öldürerek klasik coup d'etat yaptılar ve altı ay sonra yeniden iktidara geldiler.

Jön Türkler'in egemenliğinin dördüncü dönemi büyük değişiklikler ile tarihe damgasını vurdu. Şimdi onlar artık iktidarı tümü ile ele geçirme kararını aldılar. Talat, Cemal, Enver, Halil, Cavid paşalar Türkiye'nin mutlak liderleri oldular. Cemal Paşa tarafından yönetilen gizli polis muhalefeti yok etmeye başladı. Dünya Savaşın başına doğru tüm muhalif gruplar sınır dışı veya yok edilmişlerdi. Orduda tasfiyeler başlamıştı. Bütün sivil vazifelerine cemiyet taraftarları geçmişlerdi.

Sürekli yapılan darbeler–ki bize 18. yüzyıl Rusya'sını veya 17.-18. yüzyılların Türkiye'sini hatırlatmakta–istek olsa dahi ciddi bir devlet yönetimi için ne zaman ne de imkân bırakmaktaydı. Yukarıda anlatıldığı gibi bu mücadele sırasında iktidar gücü yeni oluşan Türk burjuvazisinin yani Jön Türkler'in ve onların siyasi düşmanlarının amacı olmuştur.

10. Jön Türkler'in Millet Politikası: Makedonya, Arnavutluk

Jön Türkler'in yönetimi sırasında yukarıda belirtilen siyasal mücadele milli çatışmalar ile birleşerek zor bir sürece girmiştir.

Daha önce gördüğümüz gibi millet konusunda Jön Türkler'in siyaseti merkezîyetçilik ve tüm Türk olmayan milletleri zorla Osmanlı yapmaya dayanıyordu. Altı yıl iktidarları boyunca ve daha geniş bir şekilde Dünya Savaşı sırasında Jön Türkler bu siyaseti düzenli olarak izlediler. Bu da onların millet konusundaki siyasetinin sosyolojik yönü idi.

Genel olarak sert tedbirler ile çözmeye çalıştıkları dört millet (Makedon, Arnavut, Arap ve Ermeni) sorunlarına bakalım.

Makedonya Selanik, Manastır (Bitola) ve Üsküp olmak üzere üç vilayetten oluşmaktadır. Bu bölgenin tarihi ve etnik gelişimi Sırp, Bulgar, Yunan, Romen, Arnavut

kökenli milletlerin iç içe yaşamalar ile gerçekleşmişti. Bu yüzden günümüzde Makedonya topraklarında 13 farklı dil ve dine mensup milletler bulabilirsiniz.

Bu etnik kaosta bir şeyler anlamak neredeyse imkânsızdır. Türklerde istatistik kayıtlar yoktur. Sırlara ve Bulgarlara baktığımızda onların istatistiklerinin abartılmış olduğunu anlamaktayız. Sırp kaynaklarına bakıldığında (Örneğin: Goneviç'in "Eski Sırbistan ve Makedonya" adlı kitabı) Hristiyan Sırların sayısı, %53,5; Müslüman Sırların, %32,6; Yunanlıların, %7; Bulgar Hristiyanların, %1,2 vs. milletlerin sayısı %5,7 idi.

Bulgar istatistiklerine bakarsak, Makedonya'nın 2,5 milyon nüfusundan 1,5 milyonu Bulgar ve geride kalan 1 milyon ahalisi on farklı millettten oluşmaktaydı.

Makedonya için mücadele 19. yüzyılın 70'li yıllarında kilise ve okul aracılığı ile başlamıştı. Osmanlı hükümeti klasik taktik ile milletleri birbirine karşı kışkırtıyordu. Rumlar ile Bulgarlar çatışmasında Osmanlı hükümeti (1890-1894) Bulgar ahalisinin tarafını tutarak üç Episkopos makamın kurulmasına izin verdi. Sırlar ile Bulgarlar arasındaki çatışmada ise Osmanlı hükümeti Sırlara Usküp'te episkoposluk kurma hakkını sundu. Berlin Kongresi millet çatışmalarını daha da zorlaştırdı. Bulgaristan, Ayestefanos antlaşmasına göre aldığı Makedonya'yı kaybetti. Bu yüzden Makedonya'yı eline geçirmeye amaçlamıştı. Sırbistan, Avusturya tarafından işgal edilen Bosna-Hersek'i kaybetti ve Makedonya sınırlarına kadar geri çekildi. Gerçi, Berlin Kongresi Makedon sorununu kağıt üzerinde çözmeye çalıştı. Antlaşmanın 23 maddesine göre, Makedonya'da reformların uygulanması Avrupa güçlerinin kontrolü altında bulunan yerel halkın temsilcileri ile birlikte özel bir komisyonun katılımıyla gerçekleşecekti. Hiç bir şey getirmeyen madde Makedonya'nın Hristiyan ahalisi ile Türklerin arasını açtı.

19. yüzyılın sonuna doğru Makedon sorunu kritik noktasına ulaştı. 1895 yılında Sofya'da Yüksek Makedon Komitesi kuruldu. Tüm Makedonya'da şubeleri açılan Komite, sayı bakımından üstün olan milletin hükümeti başta olmak üzere "Makedonlar için Özerk Makedonya" programını çıkardı. Fakat hükümet kurulmalıydı ve bunun için Komite Türklere, Rumenlere ve Yunanlılara karşı çeteler yolladı. Büyük Güçlerin protestosu sonucu Komite ikiye ayrıldı. "Dış" grup (Tsonçev, Mihaylovski) okul propagandası yoluyla yasal mücadeleyi sürdürme taraftarı idi. "İç" grup ise (Sandanski, B. Sarafov) silahlı ve kanlı mücadeleden yana idiler.

1902 tarihinde Makedonya köprülerin patlaması, konsolosların öldürülmesi ile geçen büyük bir isyana sahne oldu. Türkler yerel halka şiddet uygulayarak direndiler. Durumun Arnavut hareketinin başlamasıyla daha da zorlaştı ve bu koşullar altında Büyük Güçlerin

müdahale etmemeleri imkansız oldu. İnisiyatifi eline Avusturya-Macaristan ile Rusya aldı ve 1903 tarihinde Mürzsteg reform programını hazırladılar.

Makedonya'nın başına Rus-Avusturya özel görevlilerini himayesi altına alan müfettiş Hilmi Paşa getirildi. Beş devlet öncülüğünde, ülke ilçelere bölünerek jandarma yeniden reforme edildi. Yenilikler büyük sonuçlar getirmedi. 1904 yılına doğru Makedonya'da mücadele yeniden güçlendi. Ayrıca mücadeleye Bulgarlara karşı çeteler yollayarak Yunanlılar da katıldı. Abdülhamid'in Ulahları tek bir millet olarak tanınması Romanya'yı Bulgarlara, Sırlara ve Yunanlılara karşı kışkırttı. Böylece durum tamamen zorlaştı.

Bir çıkış arayışı olarak Büyük Devletler Makedonya'ya dört finans danışman gönderdi ve Sultan'ı mali kontrollerin yapılmasını kabul etmesini zorladılar.

Makedonya'daki siyasi mücadelenin nedeni milliyet sorunundan daha ziyade ekonomik idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalan bölgelerinden farklı olarak Makedonya'da iyi bir çiftçilik ekonomisi geleneği kalmıştı. Yerel halk toprak azlığından ve vergi alımında (özellikle iltizam) idari suiistimallerden dolayı zor geçiniyordu.

Haklı olarak Makedon köylü komitelerinin Jön Türk İhtilali sırasında (Mavrono'da) hazırladıkları program şu maddeleri içeriyordu:

1. Çiftçi, Sultan ve vakıf toprakların köylüye dağıtılması;
2. Aynı vergilerin feshi ve gelire göre verginin alınması.

Jön Türkler bile istisna olarak Makedonya'da tarım sorunun olduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardı. Onlar hatta arazinin köylüye uygun para karşılığında dağıtılması için bankaların çiftçilerin topraklarını satın alınmasına ilişkin bir kanun çıkardılar. Gerçi bu da çiftçilerin işine gelmişti çünkü sürekli yaşanan çatışmalardan çiftçilik uzun yıllardan beri kârsız bir hal almıştı.

Makedonya'da gerçekleşen Jön Türk İhtilali diğer bölgelerde de olduğu gibi sanki bir büyü sonucu olarak tüm millet sorunları ve çatışmaları ortadan kaldırdı. Darbenin ilk günlerinde Sırlar, Bulgarlar, Türkler, Yunanlılar arasında kardeşlik duygusu uyandı. Enver Paşa coşkulu bir konuşma yaptı: "Artık Bulgar, Yunanlı, Rumen, Yahudi ve Müslüman yok. Tek bir mavi gökyüzü altında hepimiz eşitiz. Hepimiz Osmanlı olmaktan gurur duyuyoruz!"

Büyük Devletler subaylarını bölgeden geri çekmek zorunda kaldılar. Aynı zamanda bölgedeki ekonomik kontrollerini de kaldırmak zorunda kaldılar. Çeteler silahlarını gönüllü olarak teslim etti. Makedonya nüfusu yeniden barış içinde yaşamaya başladı.

Fakat çok geçmeden Nazım Paşa coşkuyla şunları söyledi: "Biz ihtilalci idik, artık muhafazakar olacağız". Gerçekten de silahlarını teslim eden Yunan ve Bulgar komiteleri "yabancılar" olarak Yunanistan ve Bulgaristan'a gönderildiler. Aynı zamanda Hıristiyan

ahaliden silahları aldıklarında Müslümanlara silah verdiler. Avusturya Bosna-Herseki işgal ettikten sonra bölgenin Müslüman ahalisi Makedonya'ya geçtiler. Bu durum tarım sorununu daha zorlaştırdı. Çok geçmeden hükümet Bulgar topraklarında faaliyet gösteren dernekleri ve eğitim kurumlarını ortadan kaldırmaya başladı.

Yukarıda anlatılan tüm nedenlerden dolayı ihtilalden kısa bir süre sonra Makedonya'da Türk karşıtı hareket yeniden başladı.

Jön Türkler Hıristiyan nüfusunu bilinçli bir şekilde Osmanlı yapmaya çalışıyordu. Daha ihtilalden önce onlar Büyük Güçlere bir muhtıra sundular: “Makedonya olmadığı gibi Makedonlar da yoktur. Makedonya, 2000 yıldan daha önce müstakil ülke olmasını kaybetti. Şuan ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmez parçası olan ve diğer 27 vilayetin mesut veya kara kaderini paylaşan üç vilayeti vardır”.

Jön Türk Meclisinde Makedon sorununun inkar edilmesi daha da sert şekil aldı. Silahlı çatışmalar yeniden başlayınca, İttihadçılar Makedon sorununun tenkil müfrezeleri göndererek ortadan kaldırılmasını önermişlerdi. Sonucunda Meclis (1909) “Rumeli vilayetlerindeki çeteciliğin durdurulmasına dair”sert bir kanun çıkardı. Tabii ki de bu kanun yağmacılığı ve çatışmaları durdurmadı. Öte yandan, Büyük Güçlerin müdahalesinden üzüntüye kapılan ve Jön Türkler'in “anayasalcılığının” gerçek yüzünü anlayan Balkan milletleri Makedon sorununu kendilei çözmeye kalkıştılar. Jön Türkler'in Makedonya'da izledikleri aşırı şovnist politika büyük ölçüde Balkan Savaşlarını provoke etti.

Komşu Arnavutluk'ta da neredeyse benzer bir süreç yaşanmaktaydı. Arnavutluk, ataerkil ilişkilerin sürdürdüğü geride kalmış bir ülkeydi. Özellikle Geglerin barındığı az inkişaf etmiş kuzey bölgesiydi. Arnavutluk'un güney bölgesi (Toskalar) Yunanistan ve İtalya'dan etkilendiği için daha medeni idi. Kıyılarda ve liman şehirlerinde ise az sayıda yerel aydınlar barınmaktaydı.

Abdülhamid döneminde Arnavutlar büyük imtiyazlara sahip idiler. Vergi ödemiyorlardı ve saray muhafazasında görev yapıyorlardı.

Jön Türk İhtilali tüm imtiyazların sona ermesinin başlangıcıydı. İmparatorlukta uygulanan genel vergi ve askerlik yükümlülüğü Arnavutlar için zorunlu oldu. Feodal liderlerin yerini Osmanlıcılık fikri ile benimsemiş Türk bürokrasisi almaya başladı. Feodal tahkimatının yok edilmesi emri verilmişti. Yerel halk buna karşın ikili nitelikte olan bir isyan çıkardı. Bir yandan Şeriyat adına eski imtiyazlarını koruyan feodal beyler ve Bayraktarlar isyana katıldı. Öte yandan, Arnavutluk'un özerkliğini isteyen aydın grubu isyana katıldı.

Bu nedenle, Arnavutların siyasi programı karışık idi. Onlar Arnavutluk bayrağını, Arnavut asılzade ailesinden valinin atanmasını, Arnavut memurların hizmet etmesini, devlet

vergilerinden serbest bırakılmalarını, Türk dilinin kaldırılıp yerine Latin alfabesinin gelmesini talep etmişlerdi. Jön Türkler böyle bir duruma karşı baskı uyguladılar ve 1909'de ilk çatışmalar başladı. Ertesi yıl, İsmail Kemal önderliğinde Müslüman Arnavutları büyük bir isyan çıkardılar. Jön Türkler askeri müfrezeler göndererek ayaklanmayı bastırdılar. 1911'de ayrıca Arnavut Katolikleri (Malisör) İşkodra Gölü ile Karadağ arasındaki bölgede isyan çıkardılar. Merdita'da ise geçici hükümet kuruldu. Jön Türkler'in gönderdiği silahlı kuvvetlerin bazıları bozguna uğramışlardı. Jön Türkler'in zayıf duruma düşüren liberal kesim (Gazi Muhtar Paşa) Arnavutlar ile anlaşma imzalaya yöneldi. Af yasası çıkarıldı. Artık Arnavutlar sadece Avrupa'da askerlik yapacaklardı. İki yıl vergiden serbest bırakıldılar ve silah taşıma hakkı verildi.

Arnavutluk'taki şovenist siyasetin sonucu Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'daki son üssünü kaybetmiş oldu. Dahası, Jön Türkler Büyük Güçlerin, özellikle de İtalya'nın Arnavutluk'taki olaylara karışmasına yol açtı. Bilindiği gibi Dünya Savaşı trajedisi öncesi Arnavut Prens Vid'in opera sanatçısının olayı ortaya çıkmıştı.

11. Jön Türkler'in Millet Politikası: Araplar ve Ermeniler

Arap sorunu Jön Türkler için daha da zordu.

Türklerin Suriye, Mezopotamya, Hicaz, Asur, Yemen ve El-Ahsa gibi Arap şehirlerindeki gücü yüzeysel bir özellik taşırdı. Bedeviler Türk yönetiminin dışında kaldıkları için vergi ödemekten, orduda hizmet etmekten serbest bırakılmışlardı. Çoban tarzı yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Yerleşik Araplara gelince onlar Türkleri kaba fetihçiler, kültürel bakımdan onlardan düşük seviyede, düşmanca ve küçümseyerek görüyorlardı.

Türk sömürgeciliğinin akışı Anadolu'da ve Balkanlar'da yoğunlaştığından, Arap Bölgesi'nde Türkler sadece asker ve memur sınıfı olarak barınmışlardı. Dolayısıyla, Mezopotamya'da Arap ahalisinin oranı %64,7 iken Türklerin %5 idi.

Türklerin Arap bölgesini tüm Osmanlı topraklarıyla birleştirememeleri ve bölgede Türklerin az sayıda barınmaları onların buradaki yönetiminin tamamen sağlam olmasının önünde engel teşkil etmişti. Maalesef imparatorlukta Türk ve Arap nüfus oranı ile ilişkin kayıtlar bizde bulunmamaktadır. Fakat kuşkusuz ki Türk nüfusunun bölgede azalması nedeniyle durum Osmanlı İmparatorluğu aleyhine olmuştu. Türklerin nüfusu, Dünya Savaşı öncesi Asya ve Avrupa'da 10 milyon iken Suriye, Mezopotamya vs. vilayetlerde Arapların sayısı 5 milyon idi. Eğer biz buna Arap Yarımadası'ndaki Arap nüfusunun (5-6 milyon) sayısını eklersek Arap ahalisinin Türk ahalisi ile eşit olduğu anlaşılmaktadır.

Coğrafik konumundan dolayı Arap ülkeleri, özellikle Suriye ve Arabistan, emperyalist güçlerin Orta Doğu'daki politikalarının objeleri olmuştur. 19. yüzyıl boyunca Fransa'nın Suriye'de, İngiltere'nin Arabistan ve Mezopotamya'da (Irak Bölgesi), Almanya'nın Mezopotamya'da kontrollerini güçlendiklerini görüyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu Arap Bölgesi'nde Büyük Güçler ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. 20. yüzyıla gelince Arap milliyetçi hareketler ile baş başa kaldı.

Avrupalıların Arap Bölgesi'ndeki yarım yüzyıl faaliyetleri yerel burjuvazinin (tüccar) oluşmasına neden oldu. İleriki yıllarda burjuvazi modernleşme ile milliyetçi ideolojisi taraftarı entelijansiya oluşturmuştu.

Yine Avrupalılar misyonerlik faaliyeti aracılığıyla okullar açarak, üniversiteler kurarak (Beyrut, Protestan Koleji, Cizvit Üniversitesi) Arap burjuvazisinin gelişmesinde etken olmuşlardı. Avrupa okullarındaki Suriyeli öğrencilerin toplam sayısı 100.000 ulaşmıştı.

Sonuçta Suriye ve Mısır'da yerel (avukat, doktor, gazeteci) entelijansiya oluşmuştu. Tüm büyük kentlerde Arap siyasi gazeteler çıkarılmaya başlandı ve nihayet, 1908 İhtilal sonrası siyasi gruplar ve partiler de kurulmaya başlandı.

Abdülhamid'in 30 yıllık aşırı gericiği Suriye burjuvazisi ve entelijansiya arasında milliyetçi fikrinin yayılmasına neden olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'nun uygulandığı sıkı sansürden dolayı Suriye'nin solcu aydınları Mısır'a kaçmak zorunda kalmışlardı. Siyasi olarak daha fazla özetlenen Mısır aydınları ile etkileşime girince Suriye aydınları Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm Arap milletlerin birleştirmesini sağlayacak geniş kapsamlı bir program geliştirmeye başlamışlardı. İlginçtir ki İngilizler ilk zamanlarda Arap Birliği (Panarab) hareketini Türkiye'ye karşı destekliyordu.

Bu dönemde de hareket şeklen örgütlenmeye çalışılmıştı. Paris'te Arap Kongresi yapıldı. Kahire'de Osmanlı İdaresi Âdem-i Merkeziyet vs. Cemiyetler kuruldu.

Bu Genç Arap hareketi, 1908 ihtilalinden sonra güçlendi. İlk defa Mısır'dan geri dönen aydın grubu Suriye'de gazeteler çıkarabilirdiler. Suriye'nin her köşesinde siyasi dernekler ve sosyal kulüpler açılıyordu. Arap hareketinin ana merkezi, Suriye'nin büyük ticari limanı ve bilim başkenti Beyrut oldu.

Başlangıçta Araplar diğer Osmanlı milletleri gibi (Ermeni, Makedonya Slavları vs.), anayasal rejim milli okulların, dillerinin, yerel yönetimin getireceğini düşünüyorlardı. Fakat çok geçmeden işlerin aksine gittiği anlaşılmıştı.

Başlangıçta barışçıl kültürel-milli özerkliği adına başlayan Arap hareketi Jön Türkler'in izledikleri sert milli politikası ile muhalif bir boyut kazandı. Beyrut'ta Suriye'nin özerkliği programını hazırlayan reform komitesi kuruldu. Projeye göre Arap Bölgesi'nde

Hıristiyan ve Müslümanlardan eşit sayıda oluşan karma ön Meclisler toplanacaktı. Projenin 7. maddesine göre Mecliste yabancı temsilciler de iştirak edebileceklerdi.

Jön Türkler baskı yapmaya giriştiler ve Beyrut Reform Komitesini kaldırdılar. Fakat Arap milliyetçilerin sert tepki göstermesi Jön Türkleri taviz vermeye zorladı. Temmuz 1913'te Jön Türkler Mithat Şükrü Beyi Paris'e gönderdiler. Mithat Şükrü Bey Arap hareketinin önderleri ile anlaşma imzaladı.

Jön Türkler yeniden Edirne'yi ele geçirdikten sonra sevinç duygusuna kapılıp nasıl bir adım atacağından endişe etti. Araplarla yapılan anlaşmayı bozmak için onlar Arapların arasını bozmaya çalıştılar ve Arap ulemasından destek almayı umuyorlardı. Bu amaçla Jön Türkler, Suriye ulemasını İstanbul'a çağırdılar. Böylece, 1913'te İstanbul'da Jön Türkler Arap milliyetçileri ile yeni anlaşma imzaladılar. Dar kapsamlı anlaşma Arap Bölgesi'nde garanti edileceğine dair şu maddeleri içeriyordu:

- a. Arapça eğitimin verilmesi;
- b. İdari pozisyonlarda Arap diline hâkim olan şahısların yer alması;
- c. Araplara Mecliste 3 mebus sandalyenin verilmesi vs.

Fakat resmi olarak bu anlaşma da yayımlanmamıştır. Talat Paşa Arap vilayetlerindeki valilere sadece bazı maddelerin uygulanmasını önermişti. Yolladığı genelge vakıfların düzenlenmesi, askerlik yükümlülüğü, Arapların idaride görev alması ilişkin maddeler içeriyordu.

Başlayan Dünya Savaşı Jön Türkler için geniş kapsamlı olmayan reform projesini uygulamama için imkân sundu. Savaşın ilanı sırasında Cemal Paşa Suriye'de sert baskıcı rejimi başlattı. Önde gelen Suriye milliyetçileri ya sürgün ya idam edildiler. Arap milliyetçi hareketi Dünya Savaşının sonuna kadar yeraltına çekilmek zorunda kaldı.

Gördüğümüz gibi Suriye'deki Genç Arap hareket anayasal nitelik taşıyordu. Arabistan'da ise Jön Türk rejimine hatta Türk iktidarına karşı silahlı isyanlar düzenlendi.

Türk karşıtı hareketi Arabistan'ın en geride kalmış Yemen ve Asir vilayetlerinde başladı. Vilayetlerde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti zayıf olduğundan dolayı Asir'da El-İdrisi, Yemen'de İmam Yahya önderliğinde bağımsız siyasi-dini hükümetler kuruldu. Daha Abdülhamid döneminde her iki şeyh anlaşma yapıp Osmanlı hükümetine karşı isyan çıkarmışlardı. 1904-1907 yıllar arasında kanlı savaş sürdü ve savaş sırasında Türk askeri müfrezleri birkaç kere bozguna uğradı. Şunu belirtmemiz gerekir ki isyancıların önderleri İngiltere tarafından silahlı ve maddi olarak destek aldılar.

Durum böyle iken Jön Türkler taviz vermek zorunda kaldı. Jön Türkler Yahya ile anlaşma yaptılar. Yahya imamın hâkimiyeti meşrulaştırıldı ve bunun karşısında Jön Türklerin

hâkimiyetini kabul edeceklerdi ve bu durumda Jön Türkler Yemen'in içişlerine müdahale etmemelerini vaat ettiler.

Fakat Şeyh El-İdrisi anlaşmaya istekli olmayıp kıyı şeridini ele geçirip özel polisiyenin örgütlenme, antlaşma yapma hakkı, gümrük vergilerinin toplama, yönetimde Arap dilin kullanımı gibi talepleri öne sürdü.

Riyad'da (Arabistan) büyüyen siyasi çatışmalar Jön Türkleri perişan etti. Necid'de Vehhabilik mezhepli bir devlet ortaya çıktı. Devletin başı İbn Saud Hassa'yı ele geçirdi ve böylece Türklerin Basra Körfezine çıkışını engelledi.

Gördüğümüz gibi Dünya Savaşı başladığı sırada Arap Bölgesi siyasi çatışmalar içinde idi. Jön Türkler'in sert şovenist politikası Arap meselesini çözemedi dahası Araplar ile Türklerin araları açıldı.

Jön Türkler'in şovenist tutumu Ermeni meselesinin çözümünde daha da sert oldu.

1880'li yıllardan başlayarak Büyük Ermenistan kurma projesi Ermeni aydınları ve burjuvazisi (özellikle yurtdışındakiler) tarafından hazırlanmaya başlanmıştı. Projeye göre Büyük Ermenistan, Rus Ermenistan topraklarını ve Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Trabzon, Sivas vilayetlerini içerecekti. Büyük Güçler başta İngiltere ile Rusya olmak üzere daha sonra Almanya Ermeni milliyetçilerin isteklerini suni bir şekilde kızıştırarak gördüğümüz gibi bir araç olarak Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmaya başladı. Fakat onlar hedeflerine ulaştınca Ermeniler Türklerin ve Kürtlerin katliamına maruz bırakılırdı. Türkler ile Kürtlerin Ermenilere karşı düşmanlık beslemeleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni burjuvazisinin eski adet ve örfü Müslüman ahalisi için zararlı bir şekilde kıran kapitalist ilericiğin temsilcileri olmasından kaynaklanmıştı.

Büyük Ermenistan kurma projesini Taşnak Sütyun Cemiyeti öne sürdü. Cemiyet aşırı şovenist programını saklamak için sosyalist sloganları kullanıyordu.

Abdülhamid tarafından yapılan katliamlara (1894-1897) ve Kilikya'daki 1909 tarihli çatışmaya rağmen Taşnaklar Ermenistan'ın Sovyetleşmesine kadar (1920) Büyük Ermenistan'ın Karadeniz'den (Trabzon) Akdeniz'e kadar (Mersin) uzanan sınırları içinde kurulmasını öne sürdüler.

20. yüzyılın başında Taşnaklar taktiğini aniden değiştiler. Ayrılkçılık mücadelesinden vazgeçip Türk ihtilalci hareketine katıldılar. Büyük ölçüde Taşnakların teşviki ile 1907'de Paris Kongresi düzenlendi ve İhtilal öncesi Jön Türkler ile iş birliğine dair formalite bir anlaşma yaptılar.

Yeni rejim de Doğu vilayetlerindeki Ermenilerin durumunu iyiye götürmedi. İhtilalden sonra, 1904-1907 katliamları sırasında Rusya'ya kaçan binlerce Ermeni mülteci geri döndü.

Kürtler tarafından Ermenilerin elinden alınan toprak anlaşmazlıkları başladı ve Jön Türkler Kültlerden korktukları için bu sorunu çözemeyeceklerdi. Osmanlılık doktrini uygulanmaya başladıktan sonra Ermenilerin durumu daha da kötüleşti. Jön Türkler, Ermeniler ile olan tüm eski anlaşmaları görmezden geldiler. Ayrıca ittihatçılar, Meclis seçimlerin tahrif etmişlerdi ve iki milyonluk Ermeni ahalisine Mecliste sadece 11 mebus sandalyesi ayrılmıştı. Üstelik mebuslarda onların taraftarlarıydı.

Balkan Savaşı, Ermenilerin durumunu güçleştirdi. Sırplarla ve Bulgarlarla dolu olan Trakya ve Makedonya bölgesinden Müslümanlar kaçtı. Kaçan Müslümanları Jön Türkler, Türk nüfusunun üstünlüğü yapmak için Doğu vilayetlerine gönderdiler.

Ermeni kamuoyu çevreleri fikirlerini değiştirerek yeniden Rusya'ya karşı yöneldiler ve yardım çağrısında bulundular. Rusya da ani bir şekilde Ermeni karşıtlığı politikasından vazgeçti ve Rusya Kafkas Valisi Vorontsov Daşkov'un sözleri olan "Ermeni sorununu kendimiz çıkardık. Ermeniler arasında ayrılıkçılık yoktur" ifadesini dillendirmeye başladı.

Rus hükümetinin Ermeni meselesine karşı izlediği siyasetin ani değişime uğramasını Milyukov konuşmasının birisinde şöyle açıklamıştı: "Avrupa'nın karşısında, iki mesele duruyordu Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama meselesi ya da nüfuz alanı edinme meselesi. Ermeniler, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında kaldılar. Bu yüzden Ermeni meselesi büyük bir önem taşımaktadır". 1913'te Rusya, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine dayanarak Ermeni vilayetlerinde bir reform başlattı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok direnmesine rağmen Rusya Ermenilerin yaşadığı topraklarda reformlar konusunda bir anlaşmayı Osmanlı'ya zorlu bir şekilde dayatmıştı. (26 Ocak 1914).

Bu önemli anlaşmaya göre, altı Doğu vilayeti, iki yabancı müfettiş tarafından yönetilen 2 bölümden oluştu. Müfettişler yönetimi, polisi ve adliyeyi kontrol ediyordu. Müfettişler himayesinde arazi sorunları da çözülmüyordu. Hıristiyan nüfusuna, özyönetim, dil ve askerlik alanında büyük ayrıcalıklar tanınmıştı. Savaştan birkaç ay önce genel müfettişler bile görevlendirilmişlerdi, fakat kriz çıktığında Osmanlı İmparatorluğu antlaşmayı bozdu ve müfettişleri geri çekti.

Dünya Savaşı Ermenilerden aşırı temkinli olmalarını zorluyordu çünkü savaştan önce yardım için Rusya'ya müracaatta bulunmuşlardı ve doğal olarak Jön Türkler Ermenileri potansiyel düşman olarak görüyorlardı. Taşnakların Ermeni milleti karşısındaki suçu, Türkleri kıskırtıp Ermeni milletinin ölümüne neden olan Büyük Ermenistan kurma şovenist ülküleri idi.

Savaşın başlangıcında Türk Ermenileri ise daha temkinli davranmışlardı. 1914 yılın Ağustos ayında Taşnaksütyun cemiyetinin 8 kongresi Erzurum'da yapıldı. Kongrede herhangi bir hükümetin desteklenmemesi ve Türkiye'nin egemenliğini koruma kararı alınmıştı.

Fakat Taşnakların asıl amaçları çok geçmeden ortaya çıktı. Savaşın başlangıcından beri, savaşı bir kurtuluş olarak nitelendirdiler. Güney Kafkasya'da, Büyük Ermenistan'ın gelecek sınırları üzerinde tartışmalar başladı. Parti liderleri (Keri, Amazasi, Andranik), büyük ölçüde Türk ordusundan kaçan Ermenilerden gönüllü birlikler oluşturuldular. Bunlar Rus Ordusu Beyazıt'ı işgal ettiklerinde yardıma geldiler.

Türk yönetimi ve kurmayı bunu sert tepkiyle karşılamışlardır. Muş, Van ve diğer Doğu vilayetlerinde Ermenilerin mal ve mülküne yasadışı el konuldu, 45 yaşını aşmamış erkek nüfusun askere gitmesi zorunlu kılındı. Ayrıca kışkırtıcı siyasi cinayetler de işlendi. Umutsuzluğa düşen Van halkı isyan çıkararak Rus Ordusunun şehri kuşatmasını (19 Mayıs 1915) kolaylaştırdı. Bu olay tüm Ermenilerin katliamının bir başlangıcıydı.

Kuşkusuz ki, Jön Türkler bu acımasız eylemi yaparak önceden planladıklarına göre hareket etmişlerdi yani "Türk milletinin göğsüne saplanmış çiviye çekmeye" çalışmışlardı. Ayrıca Dünya Savaşı böyle bir fırsat verdiğini değerlendirmişlerdi.

Ermenilerin katliamı, Ermeni nüfusunun savaş bölgesinden Mezopotamya'ya göç etme adına Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm topraklarında (İstanbul, Bağdat ve Kudüs hariç) gerçekleşti. Bu operasyon İstanbul'dan kontrol edildi. HilmiBey, Servet Bey, Cevdet Bey görevli olarak bu bölgelere gönderildiler.

Ermeni milletinin trajedisinin ayrıntılarını fazla incelemeden yalnız istatistik rakamları değerlendireyim. Savaş öncesi, Türk Ermeni ahalinin toplam sayısı yaklaşık 2 milyon idi. (İstanbul Patrikhanesine göre). Bu sayıdan İslam'ı kabul ederek sadece Ermenilerin 1/3 canlarını kurtarmıştı. 200.000 kişi Rusya'ya kaçarak canlarını kurtarmışlardı. Türk verilerine göre de yaklaşık 300.000 kişi öldürülmüştü. Mezopotamya yolunda 900.000 Ermeni'den en az 300.000'i açlık ve hastalıktan öldü. Mezopotamya'ya varanlardan ise 500.000 kişi açlıktan yok olma ve yok olmaya mahkûm edildi.

Jön Türkler'in aşırı sert olduklarını aşağıdaki bilgiler göstermektedir. 17 Ermeni piskoposundan 7'si sınır dışı edildi, 3'ü hapsedildi, 3'ü asıldı, 3'ü öldürüldü ve 1'ni de diri diri yakıldı. Nazırın birisi, Abdülhamid'in 30 yıldır başaramadığını Jön Türkler'in 3 hafta içinde yapabildiğini boşuna onurla söylememişti.

Jön Türkler, yaptıkları kötülükten hiç olmazsa kendilerini Avrupa'nın karşısında savunmak için resmi bir şekilde tüm imparatorluğa yayılan ve Güney Kafkasya'dan ve Kıbrıs'tan destek alan Ermeni "komplosunu" uydurdular. Jön Türkler, arama sırasında bomba

ve silah depolarını ve Ermeni bayraklarını bulduklarını öne sürdüler. Fakat neredeyse tüm imparatorluktaki milletlerin silahlı olduğunu vurgulamayı unutmuşlardı. Bayrak konusuna değinecek olursak yani Taşnakların sembolleri Jön Türk ihtilalci şenliklerinde defalarca dalgalanmışlardı. Jön Türk hükümeti o kadar sinizme bürünmüştü ki Ermeni katliamının yapıldığını inkâr ediyorlardı ve “bazı Ermenilerin” savaş bölgelerinden göç edildiklerini vurguluyorlardı.

12. Jön Türkler'in Dış Politikası

Dünya savaşı ile sona erecek uluslararası ilişkiler ile bağlantılı olarak Jön Türkler'in dış politikası belirsizlik ile karakterize olmuştu. Kitabın amacı bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikası olmadığı için sadece kısaca bir bakalım.

Yeni rejimin ilk adımları ağır politik olaylarla güçleşti.

İhtilalden üç ay sonra Bulgaristan Türkiye'nin son nefeste olan üzerindeki egemenliğini bile kaldırdığını ilan etti. Çok geçmeden Avusturya, Bosna-Hersek topraklarına dâhil ettiğini ilan etti. Balkanlar'daki statükoyu ihlal eden bu iki eylem, Sırbistan, Türkiye ve Rusya'yı tedirgin etti.

Rusya, Avusturya ve Almanya'ya karşı yükümlülüklerinden dolayı eylemlere karşı çıkamadı. Türkiye ise tepkisini yalnız kâğıtta ve para talebinde bulunarak gösterdi.

Bu dönemde Avusturya ile Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda durumu sarsılmıştı. Avusturya malları boykot edildi. Alman karşıtı mitingler düzenlendi. Rusya ve İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu İttifak Devletlerinden ayırma çabasındalar. İşte bu dönemde Türkiye'nin katılımıyla bir Balkan Birliği ittifakı oluşturmak için projeler geliştirilmekteydi.

Fakat Büyük Güçlerin emperyalist siyasetinin mantığı ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iç olaylar bu planları suya düşürdü. Kısa bir süre sonra Girit ve Makedon sorunu ortaya çıktı. Girit nüfusu Yunanistan ile birleşmeye gayret etmekteydi. İtilaf Devletleri Girit ve Makedonya ahalisinin tutumunu desteklediler. Bu vaziyette Jön Türkler yeniden Almanya'ya yaklaşmaya başladılar.

İttihatçıların şovenist ve gerici politikası bazı sonuçlar doğurdu. Birdenbire 1911'de İtalya “kargaşa durumu İtalya'nın Libya'daki tüm girişimlerine engelliyor” diye Osmanlı İmparatorluğu'na bir ultiatom verdi. Böylece Trablusgarp Savaşı başladı. Savaşın sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu Afrika'daki vilayetlerini ve On İki Ada, İstanköy ve Rodos adalarını kaybetti.

Trablusgarp Savaşı ve İmparatorluğun iç çatışmaları Balkan milletlerinin ayaklanmalarına yol açtı. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan oluşan Balkan

Birliđi kuruldu. Birliđin kurucusu kim olursa olsun Gešov mu yahut Venizelos mu yine de onları destekleyen Rusya idi. Çünkü Rusya, birliği Orta Dođu'da Almanya etkisine karşı bir güç olarak görüyordu. Birlik, Osmanlı İmparatorluğu ile mücadeleye başladı ve Osmanlı yenik düştü. Londra antlaşmasına (17 Mayıs 1913) göre, Osmanlı imparatorluğu Mount Ainos sınırlarına kadar atıldı yani Trakya, Edirne ve Girit'i kaybetmiş oldu. Ayrıca büyük miktarda tazminat ödemek zorunda kaldı.

Yalnız İkinci Balkan Savaşı'nda yeniden iktidara gelen Jön Türkler Doğu Trakya ve Edirne'yi geri aldılar.

Kuşkusuz Balkan Savaşları Dünya Savaşı'nın girişiydi. Rusya, Balkan Devletlerinin Orta Doğu'da asla politikasının aracı olmayacaklarını anlamıştı. Avusturya Yunanistan ve Sırbistan'ı Makedonya'ya bıraktıktan sonra, yarımadanın batı kısmı ile Selanik'i kaybetti. Almanya, Berlin ve Viyana'dan Doğu'ya atılan büyük Alman köprüsünün çöküşüne şahit oldu.

Türkiye'ye bakılır ise Balkan savaşından sonra Türkiye Almanya ile yakınlaşmaya yöneldi. Çünkü Türkiye savaş sırasında Avrupa Devletlerinin (özellikle Rusya) Balkan milletlerine diplomatik, askeri ve ekonomik yardımlarda bulunduğunu görmüştü. Edirne'nin geri verilmesi ve Ermenistan'da reformların yapılması meselelerde Osmanlı İmparatorluğu'nu yalnız Almanya destekledi.

1913 yılın sonunda Alman generali Otto Liman Von Sanders'in askeri misyonu İstanbul'da yerleşti ve bu andan itibaren Türk ordusu fiilen Alman kontrolü altına girmiş oldu. Ardından Rus emperyalistleri Osmanlı İmparatorluğu ile ve onun arkasında duran Almanya ile savaşa açık bir şekilde hazırlanmaya başladılar.

Türkiye savaşa hemen katılmadı çünkü ülke daha önceki iki savaştan dolayı çöküş durumda idi ve mali bakımdan Fransa'ya bağlı idi. Bilindiği gibi Goeben ve Breslau takibinin Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a sığınması olayı Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Savaşına katılmasını zorladı. Savaş Türkler için kaldıramaz yük gibi oldu. İmparatorluk, Kafkasya, Suriye, Mezopotamya cephelerinde ve Boğazlarda İtilaf Devletlerine savaş vermek zorunda kaldı. Büyük ölçüde Enver Paşa ve Talat Paşa'nın emperyalist hayalleri ülkenin savunmasını zayıflattı. Mısır'ı, Güney Kafkasya'yı ve İran Azerbaycan'ını ele geçireceklermiş gibi geldi onlara. Büyük planlarını hayata geçirmek için genel seferberlik (17 ile 50 yaş arası) ilan ettiler. Hâlbuki seferber edilenlerin yarısının bile ihtiyaçlarını giderme imkânları yoktu.

Mısır cephesindeki ve Sarıkamış yenilgisi (1914-15 kışında) doğrudan emperyalist hayallerin sonucuydu. Fakat Jön Türkler savaşın sonuna kadar emperyalist planlarından vazgeçmek istememişlerdi. Büyük Alman komutanı Paul von Hindenburg hatıratlarında haklı

olarak vurgulamaktadır: “İslamcılık hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nu tehlikeli savaşa sürükleyebilirdi. Rusya'daki ihtilalden den sonra İslamcılık hareketi Kafkasya'ya ve hatta Hazar Ötesi yayılmaya çalışmıştı ve sonunda da Orta Asya'daki Müslümanları Osmanlı İmparatorluğu'na bağlamayı hayal ederek orada kayboldu”.

Yukarıda gördüğümüz gibi gücün dağıtılmasından, genel yenilgiden ve askerden kaçanların (300-500.000 kişi) sayısı arttıktan sonra Türk ordusu savaşın dördüncü senesinde direnme gücünü kaybetti. İngilizler neredeyse aynı zamanda Suriye cephesini yenilgiye uğrattılar ve Mezopotamya'da Türk Ordusunu tahrip ettiler. 30 Ekim 1918'de Osmanlı İmparatorluğu galiplerin merhametine teslim olacaktı.

13. Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı

Çoğu kez duyuyoruz ki Osmanlı İmparatorluğu Balkan Savaşlarından sonra Alman emperyalizminin bir itaat aracına dönüşerek Jön Türkler tarafından Dünya Harbi'ne sürüklendi. İtilaf Devletlerin burjuva basını bu konuda daha ileri gitti: Türkiye, Türkçülük ve Osmanlılık doktrinlerini hayata geçirmek için Almanya'nın tarafını tutan Jön Türkler Enver Paşa, Talat Paşa, Halil Paşa gibi önde gelenler yüzünden Dünya Harbi'ne sürüklenmişti. Şüphesiz ki bu düşünce sağlam temellere oturmamaktadır. Zira bu görüş büyük sosyal ve politik süreci tümüyle kişileştirmekte ve olayı şahısların çıkar mücadelesi olarak tanımlamaktadır. Biz burada emperyalistlerin en sevdiği yöntem ile karşılaşıyoruz: şahsi “savaş suçlularının” arayışı: böylece dört senelik kanlı facia sırasında biriken halk öfkesini ve nefretini siyasi kişiliklere yönlendirilebilecekti.

Aslında Türkiye'nin Dünya Savaşına katılmama şansı yoktu çünkü savaş büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerine kurgulanmıştı. Rusya'nın İstanbul ve Ermenistan'ı ele geçirme özlemi; Almanya'nın Bağdat demiryolunu kullanarak ve askeri-ekonomik girişimleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nu yarı koloni haline getirme planı; İngiltere ile Fransa'nın Mezopotamya ve Suriye'yi ilhak etme planları tüm bunlar mücadele eden devletlerin Ortadoğu'daki programıydı.

Fakat İtilaf Devletleri, Türkiye'nin Dünya Savaşı'na katılmadığı takdirde dokunulmazlığını önceden garanti ettiklerini vurguladılar. Fakat İran örneği çok iyi bir şekilde vaatlerin ne olduğunu gösterdi. Gerçekten de İran, dört yıllık savaşta tarafsızlığını sürdürmeyi başardı. Fakat aynı zamanda da, “stratejik nedenlerden ötürü” onun büyük kısmı Rus ve İngiliz askerler tarafından işgal edildi. Ayrıca Türk-Rus orduları arasındaki kanlı çatışmaların merkezi haline geldi. Savaş bitikten sonra ise İngiltere İran'ı kolonisi haline getirecek antlaşmayı (1919) Şah hükümetine kabul ettirmeye çalıştı.

Elbette bunlar, Jön Türkler'in Türkiye karşısındaki büyük suçunu küçültmüyor. Öncelikle Osmanlıcılık doktrini neticesinde yani imparatorluğun tüm yabancı unsurlarını zorla Osmanlılaştırma girişimi İmparatorluğun içten parçalanmasına yol açtı. Jön Türkler, Ermenileri yok etti ve aynı zamanda savaş sırasında zaten İngiltere'ye silahlı destek sağlamaya başlayan Arapları yabancılaştırdılar.

On yıllık iktidarlarında onlar Osmanlı İmparatorluğu halkının ekonomik ve kültürel yükselişi için bir şey yapmadılar. Jön Türklere göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda "hiçbir sosyal problem yoktu". Bu yüzden köylü büyük miktarda vergi ödemeye mecbur bırakıldı. İşçiler grev yapma ve mesleki birliktelik haklarından mahrum bırakıldılar. Jön Türkler'in İslamcılık temelinde gerici ulema ile ittifakı, onların kadını toplumsal yaşamda özgürlüğüne kavuşturmasını ve ulemanın adalet ve eğitim alanlardaki imtiyazlarının kaldırılmasını engellemiştir.

Bunun yerine Jön Türkler aşırı militarizme merak sarmışlardı. Osmanlı İmparatorluğu savaşa katılmadan önce Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın görüşlerini içeren Sultan Fermanı (Temmuz 1915) boşuna çıkarılmamıştı. EnverPaşa'ya göre, "Balkan savaşlarının kara lekesini" silmek için Türk ordusu Tanrının yardımıyla büyük fedakârlıklar yapması gerekirdi.

Dört yıllık savaş, tüm emperyalist planları bozguna uğrattı. Bulgaristan'ın tesliminden sonra ve bir milyondan fazla yaralı ve şehit veren Osmanlı İmparatorluğu, direnişi durdurup İtilaf Devletleri ile ateşkes yapmak zorunda kalmıştı (30 Ekim 1918).

Sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun hızlı bir şekilde çöküşü başladı. Müttefikler tarafından ele geçirilen Mezopotamya ve Suriye, işgal altında kalmaya devam etti. İngiliz emperyalizminin ünlü ajanı albay, "taç giymemiş Arabistan Kralı" lakaplı E. Lawrence Arapları Türklerle karşı kışkırttı ve İngiliz-Arap birlikleri Medine'ye saldırttı. İngiliz donanması mütarekeye rağmen Haliç kıyılarına girip İstanbul'un işgaline başladı. Fransız, İtalyan ve İngiliz (10.000) güçleri kışlaları ve özel mülkiyet evleri dahi ele geçirdi. Yunan-Ermeni burjuvazisi müttefiklerin "kurtarıcılarını" hoş karşıladı ve İngiliz komutanları ile birlikte askeri birlikler kurdular. Çaresiz Türk nüfusu şiddeti şiddetle karşıladı ve çatışmalar çıktı. İstanbul yakınındaki Bursa civarında Müslümanlar Ermenilere saldırdı. İzmir'de Türk askerleri Yunanlılara saldırdı. Ermeni-Yunan basını olayları abarttı ve Türkiye'yi kökten yok etme çağrısında bulundu. Fransızlar, "düzeni getirme" bahanesiyle Kilikya, Urfa ve Maraş sancaklarını işgal ettiler. İtalyanlar askeri birlikleri Antalya'ya geçirdiler. İngilizler, Türk ordusunu silahsız bırakarak Küçük Asya'nın (Samsun, Eskişehir ve Ankara) göbeğine indiler.

Hıristiyan basını, her gün Osmanlı İmparatorluğu'nun ileriki yıllarda parçalanacak bölgeler hakkında, Pontus Cumhuriyetinin ve Büyük Ermenistan'ın kurulacağı üzerine haber

yaymaktaydı. E. Venizelos, basının temsilcilerine, V. Wilson programına göre “İstanbul Yunanistan’a verilmelidir zaten asırlarca Yunan İmparatorluğu’nun başkenti olmuştur” demekteydi.

İtilaf Devletleri basını Türkiye eski topraklarından yalnızca beşte birine sahip olacağını memnuniyetle açıklamıştı.

Osmanlı İmparatorluğunu parçalamasının son etabı gizli imzalanan anlaşmaya göre Almanya’ya ve müttefiklerine karşı savaştacak olan Yunanlılar Mayıs 1919’da İzmir’i işgal etmişlerdi.

İzmir Türk halkının kuvvetli direnişinin ardından Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Sokaktaki çatışmalarda 100’den fazla Hıristiyan ve 300 Türk öldürülmüştü. Bundan hemen sonra “zaferi kazananların kutlaması” başlamıştı. Türk belgesine göre, “Yunanlılar, karaya çıktıktan sonra kıyıda Türk ahalisini Müttefikler filosu önünde toplu bir şekilde dövmeye başlamışlardı. Silahsız erkek, kadın ve çocuk (10.000 kadar) kesilerek öldürülüp denize atıldılar. Bütün Türk evleri, dükkânları harap edilmişti ve bu katliamı Amiral Saltorn Dretnot savaş gemisinden seyrediyordu”.

İzmir’i işgal edip tüm İzmir vilayetini (veya Aydın vilâyeti) ilhak etmeye başlamışlardı. Sonra E. Venizelos, nüfusunu 2 milyona artırarak Yunanistan’ın savaştan çıktığını rahat bir şekilde söyleyebilirdi (!).

Türk hükümeti fiilen İngiliz ve Fransızlara rehin olmuştu.

Mütarekenin ardından, İttihat ve Terakki partisinin ileri gelen üyeleri (Enver ve Talat Paşa) Almanya’ya kaçmaya çalıştılar. Partinin kalıntıları resmen tasfiye ilan etti ve İttihat ve Terakki’yi yeni isimler altında canlandıran gruplar ortaya çıktı. Böylece Teceddüt Fırkası vs. kuruldu.

Bununla birlikte, liderlik rolü Jön Türkler’den Hürriyet ve İtilaf fırkasına geçti (Fransızca: Entente Liberale). Fırka, Jön Türk ihtilalinin ilk yıllarından beri Ahrar (liberaller) partisinin mirasçıları olarak faaliyet göstermekteydiler.

Gördüğümüz gibi içyapısı nedeniyle Fırka Yunan ve Ermeni burjuvazisini destekliyordu. Programının en büyük amacı Osmanlı İmparatorluğu’nda âdem-i merkeziyetçi bir düzen kurmak olmuştur.

Liberaller, ateşkes sonrasında yurtdışından İstanbul’a döndüklerinde sayıları önemli ölçüde azalmış durumda idi. Arnavut, Yunan ve Makedon burjuvazileri liberal gruptan ayrılmışlardı. Çünkü âdem-i merkeziyetçilik yerine bölgeleri otonomi kazanmıştı. Müttefiklerin yardımıyla Büyük Ermenistan’ı kurmayı düşleyen Ermeniler, öteden beri Taşnak Partisinin faaliyetine katılarak Türklerle ilişkiyi gereksiz bulmuşlardı. Böylece Jön

Türklerle kişisel hesapları olan sadece birkaç Türk bürokrati, siyasi adamlar, İngiliz ve Fransız yardımıyla kendi meselelerini düzenlemek isteyen dolandırıcılar Hürriyet ve İtilaf fırkasında kalmışlardı. Fırkanın başkanı Türk siyasetçilerinden en vasıfsız olan Damad yani “Sultan’ın damadı” unvanını taşıyan Ferid idi.

İngilizlerin birkaç ay boyunca girişimleri Almanya’ya sadakatle hizmet ettikten sonra, İngiliz emperyalizminin itaatkâr bir silahı olan Damad Ferid’in tam yetkisini sağlamak olmuştur. İşte İstanbul’da bakanlık kargaşası ortaya çıktı. On ay boyunca 6 bakanlık değiştirildi. İzzet Paşa’nın kabinesi, Tevfik Paşa başta olmak üzere üç kabine çok kısa bir süre içinde birbirlerinin yerine geldiler.

Bu arada, İstanbul’da bir yandan İngilizler tarafından provoke edilmiş ve öte yandan kendiliğinden halk isyanları, yangınlar ve suikastlar meydana geldi. İngilizler ile Fransızlar, baskı ile tehdit ederek bir düzenin sağlanmasını talep ettiler. İşte Sultan Damad Ferid Paşa’yı sadrazam rütbesine yükseltti. Damad Ferid Paşa İngilizlerin en önemli talebini uyguladı. Karma Türk-İngiliz polisi örgütleyerek İttihat ve Terakki partisinin kalıntılarını bozguna uğrattı. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarının müttefiklere geçmesi için barış antlaşmasının zeminin hazırlamaya çalıştılar.

Bu dönemde İngilizler tarafından yürütülen plan oldukça açıktır. Onlar aynı anda Türk yanlısı ve Yunan karşıtı olduklarını göstererek Fransızları, Yunanlıları ve İtalyanları Adana, İzmir, Antalya gibi şehirleri işgal etmelerini teşvik ettiler. E. Tardieu göre, bu dönemde İngiliz ajanları Fransızları Yunan düşmanları olarak yansıtarak Fransa’ya karşı aktif propaganda yaptılar.

İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü ani bir şekilde korumasının asıl nedenleri nelerdi? Kuşkusuz İngilizler, Anadolu’yu kontrolü altına almayı planlamışlardı ve hatta Türklerin isteğiyle bu yönde hareket ettiler. Bu amaçla ateşkesin ardından İngiliz ordusu Anadolu şehirlerini (Eskişehir, Merzifon ve Ankara) işgal ettiler. Fransızlar ve Yunanlılara taşralar bırakılmıştı.

İngiliz emperyalizminin gizli planlarını uygulayanlar Ferid Paşa ve onun ortakları, örneğin Peyam-ı Sabah gazetesinin editörü Ali Kemal oldu. Sultan hükümeti ise İngiliz egemenliğinden yanaydı.

14. Millî Mücadele’nin Başlangıcı

İtilaf Devletlerinin Türk topraklarını cinayetlerle, soygunlarla ve şiddet uygulayarak ele geçirmesi Türk nüfusunun her kesiminde tepki uyandırdı. Ayaklanmalar ilk önce terhis edilen askerler arasında başladı. Yetkililerin istismar edilmesi, müttefiklerin baskısı ve ağır

iaşe koşullarından dolayı askerler açlık çekiyorlardı. Neredeyse aynı durumu Anadolu köylüsü yaşamaktaydı. Ülke, savaş ve devlet tarafından mülklerin ele geçirilmesi ile iflas etmişti. Nüfus sayısının azalması sonucu tarım sektörü kötüye gitmişti. Üstelik Müttefikler Türk ticaret filosunun tamamını ele geçirip tahıl ithalatını engellemişlerdi. Stok kalıntıları İngiliz ve Fransız işgalci müfrezeler tarafından yenildi, yerli insanlar açlık içindeydi. Anadolu'da köylü isyanları başladı ve halkın nefreti yabancı işgale karşı direnemeyen İstanbul Hükümetine karşı yöneldi. “Müslüman köylüleri Türkiye'nin hükümetine karşı silahlandı” burjuva gazetesi Sabah endişeyle vurgulamıştı. “Bu Bolşevik düşüncelerin nerden ortaya çıktığı ve kimin bu zararlı propagandayı (Müttefiklere güvensizlik sloganı altında geçen propaganda neden Türk hükümetine karşı yönelmiştir) işçi kitleleri arasında yaydığı bizim için hiç anlaşılır değildir.

Bu dağılık ihtilalci güçlerin organizatörleri 1908 darbesinde olduğu gibi aydınlar, burjuvalar ve subaylar olmuştur. Son bölümlerden birisinde, milliyetçilerin içtimai yapısı ve ideolojisi ile ilişkin bir analiz yapılacaktır. Şimdi olayların dış tanımını yapacağım.

İlk İhtilalci hareketini organize etme girişimi İstanbul'da başladı. Jön Türk parlamentosunun dağılışından sonra Milli Kongre (güya gelecekte kurulacak olan Meclis için önseçim hazırlıkları adına) kuruldu. Kongre dış görünüşü bakımından barışçıl bir özellik taşımaktaydı ve savaştan dolayı ortaya çıkan çeşitli hayırsever yurtsever kurumlardan oluşmuştu. Cemiyet üyeleri, Yunanlılar ve Ermenilerin toprak taleplerine karşı çıktılar ve ilk kez Milli Müdafaa ve Kuva-yi Milliye çağrısında bulundular.

Süleyman Nazif, Rauf Bey vs. liderliğindeki cemiyet ve çeşitli gizli örgütler (Ay Yıldız vs. teşkilatlar), Anadolu'nun hoşnutsuz olan unsurlarıyla ve özellikle de Rumlar ve Ermeniler tarafından tehdit görebilecek bölgelerle ilişkiler kurmaya başladı. Tıbbi yardım sağlanması bahanesiyle, ihtilalci güçlerin örgütlenmesini sağlamak için Anadolu'ya ekipler gönderildi. Bu amaçla kongre düzenlendi: ilk Kongre “İzmir İşgalinin sona ermesi” sloganı altında Aydın vilayetinde düzenlendi. İkinci Kongre, “Trabzon'un haklarını korumak için” Trabzon'da yapıldı. Kongreler neticesi tüm Anadolu, “milli hakların korunmasını” üstlenen vatanseverlerle doldu. Örgütün ana omurgası terhis durdurmaya çalışan ve teslim olmak üzere silahları koruyan eski ordu birliklerinin komutanlarıydı. (Ahmed Salahaddin Bey - Sivas'ta; Kazım Karabekir - Erzurum'da; Ali Fuad Paşa - Ankara'da).

Bir sonraki aşama, büyük taşradaki büyük grupları birleştirmek ve ortak bir ihtilalci hareket oluşturmak olmuştu. Bu görevi Mustafa Kemal üstlendi. Mayıs 1919'da, Damad Ferid Paşa hükümetince Doğu Anadolu'ya, milliyetçiler tarafından kışkırtılmış 3'cü orduya düzen vermek için gönderildi.

M. Kemal'in kişiliği hakkında kısa biyografik bilgiler vermek gerekmektedir. Abdülhamid döneminde Selanik'te Mustafa Kemal, kent gençlerinin katıldığı "Hürriyet Cemiyeti"ni kurdu. Hükümet karşıtı faaliyetlerle suçlandığından tutuklanıp İstanbul'a gönderildi. Sonra Şam'a sürgün edildi ve orada 5'ci Ordu'da görev yapmaya devam etti. Buradan Selanik'e geri döndü ve Jön Türklere katıldı. Temmuz 1908 darbe sonrası Mustafa Kemal geçici olarak siyasetten çekildi. 1914 Savaşı öncesi Sofya'da askeri olarak görev yaptı. Savaş başında, Anafartalar Cephesi Çanakalle savunmasını yönetti. 1918 ateşkesinin ardından, Suriye ve Doğu Anadolu birliklerinin başkomutanlığına getirildi. Demir iradeli ve çok büyük bir organizasyon yeteneğine sahip olan genç General, Millî Mücadele'nin başta gelen liderlerinden biriydi. 9. Ordu müfettişliği görevine atanarak Samsun'a geldi ve Millî Mücadele hareketin önderi oldu.

23 Temmuz Erzurum'da "Doğu Vilayetlerinin haklarının korunması için" kongre düzenlendi ve kongre sonucu Millî Mücadele hareketinin örgütlenmesi temelli atılmış oldu. Mustafa Kemal, Paşa unvanlarını reddetti ve vatanının kurtuluşu için sıradan bir asker olarak mücadele sürdürmeyi vaat etti.

Kongre, Yunanlıların ve Ermenilerin Trabzon, Erzurum, Sivas, Bitlis ve Diyarbakır Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını işgal etme hırslarına karşı savaşmaya karar verdi. Eğer İstanbul Hükümeti Doğu vilayetlerini terk etmek zorunda kalıp ve ateşkes imzalarsa bu vilayetlerin korunması için geçici hükümet kurulacaktır. Bu amaçla, kongrede hükümetin oluşması için seçimler başlatılacaktı.

Kongre, gizli işler yürüten geçici bir merkez kurdu. Kongrenin kararlarına karşı çıkanların hepsi vatanın düşmanı ilan edildi. Bu kararlar İstanbul Hükümetine ve müttefiklerine iletildi.

Eylül 1919'da ilk genel Milli Kongre düzenlendi. Konferansa, Anadolu'nun tüm illerinden, Rumeli'den, Basra ve Bağdat şeyhleri katıldı. Kongre, Erzurum Kongresinde geliştirilen programı değiştirmeden kabul etti. Petrol kaynağı merkezi olan Musul Türkiye sınırlarında kalacaktı. Sultan hükümeti barış antlaşmasını Kongre düzenleyenlerin hükmü ile yapabileceklerdi. Jön Türklerin Osmanlı unsurlarının zorla Türkleştirme politikası durdurulacaktı.

Sivas Kongresi tarafından kabul edilen programın önemli kısmı, tek bir meşru otorite olan halk hâkimiyetin sonsuza kadar tanınmasıydı ve tüm ülkede cephelerde mücadelenin düşmanla son nefese kadar sürmesi olmuştu.

Programı Damat Ferid Paşa kabinesine sunduktan ve Damad'ın Meclisi toplamak zorunlu olduğu talebi ilettikten sonra her vilâyetten iki temsilci bulunan bir yürütme komitesi seçip kongre dağıldı.

Kongre talepleri, İngilizlerin arkasına gizlenen Sultan hükümeti tarafından ilgisiz bırakıldı. Durum böyle iken komite itaatsizliğini İstanbul'a ilan ederek İstanbul Hükümetine ve İngiliz-Fransız işgalci güçlerine karşı silahlı mücadele başlattı.

Kilikya, Urfa ve Gaziantep vilayetlerinde gönüllü birlikler Fransızlara karşı kuvvetli bir direniş gösterdiler. Mezopotamya'da Kürtler ayaklanma çıkardılar. İngiliz garnizonları Samsun ve Amasya'dan çıkmak zorunda kaldı. İtalyan garnizonu ise Konya'dan çekildiler. Hükümet birlikleri ise ya isyancıların yanına geçtiler ya da İngiliz himayesi altında korunmak için İstanbul'a kaçtılar.

Fakat başkentte çalkantılar çıktı. Yüz bin kişi Sultanahmet Meydanında toplanıp tüm şehir protesto düzenlediler. Dalgalandırdıkları bayraklarda “Yaşamak istiyoruz, 2 milyon Türk 200.000 Yunanlıya kurban edilemez” yazıları okunuyordu.

Bu olayların etkisi altında, İstanbul Hükümeti boyun eğmek zorunda kaldı. Sultan, Damad Ferid'in kendisini aldattığını halka söyledi ve Ali Rıza Paşa'yı sadrazam seçti. Ali Rıza Paşa kendisini tarafsız ilan etti ve milliyetçilerle görüşmelerde bulundu. Uzun görüşmeler sonrasında Ali Rıza'nın kabinesi Sivas Kongresi programını kabul etti ve Amasya'da milliyetçilerle bir anlaşma imzalandı.

Bundan sonra Meclisin toplanması üzerine çalışmalar başlatıldı ve seçim hakkını genişleten yeni bir seçim yasası çıkarıldı. İlginçtir ki, Yunanlılar ve Ermeniler yeni Meclisin kararların reddederek seçimlere karşı çıktılar.

12 Ocak 1920'de, Meclisin resmi açılışı gerçekleşti ve Sultan şaşkırtıcı bir rastlantı ile birden hastalandı ve açılışa katılamadı. Meclisin kadrosu, Sultan'ın çevresindekilerini ve müttetiklerinin beklentilerini suya düşürdü. Bir araya gelen 120 milletvekilinin 95'i Felah-ı Vatan grubun temsilcileriydi ve yalnız 25'i Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti'nin mensuplarıydı.

Meclis ağır bir durumda çalışmak zorunda kaldı. Satın alınmış İstanbul basını Meclise karşı yapılan seçimlerin tahrif edilmiş ve milletvekillerin Bolşevizm fikri yandaşı oldukları gibi iftira attılar. İngiliz askerleri gün boyunca Müslüman mahallelerinde dolaşıyorlardı ve ortaya çıkacak çatışmalar hakkında tahrik edici söylentiler yayıyorlardı. Aynı zamanda, Meclis, M. Kemal'den bir telgraf aldı. Telgrafda M. Kemal, Anadolu'nun silahlı kuvvetlerinin başkomutan ve ülkenin tek lider olduğu ilan edilmişti.

Meclis çalışmaları Misak-ı Milli'yi biçimlendirmiş oldu. Bu beyanname çok önemli olduğundan dolayı aşağıda tümüyle vermek lazım.

15. Misak-ı Milli

Meclisi Mebusan üyeleri, Devletin Bağımsızlığının ve ulusun geleceğinin, haklı ve sürekli bir barışa kavuşmak için katlanabilecek özverinin en fazlasını gösteren aşağıdaki ilkelere eksiksiz uyulmasıyla sağlanabileceğini ve bu ilkeler dışında sağlam bir Osmanlı Saltanatı ve toplumunun varlığının sürdürülmesinin olanak dışı bulunduğunu kabul ederek, şunları onaylamışlardır:

“1) Osmanlı Devleti’nin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşik olduğu, 30 Ekim 1918’de mütarekenin imzalandığı tarihte, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerin kaderi, halkının serbestçe verecekleri karara uygun olarak belirlenmesi gerekeceğinden, adı geçen mütareke hattı içinde ve dışında din, ırk ve soy bakımından birleşik ve birbirine karşı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu olarak soy ve toplum hakları ile çevre koşullarına tam uyan Osmanlı Müslüman çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu bölgelerin hepsi gerçekten veya hükmen hiçbir şekilde bölünmez bir bütündür.

2) Halkı, ilk serbest kaldıkları zaman halkın oylarıyla anavatana katılmış olan üç sancak (Kars, Ardahan, Batum) için gerektiğinde yeniden serbestçe halkoyuna başvurulmasını kabul ederiz.

3) Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya’nın hukuki durumunun saptanması da, halkın tam bir serbestlik içinde açıklayacakları oylara uygun olarak yapılmalıdır.

4) İslam Hilafet ve Saltanat Merkezi ve Osmanlı hükümet merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi’nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak (korunmuş) olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazları’nın dünya ticaret ulaşımına açılması hakkında, bizimle diğer bütün ilgili devletlerin birlikte verecekleri karar geçerlidir.

5) İtilaf Devletleri ile düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan antlaşma esasları çerçevesinde azınlıklar hukuku komşu ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları güvencesiyle tarafımızdan desteklenecek ve sağlanacaktır.

6) Millî ve ekonomik gelişme olanağını elde etmek ve daha çağdaş ve düzenli bir yönetim şeklinde işleri yürütmeyi başarabilmek için, her devlet gibi, bizim de, gelişme sebeplerimizin sağlanmasında tam bir hürriyet ve bağımsızlığa kavuşmamız, varlığımızın ve hayatımızın esasıdır. Bu sebeple, siyasi, adli, mali ve benzeri gelişmelerimize engel kayıtlara karşıyız. Gerçekleşecek borçlarımızın ödeme koşulları da bu ilkelerle çelişmeyecektir”³⁴⁹.

Bu program Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi ve ekonomik köleleştirilmesini tamamlamak isteyen Müttefikler için kabul edilemezdi ve açıkça bir darbe hazırlıyorlardu.

³⁴⁹ Bu Beyanname Günümüz Türkçesi ile TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. (2015). “Millî Egemenlik Belgeleri”. TBMM Basımevi, Ankara, 37-38. alınmıştır.

Yeni donanma gemileri İstanbul'a geldi ve Ali Rıza'nın kabinesi, mütarekenin şartlarını yerine getirmemekle suçlandı. Böylece, Müttefikler baskısı altında Kabine dağıtıldı. Dolayısıyla, herkes için parlamentonun çalışmalarının sona ereceği anlaşıldı. Ali Rıza, ülkesini Müttefiklerine satan Sultan Vahdettin³⁵⁰ tahttan indirmek ve sonrasında hükümeti Anadolu'ya taşımak gibi taleplerde bulundu. Böylece siyasi durum daha da ağırlaştı. İngiliz hükümeti kararlı adımlar attı ve General Milna'ya İstanbul'da bir ihtilal yapması için talimat verildi.

16 Mart 1920'de İngiliz piyadesi kıyıya çıkartma yaptı ve İstanbul'u işgal etti. Onlarca milliyetçi tutuklanıp Malta'ya sürdürüldü. Sonra İngilizler parlamentoyu dağıttılar. Yaklaşık 40 milletvekil İstanbul'dan Anadolu'ya kaçtı. İstanbul'da Birleşik Krallık Bayrağı Türk bayrağının yerine geçti.

16. Sevr Antlaşması

Türkiye'nin kaderi İstanbul'da yalnızca İngiliz denizciler tarafından değil, aynı zamanda San Remo'daki bir konferansta müttefik diplomatlar tarafından da kararlaştırılırdı. Türk mirasının bölünmesi sorunu, Dünya Savaşının başlamasından çok önce İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki görüşmeler yoluyla çözülmüş durumdaydı. Anlaşma sonucunda Rusya, İstanbul'u, Boğazları ve Erzurum, Van, Trabzon, Bitlis ve güney Kürdistan vilayetlerini alacaktı. Fransa kıyılarıdaki Suriye bölgesini ve Kilikya'yı alacaktı. İngiltere'ye güney Mezopotamya'yı, Suriye'deki Hayfa ve Akka limanlarını geçecekti. Fransız ve İngiliz bölgeleri arasındaki bölge Arap Devletleri Konfederasyonu oluşacaktı.

Bu antlaşmaya göre, Türkler yalnız Arap, Kürt ve Ermeni bölgelerinden yoksun kalmayacaktı, aynı zamanda Karadeniz'de ve Akdeniz'de tüm limanlarını kaybetmiş olacaktı. Dolayısıyla, Anadolu'nun çorak platolarına taşınmak zorunda kalacaklardı. Dünya Savaşı boyunca, antlaşmanın birincil versiyonu değişti. Böylece, İtalya'ya Antalya (Küçük Asya'nın güney kıyısında) toprakları ayrılacaktı; Yunanistan'a ise İzmir terk edilecekti.

Rusya'nın savaştan çekilmesi ve ateşkesin imzalanmasıyla oluşan askeri durum planları engelledi. Boğazların akıbeti, kuzey Mezopotamya petrol bölgelerinin bölünmesi, Filistin'in gelecekteki yapısı ilgili 1916 anlaşmasında öngörülmemiş sorunlar ortaya çıktı.

Dünya Savaşının bitiminden sonra Orta Doğu'da Türk mirası nedeniyle en önemli siyasi faktör, İngiltere ile Fransa arasındaki İstanbul'u ele geçirme rekabeti oldu.

Nitekim Alman emperyalizminin yenilgisinden ve Orta Doğu'dan Rusya'nın geçici olarak geri çekilişinden sonra yalnız iki süper güç olarak İngiltere ve Fransa Asya'da etkin rol oynamak için mücadele içindeydiler.

³⁵⁰ Tarihçi Sultan Vahdettin yerine Sultan VI. Mahmut yazmıştı.

Türkiye ile yakın ekonomik bağları olan Fransa, ülkenin toprak bütünlüğünden yanaydı. İngiltere, Fransa'yı Almanya'nın halefi olarak algılamıştır. Bu nedenle İngiltere, Fransa politik ve ekonomik etkisini güçlendirmeden önce Fransa'nın zayıflatılması ve etkisiz hale getirilmesi gerektiğini düşünmekteydi.

Anadolu'daki milli hareket gelişirken ve Fransızlarla olan mücadelenin Musul ve Suriye için sürerken 1920 yılının başında İngilizler, İstanbul ve Boğazları ele geçirmeye yöneldiler.

Bu aralar Paris'te ve Londra' da San Remo'da bir konferansa hazırlanmakta. Konferansta Türkiye için barış koşulları belirlenecekti. Basında ve parlamentoda, İstanbul'u Türklerden alma propagandası başlatıldı. Boğazda Fransa ve İtalya'dan daha fazla filosu olan İngiltere, İstanbul'u ele geçirerek onu ikinci Cebelitarık'a dönüştürecekti.

Bu propaganda öncelikle İngiltere'de güçlü protesto uyandırdı. Serbest ticaretten yana olan burjuvazisi, bazı muhafazakârlar ve etkin koloni çevreleri Türkiye'nin parçalanmasına karşı çıktılar.

Ancak Londra konferansında Fransa'nın ve İtalya'nın Türkiye'nin bölünmesi plana karşı çıkışı yerel muhalefetten çok daha etkili oldu.

Fransa'nın tutumu neden böyleydi? Soruya “Temps” tam cevabı verir: Türklerin atılacakları durumunda, “İstanbul'un denizden korunması Müttefikler tarafından düzenlenecekti. Fakat tüm Müttefik güçler denizde aynı derecede güçlü değil. Güçlerin denizdeki eşitsizliği onların arasında sorun çıkara bilir mi?

Fransızlar Hindistan Müslümanları tarafından destek aldılar. İngiltere'nin Türkleri ve Halife'yi İstanbul'dan atmak üzere olduğu haberleri Hindistan Müslümanlar arasında protestolara neden oldu. Halifeliği Koruma Derneği dilekçe ile yüz binlerce imza topladı. Etkili bir Hint prensi (Aga Han), Yüksek Kurula ve İngiliz hükümetine bu adımın aşırı tehlikeyle karşı karşıya geleceğini vurguladı. Hatta şüphesiz İngiltere'ye bağlı olan gayrimüslim yarı bağımsız kahramanları (Maharajah Bikaner) bile ısrarla İngiliz hükümetini uyardı. Nihayet, İngiliz-Hindistan yönetimi, Hindistan'daki durumun ciddi olduğunu kabul etti.

Muhalefetin gösterdiği tepkiden İngiliz emperyalistleri çekinerek İstanbul'u ele geçirmekten vazgeçmek zorunda kaldılar. Avam Kamarası'nda Lloyd George, İstanbul'un Türklerde kalması üçten iki büyük gücün Fransa ve İtalya'nın Türk lehine dirençli olmasından kaynaklandığını vurguladı.

Lloyd George'e göre, çözülecek meselelerde İngiltere büyük bir sese sahip olacaktı. Fakat Hindistan temsilcilerinin konferanstaki protestosu İngiltere'yi taviz vermeye zorladı.

İngiltere ve Fransa arasındaki emperyalist çelişkiler nedeniyle İttifak ülkeleri, ateşkes imzalanmasından sonra bir buçuk yıl içinde çıkarlarını uzlaştıramadılar ve Türkiye ile barış antlaşması yapamadılar. San Remo konferansında antlaşmanın taslağı hazırlanarak Türk delegasyonuna teslim edildi. Yabancı delegasyonlar, Türklerin antlaşmayı imzalamaması halinde İstanbul'un Türkiye'den alınacağını vurgulamışlardı. Konferansa Tefik Paşa'nın başkanlığındaki Türk delegasyonu kabul edilmedi. Türk delegasyonu taslak antlaşmaya ilişkin tüm yorumlarını sadece yazılı olarak verebilirdi. İki yıl Sevr Antlaşması Mustafa Kemal tarafından iptal edilene kadar harap vaziyette olan Türkiye için ağır bir yükü.

Antlaşma, yıllarca veya on yıllar boyunca da değil, asırlarca bir halkın siyasi ve ekonomik köleleştirilmesinin dünya tarihinin tek programıdır.

Her şeyden önce, Türkiye müttefiklerin eline çeşitli adlarla geçen topraklarının neredeyse üçte ikisini kaybetti.

Suriye ile Mezopotamya'yı Fransa ve İngiltere "yetkilerinin kararlarına ve Meclislerine bağlı geçici bağımsız devletler" olarak tanımladılar. Filistin'de İngiltere'nin himayesi altında Yahudi milli merkezinin kurulması öngörülmüştür. Medine ve Mekke'yi kapsayan Hicaz bağımsız bir devlet olarak ilan edildi. Bununla birlikte, Kral Emir Hüseyin İngiltere'nin vekili ve müşterisi olmaya devam etti. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu Mısır'a, Sudan'a ve Kıbrıs'a olan haklarını İngiltere'ye bıraktı. Fas ve Tunus, Fransa'nın himayesine geçti. Libya ve Ege Adaları İtalya verildi. Böylece, bir darbe ile Batılı güçlerin Orta Doğu'da yüz elli yılda başarmak istedikleri bütün emperyalist planlar uygulandı. Emperyalist avcı Yunanistan iyi bir pay aldı. Doğu Trakya ve Ege Denizi'ndeki (Gökçeada, Bozcaada, Sakız Adası) bir dizi adaya ek olarak, Yunanistan, Türkiye'nin ikinci en önemli limanı İzmir'i almıştır. Ancak, burada bazı diplomatik kurallar uygulanmıştır. Türk hükümeti İzmir'in Yunan egemen haklarını kabul etmiş gibi görüldü. Türkiye'ye İzmir'in dışındaki limanlardan birinde asıl egemenliğinin belirtisi olarak Türk bayrağını dalgalandırma hakkı bırakıldı.

Bu olayların gelişmesiyle, Ermenistan istediklerinin yalnızca küçük bir bölümünü aldı.

Gelecekte kurulacak Ermenistan topraklarının sınırlarının belirlenmesi ABD Başkanının iradesine bırakıldı. Bu durumda ABD lideri bu önemli görevi yerine getirmekten vazgeçerse Ermeni yurtsever Taşnak liderlerin büyük planları hayat geçirilmeyecekti. Böyle de oldu. Türk topraklarının en iyi vilayetlerini ilhak ederek İngilizler ve Fransızlar, Kürtlerin yaşadığı çorak Ermenistan topraklarını önemsemediler. Kürtlere özerk ve gelecekte Büyük Güçlerin gözetiminde bağımsız bir Kürdistan kurulması vaat ettiler.

Büyük topraklar bölünmesi sonucu olarak, Türkiye 438.750 kilometre karelik arazi ve yaklaşık 12 milyonluk nüfus kaybetti. Sevr Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu toprakları 174.900 kilometre kare ile 8 milyon nüfus ile sınırlandı.

İstanbul ve Boğazlara gelince, İngiliz hükümeti Türklerin hakimiyetin nominal olmasını sağlamak için her türlü önlemi alma çabasında idi. Fransa ve İtalya'nın da taviz vermelerini gerektirdi. Sevr Antlaşması bilindiği gibi Türkiye'nin tüm egemenliğini yalnızca boğazdan değil aynı zamanda İstanbul üzerinden kaldırmıştı. Sevr Antlaşması'nın ayrıntılarına girmedenşunu belirtelim ki Gelibolu yarımadasının ve Marmara Denizinin Yunanlılara verilmesi sonucu Türkiye'nin sınırları Rumeli'de 80 kilometre, kuzeyde 15 kilometreye kadar küçüldü.

Boğazlarise hem barış zamanlarında hem de savaş sırasında ticari ve deniz kuvvetleri geçme rejimine tabi tutuldu. Boğazları kontrol altında tutmak için, aşağıdaki devletlerden bir temsilcinin girme şart ile bir "BoğazlarKomisyonu" kuruldu: Birleşik Devletler (antlaşmaya katılmayı kabul ederse- 2 oy), Rusya (eğer Milletler Cemiyeti'ne üye olursa- 2 oy), Bulgaristan Rusya ile aynı durum, ancak (1 oy) ile, Fransa (2 oy), İtalya (2 oy), Yunanistan (1 oy) ve Romanya (1 oy).

Komisyon idari, bayrak, bütçe ve polis kuvvetlerine sahip oldu. Komisyon tarafından kontrol edilen bölge hem Boğazları hem de Limni, Gökçeada, Bozcaada ve Midilli adaları kapsadı.

BoğazlarKomisyonu'nun işlevi deniz fenerlerinin, limanların, rıhtımların seyrüsefer, düzenleme ve bakımını kolaylaştıracak işler üretmekti.

Boğazlardan gemilerin geçiş özgürlüğüne yönelik bir tehdit olacağı takdirde komisyon, koruma için gerekli önlemleri alacak olan İstanbul'daki Fransa, İngiltere ve İtalya temsilcilerine itirazda bulunacaklardı.

Böylece Sevr Antlaşması, Türkiye'ye İstanbul'u bırakıyor olduysa da karadan Yunan toprakları ve Boğazlardan sınırlanmış duruma getirdi. Eğer Türk hükümeti İstanbul'da yerleşmeyi amaçlamış olsaydı düpedüz İngilizlerin hâkimiyeti altına geçmiş olacaktı.

Daha sıkıntılı Türkiye için antlaşmanın ekonomik maddeleri olmuştur. Bilindiği üzere Türk ekonomisi Fransız ve Alman kapitalizmine bağlanmış durumdaydı. Demir yolları projelerinden, Osmanlı bankasından, önemli doğal kaynaklardan akan büyük gelirler Avrupa şirketleri alıyordu.

Bununla yetinmeyerek antlaşmanın hazırlayıcıları Türkiye'nin ekonomik hayatını tıpkı Cezayir ve Hindistan gibi tümüyle kontrol etmeyi amaçlamışlardı. Bu amaçla İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerden oluşan bir "Mali Komisyon" kuruldu.

Bütçe belirlenmesi ve uygulanması, ekonomik kanunların çıkarılması, yeni vergilerin uygulanması, iç ve dış borçlanması vs. komisyon tarafından onaylanmadan yapılamazdı. Komisyon, diğer ülkelerde bakanlıkların sahip oldukları yetkiye sahiptiler.

Peki, durum böyle iken Türk hükümetinin rolü neydi? Türkiye komisyonunda yalnız bir kişi istişare oy olarak temsil edilmişti.

Yeni imtiyazlar elde ederek müttefikler eski haklarından yoksun olmak istemediler. Böylece savaş öncesi tazminatlar vs. haklar geçerli sayıldı. Eğer antlaşma öncesi Avrupa ülkelerinin imtiyazları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik durumunun çökük olduğunu hatırlarsak antlaşma sonucu Türk halkının tamamen çökeceği açıkça görülmektedir.

Uzun ömürlü ekonomik imtiyazlara sahip olmak için Avrupa Devletleri Türkiye'nin savaş gücünün kökten yok etmeye giriştiler.

Düzenli ordu yok edildi, çünkü zorunlu askerlik yükümlülüğü düzeni kaldırılıp yerine gönüllülük üzerine dayalı ordu kuruldu. Ordu, toplam sayısı 50 bin olan jandarma ve özel birliklerden (dağ topçuları ve istihkâm) oluşmaktadır. Gerçi Sultan'a, 700 kişi sayısında muhafız verildi. Dahası, bu küçük askeri güçler bile Müttefikler arasında korku uyandırdı. Bu nedenle, müttefik ve tarafsız güç subaylarının jandarmayı eğitime hakkı öngörülmüştür. Askeri kadronun kurulması, subay okullarının kurulması yasaklandı. Sonunda, Türkiye savaş, deniz ve hava filosuna sahip olma hakkından mahrum oldu.

Tüm bu askeri önlemlerin uygulanmasına ilişkin denetim, yukarıda belirtilen mali komisyonunda olduğu gibi aynı hakları alan Müttefik Komisyonlara emanet edildi.

Sevr Antlaşması'nın maddelerinin detaylarına fazla girmeden söyleyelim ki sözleşme onlarca ve yüzlerce makale de dâhil olmak üzere 15 bölümden oluşmaktadır. Belgenin paragrafına göre, Türkiye, Rusya'nın Bolşevik hükümeti ile imzalanan tüm anlaşmaları ve sözleşmeleri feshetmek durumunda kaldı.

Gördüğümüz gibi, San Remo'daki müttefik diplomatlar ihtiyatlı davrandılar.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşmanın amacının Türkiye'yi "Hindistanlaştırmak" olduğu açıktır. Yani, Türkiye'nin, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın bir kolonisine dönüştürülmesi, ülkenin siyasi, mali ve ekonomik hayatının tekelleştirilmesiydi.

İlginçtir ki, İngiltere hariç, Sevr Antlaşması diğer ülkeleri tatmin etmedi. Fransa, anlaşmanın paragrafları uğruna yarım yüzyılı aşkın sürede kazanılan finansal ayrıcalıklardan mahrum kaldı. Devlet borcu, tütün tekeli, demiryolu imtiyaz hepsi kayboldu veya İngiltere ile "ortak mülkiyet" konusu oldu.

Boşuna “Matin” Türkiye ile ilişkin iki siyasetin bulunduğunu belirtmemiştir: Birinci politika Türkiye'nin bütünlüğünü muhafaza etmek, diğeri de önemli ve zengin bölgelerini ele geçirmek. Bu iki politika da birbiriyle çatışmaktadır”(3 Şubat 1920).

Yunanistan, On İki Ada'nın İtalya'ya geçmesine kaşı çıktı. İtalya Temmuz 1919'da Rodos ve ona bağlı üç ada haricinde, tüm adaları alacak Yunanistan ile bir sözleşme imzaladı. İtalya, On İki Ada'yı Yunanistan'a vermediği takdirde Sevr Antlaşmasını imzalamayacağını vurguladı.

Sonunda, Rus beyaz muhafız birlikleri da antlaşmaya karşı çıktı. Maklakov, Sazonov ve Lvov, konferansa bir mutabakatla geldiler ve antlaşmaya göre Rusya İstanbul ve Ermenistan mandasını alacaktı. Bu da şüphesiz Rusya Bolşeviklerin ülkesi olmayacağı takdirde yapılabilinecekti.

Bütün emperyalist mücadeleler, Sevr Antlaşmasının temelsiz ve zayıf olduğunun gösterisiydi. Fransa ile İtalya, İngiltere'nin etkisi altında antlaşmayı imzalamaya zorunlu oldular. İlk fırsatı kovaladıklarında onlar Ankara'daki meşru Türk hükümeti ile görüşmelere başladılar. Böylece, San Remo'da yapılan anlaşma geçersiz hale geldi.

17. BirBedende İki Baş

İngilizler Meclisi dağıttıktan sonra Türkiye'de İstanbul'da meşru ve Ankara'da ihtilalci olmak üzere iki hükümet kuruldu.

Sultan hükümeti bir hayalet gücüne sahipti. Ek olarak, silahlı kuvvet ve bütçeden yoksundu. Ancak bu hükümetin arkasında müttefikler, özellikle İngilizler vardı. Çünkü İngilizler, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasını ve Millî Mücadele hareketinin bastırılması siyasetini güttü.

Böylece iktidarın başına Müttefik ordusunun komutanlarının emirlerini yerine getiren Hürriyet ve İtilaf önderleri geçti.

Sultan'ın beyannamesi yeni kabinenin Anadolu'daki düzeni düzeltmek için her ne bedel ödenirse ödenir karar verdiğini bildirdi. Kabine, mevcut imparatorluğun korunması ve Anadolu nüfusunun asi gruplar tarafından yağmalamadan ve imha edilmesinden kurtarma görevini üstlendi.

Siyasette bu oluşturulan yeni düzeni simgelemek için Millî Mücadele hareketinin Kemal Paşa, Ali Fuad Paşa, Ahmet Rüstem Bey, Halide Edib Hanım gibi liderlerini gıyaben ölüm cezasına çarptırdılar. İstanbul'da İngiliz-sultan terörü esmeye başladı ve hapishaneler, milliyetçilerle bağlantıda olan şüphelenilen kişilerle doldu. Hapse atılan kişilerin sayısı

3000'e ulaştı. Tutuklananlar arasında emekli generaller, genç memurlar ve liman işçileri vardı. Damad Ferid'e yönelik bir suikast girişimi üzerine dört Kemal Paşa taraftarı asıldı.

Ankara hükümetine karşı askeri eylemler başarılı olamadı: İstanbul'daki askeri depolarda yangınlar çıkar, mühimmatlı gemiler Galata köprüsüne bozguna uğrarlar. Kemal Paşa'ya karşı gönderilen birlikler onun taraftarı olurlar.

İngilizler, üç ay içinde iktidar kendisini ayakta tutamazsa, İstanbul'u işgal edeceklerini vurguladılar. Tehdit sonucu 1920 tarihin sonbaharı Damad Ferid başta olmak üzere bir hükümet kuruldu. Ferid Paşa İngilizlere teklifte bulundu. İngilizler Sultan birliğinin Küçük Asya'yı ele geçirmesinde yardım ederse, hükümet Bolşeviklere karşı askeri operasyonlar yürütmek için 200.000 asker İngilizlere yardımda bulunacaktır.

Milliyetçilere karşı gönderilen tenkil müfrezesi bozguna uğradı. 1920 yılın sonunda İstanbul Hükümeti Ankara Hükümeti aleyhindeki silahlı mücadelesini durdurdu. Korkan İstanbul burjuvazisi, Fransız General Jules'e, siyasi bir değişim durumunda İstanbul'u korumak için asker gücünün düzenlenmesini istemişti. Bu amaçla, bankaya 2 milyon frank vermeyi kabul etti. Bu, Türkiye'de mücadelenin sınıfsal özellik taşıdığını göstermektedir.

İngilizler, Ankara hükümetine direniş örgütlemesi ile eşzamanlı olarak, Sultan'ın Sevr Antlaşmasını imzalaması için baskı yaptı. Hükümetin üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle, Şûra-yı Saltanat toplanıldı (6 Temmuz 1920). Konsey, 50 kişi yüksek bürokrasi sınıfından ve padişah adamlarından oluştu. Konseyde İngilizlerin İstanbul'u işgal etme tehdidi, antlaşmayı imzalama karar alınmıştı. Yalnız Rıza Paşa antlaşmayı imzalamaya karşı çıktı.

Sultan manifestoda antlaşmanın imzalanmasına ilişkin kararnameyi beyan etti fakat antlaşmayı imzalamadan çekindi. İstanbul Hükümeti İngilizlerden Trakya ve Boğazlarmeselesi üzerine görüşmelere başladı. Aynı anda Ankara Hükümeti ile anlaşmaya varma peşindeydi.

1920 tarihin sonu Sultan hükümeti Ankara Hükümeti ile yarı resmi ilişkileri kurdu. Mustafa Kemal "bilgi almak" için İstanbul'a kendi temsilcisini gönderdi.

Bu tarihten itibaren Sultan hükümetinin gücü fiilen sona ermektedir. İngilizler İstanbul Hükümetini desteklemesinden vazgeçtiler.

Yukarıda denildiği gibi Meclisin dağılmasından sonra (yaklaşık 60 kişi) Ankara'ya kaçtı. Onların yerine yeni ihtilalci hükümetin kurulmasına karar verildi. Seçimler karışık sistemle gerçekleşti. Seçimlerin ikinci aşamasında seçen kesim taşra ve kasaba kurulları ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa- i Hukuk Cemiyetinden oluştu. Sivas ve Erzurum kongrelerine düzenlenen seçimlerdeki gibi bu seçimde de her sancaktan 5 vekil seçildi. Seçimler sonucu 250-300 vekil seçildi. 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisinin kadrosunu oluşturdu.

Bulunan bilgilere göre Meclisin içtimai yapısının analizi zordur. Milletvekillerin çoğu sancaklarda görevlerini yapmaktaydılar. Ankara'da 150-200 milletvekili görevlerini sürdürmekteydiler. Mesleklerine göre sıralama şöyledir:

Sınıflar	Toplam kişi sayısı
Tüccar	70-75
Ulema	50
Avukat	10-15
Subay	12-15
Yarı proletarya	2-3

Yani TBMM içtimai yapısı burjuva özellik taşımaktadır. Bu da Millî Mücadele'nin burjuva özelliğinden kaynaklanmaktadır. İlk TBMM oturumu İstanbul Hükümeti'nin İngilizlere iş birliği yaptığından dolayı kanun dışı kaldı. Dolayısıyla tüm alınan kararnameler, yapılan anlaşmalar vs. geçersiz oldular.

TBMM kendisini tek kanuni milli iktidar olarak ilan etti. Sonra yürütme organında seçimler başlatıldı. Mustafa Kemal hem TBMM'nin hem de yürütme organının başı oldu.

İlk zamanlar Ankara Hükümeti'nin durumu sıkıntılıydı. Batıda Yunanlılar Bursa'ya ilhak edip Ankara ve Konya demiryolu hatlarına yöneldiler. Güneyde Kilikya'da Fransız ve Ermeni birlikleri ile mücadele sürdürmekteydi. Doğuda Taşnak üyeleri Erzurum'daki Oltu ilçesini işgal etmişlerdi. Millî Mücadelecilerin barındıkları topraklarda İstanbul Hükümeti tarafından kışkırtılan Çerkez, Yunan ve Kürt isyanları çıkmaktaydı.

Şüphesiz iç çatışmalar ihtilal karşıtı isyanlar Ankara Hükümeti için daha da tehlikeli bir durumdu.

İsyan çıkaran Çerkezler tıpkı Rusya'daki Kazakların Kafkasya'dan Anadolu'ya göç ettirilmesi gibi Sultan tarafından daima imtiyaz almışlardır. Bunun sayesinde Çerkezler muhafazakâr zengin toprak sahipleri sınıfını oluşturmuştu. Ahmet Anzavur İngiliz altınıyla Ankara hükümetine karşı ayaklanma çıkardı. Çoğu kentlerde (İzmit, Yozgat, Sivas, Konya) İstanbul Hükümeti taraftarları başkaldırdılar.

Yalnız sert adımlarla ayaklanmalar bastırılmış oldu. Ardından Yunanlılara ve Ermenilere karşı mücadele başladı.

Yunanlılar emperyalist planlar çizmişlerdi. Yunanlılar Küçük Asya'da yaklaşık 70.000 kişi toplamıştır. "Daily Chronicle" gazetecisiyle yapılan röportajda başkomutan Paraskevopulos (Temmuz 1920): "Kemal ordusu örgütlenmemiş, zayıf silahlanmış ve askeri ruhundan yoksundur. İtilaf Devletleri bize izin verseydiler şakalaşarak cephelerini bozguna uğrattırdık. Kemal'i iki gün içinde ezeceğiz!"

Başkomutanın coşkulu konuşmasından etkilenerek Yunanistan'ın emperyalist hayaller kuruyordu. Yunanistan Kıbrıs'ı, Pontus Yunanlıların barındıkları toprakları talep etmişti. Nea Ellas 9 Ağustos 1920'de yaptığı konuşmada şunları vurgulamıştı: “Türkiye, bir devlet olarak yok olacak, bir kabile olarak bir azınlık olacak, dini güç ezilecek ve İslamcılık politikasıyla tehdit edemeyecek hal alacaktı”.

1920'li yıllarda, Yunan ordusu Türk cephesini iki önemli demiryolu ve stratejik noktalardan (Uşak ve Afyonkarahisar) atma saldırısını başlattı. Yunanlıları topraklardan atmak için Ankara Hükümeti Kuvâ-yi Milliye müfrezelerini kullandı. Batı cephesinde üç çete Çerkez Edhem, Memet ve “Mavi bayrak” grupları isyan çıkardılar. Mustafa Kemal'in söylediklerine göre bunlar yağmacılıkla meşguldü. Çocukları kaçırmakla fidye talep ederlerdi, köylüden malını ve mülkünü elinden alırdı. Fakat bu Kuvâ-yi Milliye gruplar Yunanlıların memleketin topraklarına girmelerini durdular hatta Çerkez Edhem savaş sonucu Yunanlıları yenmişti.

İhtilalci karşıtı hareketleri bastırarak M. Kemal düzenli ordunun kurmasına başladı. Bu yönde büyük başarıya ulaştı.

Parayı M. Kemal taşradaki Ziraat Bankası'nın şubelerini lağvederek, zengin sınıflara özel vergileri uygulayarak topladı.

M. Kemal, silahı İngilizlerin terhis edilen askerlerden alıp topladıkları silah depolarını ele geçirerek toplamıştı. TBMM, Sonbaharda Kemal'i tek yönetici olarak ilan etti. M. Kemal'in ilk adımı genel seferberliği ilan etmek oldu. İlk düzenli ordu birliklerini düzenlendikten sonra Genelkurmay ile birlikte Kuvâ-yi Milliye düzenli orduya dâhil etmek için eyleme geçtiler. Fakat eyleme başlayınca Kuvâ-yi Milliye'nin önderleri tarafından sert tepkiler ile karşılaştılar. TBMM muhalefet de karşı direndi. Çerkez kökenli Ethem bazı milletvekilleri tarafından destek aldı. Milletvekilleri “halkın serbest hareket etmeye bırakılmasını” söylediler.

Ethem'i destekleyen milletvekilleri M. Kemal tarafından sert tepki gördüler. Ethem sonra, aynı görüşlü insanlarla M. Kemal'e itaat etmeyi reddetti ve İstanbul Hükümeti ile uzlaşma, “savaşa devam edememesi ve gönüllülük temelinde yeni bir ordunun örgütlenmesinden” dolayı ordu terhisi, yasadışı parlamentonun feshi gibi şartları sundu.

Ethem ile müzakereler başarısızlığa uğradı. Ardından onun silahsızlanmasına karar verildi. Çetenin bir kısmı harap edildi, geri kalan kısmı Edhem'in öncülüğünde Yunanlıların arasında yer aldılar.

Bu tarihi olay, Millî Mücadele hareketinin gelişiminde büyük önem taşımaktadır. Olay Kuvâ-yi Milliye'ninyok edilmesini ve düzenli bir ordu kurulmasını sağladı.

Trakya'da gerçekleşen Millî Mücadele hareketi son derece başarısız oldu. Büyük ölçüde Müslümanların yaşadığı Doğu Trakya Yunanlılar'a geçmişti. Buradaki hareketin başına Cefer Teyyar Paşa geçmişti. Paşa, Edirne'de kurduğu komisyonda 82'ye karşı 118 kişinin çoğunluğu ile Yunan birliklerine direniş gösterilmişti. İlginçtir ki Trakya nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan Bulgarlar Türklerin yanında yer aldılar. Nitekim, Sofya'dan gelen subayların komutasında bir kaç çete kurulmuştu.

İngilizlerin emriyle Sultan hükümeti Cafer Tayyar Paşa'ya Yunan ayaklanmasına karşı direnişin durdurulması talebinde bulundu. Fakat Paşa bu talimatı önemsemeyerek bir gerilla savaşı başlattı. Teyyar Paşa bu mücadelesini durdurmak zorunda kaldı, çünkü 19 Temmuz 1920'de Yunan birlikleri Edirne'yi aldı. Cafer Tayyar Paşa esir düştü. Trakya'daki Bulgar-Türk nüfusunun büyük bir kısmı Bulgaristan'a kaçtı.

Kilikya'da Millî Mücadelecilerin Fransızlara karşı askeri harekâtı daha başarılı oldu. Kanlı savaşın bir sonucu olarak, Fransızlar Kilikya'dan çekilmek zorunda kaldılar. Ermeniler her zaman olduğu gibi suçlu kaldılar. Ermeniler özerkliğini garanti eden ve Türkler ile ilişkilerini bozan Fransızlar tarafından aldatılmıştı. Ermeniler Saimbeyli ve Zangezür'da yakalandıktan sonra Türkler tarafından yok edilmişlerdi.

18. Milliyetçiler ile Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyet (RSFSC) arasındaki ilişkiler.

Türk halkının Fransız ve İngiliz emperyalist planlarına karşı kahramanca sürdürdüğü mücadele, Türkiye'yi Sovyet Rusya'yla yakınlaştırdı. Aslında, Rusya ile Türkiye'nin düşmanları aynıydı. Yunanlıların ve İngilizlerin Ankara üzerindeki saldırısı RSFSC etkilediği gibi Güney Kafkasya ve Hazar Ötesi bölgesindeki İngilizlerin ve Fransızların askeri hareketi de Ankara hükümetini etkiliyordu. İngilizler 1918 ve 1919 tarihlerde mücadele eden Türkiye'yi tamamiyle Rusya'dan ayırmak için Güney Kafkasya'dan bir engel yapmaya çalışmışlardı. Aşkabat, Bakü ve Batum işgali, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Dağıstan ve Hazar Ötesi Bölge'nin küçük burjuva ve karşı ihtilalci hükümetlerini destekleme tüm bunlar Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Müttefikler tarafından yürütülen Orta Doğu politikasının ardışık parçalarıydı.

Yalnız İngiliz ve Fransız politikacılar değil, sıradan yazarlar bile Rusya, Güney Kafkasya ve tüm Orta Doğu arasındaki ilişkilerin birbirine sıkı bağlı olduğunu anlamışlardı. Gürcistan'da yaşanan Sovyet darbesinden birkaç ay önce Fransız Hükümeti'nin "Temps" isimli gazetesinde Ünlü Fransız yazar Jantyson şunları yazdı: "Dertlerini yeterince anlamadığımız bu halkın (Gürcülerin) günümüzde önemi o kadar ki Batı demokrasileri

tarafından özellikle önem verilmelidir. Öncelikle, coğrafi konumu sayesinde, Gürcistan, dünya dengesi için aşırı önem taşımaktadır. Gürcistan ve coğrafi devamı olan Azerbaycan Asya'yı Avrupa'ya bağlayan Karadeniz ve Hazar Denizi arasında bir köprü oluşturmaktadır. Ticari ilişkiler açısından bu, Akdeniz havzası ile Orta Asya arasındaki kısa yolu kapsamaktadır. Bu yol İran, Türkistan, Hiva ve Buhara gibi verimli ve tahıl açısından zengin bölgelere giden en uygun yoldur. Siyasi açıdan, iki kıta arasında yer alan yeni devlet İtilaf Devletleri'ne karşı savaşan güçlerin birbirine yakınlaşmasını engellemektedir. Hâlihazırda Kafkas cephesinin büyük bir bölümünde bulunan Gürcistan, Bolşeviklerle Türk milliyetçileri arasındaki doğrudan temasları engellemektedir. Onların farklı amaçlar izlemelerine rağmen, İtilaf Devletleri demokrasilerinin zaferini eşit derecede sabote etmektedir”.

Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan yarı resmi bir gazetenin editörlerden birinin makalesinden alınan paragraf Gürcistan'ın Orta Doğu Sorununda öneminin gerçekçi bir biçimde anladıklarını göstermektedir.

Şüphesiz ki, coğrafi konumu nedeniyle, Gürcistan Doğu'nun ekonomik hayatında çok önemli bir rol oynamaktadır. Kavşağı Gürcistan'da olan Trans Kafkas demir yolu ve sahip olduğu Batum-Poti limanları Gürcistan, bir taraftan Rusya ve Güney Kafkasya'nın öbür taraftan Türkiye, İran ve Türkistan ticarete transit bir rota oluşturmaktadır.

Yalnız 1920 yılında Kızıl Ordu, İtilaf Devletleri tarafından Rusya ile Orta Doğu arasında inşa edilen engeli yıkmış oldu. Denikin'in bozguna uğramasından sonra Kızıl Ordu hızlı bir şekilde Kuzey Kafkasya'yı Beyazlardan kurtardılar ve Bakü ve tüm Azerbaycan topraklarında Sovyet rejimi kurdular. Kızıl Ordu, Güney Kafkasya'daki son İtilaf Devletleri kalesine Menşevik Gürcistan'a yaklaşım ve milliyetçi güçlerle karşı karşıya geldiler. Bundan sonra milliyetçiler RSFSC ile diplomatik ilişkiler kurmaya başladılar.

Ali Fuad Paşa Nisan 1920'de başta olmak üzere bir TBMM heyeti Moskova'ya gitti. Ön görüşmeler neticesinde, G. Çiçerin, TBMM Başkanı M. Kemal'e, Türkiye ile RSFSC arasında gelecekte yapılacak bir anlaşmanın temelini çizen bir mektup gönderdi. Bu mektubun en önemli kısmı şudur: “Sovyet hükümeti, yeni Türk hükümetinin (Ankara'daki Büyük Millet Meclisi) dış politikasının aşağıda belirtilen temel ilkelerini memnuniyetle yeterince bilgilendiğini kabul eder”:

1. Türkiye'nin bağımsızlığının ilanı.
2. Şüphesiz Türk toprakların Türk devletine dâhil edilmesi.
3. Arabistan'ın ve Suriye'nin bağımsız devlet olarak ilân edilmesi.
4. Türk Ermenistan'ına, Kürdistan'a, Lazistan'a, Batum vilayetine, Doğu Trakya'ya ve karma Türk-Arap nüfusun barındığı topraklara kendi kaderlerini tayin etme hakkının Büyük

Millet Meclis tarafından sunulması. Bu bölgelerde vatanlarını zamanında terk etmek zorunda kalan mülteci ve göçmenlerin katılımı ile bir referandum düzenlenmesi.

5.Büyük Devlet Meclisi başkanlığındaki yeni Türk devleti içindeki milli azınlıkların, en özgür sistemle Avrupa ülkelerinin milli azınlıklarına tanınan tüm hakların tanınması.

6.Boğazlarsorununun konferansta Karadeniz Devletleri tarafından çözümlenmesi.

7.Kapitülasyonların ve dış ekonomik kontrolün yok edilmesi.

8. Yabancı devletlerin etki alanlarının yok edilmesi.

Sovyet Hükümeti, Büyük Millet Meclisin ezilen halkların kurtuluş fikri ile emperyalist hükümetlerine karşı askeri operasyon yürütmek için birlikte çalışma kararını kabul etti. Sovyet hükümeti, diplomatik müzakerelerin adalet temelinde Türkiye'nin Büyük Millet Meclisi'ne, Ermenistan ve İran'a karşı kendi kaderini tayin etmesine dayalı kesin sınırların oluşturulmasını sağlayacağını umut ediyordu. Sovyet hükümeti, ilgili tarafların daveti üzerine arabulucu görevini üstlenmeye hazırdır”.

Mektup, Türkiye ile Rusya arasında dostça ilişkiler kurmak ve yakın dostluk kurmak için derhal bir konsolosluk ve diplomatik misyon kurulması yönünde bir öneri ile sona ermektedir

Bu müzakerelerin tüm detaylarını incelemek bizim konumuz dışındadır. En büyük engel, Rusya ile milliyetçi güçler arasında rahat bir bağlantı eksikliği idi. Tabii Azerbaycan'ın Sovyetleşmesinden sonra, Maku'dan Anadolu'nun göbeğine Nahcivan'a giden dar bir koridoru kullanmak mümkündür. Bu imkânda teknik eksikliklerin (uzun mesafe, iyi yolların yetersizliği) dışında bölge her zaman Zengezur'da ve Karabağ'da faaliyet gösteren Taşnak çetelerin buldukları yerdir. Gerçekten, Eylül ayından başlayarak, Garegin Njdeh ve diğer çeteler bu yolun gelişini gidişini engellediler. Aynı zamanda, Maku Hanlığı'nda Güney Kafkasya sınırlarından Türkleri atmak amacıyla, Oltu'ya Ermeni saldırısı hazırlanıyordu.

Nahçıvan koridoru kapanmış oldu. Böylece Sovyet Rusya ihtilalci Türkiye'den bir kez daha sınır komşuluğunu yitirmiş oldu.

Bu olumsuz askeri durumun yanı sıra, Ermeni vilayetleri konusunda bazı anlaşmazlıklar, Rus hükümeti ve milliyetçiler arasındaki dostane müzakereleri yavaşlattı.

Fakat durum çok değişti. Ermeniler tarafından Kars, Kağızman Okruğu ve Iğdır bölgelerinde Müslüman nüfusuna yapılan katliamlardan sonra Eylül ayında Ermeni-Türk savaşı başladı. Savaş sonucu Taşnaklar bozguna uğradılar.

Bir sonraki bölümde, destanını ayrıntılı olarak ele alacağız ki bu destanın mağduru talihsiz Ermeni halkı olmuştur.

Böylece Karabekir, Taşnak kuvvetlerini yendikten sonra Türkler Gümrü'yü ele geçirdi ve Erivan hükümetini bir barış antlaşması kabul etmeye zorladı; buna göre Ermenistan topraklarının üçte ikisini kaybetmiş oldu.

Türk birliklerinin neredeyse Azerbaycan sınırlarına kadar ilerlemesi kışkırtıcı söylentilerle eşlik edildi. İtilaf Devletleri ajanları güya Türkiye Güney Kafkasya'daki Bolşeviklere karşı bir cephe oluşturmak yerine milliyetçilere Azerbaycan'ı vereceğini söylemişlerdi. Bu söylentiler Ankara Hükümeti resmi bir şekilde reddetti. Dışişleri Bakanı Ahmed Muhtar'ın telgrafında (30 Aralık 1920), milliyetçiler ile İtilaf Devletleri arasındaki barış görüşmelerine ilişkin söylentiler inkâr edildi. Ayrıca, telgrafta Türklerin ve Müslüman dünyasının Bolşeviklere karşı yönelik kışkırtıcı girişimlerin söylenti olduğu belirtilmişti. Mektupta Türk halkının varlığına düşman olan emperyalistlerle dostane ilişkilerin kurulması imkânsız olduğunu kaydetmişti.

Rusya ile Türkiye arasında ortaya çıkan dostluk ilişkilerini tamamlamak için Moskova'da bir konferans düzenlendi. Konferansta Ermeni meselesi de görüşülecekti.

Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesi (Şubat ve Mart 1921'deki) nedeniyle konferansın açılışında Güney Kafkasya'daki durum daha karmaşık hale gelmiştir.

Gürcistan Orta Doğu'da çıkan mücadele sonucu uluslararası bir çatışmanın merkezinde olarak doğal olarak tarafsızlığı gütmekteydi. (Noy Jordania vs. Liderler gibi).

Fakat sınırlarında çıkan büyük çatışma Gürcistan'ın tarafsızlık tutumunu etkiledi mi? Elbette, İtilaf güçleri Gürcistan topraklarını Sovyet Rusya'ya karşı kullandılar. İtilaf güçleri, dağcılarının karşı ihtilalci hareketlerini, Müsavat partisi üyelerini desteklediler ayrıca Batum'u ele geçirme girişiminde bulundular. Yalnız Sovyet Rusya'nın tutumu güçleri durdurdu.

Ermenistan-Türk Savaşı, Menşevikleri aşırı derecede zor durumda bıraktı. Türklerin Sarıkamış, Kars ve Gümrü zaferlerinden sonra Türk milliyetçileri Gürcistan'ın sınırlarına yaklaştılar. 1918'den sonra, Türkiye Batum ve Ardahan'ı geri verilmesini talep etti. Bu nedenle Ankara Hükümeti'nin Tiflis'teki temsilcisi Kazım Bey, Gürcistan ile tartışmalı konuları gündeme getirdi. Ankara Hükümeti'nin temsilcisine göre, ülkeler arasındaki sorunlar barışla çözülecekti.

Görüldüğü gibi, Gürcistan hükümeti tarafından yürütülen Orta Doğu konusundaki tek taraflı tarafsızlık politikası, Gürcistan'ın durumunu kötüye götürdü. Gürcistan hem Türklerin hem İtilaf Devletlerinin hem de iç güçlerin çatışmalarının merkezi haline geldi.

Sorun isyan eden Gürcistan halkı tarafından çözüldü.

Menşevikler henüz tamamen ortadan kalkmadan önce Türklerle Sovyet birliklerinin doğrudan silahlı çatışmanın çıkması için uğraştılar. Bilindiği gibi, Menşeviklerin aracılığıyla

11 Mart Doğu Türk Ordusu Komutanı Kazım Karabekir'in birlikleri Batum'a girdiler. Bu olayda bile Menşevikler, Batum'un Türklere gönüllü olarak devredilmesi gerçeğini inkâr ederek tarafsız olduklarını vurguluyorlardı. Lordkipanidze'nin ifadesine göre, “Batum’da herhangi bir işgal olmamıştı ama Ankara kuvvetlerinin şehre girişi gözlenmiştir. Kentte, kalede ve bölgede, Gürcistan hükümeti tamamen egemen olmakla birlikte, Türk birliklerinin varlığı Gürcistan topraklarının bütünlüğünü tehdit ediyordu”.

Milliyetçilerin birlikleri, Batum'u ele geçirme girişimiyle eşzamanlı olarak, Güney ve Batı Gürcistan topraklarından birçoğunu ele geçirdi (Ahıska ve Ahılkelek). Böylece gergin bir siyasi durum çıkmıştır.

Birkaç gün sonra Menşeviklerin planı bozguna uğradı. Moskova Türk-Rus Konferansının kararlarına göre, Kazım Karabekir Ahıska ve Ahılkelek ile Batum kentlerinden çekilmiş oldu. Böylece Kızıl Ordu ile Ankara Hükümeti'nin birlikleri arasında bir çatışma ihtimali ortadan kalkmış oldu.

Moskova'daki Türk-Rus konferansın çalışması sonucu RSFSC ile Türkiye arasında dostluk ve kardeşlik antlaşması imzalandı (16 Mart 1921). Böylece RSFSC ile Türkiye arasında müttefik ilişkiler kuruldu.

Bu antlaşmanın önemli sınır ile ilgili paragrafı, Türkiye'nin Batum ve Gümrü'den vazgeçmiş olmasıydı. Buna karşılık, Sovyet Rusya'sı, Türkiye'nin Misak-ı Milli kararnamesinde çizilen sınırları tanıdı.

Sovyet Rusya'sı, Çarlık Hükümeti tarafından yapılan tüm antlaşmaları kaldırdı. Türkiye önceki yükümlülüklerinden serbest bırakıldı. Ayrıca kapitülasyonlar ortadan kaldırıldı.

Moskova antlaşmanın Rusya ve Türkiye için önemi büyüktür. Neredeyse iki yüzyıl boyunca, ülkeler arasındaki ilişkiler emperyalist planlar yüzünden düşmanca sürmüştür. Türk gazetecileri ve tarih yazıcıları boşuna “Büyük Petro'nun nasihatine” iddia edilen, haleflerine, Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen köleleştirme ve hatta yok etme programını belirlediğini kaleme almamışlardı.

Bazen Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusya ile yakınlaşma düşüncesi tarih yazımında rastlanmaktadır (örneğin Abu Faruk Murad Bey tarihçiliğinde) fakat bu düşünce her zaman budalaca görülmüştür. Günümüzde Sovyet Rusya'sı, Orta Doğu'da Rusya'nın iki asır siyasal geleneğini yıkmaktadır ve Türkiye ile dostça ilişkiler kurmaktadır. Bu dostluk saldırgan emperyalizme karşı ortak bir mücadele dayanmaktadır.

Kars'ta düzenlenen iki konferansta (1921, 1922) Türkiye, Güney Kafkasya cumhuriyetleri ve RSFSC temsilcileri tüm toprak sorunlarını çözmüş oldular. Ayrıca demiryolu, posta ve konsolosluk sözleşmeleri imzalanmıştır.

Anlaşmanın imzalanmasını Anadolu halkı sevinçle karşıladı. M. Kemal, Mart 1922 tarihli TBMM'deki konuşmasında, Türkiye'nin politikasını Sovyet Rusya'yla dostane ilişkiler çerçevesinde kurmasını boşuna önermemiştir.

19. Ermenistan ile Savaş

Ekim İhtilali'nden sonra Güney Kafkasya Rusya'dan ayrılınca (1918 yılında Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) Ermenistan'da Taşnaksutyun hükümeti güçlendi. İlk defa bir gelecek Ermenistan yaratma fırsatı çıktı. Pogos Nubar Paşa başta olmak üzere onlarca yabancı ülkelerden geri dönen milliyetçiler, Ermenilerin Büyük Ermenistan'ı kurmak için İtilaf Devletleri'ne yardım çağrısında bulundular.

Tüm geçmiş zorluklara rağmen, Ermeni vatansızları Jön Türkler'in baskıcı milli politikasının sonucu Ermenilerin barınmadığı altı Doğu Vilayetinden Büyük Ermenistan'ın kurulmasını umuyorlardı.

Ermenilerin planları, savaş bittikten sonra Orta Doğu'da emperyalist planlarını gerçekleştirmek için İtilaf Devletleri tarafından desteklendi.

Nitekim Büyük Güçler emperyalist amaçlarını hayata geçirmek için Ermenileri kullandılar. Kilikya'yı işgal eden Fransızlar, Ermeni gönüllü birliklerine Müslümanların katliam talimatını verdiler. Bunun karşılığında, Ermenilere Fransa himayesinde bağımsız bir Kilikya'nın kurulacağı vaat edilmişti.

“Manchester Guardian”(15 Haziran 1920) sayfalarında not ettiği milliyetçiler Fransızları denize doğru attıklarında kendileri Ermenileri bırakıp gemi topları altında korundular”. Olay sonucu Ermeni nüfusun neredeyse kökten yok edilmesi gerçekleşmişti. Kurtulan Ermeniler ise Kıbrıs, Mısır ve Suriye'ye kaçmışlardı.

Aynı desteği Ermenilere İngilizler yaptılar. İstanbul'da Ermenilerden polis ekipleri kurdular.

Fakat savaş sırasında Ermenilere verilen vaatlerin yerine getirilmesi geldiğinde, müttefikler kenara çekildiler. Yukarıda anılan Sevr Antlaşması'nın maddelerine göre Büyük Ermenistan sorununu “ezilen ulusların savunucusu” Başkan Wilson çözecekti. Bu eylemde yalnız bir küçük hata yapılmış idi. Amerikan halkı Büyük Ermenistan sorumluluğunu almak ister miydi?

Pratik Yankiler soruna “kökünden” yani parasal taraftan baktılar. General Harbord'un başkanlığında, ABD'ye için Ermenistan'ın kurulması ne kadar para gerektireceği üzere özel bir komisyon kuruldu. Amerikalılar, Türk topraklarında Büyük Ermenistan'ın kurulmasının onları milliyetçilerle mücadeleye sürükleyeceğini ve neredeyse iletişim araçlarından yoksun yıkılmış bir ülkede geniş bir işgal ordusunun ihtiyaçlarının giderilmesinin gerektireceğini anladılar.

Komisyon, bu maliyetlerin ilk yılda 275 milyar dolara ulaşacağını hesaplamıştı. Beş yıllık işgali 151.200.000 pound sterline mal olacaktı.

Hesaplamalar Amerika'nın kararını belirlemişti. Senato Komisyonu karşı çıktı: 4'e karşı 11 oy çoğunluğuyla reddetti. Senatoda ise 23 'evetle' karşı 52 'hayır' oy alındı. Wilson'ın histerik tepkisine, pratik Yankiler Monroe doktrinine karşı gelmek istemediklerinden yani Avrupa işlerine karışmamaya karar verdiklerini vurguladılar.

New Statesman'a göre Amerikalılar, “kutsal egoizme yabancı olmadıklarını” kanıtladılar.

Öyle görünüyordu ki Erivan hükümeti, büyük programını terk etmek zorunda kalıp Güney Kafkasya'nın dağılmasından sonra işgal ettiği toprak sınırları içinde kalacaktı. Ne de olsa, Müttefikler'den, haklı olarak alacakları savaş desteğini dahi almadılar. İngilizlerin Ermenileri Koruma Komitesi muhtırasında şunlar vurgulanmıştı: “Ermeni hükümetinin satın alınan silah, uçak ve tüm vaatlere rağmen, İngiliz yetkililer tarafından Batum'da beklenilmektedir”. Koşullara rağmen, Ermeni emperyalistleri, Meclisin İngilizler tarafından dağılmasından sonra Anadolu'da çıkmış tedirgin durumdan yararlanarak Büyük Ermenistan'ı kurmayı düşündüklerini görmekteyiz.

Bu amaçla, her şeyden önce, nüfusun temizlenmesini sağladılar. Erivan ile Kars vilayetleri tüm Müslüman nüfusu ya yok edildi ya da Türkiye ve İran topraklarına zorla göç edildi. Kagızman, Karakurt, Sarıkamış vs. kentler yangın içinde bırakılıp binlerce kişi kaçtı.

Ön operasyonun ardından Taşnak birlikleri Oltu'ya ve Kağızman'a doğru ilerlediler (Erzurum yönünde). Maku önderinden destek alarak ve Ankara birlikleri ile Kızıl Ordu (Eylül, Ekim 1920) arasındaki bağları kestiler.

Buna karşılık, Karabekir ve Halil Paşa'nın liderliğindeki Doğu Türk ordusu Ermenistan'la savaşa başladı ve Ermenilerin yenilgisiyle sona erdi. Sonsuz katliamdan yorgun olan Erivan hükümetinin birlikleri, Sovyet Rusya'sına yaklaşma peşine düştüler. Türkler Kars'ı, Gümrü'yü (2 Kasım) aldı ve Ermeni hükümeti zor koşullar altında antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Ermenistan, Türklerin yaşadığı hemen hemen tüm toprakları

kaybetmekle kalmıyor aynı zamanda, 8 sahra silahı ve 8 mitralyöz ile 1500 kişiyi aşan bir ordu tutma hakkından mahrum bırakıldı.

Tabii olarak, bu koşullar altında Ermenistan nüfusu yaşayamazdı. Aralık 1920'de, Taşnaklar yüzünden sefil ve kandırılmış Ermeni halkı bir Sovyet darbesi yaşadı.

Kanlı olaylardan çok önce, Rus göçü bile Ermenistan'ı kurtarmanın temelini ne olduğunu fark etmişti. İ. Milukov “Novaya Rossiya” 'da (Temmuz 1920) şunları yazmıştır: “Rusya, hatta Bolşevik Rusya'sı, Ermenistan için Türkiye karşısında en iyi koruyucudur(İtilaf Devletlerden daha iyi). Ermenistan kesinlikle bu olaylardan ders çıkaracaktır. Hatta tecrübe edinmeden dersi çıkarmış görünüyor. Peki, İtilaf Devletleri ders çıkaracak mı?”

20. İtilaf Devletleri'nin Ortadoğu'da Yaşadığı Kriz

1921 başında, İtilaf Devletlerin Orta Doğu'da durumu ağırlaşmıştı.

Ankara Hükümeti'nin Ermenistan'la muzaffer savaşı, Rusya ile ittifak kurması, Yunan saldırısının bozguna uğratması, Suriye ve Mezopotamya'da yenilgisi, Mecliste sömürge planlarına karşı artan muhalefet, bütün bunlar Fransa'yı, İtalya'yı ve İngiltere'yi Orta Doğu programını yeniden gözden geçirmelerini zorladı.

İtalya ve Fransa'da Sevr Antlaşmasının mümkün olmadığını ve sözleşmenin iyice gözden geçirilmesi gerektiğini üzerine tartışmalar gittikçe arttı. Antlaşmaya dair G. Herve “La Victoire'de” şunları yazdı: “Sevr Antlaşmasını hayatta geçirmeyeceğiz, çünkü onu tek başına hayata geçirecek Rus jandarması artık yoktur “.

Kuşkusuz, İtilaf Devletlerinin Ankara Hükümeti ile yakınlaşmasına neden olan sebeplerden biri, Türkiye'nin Sovyet Rusya'yla iş birliği yapmasından korkmasıydı.

“M. Kemal'in koşulları, ne kadar ağır olursa olsun, yine de kabul etmek zorundayız”. G. Herve vurgular bunu: “Asya'daki Rus Bolşevizm'ine karşı en iyi seçenek, milliyetçi Türkiye ile yapılan anlaşma olacaktır” (La Victoire 8 Şubat 1921)

Bu çetinleşmiş siyasi durum, Londra Konferansı'nda İtilaf Devletlerini Türkiye ve Yunanistan ile Orta Doğu sorunlarını çözmeye çalıştılar.

Yakın zamanda Lloyd George tarafından “isyancı” olarak ilan edilen Kemal hükümetine, İstanbul Hükümeti aracılığıyla konferansa bir heyet göndermesi için bir davetiye iletilmişti. Ankara hükümeti, Türkiye'nin tek bağımsız ve meşru otorite olduğunu belirtti. Bu nedenle, davet doğrudan kendisine gönderilmiş olduğunu vurgulamıştı. İtilaf Devletleri hoş olmadılar, fakat talebi yerine getirdiler.

Peki, Kemalistler Londra Konferansı'nda hangi programla katılmışlardır? Trakya ve İzmir için referandumun yapılmasını, İstanbul'un ve Boğazların dokunulmazlığının

tanınmasını talep etmişlerdir. Son koşul kabul edilirse, ilgili halklar ile bir anlaşma yoluyla ticaret gemilerine boğazlardan serbest geçiş hakkı tanıyacaklarını vurgulamışlardı.

Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yönelik politik, mali ve hukuki engellerin koşulsuz ortadan kalkmalıydı.

İtilaf Devletleri İstanbul'u geri verdiler, işgal bölgelerden çekildiler ve Sevr Antlaşması'nın ekonomik hükümlerini değiştirmeye karar verdiler. Fakat Trakya ve İzmir talepler Yunanlılar tarafından sert tepki gördü. Silahlarla tehdit ettiler ve taviz vermediler. Londra Konferansı pratikte sonuç doğuramadı.

Fakat milliyetçiler iki büyük manevi başarı elde ettiler. Öncelikle, anlaşmazlıklardan dolayı savaşın devam etmesi için tek suçlayıcı haline gelen Yunanistan'ı izole ettiler. İkincisi ise, iktidarlarını güçlendirdiler, çünkü İtilaf Devletleri onlarla siyaset yürütmek zorunda kaldılar.

Aynı zaman Yunanistan'da bir darbe yaşandı. Venizelos Hükümeti düştü ve referandum sonucu Alman sevdası nedeniyle sınır dışı edilen Konstantin, Yunan tahtına yeniden geçti.

Kuşkusuz, darbe Yunan nüfusunun savaştan yorulduğundan dolayı yaşandı. Zaten 1920 yılının sonuna doğru cephede güçlü bir ayrışma ve kaçma başladı. Konstantin'in halka yönelik programı yalnızca “terhis” sözü olmuştu.

Yunan halkının beklentileri suya düşürülmüştü. Aşırı militarist Venizelos, Fransa'nın desteğiyle iktidarda kalıyorduydu da pasifist Konstantin'i, Orta Doğu'da çıkarları için savaşmaya zorlayan İngiltere sürüklüyordu. Gerçekten de bilindiği üzere, Konstantin'in tahta geri dönüşü, İtilaf Devletleri arasında sert tepki uyandırdı. İngiltere, diğer İtilaf Devletleri gibi dönüşü protesto ettikten sonra, hemen Yunan sorunu üzerine bir öneri yayınladı. İngiltere, Konstantin'in halk arzularsa geri dönmesine izin verilebileceğini belirtti. Ayrıca Yunan ordusunun Orta Doğu'da önemli bir faktör olduğundan İngiltere ortadan kaldırmayacağını da belirtti. Türklerin kaybettikleri toprakların geri verilmesi ciddi itirazların sunulacağına neden olacağını açıkladı.

Böyle bir İngiliz tavrı ile, Atina'ya gelen İngiliz deniz misyon şefinin Konstantin'den “Kurtarıcı” nişan aldığı şaşırtıcı değildir.

Yunanistan'ın pratikte izlediği yeni siyaset, milliyetçilere karşı savaşın daha da şiddetli bir şekilde devam edeceğini açıkça göstermişti.

1921 yılının Mart ayında Yunanlılar Eskişehir ve Afyonkarahisar 'a saldırıya başladılar, ancak İnönü ve Dumlupınar'da yenildikten sonra, geri çekildiler.

Temmuz ayında Yunanlılar, Ankara hükümetini nihai yok etmek için bir savaş düzenlediler.

İngilizlerin aktif desteğiyle Yunanlılar bu saldırı için geniş hazırlıklar yaptılar. Ordunun sayısı 200.000 ulaştı. İlk kez önemli sayıda tank (yaklaşık 100) hazırladılar. İngiliz filosu boğazlara 2 kruvazörün, 2 karşı önlem torpido ve 1 nakliye araçla girdiler.

İngilizler, bu askeri destekle yetinmeyerek, her zamanki gibi düşmanın içinde uygun bir siyasi durum yaratmaya çalışıyordu. Sivas Vilayetinde (Zara) büyük bir Kürt ayaklanması patlak verdi. Ankara'da İngiliz casusları bulunuyordu. Tutuklama (Mustafa Sagir) sırasında, İngilizler tarafından Hindistan, Afganistan ve İran'da yayılmış olan bir casusluk örgütü bulunmuştur.

Bu ön adımlardan sonra Yunanlılar Ankara yoluna çıktılar. Önce büyük bir başarı elde ettiler. Uşak, Eskişehir ve Afyonkarahisar şehirlerini ele geçirdiler. Yunanlılar Ankara'ya yaklaştılar. Savaşı kabul etmeden tüm Türk ordusunun başkomutanlığına getirilen M. Kemal, Doğu'da geri çekildi. Morning Post sayfalarında: "Yunan zaferleri gazeteler dışında kimseye fayda sağlamıyor ve drahmi günden güne borsada düşüş kaydetmektedir" yazısını yazmıştı.

Sakarya Nehri üzerinde, Yunan ordusu bozguna uğrayıp Eskişehir ve Afyonkarahisar yönüne atıldı. Yunan ve Türk ordusunun toplam kaybı yaklaşık 40.000 kişi sayısına ulaştı.

Hücumun bozgunundan sonra, bir yıldan fazla süren savaş durmuş oldu. Yunan ordusu, Türk kuvvetleri tarafından denize döküldü ve Anadolu topraklarında savaş durduruldu.

Yunanistan darbesi, bir dizi uluslararası olaylar, Fransa'nın Türkiye'ye yönelik politikasında yenilikleri getirdi. Londra Konferansı'nın ardından Fransa, Ankara hükümet ile anlaşma yaptı. Anlaşmaya göre Fransızlar Kilikya'dan çekileceklerdir. Karşılık olarak Ergani Madeni bakır kaynakları imtiyazlarına sahiplenecekti. Ardından, antlaşmanın TBMM tarafından onaylanmasını beklemeden Fransa Kilikya'dan birliklerini geri çekti.

Türk delegesinin başkanı olan Bekir Sami Bey tarafından imzalanan antlaşma, Ankara'da sert tepki uyandırdı. Milliyetçiler özellikle iki maddelere karşı geldiler: Sultan hükümetinin dokunulmazlığı ve Fransız delegelerin Türk jandarmasının başa getirilmesini çünkü Fransa'nın Kilikya üzerinde kontrolü kalacağını düşünüyorlardı.

Antlaşma TBMM tarafından reddedildi. Bekir Sami Bey istifa etmek zorunda kaldı.

Fakat Fransa'nın antlaşmanın bazı maddelerden vazgeçmesi gerekeceği açıktı. Nitekim 1921 kışında, Franklin Bouillon, Ankara Hükümeti ile talepleri yerine getiren bir anlaşma imzaladı. Fransa tüm taleplerinden vazgeçti ve Ankara Hükümeti'nin meşruluğunu tanıdı. Türkiye'ye birtakım imtiyazlar sağlandı. Yani, Nusaybin ile Dicle arasındaki sınırın

düzeltilmesi ve Türk Ordunun Bağdat demiryolunu Suriye topraklarında nakletme hakları sunuldu.

Fakat Fransa boşa kalmadı. İmtiyazları daha da genişledi. Kömür madenleri imtiyazlarını elde etti. Ekonomik ayrıcalıklar sayesinde Fransa, kuşkusuz yeni Türkiye'nin ekonomik hayatında önemli bir rol üstlenmiş oldu.

Beklendiği gibi İngiltere'de antlaşma sert eleştirildi. İngiliz siyasetinin lideri tarafından hazırlanan bir dizi makale, not ve konuşmada Fransa, İngiltere ile ilişkileri bozmakla ve Orta Doğu'da siyasi vaziyeti zorlaştırmakla suçlandı.

Ancak, İngiliz emperyalizmi peşinde üç yıl giden Fransızlar, tüm bu suçlamaların ve tehditlerin değerini iyi anlamışlardı. "Tan" gazetesi şöyle bir not düşmüştür: 'Fransa'nın Fransız taburlarını Kilikya'da tutması mantıksız olduğu herkes için apaçıktır. Çünkü Faysal'ın Bağdat'ta hüküm sürmesi ve Musul petrolünün müttefiklerinin hazinesine akması yanlıştır (9 Kasım 1920)".

Aynı zamanda İtalya, bir santimetrekare Türk toprakların istemediğini açıklayıp Antalya'dan ordusunu çekti.

İngiltere, milliyetçiler tarafından bozguna uğrayan Yunanlılar hariç, Orta Doğu'da tamamen tecrit edilmişti. Böylece İtilaf Devletlerinin müdahalesi sona erdi. Ardından Orta Doğu krizini ortadan kaldırmaya yönelik uzun bir dönem diplomatik yazışma ve müzakerelere başladı. Ya Paris'te ya Londra'da konferanslar düzenlendi. Hem Türkiye hem de Yunanistan, dört yıldır sürmekte olan savaşı sona erdirmek üzere müttefiklerin aracılığını kabul ettiler. Anadolu Hükümeti barış görüşmeleri başlamak için, Küçük Asya'dan tüm müttefik orduların çekilmesi gerektiğini bildirdi. Her konferansta İtalya ile Fransa, Türkiye'ye taviz verme eğilimi gösterirken, İngiltere tehditlere ve kesin uyarı taleplerini sunuyordu.

Bir buçuk yıl boyunca belirsiz süren statükoyu "toplara konuştuklarında" Sevr Antlaşması ortadan kalktı.

21. Milliyetçiler

Dünya Savaşı bittiğinde İttihat ve Terakki cemiyetinin çalışmaları sona erdi. Cemiyetin yerini, Kuvâ-yi Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti aldı. Jön Türkler'in liderleri sınır dışına çıktılar. Sürgünde Cemal, Talat ve Bahaddin Şakir gibi paşalar Taşnaklar tarafından öldürüldüler. Sıradan Jön Türkler ise, milliyetçilerin yanında yer alıp Yunanlılara ve İngiliz emperyalizmine karşı mücadele vermeye devam ettiler.

Milliyetçilerin içtimai yapısı nasıldır ve siyasi ideolojileri ne idi?

Şüphesiz, Anadolu hareketi burjuva özelliği taşıyordu. Abdülhamid'in baskıcı rejimine ve Batılı güçlerin kapitalist baskısına 1908 İhtilali yerel Türk burjuvazisinin ilk gösterisiydi. Bilindiği gibi sonraki yıllarda Türk burjuvazisi ve onların yanında yer alan aydınlar güçlendi. Batı ülkelerinin etkisinden uzaklaştıran Dünya Savaşı bu yönde son aşama olmuştur. Yunan-Ermeni rekabetçi burjuvazisini kökten sarsan Türk tüccarı ve sanayicisi, ülkesinin ekonomik yaşamında yer almıştır.

Savaş boyunca, Türk burjuvazisi Avusturya-Alman endüstrisi ile iş tutmak zorunda kaldı. Fakat Avusturya ve Macaristan, Osmanlı İmparatorluğunu yalnız hammadde ve askeri birlikler tedarikçisi olarak gördüler. Bu nedenle, Almanlar, Küçük Asya'daki kömür ve petrol endüstrisini aktif olarak geliştirdiler. Ayrıca kükürt üretimi yaptılar ve ayrıca cevher ve minerallerin çıkarılması için bir takım başarılı çalışma yaptılar. Aynı zamanda, Bağdat demiryolunun yalnızca askeri amaçlarla kullanmak için inşasını sürdürdüler. Amaca ulaşmak için Almanlar askeri sanayiye geliştirdiler, silah fabrikaları ve askeri teçhizat fabrikaları inşa ettiler.

Dünya Savaş ile ortaya çıkan Avusturya-Alman sanayinin genel krizi, Türkiye'nin Alman pazarı için önemini kaybetmiştir. Aşağıdaki tablo, savaş sırasında Avusturya ile Almanya ve Türkiye arasındaki ticaretteki köklü değişiklikleri göstermektedir.

	İthalat		İhracat	
	1913-1914	1916-1917 ik. yar.	1913-1914	1916-1917 ik. yar.
Avust-Macar.	6.146.720	9.551.923	2.231.150	7.548.633
Almanya	4.688.740	6.138.347	1.227.160	24.787.966

(Pound Sterlin)

Tabloda görüldüğü gibi, 1913-1914 yılları arasında üç kat fazla olan Avusturya ve Almanya'nın Türkiye'ye ithalatı, savaş sırasında neredeyse ihracata eşittir. Almanya ile ilgili olarak, savaş sırasında Türkiye'den yaptığı ihracat, dört kat ithalattan büyüktü, hâlbuki savaş öncesi tam tersiydi. Böylece iyi şartlarda Türk sanayi gelişmeye başladı. Ayakkabı, çamaşır, mobilya, ucuz kumaş üretimi gibi sektörlerde önemli başarılar elde edildi. Tabii sürecin boyutunu abartmamak gerekir. Ülkede savaşın neden olduğu ekonomik krizi, büyük yerel sermayenin ve teknik sanayinin eksikliği, gelişmekte olan Türk sanayisinin gelişmesini durdurmuştu. Fakat yine de Türk sanayisi geliyordu ve bunun en iyi göstergesi, 1917'deki savaş sırasında Jön Türkler tarafından uygulanan koruyucu bir karakter taşıyan yeni gümrük tarifesi idi.

Devlet iase operasyonları ve savaş ile bağlantılı olarak yerli sanayinin yukarıdaki gelişimi, ithalat ve ihracat ticaretin artışı bütün bunlar, Dünya Savaşından önce, hafif bir şekilde belirlenen Türk burjuvazisinin oluşmasında etken oldu.

Tarım alanında da benzer bir süreç yaşandı. Savaş öncesi, Türkiye’de toprak sahipleri sınıfı Amerikan ve Rus tahılı ile büyük rekabete bulduklarından dolayı yeterince gelişmemiştir. Savaş, bir anda, toprak sahiplerini yabancı tarımından kurtardı. Büyük miktarda canlı stok kaybı ve artan vergi yükü nedeniyle küçük ve orta köylünün hızlı proleterleşme ve köylü faizcilerin (ağalar; Kilikya, Aydın vilayetinde çiftlik,) elinde toprağın yoğunlaşma süreçleri görülmektedir. Böylece Jön Türk askeri-bürokrasi aparatı ile ilişkide bulunan bir grup çiftçiler, tahıl alıcıları oluştu.

Tabii bu süreç çok mütevazı bir şekilde geçmektedir. Ülkedeki yoksunluk ve büyük insan kaybı, büyük baş hayvanların ve tarım makineleri kıtlığı, iyi yollar eksikliği, Anadolu’da tarımın verimliliğindeki düşüşe neden oldu. Yaşanan olumsuzluklara rağmen ateşkes aşamasına doğru Anadolu’da oldukça etkili ağalardan ve vakıf varlıkları sahiplerinden oluşan bir kırsal burjuvazi sınıfı ortaya çıktı.

Sevr Antlaşması, Avrupa sermayesinin üstünlüğünü Türkiye’de bir kez daha korudu. Avrupa ülkeleri Türkiye’de ticaret acenteleri olarak Ermenileri ve Yunanlıları kullandılar. Bu durum güçlenmiş Türk kentsel ve kırsal burjuvazisinin sert tepkisine neden olmuştur. Yerel burjuvazinin Millî Mücadele hareketine katılma nedenleri de bunlar idi. Ankara Hükümeti tüccar %47, aydın %20, ulema %31, yarı proleter %2 sınıftan oluşmakta idi.

Aynı şey, siyasi yüzeyselliği ve milli hareketin parti biçimsizliğini belirlemiştir. Bütün Anadolu’yu kaplayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti burjuvazi ve diğer sınıfların otoritesini koruyan güçlü bir örgüttür. Fakat cemiyet henüz parti şeklini almamıştı yalnız çeşitli siyasi gruplardan oluşan burjuva karakterli geçici bir blokta.

TBMM liderleri ve özellikle Mustafa Kemal boşuna siyasi gruplaşmaya karşı çıkmamışlardı. “ şuan partilere ayrılma ölümcül olacaktır”- TBMM hep tekrarlanırdı. Ülkenin savunma yetisini zayıflattığı ve neredeyse devlete ihanet olacağı gibi görüşlerle her türlü parti ayrışımını engelleyen görüşlere dikkat çekildi.

Birbirilerine karşı gelen sosyal grupların (Ticari burjuvazi, arazi aristokrasi, irtica ulema) katılımları Müdafaa Hukuk Cemiyetini çeşitli siyasi görüş ve isteklerin merkezi haline getirmiştir. İtilaf güçleri baskı yaptıklarında, farklı görüşlerde olan bu sınıflar bir araya gelip asker ve siyasi olarak bir araya geldiler. Fakat savaş sona erince bu birlik gene gruplaşmaya başladı. Bahsettiğimiz bu gelişmeler aşağıda belirttiğimiz şekliyle aynen gerçekleşti. Ancak, son derece karakteristik bir özellik ki, milliyetçilerin ayrışma süreci her alanda yaşanırken, hala Ankara Meclisi’nde hükümetin bölünmeleri tanımadığını gösteren bir ses duyuyoruz:“iktidar gruplaşmayı kabul edemez” diyerek tepki göstermişti (TBMM mebusu Ziya Hurşit’in sözü).

Ateşkes anından Yunanlıların yenilgisine kadar milliyetçilerin siyasi evrimini genel olarak izleyelim.

Hareketin başında, milliyetçiler çok ılımlı görüşlere sahipler ve aslında, Jön Türkler'den ayrılmalarına rağmen, Jön Türkler'den bir farkları yoktu. Bu konuya ilişkin bilgiler Milli kongre tarafından yayımlanan “La Turquie devant le Tribunal Mondiale” isimli kitap içermektedir. Kitabın yazarları “geniş liberalizmi devletin doğru anlaşılacak çıkarlarıyla birleştiren Genç Türklerin tüm Müslüman olmayan nüfusu Osmanlı yapma fikri asil ve tamamen meşru bir kavram” olduğunu vurgulamışlardı. “Liberal bir rejimin uygulanması ayrılıkçı eğilimlerin yükselmesine neden olmuştur ve Müslüman olmayan unsurların fikrine uymamıştı”.

Jön Türkler'in suçu veya hataları neler idi? Cevabı kesin: Onların hatası izledikleri siyasette “ölçüyü kaçırmak ve keyfiyeti temel almaları” olmuştur.

Milliyetçilerin resmi yayın organının dış politikaya bakış açısı iç politikaya olduğu gibi ılımlıydı. Onlar ilgisiz büyük bir gücün Türkiye'nin yardımına gelmesini ve 15-25 yıl boyunca egemenliğine dokunmadan kontrolü altına almasını istemişlerdi. Kendilerinin kontrol altına alınmada umdukları böyle bir güç milliyetçiler için ABD olmuştur.

Milliyetçiler iktidara geldikten sonra Amerika ile ilişki kurmayı yönelmişlerdi ve Jön Türkler'in yaptıkları hataları hak verilebilecek duruma getirmeye çalışmışlardı.

İstanbul Parlamentosu'nun dağılması ve Türkiye'yi savunmak için kitlelerin uyanması milliyetçilerin harekete geçmesine hızlandırdı. Liderleri, milli yaşamın tüm alanlarında acil reformların yapılmasını hatta sosyal ihtilalin yapılmasını vurguladılar. Basın, Müdafaa-i Hukukcemiyetlerini Rus konseyleriyle olan benzerliğini vurgulamaktadır. Milliyetçi liderleri, gizli halk gruplarla (Halk Zümresi, Yeşil Ordu) iş birliği yapmaktaydılar. Bu Cemiyetler 1919 tarihinde ortaya çıktı ve köylü, zanaatkâr, aydın sınıflardan oluştu. Halk Zümresi köylünün haklarını savunuyordu. Halk Zümresi vekilleri demokratik usulle Milli Kongreye köylü elbisesiyle katılıyorlardı.

“Halkçı” partisi köylü sınıfının maddi durumunu, çalışma ve yaşama koşullarını iyileştirmeye çalışmasına rağmen anlaşıldığına göre sosyalist özellik taşııyordu. “Halkçı” partisimilli ve hatta monarşik bir cemiyettir. Zira İslam dini ve Sultan ile yakın bir ilişkisi vardı. “Halkçı” partinin başına Panislâmıcılık fikrini benimseyen Hamdullah Suphi geçmişti. Zamanında Hamdullah Suphi eski arkadaşı ve hemfikri İngilizlerin Türkiye'yi kurtaracağı düşüncesini savunan Ali Kemal (Ferid Paşa kabinesinde İç İşler Bakanı ve Peyam-ı Sabah Gazetesinin editörü) ile polemige girmişti.

“Halkçı” partisi faaliyetine milliyetçilerin İtilaf Devletlerine yönelen İstanbul Hükümetinden ilişkilerini tamamen kopardığında ve 1920 yılının ilkbaharında Erzurum ve Sivas konferanslarının düzenlendiği ve Kuvâ-yi Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerin kurulduğunda başlamıştı.

“Halkçı” partinin programı acayip bir şekilde hem milliyetçi ve İslamcı hem demokratik hem de bazı hallerde sosyalist özellik taşıyordu. Sosyalist prensipleri 4,5 ve 6 maddelerde yansıdı: “Grubun amacı – tüm halkın refahı ve onların haklarının geri getirilmesi uğruna hizmet etmektir. Emek ve beyin gücü ile yaşayanlar köylü, işçi, aydın, zanaatkâr, müderris, memur bütün bu unsurlar insanlığın asıl hizmetkârlarıdır”. Halk Zümresi’nin Türkiye’nin dış ekonomik politikası meselelerine yönelik tutumu ilginçtir. Halk Zümresi “dış borçlanmanın, kredilerin iradesiz ve zavallı halk için ağır yük olduğunu ve kapitalistlerin sömürüsüne, bahaneyle müdahalesine ve egemen olmasına yol açtığını” vurguluyorlardı.

Partinin siyasi programı, devletin kendi yerel kurumları tarafından yönetilen ilçelere, illere bölünmesi belirlenmişti. İl ve ilçe temsilcileri yürütme fonksiyonuna sahiplerdi. Onlar oy çoğunluğu ile daha üst Meclisler tarafından seçiliyorlardı.

Partinin ekonomik amacı ise sosyal yükümlülüklerin kolaylaştırılması ve adil dağıtılması olmuştur. Topraksızlar hükümet tarafından yeterince toprak bağışlanacaktır. Programlarının diğer maddeler ise sosyal ve hayırsever özellik taşımaktaydı.

İlginçtir ki parti üyeleri düşüncelerine göre program“İslam'ın kutsal temellerine dayanmaktadır ve tamamen Allah'ın niyetleriyle tutarlıdır.”

İktidarın partisiz milliyetçilerin elinde olmasına rağmen bir zamanlar Mecliste “Halkçı” partisi sanki üstünlük kazanıyordu.

Geniş anlamda politik sorunları açıdan bu partiPanislâmıcılık hareketinin amaçlarını izliyordu. Partinin amacı tüm Doğu Müslümanlarının ve hatta tüm dünyadaki Müslümanların bir araya gelmesiydi.

“Halkçı” Partisinin önderlerinin özelliklerinin tasviri için TBMM’de yaşanan şu olay çok önemlidir: parti başkanı Hamdullah Suphi İstanbul Hükümeti’nin barışsal delegesinin başkanını İzzet Paşa’yı görünce yerinden kalkıp yanına yaklaştığında alnından öperek ve şunları dile getirdi: “Öpüyorum sizi Sayın Paşam çünkü Padişahın kutsal gölgesi yüzünüzde hala tazedir”.

Şüphesiz milliyetçilerin sol kanadı Halkçı partisini sağ kanat milliyetçilerin gerici heveslerine karşı kullandılar. Aynı zamanda, milliyetçiler büyük fabrika ve demiryolu merkezlerinin (Örneğin: Ankara’da, Eskişehir’de, Uşak’ta) proletaryası arasında propaganda yapan Komünistleri asimile etmeye ve etkisiz bir hale getirmeye çalıştılar.

Türkiye Komünist Partisi, Çar hükümeti tarafından Sibiryaya sürülen Türk savaş esirleri arasında ortaya çıkmıştır. Tamamıyla 1920'de (14 Temmuz) kuruldu. Onların programı az farklılıklar haricinde Rusya Komünist Partisinin (Bolşevik) programıyla aynıydı. Taşnak üyeleri 1920'de Rusya ile Türkiye arasında olanbağlantıyı kestiklerinden dolayı Türkiye Komünist Partisi uzun zaman Bakü'de faaliyet gösterdi.

İlk başta milliyetçiler Türk komünistler ile açık bir şekilde anlaşmaya çalıştılar. Böylece M. Kemal komünistlerin lideri olan M. Suphi'ye mektup yolladı. Mektupta M. Kemal şunları ifade etmiştir: “Kurtuluş adına, ulusun birliğini ve direnişini kırabilecek zamansız ve gereksiz tepkileri önlemek gerekir. Bundan dolayı TBMM, sosyal ihtilali yavaş ve itinalı gerçekleştirmektedir”. “Taktiklerin” farklı olmasına rağmen M. Kemal Türkiye Komünist Partisine “gerçek ve maddi desteği alması için” TBMM'ye delege yollamasını önermişti.

Bununla birlikte anlaşıldığına göre TKP'yi karalamak amacıyla milliyetçiler Ankara'da yönetimsel bir şekilde hükümeti bir komünist partisini kurdular. Ankara'daki Komünist Partisi III Enternasyonal'in ilkelerine bağlı olduğunu belirtti. Fakat “sosyalizmin temellerini içeren İslam'ın ilkelerinin yayılması ve tanınması ile” Komünizm prensiplerine dayanacağını vurguladı. Komünizmin taklidini yapan bu partieski aşırı ittihatçılardan, tüccarlardan, sanayicilerden, Muhyeddin Bey gibi yazarlardan (Jön Türklerin yarı resmi “Tanin” organının eski elemanı) oluşturulmuştu.

Milliyetçilerin bu tür halkçılarla ve komünistler ile sürdürdükleri ilişkiler iktidarlarının ülkede ve cephede güçlenmesine kadar devam etti. Yunanlılara karşı zafer, karşı-ihtilalci ayaklanmaların bastırılması ve İtilaf Devletleri ile yapılacak olan Londra konferansı milliyetçilerin solcu gruplardan ilgisini uzaklaştırdı. 1921'in başında halkçılar anlaşıldığına göre partilerinin ülkede güçlenmiş olduğu zannıyla İç İşleri Bakanlığına kendi liderini Nazım Beyi getirmeye çalıştılar. M. Kemal bu fırsattan yararlanarak “komplo” davasını açtı. Güya halkçılar iktidara karşı gelmişlerdir ve onları siyasi örgüt olarak tamamen kaldırdı.

Aynı zamanda komünistler takiplere uğramaya başladılar. Eşi ve bazı arkadaşlarıyla Anadolu'ya yola çıkan Zavallı Suphi Bey tuzağa düştü ve trajedik bir olay sonucu öldü (anlaşıldığına göre denizde boğulmuşlardı).

Her yerde komünistlerin tutuklanmaları başladı. Tüm halkçı ve sosyalist organlar kapatıldı. Anadolu'da dergilerini saymazsak sadece yarı resmi yayın organları kaldı.

Bundan sonra milliyetçiler sağcı gruplara yöneldiler. Ülke yönetimi askeri bir şekil aldı çünkü General Fevzi Paşabaşbakan olarak atanandı. Bu atamanın sırrını Kemalist bir subayın bir gazete elemanı ile (“Reveil”) konuşmasından anlamaktayız (Mayıs 1921). Bu subaya göre

Anadolu Sivil İdaresi ve hatta TBMM “ hale organize edilmemişlerdi ve devletin ortak çıkarlarından bilinçsizlerdir... Bu nedenle M. Kemal Ankara'nın Bakanlar Kurulu'na olağan dışı enerjiye sahip olan bu askeri kişiliği getirilmesini gerekli gördü"... Aynı zamanda M. Kemal, TBMM'de ki konuşmasında Türkiye'de “Bolşeviklerin sosyal-ekonomik alandaki programını ülkemizin geri kalmışlığından dolayı uygulamak imkânsızdır ve Bolşeviklerle aramızdaki fark da budur” demektedir.

Sosyalizm yerine milliyetçi hareket, eski Osmanlılık ve Panislâmcılık fikirlerine dönmeye başladı. İngilizlerin Malta adasından İngilizler tarafından yollanan Jön Türkler bu süreçte önemli bir rol oynadı. Fakat Ankara Hükümeti onların Ankara'da yerleşmelerini yasakladı. Kendileri ise dergi, kulüpler açarak tüm ülkede yerleştiler. Propaganda faaliyetleri o kadar yaygın hale geldi ki Ankara Hükümeti Trabzon'daki şubelerini kapattı. Fakat onlar artık kendilerine kurmuşlardı daha doğrusu büyük sayıda partizanlarını TBMM'den geri almışlardı. 1922 yılının ilkbaharında bakanlık krizi sırasında onlar dört bakanlık sandalyesi elde etmişlerdi.

Pantürkizm sayıklamalarıyeniden canlandı. Ahmet Cevat Bey (İkdam'ın editörü) Anadolu Rumlarının ve Ermenilerin etnik olarak Türklerle aynı ırktan olduğunu ciddi bir şekilde savunuyordu. Çünkü A. Cevat Bey'e göre onlar yalnız Hıristiyanlığı kabul etmiş Selçuklu Türklerin torunları idi. Aynı zamanda Anadolu Panislâmcılık düşüncesinden yana olanların merkezi oldu. Şeyh Senusi Sivas ve Konya'da “Allah'ın emirleri için savaş, cenneti sevgili oğullarına vermiş bir hazinedir ve bu savaşın savaşçıları her şeyden önce Allah tarafından ödüllendirilecektir. Ey seçilmiş millet! Rab sizi büyüklük ve şeref için çağırıyor. Kuran'ın en büyük dileği, Müslüman dünyasının bağımsızlığıdır. İşte bu yüzden Allah halkını savaşmaya hazır tutuyor. Ey, Anadolu yiğit kahramanları! Yalnız sizlerin sayenizde İslam dini kurtulmuştur. Bir kez daha Kuran'ın vasiyetlerini dirilttiniz. Düşmandan korkmayarak kahramanca İslam dinin savundunuz” içerikli konuşmalarını yaptı. (“The Orient News”, İstanbul № 275).

Çok bellidir ki Türkiye ile Afganistan arasında yapılan savunma anlaşmasında (1921 yılın başında) bile bu panislamist eğilimler yer almıştı. İşte antlaşmanın dördüncü maddesinde Afganistan Türkiye'nin Tüm İslam'a büyük bir hizmet ettiğini itiraf etmiştir.

Milliyetçilerin sağcı tarafa dönüşünün sonucu Anadolu'da oluşan durumu açık bir şekilde Moskova konferansına katılan Rıza Nuri Bey ifade etti (“Grukavrosta” telgraf ajansının elemanı ile yapılan görüşmede 16 Mayıs 1921):

“İç halimiz istikrarlı olmaktan çok öte. Tüm Türk partileri artık tamamen tek bir ruh ve ana görevlerini milli kurtuluş mücadelesini tamamlamak olarak görmektedirler.

Politikamız demokratik ve sosyalist fakat Türkiye'de mülkiyeti yok etmek ve küçük burjuvaziye karşı savaşmak mümkün değildir. Küçük burjuvazi ve ticaret her zaman Türkiye'de olmuştur ve olacaktır... Orduyu parçalamaya çalışan tüm kişiler tutuklandı ve mahkemeye verildiler”.

Kuvâ-yi Milliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yönetiminden askeri yönetime geçişi; önceki belirsiz sloganların halkçı-ihtilalci öğeleriyle karışımı yerine açık burjuva programın uygulanmasıdır ki bu Yunan işgalinin yıkılışına kadar milliyetçilerin geçirdiği siyasi evrimdir.

22. Milliyetçilerin İç Siyaseti

Beklenmesi gerektiği gibi Ankara Hükümeti'nin 4 yıllık faaliyet süreci aşırı kararsızlık, sosyal alanda ılımlı tedbirler üstelik ağırlıklı olarak savaşı bir nitelik taşımaktaydı. Gerçi TBMM geniş kapsamlı bir program oluşturdu: vakıf kurumların devletten ayrılması ve demiryolu hatların millileştirmesi, devlet okulların açılması gibi yenilikler.

Fakat TBMM büyük kapsamlı bir program çıkardı. Bu program vakıf toprakların laikleştirmesini, demiryolların millileştirmesini, okulların kurulmasını vb. birçok yeni kurumların açılmasını sağlamıştı.

Fakat pratikte TBMM'nin yasa koyuculuk işlevi pratikte idari merkezin yapılanmasıyla ve hıyanet, milli sağlık, alkollü içeceklerin yasaklanması, temyiz mahkemesi ve İstanbul Hükümeti'nin kaldırılması ile ilişkin bazı kanunların yürürlüğe konmasıyla sınırlı kaldı. Gördüğümüz gibi ilk senesinde TBMM'nin 380 kanun çıkarmasına rağmen sosyal alanda önemli adımlar atılmadı.

Gördüğümüz gibi ülkenin idari yapısı milliyetçilerin evrim geçirdiği gibi iki gelişme yaşadı. Milli Mücadele'nin başlangıcında kendilerini eski idari sisteminin bozulduğu ve Sultan hükümetine karşı sempati duyan eski bürokratlarla çevrelenmiş bir ülkede buldular ve onlar tamamen demokratik olan Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine güvenmelidiler.

Milliyetçiler bu duruma karşın eski devlet idari yapısını (vilayet-sancak-kaza-nahiye) muhafaza etmişlerdi. Fakat bu eski devlet yapısı sisteminde yerli yönetim sistemi radikal bir değişikliğe uğradı.

Eski idari yapısı aşırı merkezci ve daha bürokratikti. Yerel Meclislerin var olmalarına rağmen tüm büyük kademedeki devlet adamları: valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar yerli halkla bağları olmayan İstanbul Hükümetine bağlıydılar. İşte yönetici sınıfın halktan kopmuş olması büyük ölçüde bürokratlaşmaya, rüşvetçiliğe ve suiistimallere neden oldu. 1913'de vilayetlerle ve 1918 yılında yerel yönetimiyle ilişkin Jön Türkler'in çıkardığı kanunlar bir

türlü üniter sistemini ortadan kaldıramadı. Çünkü Jön Türkler kendileri koyu bir merkezîyetçilikten yanaydılar.

İşte 1920 tarihinde eski idari sistemi çöküşe gitti. Yerel yönetim sistemi aşağıdan yukarı düzenlendi: kendi hak koruma komitesini seçen en önemli zümre köy oldu. Köy komiteleri nahiye komitelerini seçiyordu, nahiye komiteleri ise vilayet komitelerini seçiyordu. Komitelerin hepsi yerlerinde serbestçe ekonomik askeri ve idari işlevlerini yapıyorlardı. Fakat hepsi hiyerarşik düzenle birbirilerine bağlıydı. Vilayetlerin merkezi komiteleri doğrudan TBMM başkanlık divanıyla ilişkide bulunuyordu ve ondangereken yönergeleri alıyordu.

Türkler bu sistemininbizim “sovet” yönetimine benzediğini hevesle vurguluyordu. Fakat “sovetler” âdem-i merkezîyet dışında işçi sendikaları üzerine seçimler yapılıyordu ve adaylar her an geri çekilebiliyordu.

Benzerliklerin ikisi de köylü ve kentsel burjuvaziye dayanan Türk yönetim sisteminde apaçık yoktu ve bu nedenle, Sovyet sistemine benzetilmesi çok zordu.

Ülkede milliyetçilerin gücü artınca bu ihtilalci düzen gittikçe sona erdi ve bürokrasi bir yönetim sistemi oluşmaya başladı.

21 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu TBMM tarafından kabul edildi. Buna göre vilayetlerin, sancakların vs. taşra yönetim işlevleri fonksiyonel açıdan çok küçülmüş olan idari kurumlarına yüklendi. Dışişleri, uluslararası, ekonomik ve askeri sorunlarını merkezi hükümet tarafından yürütülmeye devam etti. Üstelik vilayet valileri TBMM tarafından atanırlardı ve vilayetlerde Meclisi temsil ediyorlardı. Eğer bizumumi müfettişliğin ”vilayetlerin, ekonomik ve sosyal münasebetleri bakımından birleştirilmesi” için kurulmasını hatırlarsakbürokrat ve koyu bir merkezîyetçi yönetimin oluşmasını görürüz.

Bu reformdan sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin önemi kalmamalıydı. İşte Trabzon haber ajansın müdürü komitelerle ilişkin şunları belirtmiştir(Mayıs 1921):

“Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetinin önemigünümüzde kalmamaktadır. Onlar geçen sene, Anadolu’da iktidarın organizasyonu sırasında, askeri birliklerin olmadığı, ekonominin olmadığı, iktidarın birçok vilayette M. Kemal hükümetine karşı olan valilerin elinde olduğu sırada önemliydi. Onlar o zaman büyük bir öneme sahipti. Cemiyetler yerel gücü örgütüyorlardı, savaşa devam etmek için para topluyorlardı, askeri birlikler kuruyorlardı. Şu an ise hükümetin iktidarı güçlendikten ve hükümete sadık olan valiler bölgelerde olduktan, askeri ve finansal kuvvetler toparlandıktan sonra Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetinin bir önemi kalmadı ve onun faaliyetiyle ilgili söyleyecek bir şey de artık yok”.

Peki, yönetim sisteminin yenilikler geçirmesinden sonra taşradaki iktidar kimlerin eline geçti? Şüphesiz ki burjuva sınıfın eline geçti. Taşra ve kent kurumların başına Millî Mücadele hareketinin ana omurgasını oluşturan büyük tüccarlar geçti.

Yukarıda belirttiğimiz ana yasaya göre yasama ve yürütme fonksiyonları TBMM üstlenmiş oldu. Kanun çıkarma ve reform yapma hakkı yalnız TBMM'ye fakat “Şeriat ruhuna ve sivil kanunlara uyum sağlayarak ve zamanın gereklerine ve ulusların yaşam koşullarına uygun olarak” ilgi çekici bir şartla verilmiştir. TBMM yılda iki kere seçilmektedir. Günümüzde 350 millet vekilinden (68'i İstanbul'dan kaçanlar, 12'si Malta'dan geri dönenler ve 270 kişi Anadolu'dan seçilenler) oluşmaktadır. TBMM kendisinden sorumlu olan vekilleri veya bakanları seçmekteydi.

Tedirgin edici harp-siyasi durumdan dolayı Ankara Hükümeti'nin kadrosu sık sık kısmen yenilenmekteydi. Hükümet “halkın gücünü ve birliğini bozabilecek eylemlere karşı önlem alma” hakkına sahipti.

Maliye sahasının düzenlenmesinde TBMM tarafından fazla emek verilmemiştir. Bilindiği üzere, Türk devletinin en hassas noktası maliyeydi.

Aşağıda sergilenen şemaya göre hükümet her yıl bütçesini açıkla kapatıyordu ve açığın gidermesi için elverişsiz borçlara giriyordu savaş sırasında ise kağıt parayı dolaşımda artırmıştı.

	1914-15	1915— 16	1916—17	1917— 18	1918—19
Gelir	31.291.163	26.836.432	25.612.572	23.384.165	33.965 698
Gider	31.007.619	35.657.545	39.724.720	53.304.511	51.726.761
Kâğıt para emisyonu	13.563.000	11.740.000	27.777.000	32.000.000	(pound sterling).

Maalesef maliye durumunu ve Ankara Hükümeti'nin faaliyetini iyi bir şekilde değerlendirilmesi için doğru bilgiler ve en önemlisi istatistikler yetersizdir.

Hükümetin bütçesi genel ve ekstra gelirlere oluşmaktadır.

Genel geliri gümrük vergileri ve çeşitli vergiler içermektedir. Vergiler eskiden olduğu gibi aşar, ağnam, temettü ve diğer küçük çeşit vergileri ihtiva etmekteydi. Askerlik yükümünden kurtulma vergisi kaldırılmıştı fakat günümüzde varlıklı sınıfların menfaati için yürürlüğe kondu. Vergi toplama sahasında eski hükümetlerin hiçbirisinin karasızlıktan yapmadıkları veya yapma durumunda olmadıkları reformları olmadıkları milliyetçiler de yapmadılar. Olduğu gibi öşür para karşılığında suiistimallerle gerçekleşerek ve genel yoksullaşmaya neden olarak verilirdi. Millet Meclisi tüm vergilerin yerel halk arasında bölen yerel komiteler tarafından toplanmasını sağlayacaklardı fakat sonra eski sisteme döndüler.

Mevcut bilgilere bakıldığında Dünya Savaş sonrası ülkedeki yoksulluk sonucu ve daha önceki Trablusgarp ve Balkan savaşları sonucu vergilerin az miktarda devlet hazinesine geldiği anlaşılmaktadır.

Büyük ölçüde geliri Gümrük vergileri getirmektedir. Dış ülkeler ile ticaret Sinop, Samsun ve diğer Karadeniz limanları üzerinden günümüze kadar aktif bir şekilde yapıyordu. Üstelik Avrupa'dan Anadolu hammaddesi karşılığında gelen mamuller savaş sırasında belirlenen yüksek(%30) ithal vergisiyle gerçekleşiyordu.

Ekstra gelire harp tazminatı ve vatanseverler ödemeleri dâhildir.

Ankara Hükümeti'nin gideri ilişkin yeterli bilgiler 1921 yılında TBMM tarafından kabul görünmüş olan bütçe raporundabulunmaktadır.

Bütçe raporundaki bilgilerin ilgi çekici olduklarından dolayı burada gösterilmesi uygun görüldü.

1921 Bütçesi

Kaynak Payın Ayrılan Birimleri	Kaynak Payı (lira)
Padişah'a	551.012
TBMM	981.995
Geçmiş zaman İstanbul Hükümetine	8.056.575
Maliye Bakanlığı	7.527.638
Devlet Muhasebatı	100.000
Gümrük	624.639
TBMM temsilcilerine ve çalışanlarına	20.000
Dâhiliye Vekâleti (göçmenler için harcamalarla birlikte)	4.146.842
Jandarma	6.929.868
Posta ve Telgraf	1.825.071
Sağlık Bakanlığı ve ilgili kuruluşlar	1.120.686
Hariciye Vekâleti	499.296
Şeriat Mahkemelerine	580.801
Sivil Mahkemelere	2.732.301
Maarif Vekâleti	1.587.618
Nafia Vekâleti	2.103.375
İktisat Vekâleti	1.879.325
Basın ve Bilgi	151.187
Müdafaa-i Milli Vekâleti	15.000.000
Toplam	36.519.650 lira

Göründüğü gibi masrafların büyük kısmı doğal olarak orduya harcanmıştı. Tıpkı Sovyet Rusya'sında olduğu gibi saldırgan emperyalizmine direnmek için Türkiye'de tüm gücünü ona karşı kullanmıştır. Jandarmaya ve polisiye tahsisatın ayrılması hemen hemen Eğitim Bakanlığının bütçesinin 4 katını aşmıştır. Diğer bakanlıklar ise daha az para aldıkları için geniş kapsamlı faaliyet gösterememişlerdi.

Köylü sınıfı günümüze kadar vergi ağırlığından zorluklar çekmekteydi. Haklı olarak M. Kemal “vergi sisteminin çok adaletsiz çalıştığını ve halkımızın yoksulluk ve zulüm nedeni olduğunu” son zamanlarda itiraf etmek zorunda kalmıştı. Ancak burjuvazi, çıkarlarını savunmayı başardı. Bilindiği üzere TBMM Türkiye'ye yabancı malların ithal edilmesini yasakladı. Böylece ülkenin iç pazarını monopole eden Türk sanayisi için büyük imtiyazlar sağlandı.

Modern Türkiye'nin toprak sorununun yani en önemli sorunun çözülmesi için milliyetçiler tarafından daha da az adımlar atılmıştı.

Türk alt kademedeki burjuva siyasetçileri (Jön Türkler'de de ve Milliyetçilerde de) Türkiye'de toprak sorununun olduğunu alışık tavır ile inkâr ediyorlardı. Tabii, tutumlarını doğrulamak için Türkiye'de (özellikle Anadolu'da) işlenmemiş müsait büyük toprak arazisinin (mevat) olduğunu açıklayabilirlerdi. Üstelik toprak yasasına göre büyük toprak arazisi (miri arazi ve vakıflar) devlete ait olduğunu ve nihayet yalnız küçük toprak arazisi özel mülkiyete ait olduğunu da söyleyebilirlerdi.

İşte onlar bu bilgilere dayanarak Türkiye'de toprak sorununun sosyal problem olarak yaşanmadığını ve “bu nazik meselenin komünizmin kabul gördüğü kadar Türkiye'de çözülmek üzere olduğunu” vurguluyorlardı.

Bu fikir ya duygusallık yanlışlığından ya da bilinçli politik aldatmadan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de gerçekten de büyük işlenmemiş toprak arazisi memleketi bulunmaktadır. Tarım Bakanlığının yarı resmî bilgilerine göre Asya Türkiye'sinde genel işlenen toprak arazisi (Suriye ve Mezopotamya dâhil olmak üzere) 71.262.653 dönüme ulaşmıştı yani tüm yüz ölçümünün %4, 48 idi. Asya Türkiye'si'nin yüz ölçümünün 1.800.000 kilometre kare olduğunu dikkate alırsak 800.000 kilometre karesi yani %46 yüksek verimli toprağın %10'dan azı işlenmekte olduğunu anlarız. İşte büyük rakamlar farklılıkları toprak meselesinde ciddi sorunların yaşadığını açıklamaktadır. Türkiye'de büyük oranda toprak arazisinin işlenmemiş olduğu halde köylülerin toprağı kiraya alıp kullanmaları da açıkça sorunun yaşandığını kanıtlamaktadır.

Toprak mülkiyeti şekline bakıldığında sosyalist arazi millileştirme ile benzerliği azdı. Köylülerin devletle veya evkaf ilişkisi zorlama ve hemen hemen kölelik düzenine

dayanmaktadır. Köylünün mülkü her zaman yüzeysel bir özellik taşıyor ve her an suiistimallerden ve kusurdan dolayı elinden alına bilinirdi. Köylü sınıfı mülkünü miras etme, kamulaştırma hatta işleme hakkından yoksun bırakılmıştı. Yalnız köylü sınıfınadevlet vergisi, angarya ve yasadışı ödetmeler yüklenmişti. Bundan dolayı Anadolu köylüsü vergiyi ödeyemiyordu.

Nihayet Türkiye’de özel toprak mülkiyeti özellikle büyük boyutta çok azdı. Fakat şunu belirtmemiz gerekir kiTürkiye’de var olan tarım yasası örneğin latifundiya tipli büyük özel mülkiyetin hiç olmazsa devletle şarta bağlı mutabakat ile gelişmesini engellemiyordu. Gerçekten de görüldüğü gibi mümkün olan yerlerde büyük özel toprak mülkiyetlerin (Örneğin: Adana, Aydın ve diğer vilayetlerde de) oluşmasını görüyoruz.

Emperyalizm savaşı ve ondan sonra ortaya çıkan Yunan-İngiliz saldırısı Anadolu köylüsünü daha da dar duruma düşürdü şöyle ki büyük baş hayvanlar devlet tarafından askeri gereksinimlerin giderilmesi için alındı. Bu yüzden malını ve mülkünü kaybetmiş Türk köylüsü tarım işletmelerini bırakmak zorunda kalıp rençpere hatta haydutluğa başvurmayı düşünüyordu.

İşte büyük bir şekilde toprak sorunun olan Türkiye’de inkâr edilmesine lüzum yoktur. Türk sosyalistleri yalnız bunu vurguluyorlar: “hata yaptılar ve hata yapmaya devam ediyorlardiyor Yeni Dünya, - Anadolu’da toprak meselesinin olmadığını düşünenler. Toprağa sahip olan köylünün oranı %30’du. Ziraat Bankası köylüleri desteklememektedir. Topraksızların sayısı tefecilerin yüzünden artmaktadır”.

Toprak sorunu ile ilişkin bakış açısına sadık kalan TBMM Anadolu köylüsünü “Türkiye’nin Efendisi” diye adlandırırsa da yine de bu sahada yarı tedbirler ile sınırlı kaldı. Böylece TBMM ekme kararnamesi çıkardı ve kararnameye göre herkes boş araziye ekme hakkını elde ediyordu ve geliri de sahibine verilmeden arazi işletende kalmaktaydı. Sonra mülkiyet hukukuna yenilikler getirildi. Nihayet yoksullara gereksinimlerini gidermekve devlet malikânelerinde amacıyla para ödmeden odun kesebilme izni veren yeni çıkan kanun çıkarıldı.

TBMM tarafından alınan yarı tedbirler toprak sorununu çözmüyordu dahası görmezden geliniyordu. Hâlbuki bu sorunun çözülmesi köylü Türkiye’nin geleceğinin bir meselesi idi.

Eğer ağnam vergisinin 5 kat arttığını, damga vergisinin diğer vergiler gibi 3 kat arttığını ve nahiye kanuna göre her nahiyeye belli bir jandarmanın bağlanmasını hatırlarsak köylünün menfaatleri, var olan şehir burjuvazisine sistematik bir şekilde kurban edildiğini görürüz.

Burjuvazi lideri M. Kemal haklı olarak seslenmişti: “halkımızın çoğu çiftçi ve çobandır. Onlar ülkemizin ana güçleridir. Fakat birçok nedenden dolayı, insanlar çiftçilik veya sığır yetiştiriciliği yapamadı”. (M. Kemal’in Bursa konuşması 23 Ocak 1923).

Milliyetçilerin sosyal-ekonomik alandaki bu göze çarpıcı başarısızlıklarının nedenleri nelerdi? Şüphesiz ki bu yalnız Anadolu’nun tüm gücünü sömüren bir savaşla açıklanamaz. Bu daha çok yeni oluşan Türk burjuvazisinin şaşkıncu kültürel ve politik geri kalmışlığı ile açıklanmaktadır. Bundan dolayı Türk burjuvazisi payına düşen tarihi amacı yani burjuva inkılâbın yapılması yarı doğal ekonomisinin ve teokratik ilişkilerin bulunduğu bir ülkede zorla üstlenmektedir. Önemli sosyal reformların yapılmasına en büyük engel Milli bloğun gruplaşma şeklini almamasıydı. Bu da Milli bloğun içinde her zaman birbirini engelleyen sosyo-politik akımların bir arada yaşamasını sağlamıştı.

Yunanlıların 1922’nin sonunda yenilgisi ve savaşın sona ermesi, milli hareketin tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Savaştan 1922 tarihine kadar birlik içinde bulunan Milli blok dağılmaya başladı: burjuvazi ihtilali asıl yüzü şimdi belli etmeye şans buldu.

Bloğun çöküşüne Anadolu’nun İtilaf Devletleriyle 8 yıl süren savaşın getirdiği genel ekonomik kriz neden olmuştur. Gerçekten de tarım üretimin olağanüstü düşüşü, kronik finansal kriz yeni oluşan yerli sanayicilerin ve güçlenmiş toprak sahiplerin ayrışmasına yol açtı. Fakirleşmiş köylü sınıfın ve yorgun ordunun İtilaf ve Yunanlılara karşı 4 yıl boyunca mücadele sırasında milliyetçilerin verdiği vatanseverlik bonoyu geri ödemeyi talep edeceği tehdidi oluştu.

Bunu da önlemenin bir yolu Türk Komünist Partisi derhal tasfiye edilmesi olmuştu. İşte milliyetçilerin aralarındaki anlaşmazlıkları unutupaktif bir şekilde bunu yaptıklarını görüyoruz.

1922 yılın Ekim ayında komünistlerin ikinci takibi başladı. Eskişehir’de, Kayseri’de vs. şubelerde TKP üyeleri veya TKP’li oldukları sanılan yaklaşık 200 kişi tutuklandı. Daha önce uygulandığı gibi tutuklananlar, ihanet ve casusluk ile suçlandılar.

FakatTBMM’ninsaçıcı ve solcu gruplarının“iş birliği” milli bloğun birliğini koruyamazdı.

TBMM tarafından İngilizlere itaat eden Sultan Vahdettin’inin tahtan indirilmesi ile ilgili olarak Saltanatın tahrip edilmesi ve halifenin yalnızca dini işlevlerin bırakılması üzerine çıkarılan emirname(1 Kasım 1922) gruplaşmaya yol açtı. Şüphesiz ki bu karar teokratik kalıntıların tutsağına düşen Türkiye’nin 9/10 nüfusu darbe olarak büyük bir ihtilalci öneme

sahipti. Milliyetçilerin gerici kanadı günümüze kadar kendi siyasi özünüfazole belli etmeyen bu durumda muhalif şeklini aldı.

Büyük Millet Meclisi, oybirliğiyle saltanatı kaldırmaya karar verdikten sonra, mücadele Meclisin dışına taşındı. İsmail Şükrü, “Müslüman Halifeliği ve TBMM” başlıklı bir broşür yayınladı. Broşürün asıl fikri, “halifenin Türk hükümetinin ve devletinin başı olması” çünkü din açıdan başka bir hükümet biçimi olamazdı.

Bu broşür gerici din taraftarları grubunun önceki konuşmaları gibi kovuşturmalara, sert tartışmalara yol açtı.

Milliyetçilerin sağ kanadı, sosyal yapısı ve ideolojisi bakımından tamamen belli oldu. Bu grupbüyük çiftçilerden (Salahaddin), din taraftarlarından (Ziya Hurşit), sağcı ittihatçılardan(Mustafa Vasıf Karakol) ve ağaların çıkarlarını temsil eden bir nevi “narodniklerden” oluştu.

Detaylarına inmeden şunu belirteyim ki bu “Müdafaa Hukuk Cemiyeti’nin №2 grubu” kendi organının “Tan” isimli gazetesini bile çıkardılar.Mecliste bu grup, M. Kemal, Rauf Bey gibi liderler başta olmak üzere solcu hükümet grubuna karşı çıktılar.

Hükümet grubu ise kendi siyasi kaderini tayin etmede ilerledi ve bu grupşuan apaçık ilerici bir burjuva partisine dönüşmektedir. Haklı olarak M. Kemal son konuşmalarında gücünü yitiren milli bloğun yerine geçecek olan “Halk Partisinin” kurulması gerektiğini Mecliste vurguladı.

Yeniden tepkinin çıkması tehdidi bu grubun kendi siyasi çizgisini düzeltmesini zorladı. Hükümet grubun №1 M. Kemal ve diğer liderleri tehdit edici tehlikeden uarmaya başladılar. Yusuf Nadi gibi yazarlar tepki gösterenlerin ayak diremeleri takdirde “kafaları kesileceğini” Danton’un lafını duyurdu.

Aynı zamanda kabinelerin tüm aşırı-gerici unsurlardan temizlenmesi başladı (Örneğin: eski Maarif Nazırı Vehbi, Şer’iyye ve Evkaf Vekili Abdulazmi).

Milliyetçilerin bu burjuva grubunun güç kazanması ekonomik açıdan etken olan Bursa ve İzmir’in katılımıyla yapıldı. Gerçekten de sonaylarda bazı yerli ticari ve sanayi fabrikaların kurulduğunu, iplik fabrikalarının (Kayseri), tüccar bankalarının (Niğde),ithalat-ihracat kooperatiflerin (İzmir) vs. kurulduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda, çok sayıda burjuva şekli kamu kuruluşların (Türk Ocakları, Öğretmen dernekleri vs.) açılışını görmekteyiz.

Genç Türk burjuvazisinin hummalı faaliyeti “ekonomik milli yemini” kabul ettiği İzmir İktisat Kongresinde son buldu.

Böylece görüyoruz ki milli bloğun gruplaşması, günümüzde iktidarı elinde tutan burjuva grubun ortaya çıkmasına neden oldu. Aslında milliyetçilerin sosyal gruplaşması yeni

yenibaşladı. İktidara yeni gelen Türk burjuvazisi şuan kendisini nasıl göstereceğini kesin bir cevap veremeyiz. Anlaşıldığına göre Ankara Hükümeti'nin Sovyet Rusya'sıyla birlik içinde bulunarak emperyalizmle kahramanca mücadeleyi sürdürmesi ayrıca ulema sınıfının hegemonyası ile ve iç gericilikle mücadele etmesi milliyetçilerin sol kanadının payına düşen günümüzde sırf ihtilalci faaliyet göstermelerini kanıtlamaktadır. Fakat unutmamak gerekir ki emperyalizm savaşından ve İtilaf Devletlerinin 4 yıllık işgallerinden sonra kan gölüne dönüşen yeni Türkiye'nin kurtuluşu ve dirilişiyalınız geniş kapsamlı sosyal faaliyet göstermedeydi.

23. İşgal Devletleri'nin Yenilgiye Uğratılması: Boğazlar Meselesi ve Lozan Konferansı

1921 yılın sonundan 1922 yılının ortasına kadar Türk-Yunan cephesinde bir sessizlik yaşanmaktaydı. İki devletin askeri gücü düşmüştü fakat Türk Ordusu gücünü toplarken Yunan askerlerinin kuvveti gittikçe daha da azalmaktaydı.

27 Ağustos 1922 Türk ordusu büyük bir harekâta geçip bir anda Yunan ordusunu yıktı. Uşak, Afyonkarahisar, Bursa nihayet İzmir Türklerin eline geçti. Milliyetçiler Marmaris kıyılarına yaklaştı ve İstanbul ile Boğazları tehlikeye soktular.

Milliyetçilerin hızlı bir şekilde başarı elde etmeleri Fransa'yı ve özellikle İngiltere'yi şok etti. Tamamıyla Anadolu'dan atılmış gibi Türkleryine Altın Boynuz'da mücadele ediyorlardı ve burada İngiliz hegemonyasını tehlikeye soktular.

Tam bu dönemde İngiltere ve Fransa'nın Doğu politikasındaki Boğazlar probleminin önemli olduğu ortaya çıktı. Muhafazakâr grubunun liderlerinden biri olan Chamberlain bu sırada şunları ifade etmişti: "Boğazların açık olması Türkiye ile savaşan müttefiklerin esas amacı ve Türklerin en önemli kazanç niteliğini taşımaktaydı".

Lloyd George'in hükümeti alışık tavrı ile tehdide başvurdu. Bu yönde durumun püf noktası 16 Eylül 1922 yılında resmi bildiri İngiltere'nin Boğazlarda kendi menfaatini korumak için savaş açacağını vurgulamıştı. Fakat İngiliz emperyalistleri Türkiye'ye savaş provoke etme girişimi başarısız oldu. Öncelikle neredeyse tüm dominyonlar (Güney Afrika, Avustralya vs.) pasifist olduklarını belirttiler ve Boğazlar meselesinin Milletler Cemiyeti tarafından incelenmesini tavsiye ettiler.

Fransa ve İtalya tutumuna bakarsak ise onlar Doğu'nun içişlerine herhangi bir müdahaleye çok sert bir şekilde tepki gösterdiler. Onlar sorunun diplomasi yoluyla çözümlenmesi taraftarıydılar.

Şüphesiz ki Fransa ve İtalya'nın bu tavrı Boğazların tam anlamında serbest duruma gelmesini Türkiye'nin egemenliğinin yeniden hüküm sürmesinin ve Boğazlardan sadece ticari gemilerin geçişine izin verme taraftarı oldukları anlamına gelmemekteydi. Onlar sadece

korkuyorlardı ki Türkiye ile yeni savaş sonucu İngiltere İstanbul'u ele geçirecek ve tıpkı Cebelitarık Boğazı gibi yapacaktı. Demek ki Fransa ve İtalya Boğazlardan serbest geçişi İngiltere'yle ortak kontrol alanı olarak düşünmüşlerdi.

Loyd George ve George Curzon hükümetleri İngiltere'nin Doğu'daki kontrolünü tamamen kaybedeceği halden çekinerek diplomasi yazışmalarını başlattılar.

Milliyetçilere bakarsak ise onların durumu çok zordu. Tabii Yunanlıları geri çevirip hemen ardından İstanbul'u ele geçirmek M. Kemal'in stratejik bir planıydı. Fakat planladığı bölgeye yaklaşınca üç yabancı devletin koalisyonuyla karşılaştı ve 3 yıl boyunca mücadele eden Anadolu Ordusunun zayıflamış gücü yetmedi.

Önce Mudanya'da Milliyetçiler ve İtilaf Devletleri arasında yapılan görüşmeler kısmen onların toprak isteklerini yerine getirdi. Sadece Doğu Trakya'yı aldılar, fakat İngilizlerin hızlı bir şekilde tahkim ettiği tarafsız bölgeye sadık kalmak zorunda kalacaklardı. Elde edilen başarılarla ek olarak İstanbul'un idari bakımdan TBMM'nin yönetimine geçmesiydi. İstanbul'a vali olarak Rafet Paşa gönderildi. Sultan hükümeti bundan daha önce kendini feshetmişti. Yıllar boyunca memleketini haince İngilizlere satan sultan Vahideddin Mısır'a götüren İngiliz torpidosuna doğru kaçtı.

Peki, RSFSC'nin Orta Doğu Sorunu üzerindeki tutumu nasıldı?

Orta Doğu'da tüm emperyalist güçlerin davranışlarının tereddütlü, hıyanetli ve çelişkili olmasının tersine RSFSC'nin bu bölge ile ilişkin aldığı politika çizgisi ta baştan beri açık ve nettir. Boğazların ileriki yıllardaki düzeni Moskova Antlaşmasının 5. maddesine göre şöyle tanımlanmıştır: "Boğazların açılışını ve tüm halkların ticaret yapmaları için serbest geçişini sağlamak için antlaşmaya varanlar Karadeniz'in ve Boğazların uluslararası statüsünün nihai projesi için kıyı ülkelerinin temsilcilerinden oluşan özel bir konferansa bırakacaklarına kabul görmüşlerdir. Fakat konferans tarafından alınan kararlar Türkiye'nin egemenliğine, güvenliğine ve başkenti olan İstanbul'a zarar verilmeyeceği şartıyla kabul edilmiştir.

Doğu'daki olaylarla ilgili Sovyet Rusya'nın Dış İşleri Komiserliği Bakanının gönderdiği üç notalar Türk-Rus antlaşmasında belirtilen prensipleri ve gelişmeleri kanıtlamaktadır.

Hakikaten RSFSC hükümeti Karadeniz bölgesinde özel menfaati olduğundan dolayı Rusya dışında yapılan görüşmeler hükümet tarafından onaylanmayacaktı. Boğazların gelecekteki siyasi yapısına bakarsak ise Türk halkının Türk toprakları ve özellikle İstanbul ve Boğazlar üzerinde egemenliğinin olmasını vurguluyordu. Nihayet RSFSC

hükümeti Boğazlardan ticari gemilerin serbestgeçişinden yanaydı fakat Karadeniz ve Boğazlardan savaş gemilerin çekilmesi düşüncesini belirtmişti.

Çünkü Rusya, İngiliz ve Fransız emperyalistlerin sürekli vurguladıkları ve anlamına açıklık getirilmeyen “Boğazlardan serbest geçişi” maddesinin kötüye kullanıldığının farkındaydı.

Bilindiği üzere Marmaris bölgesindeki çatışma başladığında İngiltere Boğazların kuşatmasını ilan etti ve Karadeniz'den gelen tüm ticari gemilerin geçişini yasakladı. İngiliz komutası emrine uymayan tüm gemilere ateş edilmesi emri verdi.

Rusya, zayıflamış ekonomisinin yeniden düzenlenmesi için Avrupa'dan ve Amerika'dan sipariş verdiği bazı malların ve ürünlerin ve Boğazlar üzerinden gelişi İngiliz amiralin emriyle kötü duruma sokuldu. Ardından RSFSC hükümeti kuşatmanın ve ticari gemilerin geçişi için engellerin kaldırılmasını talep etti. Sonuçta 30 Eylül 1922 yılında protesto bildirisini İngiltere, Fransa ve İtalya'ya yolladı. Bildiride şu vurgulanmıştır: “Günümüzde ilan edilen Boğazların ablukası Karadeniz'den gemilerin geçişini istemeyen fakat askeri güçleriyle boğazları kontrol eden devletler her zaman Karadeniz devletlerinin ekonomik hayatı için bir tehlike olarak görünecektirler”.

Rusya gönderdiği bildiriden sonra İngiltere tarafından sulh konferansına davet edildi. Detaylara fazla girmeyerek Rusya ve Türkiye İtilaf bloğuna sert tepki gösterdiği için Gürcistan ve Ukrayna da konferansa davetli oldular.

Lozan Konferansı Kasım 1922 yılında açıldı ve bilindiği üzere iki oturumdan oluştu, ikinci ise günümüzde sona erdi. Bu yüzden fazla detaylarına girmeyerek bazı önemli konular üzerinde duralım.

Lozan Konferansı “çağdaş olmak” gibi bir özellik taşımaktaydı. Devlet elçileri dışında büyük şirketler sahipleri de konferansa katıldılar (Standart Oil, Turkish Petroleum Royal Dutch...).

Bu yüzden sorunların çoğu oturumun dışında tartışıldı. Hatta aşırı gerici “Journal des Debats” alaycı bir yazı çıkmıştır: “Yüksek sesle barış, medeniyet hakkında konuşuyorlar ve gizlice petrol meselelerini tartışıyorlar”.

Birinci oturumda İngiltere Doğu'da güç kazanmak için konferanstan önce savaş tazminatı meselesini Fransa'ya bıraktı. Ö yüzden Fransa, Türkiye'ye emperyalist menfaatlerini ileri sürerek konferansta büyük yer aldı.

Fransa ekonomik açıdan Türkiye'de köklenmiş olduğu halde Türkiye sayesinde daha da önem kazanma peşindeydi.

ABD'nin tutumu izlemek ve beklemektir. Harpten sonra ABD'nin ekonomik etkisi Türkiye'de artmıştı. Savaş öncesi Türkiye ile ABD ticaret ilişkileri 9. sıradaydı, fakat savaş sonrası her zaman birinci sırada olan İngiltere'nin yerine geçti. Fakat alışık bir soğukkanlılıkla Yankiler aktif bir politika yürütmek için gereken anı beklemekteydiler. Konferansta Yankiler yansızlık gözlemciler olarak siyaset izlediler aynı zamanda perde arkasında Türklerle imtiyaz ve İngilizlerle petrol kaynakları konuları üzerlerinde tartışıyorlardı.

Doğal olarak birinci oturumun ana meselesi Boğazlar tüzüğü oldu. Konferansın açılışından yaklaşık bir ay sonra İtilaf Devletleri Boğazlar üzerine tamamlanmış sözleşme projelerini icat ettiler ve şartlı olarak Türk delegasyonu kabul etti.

Proje şu önemli maddelerden oluşmaktadır:

1. Savaş gemilerin Boğazlardan geçişi serbest olacak fakat bir Devletin gücü Karadeniz'e gitmek üzere Boğazlardan geçirebileceği en büyük kuvvet, Karadeniz'de kıyısı olan Devletlerden en kuvvetli donanması olan Devletin, geçiş sırasında Karadeniz'de bulunan donanmasından daha büyük olmayacaktır. Lakin İtilaf Devletleri şunu da eklemektedir ki Karadeniz'de her zaman ve her durumda her biri 10.000 tonu geçmeyen üç gemiyi aşmayacak bir deniz kuvveti göndermek hakkını saklı tutmaktadır ve bu madde yukarıdaki maddeye karşın gelmektedir. Bir de Türkiye'yle savaş içinde bulunmayan devletlerinin gemilerinin Boğazlardan serbest geçişi savaş sırasında uygulanmaktadır. 2. Boğaziçi, Çanakkale ve biri hariç tüm Marmaris ve Ege bölgelerinden asker kuvvetleri çekilecektir.

Bu anlaşılan bölgelerde herhangi bir asker gücünün, savaş donanmanın barındırması yasaklandı. Bu bölgede Türk asker kuvvetlerinin barınmasına yasak koyuldu, fakat 12.000 sayıda jandarma buralarda ve İstanbul'da serbesti.

Anladığımız gibi Lozan antlaşması San Remo'daki sözleşmeye benzemektedir. Fakat Lozan sözleşmesi İngilizlerin Boğazlarda egemenlik etmelerinin belirtisiydi. Bu durum ise Türkiye'nin bu bölgede söze sahip olmasını engellemişti. Fransızların bile Boğazlar konusu üzerine çok çekik oldukları açıktır. Fransızlar "Türkiye'nin başkenti savunmasız duruma gelecek ve bu da Türkiye'yi savaşa sürülecektir" yazılarla (Tan) tepki gösterdiler.

Bu proje Rusya-Ukrayna-Gürcistan delegasyonu tarafından sert tepkiyle karşılandı. Çiçerin önce belirlendiği gibi Boğazların serbestliği Rusya'ya karşın eylemlere yol açacak çünkü toplu halde Rusya'nın deniz donanması İngiltere Fransa ve İtalya'nın topluca deniz gücünden üç kat zayıftı.

Türkiye ise Boğazlarda silahsız bulunarak her an askeri baskıya maruz kalıp Avrupa Devletlerin elinde bir oyuncak olacaktı.

Bununla yetinmeyerek Rusya-Ukrayna-Gürcistan delegasyonu (20 Aralık 1922) tarihinde Avrupa Devletlerinin Doğu'daki siyasetiyle ilişkin büyük kapsamlı bir andıra yayımladı. Bildiride “konferansta münferit toprakların kaderi ile ilgili değil büyük Doğu Sorunun” çözüleceği vurgulanmıştır. Bildiride RSFSC’ın yeni emperyalist girişimlerine karşın olduğunu belirterek Doğu Sorununun geçmişinin, Dünya Harbi zamanı Türkiye’yi bölme planının ve Sevr Antlaşması üzerine ilginç analiz yapılmıştır. Bildirinin pratik tarafı ise: Rusya-Ukrayna-Gürcistan delegasyonu konferansın tüm çalışma sahalarında iştirak etmeli. 2. Türkiye tüm ekonomik, yargı ve finansal işlerini kendisi yürütmeli. 3. Rusya-Ukrayna-Gürcistan delegasyonu Türkiye’nin Millî Mücadele’sini desteklemektedir. 4. Azınlıklar sorunu özel bir konferansta ele alınmalı.

Diplomasi tarihinde görünmemiş bu bildiri şöyle bitmektedir: Rusya-Ukrayna-Gürcistan delegasyonu tüm halklara karşı sorumluluk taşımaktadır ve diğer delegasyonlara anlaşmayı dikkatlice incelemelerini önermektedir.

Apaçık ki bildiri aşırı emperyalistlere örneğin George Curzon’a dönük değil daha doğrusu emperyalistler tarafından sürgün edilmiş Doğu halklarına yönelikti.

Peki, Türkiye'nin antlaşmayı imzalamasının sebebi nelerdi? Şüphesiz ki yukarıda geçen faktörler yüzünden yıpranmış olan Türkiye'nin İtilaf Devletlerle savaşa devam edememesi.

Konferansın diğer çalışmaları ise 3 komisyondan oluşuyordu: 1. toprak ve askeri güç 2. ekonomik, 3. hukuki (yabancılar rejimi ve azınlıklar sorunu).

Konferansın gidişatının bozulmasında Musul sorunu neden oldu. 1920 tarihinde İngiltere Fransa'nın savaş sırasında Musul'dan petrolün %25 Fransa'ya tanınması imtiyazın geri alınmasını zorladı. Konferansın ilk toplantısında Amerikan “gözlemcisi” Childe 1920 tarihindeki Musul antlaşması “ekonomik eşliğe ve açık kapılar ilkesine karşın” bildirisini yayımlamıştır.

Amerikan'ın işlere müdahale etmesi sonucunda perde arkası görüşmeler neticesinde İngiltere Amerika'ya Musul petrolünün %25 teklifinde bulunmuştu fakat Amerika %33 petrolüne sahiplenme isteğini belirtmişti.

Türkiye, Musul meselesinde daha aktif bir politika izledi. İngiltere konferans başlamadan önce Fransa ile bir araya gelip Musul meselesinin konferans çalışmalarında konu olmayacağı kararını almışlardı. Fakat Musul meselesi Misak-ı Milli sorunu içinde olduğu için Türkiye tarafından önceden gündeme getirilmişti. İngilizler meseleyi çözmek için uzak duruyorlardı ve sonunda Musul'un Türkiye'nin sınırları içerisinde olmasına karşı çıktılar.

Türkler ise bu meselenin üzerine gittiler ve eğer Musul Türkiye' ye geçmezse antlaşmayı imzalamayacaklarını öne sürmüşlerdi.

Yabancılar rejimiyle ilişkin görüşmeler de başarısız sonuçlandı. Türk delegasyonu kapitülasyonlarının tamamen kaldırılmasını belirtti oysaki İtilaf Devletleri engel çıkarmaya çalıştı. Bilakis azınlıklar sorunu üzerine görüşmeler Türkiye için başarıyla sona erdi. Mamafih bu sonuç şaşırtıcı değildi, çünkü azınlıklar daima Avrupa Devletleri için ya kör araçlar ya da ki sinik bir pazarhedefi olarak işlenmişlerdi.

Avrupa Devletleri önceden büyük kapsamlı programlarını belirttikten sonra nihayetinde boyun eğdiler ve şunlardan vazgeçtiler: 1)Ermenilerin milli yurdunun kurulması talebi 2) Azınlıkların hayatınıntemsilciler aracılığıyla özel kontrolden; 3) Dahası Avrupa Devletleri Küçük Asya'daki Yunan halkının ve Yunanistan'daki Müslümanların birbirileriyle değişim yapacaklarını kabul etmek zorunda kaldılar. Bu da Yunanistan'ın yüz senelik panellinizim programına son vermek demektir.

Ekonomik konular Lozan Konferansının üçüncü baş belasıydı. İlk önce menfaattarı peşinde olan FransaOsmanlı borcunun eski İmparatorluğu'nun vilayetleri ve ayrılmış toprakları (Irak, Suriye vs.) arasında bölünerek ödeme Türk tekliflerini kabul etmiyordu. Ayrıca İstanbul Hükümeti'nin borçlarını (büyük ölçüde TBMM'ne karşı yaptığı mücadele sırasında alınan), eski imtiyazları vs.Türkiye'ye kabul ettirme girişimi başarısız oldu. Bu çözülemeyecek sorunlar konferansı kapanacak duruma getirdi. Türk heyetinin başı İsmet Paşa sadece Boğazlarla ve Trakya sınırlarıyla ilişkin sözleşmeyi imzalayabileceğini vurguladı lakin hukuki ve ekonomik bölümleri içeren antlaşmayı reddetti. Bundan sonra 3 Şubat 1923 yılında konferans geçici olarak kapandı.

Lozan Konferansın ikinci oturumu iki buçuk ay sonra açıldı. Konferansın çalışmaları yeni sona erdiği için ve elimizde detaylı bir şekilde sonuçlar bilgisi bulunmadığı için ikinci oturumüzere yazmamız zordur. Öncelikle genel siyasi durumun iki oturumlar arasında geçen kısa bir süre içerisinde değiştiğini belirtmek gerekir. Hemen konferansın ardından G.V. Çiçerin Doğu'daki siyasi gelişmelerle ilişkin güzel bir analizyaparak iki röportaj verdi (İzvestiya VTSİK 15 Şubat ve Vossische Zeitung 9 Şubat). Kısaca değinmek gerekirse:

1. Türkiye ve İngiltere arasında münferit antlaşmanın yapılabilmesi: G. V. Çiçerine göre İngiltere Fransa'nın Lozan'daki ikiyüzlü izlediği siyaset sayesinde yani Fransa, resmen müttelikliği ilan ederek fiilen Türkiye'de gücünü arttırmak amacını güttüğünden dolayı serbest bırakılmıştı.

2. Amerika'nın İngiltere'yle ekonomik ve siyasi yakınlaşması Çiçerine göre “günümüz siyasetinin önemli faktörü haline geldi”.

Günümüz olayları anlaşıldığına göre RSFSC'ın Dış İşleri Bakanınıniki isabetli tahminlerini haklı kılmaktadır.

Eğer Lozan Konferansın birinci oturumunda İngiltere Fransa aracılığıyla Türk heyetine baskı yapıyor idiyse şu an ise durum bambaşka bir şekil aldı. Fransa şu an konferansta tamamen tecrit edilmiş ve artık basını Türk ve İngiliz karşıtı havaya bürünmüş. Yakınlarda bile Zautserveyn “Matin'de” Fransa'nın Türkiye'yle görüşmesi gerektiğini vurguluyordu, çünkü “aksi takdirde konferansın tüm çalışmaları Fransa'ya karşı olacaktı”(24 Nisan).

Gerçekten konferansa verilen ara sonucu İngiltere anlaşıldığına göre ile Türkiye ile sorunlar üzerine uzlaşmaya vardı. Gördüğümüz gibi İngiltere için önemli olan Boğazlarmeselesi lehine halledildi.

Anlaşılan aynısı Musul sorunu ile yaşandı. Bu hususta Lozan görüşmeleri üzerine TBMM'de yapılan Rauf Bey'in konuşması önemlidir. “Petrol kaynakları İngiltere'ye satılacak olsa bile Musul halkının Türkiye toprakları içerisine girme isteği her ne olursa olsun gerçekleşecek. Petrol kaynaklarını satmak kaynakları ebediyen satmak ve memleketi satmak anlamına gelmemektir”.

Anlaşıldığı gibi Musul petrol kaynakları sorunu Musul sınırları meselesinden ayrı tutulmaktadır. Fakat belli ki İngiliz emperyalizmini teşvik eden büyük petrol şirketlerin (Örneğin: Turkish Petroleum vs.) amaçları petrol imtiyazların alınmasıdır. Sınırlar meselesi yeterli imtiyaz elde etme takdirinde aslında anlamını yitiriyordu. Günümüzde gördüğümüz tüm bu gerçekler İngiltere'nin Doğu siyasetinin değişimini apaçık yansıtmaktadır.

ABD ise bu sırada İngiltere ile yakınlaşma süreçte bulunmaktadır ve böylece Doğu Sorununda “gözlemci” tutumundan çıkıp etken rol oynamaktadır. Amerika'nın yeni rolünün en önemli göstergesi ve modern Türkiye'nin hayatının önemli bir faktörü Chester imtiyazlarıydı.

Bu imtiyaz sözleşmesi olağanüstü “Amerikan'ın büyük boyutluğu” özelliği taşımaktaydı ve bu da geçmişte Reyter'in İran'a sunduğu imtiyazları hatırlatmaktadır.

United Press gazetesinin haberlerine göre Chester Türk hükümetinden şu imtiyazları aldı: 1) 2.700 millik demiryolununDoğu Anadolu'da ve Mezopotamya'da yapılması. Projesi yapılan hattın birisi Karadeniz'i (Samsun) Akdeniz ile (Yumurtalık) birleştirmelidir. Ötesi ise uzunluğuna Ankara'dan Sivas, Erzurum - Bayezid, kollarıyla kuzeye - Trabzon, güneye - Elâzığ, Diyarbakır, Bitlis üzerinden Musul'a kadar uzanacaktır. 2) 20 mil. hattında her iki yandan madeni zenginlikler hattı yapılacaktır. Eğer toplam demiryolu uzunluğunu yabancılaştırma hattına çarparsak Amerikan sermayesi tarafından tekelli bir şekilde

sömürülecek büyük bir yüz ölçümü oluştuğunu görürüz. 3) aynı hat üzerinde hidrolik santralin kullanacak. 4. Hat yolunun oraya kadar yapılacağından dolayı Musul petrol kaynaklarını sömürecek. 5. Samsun'da ve Yumurtalık'ta limanlar kurulacaktır. 6. Ankara'yı modern bir başkent şehrine dönüştürebilmek için yeniden düzenlenecekti.

9 Nisan 1923 tarihli oturumunda TBMM (“evet” oy sayısı-185, “hayır” oy sayısı ise-21) tarafından onaylanan bu imtiyaz sözleşmesi Fransa’da ve İngiltere’de olumsuz karşılandı.

Dış İşleri Bakanı tarafından yayımlanan resmi bildiri İngiltere’nin Chester imtiyazlarına karşı gelmediği belirtilmişti. İngiliz emperyalistlerini yalnız bir madde bozmuştu o da Amerikanlar tarafından elde edilen Musul kaynaklarını sömürme hakkıydı. Bir İngiliz siyasetçisinin eleştirisine göre bu madde “New York’un şehir başının herhangi birisine Londra caddesini hediye etmiş olmasına” eşittir. Fakat gördüğümüz gibi Musul meselesi o kadar karmaşıktı ki anlaşmazlık konusu olamazdı.

İngiliz iş adamı çevresi ise Chester imtiyazlarını büyük bir ilgiyle karşıladılar. Ünlü Lesly Urquhart derhal Chester ile İngiliz sermayesinin imtiyaz sözleşmesine katılımı üzerine görüşmelere başladı. Bu İngiliz-Amerikan ortaklığın özelliği Lesly Urquhart’ın “Türkiye’nin ekonomik gelişimi için Şirketi”(Corporation for the Economie Developpement of Turkey) kurmuş olmasıydı. Bu şirketin amacı Ergani bakırın kopyasının işletilmesi, demiryolların yapılması, hidrolik ve elektrik tesisin kurulması olmuştu. Bu şirketinin arkasında London grubu Osmanlı Bankası, Mexican Railway vs. gibi büyük finansal şirketler duruyordu.

Fransa'da ise pek doğaldır ki Chester imtiyazları öfkeyle ve protesto ile karşılandı. Belliydi ki imtiyazların başarılı olması takdirde Fransa’nın Doğu’dakibu finans-ekonomik tekeli kesin olarak zedelenmiş olacaktı.

Gayet doğaldır ki Fransa imtiyazların kaldırılması için kararlı adımlar atmaya girişti. General Pelle Fransız hükümeti adından Chester imtiyazlarını resmi olarak protesto etti.

Fransız basını daha önce belirttiğimiz gibi Türkleri karalamaktadır.Doğu’da gücün saygı görmesi defalarca vurgulanıyordu. A. J. Pertinaks (“Matin’de”)“Fransızların Ankara’dan korkmadığını ve savaşa hazır olduğunu göstermesi gerektiğini” vurguladı (4 Mayıs).

Yine Chester imtiyazları ile bağlantılı olarak ABD’nin Orta Doğu’daki politikası radikal bil değişime uğradı.Lozan Konferansı’nın aradan sonraki hemen birinci oturumunda ABD temsilcisi Joseph C. Grew “Amerikan hükümetinin adından yetkili olarak katılacağını ve Amerika’nın Türkiye’deki menfaatini savunacağını”sansasyonel bir şekilde açıkladı.

Gördüğümüz gibi Orta Doğu Sorunu, artık büyük bir öneme sahip olan yeni faktör ile yani Amerika’nın siyasi ve finans-ekonomik açıdan iştirak etmesi daha da zorlaştı.

Rusya'nın Lozan Konferansı'nın ikinci oturuma katılması üzerine kısaca değinirsek bilindiği gibi İtilaf Devletleri Rusya Dışişleri Halk Komiserliği'nin ve Türk heyetinin ısrar etmelerine rağmen Rusya-Ukrayna-Gürcistan delegasyonun konferansa sokmadılar. Tov. Vorovskoy'un acı verici ölümü Rusya-Ukrayna-Gürcistan delegasyonun Lozan Konferansından zorlu çekildiğini ispat etti.

Lozan'da Avrupa diplomasinin altı ay yerinde sayması sonunda antlaşmanın imzalanmasıyla tamamlandı. Bu antlaşma Ruhr'da vs. yerlerde Büyük Güçlerin emperyalist çelişkilerini iyi kullanan şüphesiz Türk diplomasinin bir başarısıydı. Fransa, Türkiye'nin devlet borcunun faizlerini altın yerine kâğıt frankla ödemesini kabul etmek zorunda kaldı. Türk lirası ve Fransız frankı düşüşe uğradığından dolayı bu borç itfa sistemi Türkiye için savaş öncesinden 7 kat düşecekti. İngiltere de büyük bir kâbusa uğradı, anlaşıldığına göre tamamen Musul'dan elini çekmek zorunda kaldı.

Barış antlaşması yapılmak üzereyken Büyük Güçler Boğazlar sözleşmesini imzalamaya Rusya'ya (17 Temmuz 1923) müracaat ettiler. Sovyet hükümeti sözleşmeden tatmin olmamasına rağmen iki maddesini önemseyerek bu sözleşmeyi imzalamayı kabul etti. 1. Orta Doğu Sorununu anlaşıldığına göre çözüp ortadan kaldırmak isteği. 2. sözleşmenin hayata geçirmesi sırasında "Sovyet Cumhuriyetlerin güvenlik açısından muhafaza edilmesi" niyeti (19 Temmuz 1923 tarihli G.V. Çiçerin'in bildirisi). Fakat Büyük Güçlerle Doğu'da ortaklık etmede Sovyet hükümeti bazı çekinceler koydu. Öncelikle sözleşmeye gelecekte değişiklik getirmehakkını vurguladı; dahası eğer antlaşma pratikte Sovyet Cumhuriyetlerinin ticari ve dünyadaki sulh düzenini yeterince garanti edilmemiş olduğunu gösterirse Sovyet Cumhuriyetler sözleşmenin kaldırılmasını gündeme getirmek zorunda kalacaklarını Sovyet Cumhuriyetler adından kesin bir şekilde vurguladı.

Barış antlaşması sırasında tüm bu zorluklar bir kez çürütülemez şu gerçeği kanıtlamaktadır:

Sovyet Rusya'sının katılmamasıyla emperyalist güçler hangi ölçüde şiddete ve zalimliğe başvursalar da yine Orta Doğu Sorununu çözemelerdi. Öte yandan yeniden doğan Türkiye'nin, hücum etmeye devam eden dünya emperyalizmden kurtuluşu bütün Büyük Güçlerden hiçbir saldırgan plan gütmeyen ve bütün köleleştirilen Doğu halklarına yardım etmeye can atan tek bir olan Sovyet Rusya'sıyla müttefiklik ve dostluk içinde olmaktadır.

5.2. “İstoriya Revolutsii v Turtsii” Eserin Kaynakçası

Библиография

Для периода до мировой войны автор ограничился перечислением лишь важнейших источников и пособий. Для эпохи национально-освободительного движения (1918-1923 г.г.) автором указана почти вся доступная ему литература, в том числе и статейная .

Танзимат. Конституционное движение.

- 1) E. Engelhardt. La Turquie et le Tanzimat. P. 1882. I-II v.v.
- 2) Miller. The Ottoman Empire. 1913.
- 3) Ali Haydar Midhat Bey. The Life Of Midhat Pasha. L. 1903.
- 4) R. Pinon. L'Europe et L'Empire Ottoman.
- 5) П. Милюков. Балканский кризис и политика А. П. Извольского. П. 1910, гл. II. “История Турецкой конституции”.
- 6) В. Гордлевский. Очерки по новой османской литературе. М. 1912.
- 7) M. Ubicini. La Constitution Ottomane. 1877.

Младотурецкая эпоха.

- 1) А. Мандельштам. Младотурецкая держава. М. 1915.
- 2) П. Милюков. Уп. Соч. В конце книги хорошая биография.
- 3) M. Hartmann. Unpolitische Briefe aus der Türkei. (Der İslamische Orient V. III. 1910).
- 4) Турецкий Сборник (под ред. Г. Бикермана. Статьи: В. Водовозова, А. Кауфмана, Г. Бикермана и др.). П. 1909.
- 5) V. Berard. La revolution turque. P. 1909.
- 6) C. Vuxton. Turkey in Revolution.
- 7) А. Тыркова. Старая Турция и младотурки. П. 1916.
- 8) В. Кряжин. Политические партии в Турции. Журн. “Новый Восток”. № 3. 1923 г.
- 9) Miller. Уп. Соч. В конце книги подробная библиография по Ближне-Восточному вопросу, особенно по Балканам.
- 10) И. Гешов. Балканский союз. П. 1915.
- 11) В. Кряжин. Арабский Восток. Сборник статей по Востоку под ред. Султан Заде. Изд. “Новая Москва”. М. 1923 г. Там же библиография по арабскому вопросу.

12) М. Павлович (М. Вельтман). Империализм и борьба за великие ж. д. и морские пути будущего. 3 изд. М. 1922. Т. I. – Багдадская ж.д.

13) J. Lepsuis. Les Massacres d'Armenie. P. 1919.

14) R. Pinon. L'Europe et la Jeune Turquie. P. 1911.

Национально-освободительное движение.

1) Серия брошюр издания Historica section of Foreign Office: Mesopotamia, Arabia, Armenia and Kurdistan, Turkey in Europe.

2) М. Павлович (М. Вельтман). Революционная Турция. М. 1921.

3) В. Кряжин. Национально-освободительное движение на Ближнем Востоке. М. 1923., т. I. Сирия и Палестина, Киликия, Месопотамия, Египет.

4) Е. Адамов. Европейские державы и Греция в эпоху мировой войны. (Секр. Матер. Б. Минист. Иностр. Дел). М. 1922.

5) В. Кряжин. Политические партии в Турции. Ч. II-ая “Националисты”. “Новый Восток”. М. 1923. № 3.

6) Его – же. Борьба за проливы. “Новый Восток”. № 2.

7) М. Павлович. Лозаннская конференция. “Новый Восток”. № 3.

8) А. Сперанский. Турецкий вопрос на международных конференциях после мировой войны. “Новый Восток”. № 2.

9) К. Юст. Анатолийская печать. Т. 1922.

10) Арслан. Современная Турция. М. 1923.

11) La Turquie devant le Tribunal Mondiale. Publ. du Congres National. C. 1919.

12) M. Pernot. La question turque. P. 1923.

13) Х. Раковский, М. Рафаил. Ближневосточный вопрос. Харьк. 1923.

14) G. La Chesnais. Les peuples de la Transcaucasie pendant la Guerre et devant la paix. P. 1921.

15) Статьи и заметки в журналах Вестник Наркоминдела, Жизнь национальностей, Новый Восток, L'Asia française, Revue du Monde Musulman, Near East, Der neue Orient и др.

SONUÇ

Sonuç olarak Rusya’da çok erken bir dönemde 1920’li yıllardan başlanarak bir “Türk İnkılâbı Tarihi” yazarlığının şarkiyatçılar arasında başladığını görüyoruz. Bu alanda kaleme alınan eserlerin Tanzimat, Abdülhamit dönemi, anayasalcı meşrutî hareketler, İttihat ve Terakki, Osmanlı’nın çöküşü ve Türk Milli Bağımsızlık savaşı yani Milli Mücadele ve daha sonrasında devrimleri takip eden bir kurgu içerisinde olduğu ve bütün bu tarihsel aşamaların dönemin Rusya’daki ideolojik tarih yazım çerçevesinde kaleme alındığını ifade edebiliriz.

Ekim İhtilali öncesi Büyük Petro’nun kapsamlı genel (ülke çapında) ilmi, kültürel ve eğitim reformu neticesi ve diğer yıllarda devamı olarak kurulan Kunstkamera, Asya Müzesi, Rusya Bilimler Akademisi, Petersburg Üniversitesindeki Doğu Diller Fakültesi, Arkeoloji Cemiyeti ve Etnografya Cemiyeti vs. oryantal merkezleri Rus Oryantalizminin gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır.

Bolşevik İhtilali sonrası Rusya’daki yeni iktidar kendi ideolojisi doğrultusunda yeni bir tarihçilik yaratma yönünde önemli adımlar atmıştır. Petersburg Okulu Çarlık Rusya’sında oryantalizmin merkezi olup Bolşevik İhtilali sonrası da öncülüğünü sürdürmüştü. Ayrıca Bolşevik İhtilali sonrası yeni iktidarın kendi ideolojisi doğrultusunda Şarkiyatçılığı inşa etmesine rağmen Petersburg Okulu Çarlık Rusya oryantalizminin Doğu’nun Eski Çağ ve Orta Çağ tarihini inceleme ve özellikle lengüistik araştırma yöntem geleneğini devam ettirmiştir.

Erken Dönemi Sovyettarihçiliğinde çıkan makalelere ve çalışmalara bakıldığında Bolşevik İhtilalin “Türk İnkılâbın gidişatını etkilemesi”, “Türk toplumun sınıfsal mücadelesi”, “Türk halkının yabancı işgallere direnişi” gibi konular incelendiği anlaşılmaktadır.

Ekim İhtilalinden sonra Rusya’da meydana gelen siyasi gelişmeler neticesinde Tarih ilminde de önemli değişimler yaşandı. Zira diğer bilim dallarında olduğu gibi bu alanda da özellikle Marksist metodoloji temel olarak alındı ve kaleme alınan eserler bu türün ilk örnekleri olmaya başladı. Bu durum Türkiye tarihi yazıcılığında da kendini gösterdi. Türk tarihi yazımı bu dönemde Marksist prensipler dikkate alınarak yazılmaya başlandı. Ekim İhtilalinden kısa bir süre sonra özellikle “Türk İnkılâbı” yazımının örneklerini görüyoruz. Burada şunu belirtmek gerekir ki Bu dönem tarih yazıcılığının belli bir ideolojik bakış açısı ile kaleme alınmaya başlanması ile özellikle bu kalıplara uymayan tarihi olaylar ve evreler ona uydurulmaya çalışılması ve Marksist terminolojinin (Burjuva, sınıf, köylülük, proletarya, milli burjuva vs.) kullanılması en dikkat çekici ayırıcı unsurlarıdır. Türk İnkılâbı tarihi yazımı

da bir istisna teşkil etmemiş ve bu bakış açısı ile kaleme alınarak bu kalıplar ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu dönem tarihçileri çalışmaları, daha ziyade ciddi bir araştırmacının habercisi olmaktan ziyade bir gazetecinin yeteneğini göstermiştir. Bu çalışmalar daha ziyade Parti ile kitleler arasında yürütülen kültürel ve propaganda çalışmalarında önemli bir yere sahipti. Bu anlamda Gurko Kryajin de bir tarihçi olarak bu popülizmden kurtulamamıştır.

Bu tez çalışmasında tercüme edilen ve analiz edilen Eserde kullanılan dil ve üslup, önceki bölümlerde anlatıldığı üzere Erken Sovyet tarihçiliğinin bu çerçevede Şarkiyatçılığının dönemin siyasi konjonktürüne uygun olarak ideolojik bir yaklaşımla oluşturulmuştur. Söz konusu eser böyle bir tür tarih yazımı için güzel bir örneği teşkil etmektedir. Nitekim Bolşeviklerin ideolojisi olan Marksizm fikri tarih yazımına yansımaları çok erken bir evrede kendini göstermiş ve 1923 de yazılan bu eserde de vücut bulmuştur. Zira eserde kullanılan popüler bir dilin yanında kullanılan Marksist-Leninist terminoloji (Örğ: Burjuva, proletarya, İşçi sınıfı, köylü sınıfı, İç sınıfsal mücadele vb.) eserde yaygın bir kullanım sahası bulmuştur. Ayrıca söz konusu ideolojinin Tarih anlayışını konulara bakış, analiz ve tahlilinde kendini göstermektedir. Zira eserde iktisadi, toplumsal sınıflar mücadelesi ihtilal ve sınıfsal diyalektiğin Türk inkılâbının tarihsel olaylarının açıklanmasında temel edinildiğini açık bir şekilde görmekteyiz. Bu Marksist tarih yazımı daha sonraki yıllarda da Sovyet tarihçiliğinde devam edecektir.

Eserde dönemin tarih yazıcılığının temel ideolojisi olan Marksist kavramlar sıkça kullanılmakta ve bu ideoloji doğrultusunda analizler yapılmaktadır. Yazar bilimsel olmayan popülist, gazete dili ve hatta aşağılayıcı birçok sıfat terim ve kavram kullanmaktadır. Ayrıca yazar Türk tarih yazıcılığının alışık olmadığı ve gerçekte de uyuşmayan kavramlar da kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, T. (2013). “WITTEK Paul”, *İslam Ansiklopedisi*. MEB, İstanbul, XLIII, 163-164.
- Aralov, S. İ. (1960). *Vospominania Sovetskogo Diplomata*. İzdatelstvo İnstituta Mejdunarodnih Otnoşeniy, Moskva.
- Astahov, G. (1926). *Ot Sultanata k Demokratiçeskoj Turtsii: Oçerki iz İstorii Kemalizma*. Gosudarstvennoye İzdatelstvo, Moskva, Leningrad.
- Ataöv, T. (2004). “Sovyetler Birliği’nde Türkoloji Çalışmaları”. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkoloji Sayısı(2): 90-107.
- Barannikov, A. P. (1940). “Oçeredniye Zadaçi Sovetskogo Vostokovedeniya”. *Sovetskoye Vostokovedeniye*, 0 (0): 5-15.
- Bartold, V. V. (1911). *İstoria İzuçeniya Vostoka v Evrope i v Rossii (Lektsii)*. Tipografia M.M. Stasuleviça, S. Peterburg.
- Bashanov, M. (2013). *Türkiye’de Ermeni Meselesi (Rus Genelkurmay Başkanlığı Belgeleri)*. (Çev. İ. Kemaloğlu), TTK, Ankara.
- Baziyants, A. (1983). “İz İstorii Sovetskogo Vosotokovedeniya v 1917-1922 gg”. A. Baziyants (Ed.), *Stanovleniye Sovetskogo Vostokovedeniya*. Nauka, Moskva, 29-85.
- Bertels, D. E. (1972). “Vvedenie”. D. E. Bertels (Ed.), *Aziyatskiy Muzey-Leningradskoye Otdeleniye İnstituta Vostokovedeniya AN SSSR*. Nauka, Moskva, 5-80.
- Butaev, İ. (1925). *Natsionalnaya Revolutsia na Vostoke: Problema Turtsii*. Raboçee İzdatelstvo Priboy, Leningrad.
- Çiçek, K. (2005). *Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Doğan, ř. (2007). *Rus Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu’daki Ermeni Faaliyetleri (1914–1918)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. KSÜ, Kahramanmaraş.
- Doğan, ř. (2013). “Rusya’da Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Rusça Yayımlanmış Türkiye Bibliyografyaları”. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 173-194.
- Doğan, ř. (2013). “Ünlü Rus Yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy’un Kızı Aleksandra Lvovna Tolstaya’nın Hatıratında Ermenilerin 1915 Van İsyanı”. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13): 127-140.
- Doklad Podgotovlen v Ramkah Proekta RGNF (2008). *Mongolovedeniye: ot Aziatskokogo Muzeya do İnstituta Vostoçnih Rukopisey (Rapor No: 06-040-91842a /G)*. RGNF.
- Gasratian, M., Oreşkova, S. ve Petrosian, Y. (1983). *Oçerki İstorii Turtsii*. Nauka, Moskva.

- Godes, M. (1928). *ÇoTakoe Kommunistiçeskiy Put i Vozmojen li on v Kitae?* Raboçee İzdatelstvo Priboy, Leningrad.
- Goldobin, A.M., Jeltyakov A.D. ve Stroeve L. V. (1960). “Kafedra İstorii Stran Blijnego Vostoka”. *Uçeniye Zapiski LGU*, 296(13): 143-160.
- Golovin, V. (1864). “S Prilojeniyem Kartı Yevropeyskoy Turtsii”. *Etnografiçeskiy Sbornik, İzdavaemy İmperatorskim Russkim Geografiçeskim Obşestvom*, 1(4): 1-46.
- Gordlevski, V.A. (1968). *İzbranniye Soçinenia, Etnografia, İstoria Vostokovedenia, Retsenzii*. Nauka, Moskva.
- Gorodetskiy, B. M. (1908). *Sistematıçeskiy Ukazatel Soderjania İstoriçeskogo Vestnika (1880-1904)*. Tipografia A.S. Suvorina, S.-Peterburg.
- Gurko Kryajin, V. A. (1925). *Blijniy Vostok i Derjavi*. NAV, Moskva.
- GurkoKryajin, V. M. (1927). “P. Pavloviç Kak İstoriç”. *İstoriç-Marksist*, 5(Sayı sı verilmemiştir): 147-153.
- Gurko-Kryajin, V.A. (1926). “Albania”. *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Aksionernoye Obşestvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva, II, 128-134.
- Gurko-Kryajin, V.A. (1926). “Yanıçarı”. *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Aksionernoye Obşestvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva, LXV, 554–556.
- Gurko-Kryajin, V.A. (1929). “Gedjaz”. *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Aksionernoye Obşestvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva, XIV, 832-834.
- Gurko-Kryajin, V.A. (1929). “Vostokovedeniye”. *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Aksionernoye Obşestvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva, XIII, 289-293.
- Gürün, K. (1988). *Ermeni Dosyası*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Halaçoğlu, (2004). *Ermeni Tehciri*. BKY, İstanbul.
- Heyfets, A. (1957). “Vliyanie Velikoy Oktiabrskoy Sotsialistiçeskoı Revolyutsii na Ugnetteniye Narodı Vostoka”. A. Guber (Ed.), *Velikiy Oktyabr i Narodı Vostoka (1917-1957)*. İVL, Moskva, 10-93.
- İlter, E. (1999). *Ermeni ve Rus Mezalimi (1914–1916)*. Ankara.
- Jeltyakov, A. D. (1970). “İzuçeniye İstorii, Ekonomiki i Kulturu Turtsii v Leningrade za 50 Let (1917-1967)”. A. N. Kononov (Ed.), *Turkologiçeskiy Sbornik*. Nauka, Moskva, 176-192.
- Jeltyakov, A. D. (1984). “İzuçeniye Kulturu Turtsii v Rossii i SSSR”. A. N. Kononov (Ed.), *Turkologiçeskiy Sbornik*. Nauka, Moskva, 88-110.
- Jukov, M. (1962). “Gurko Kryajin”. *Sovetskaya İstoriçeskaya Entsoklopediya*. Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva, IV, 898.

- Juravleva, V. P. (2003). *Vostokoved Vladimir Aleksandroviç Gurko- Kryajin, 1887-1931: Bibliografiçeskiy Ukazatel*. RAN İNİON, Moskva.
- Karacakaya, R. (2005). *Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi (1908-1923)*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Karacakaya, R. (2016). *Ermenilere Yönelik Ermeni Terörü*. İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Kıçanov, Y. İ. (2003). “Sobraniye Pamiyatnikov Vostoçnoy Pismennosti v Sankt-Peterburgskom Filiale İnstituta Vostokovedeniya RAN”, *Sokrovişa Akademiçeskih sobraniy Sankt-Peterburga*. . A. Petrosyan ve E. A. İvanova (drl.). Nauka, Sankt-Peterburg.
- Kim, G. F. ve Şastiko P. M. (ed.). (1990). *İstoria Oteçestvennogo Vostokovedenia do Seredinı XIX Veka*. Nauka, Moskva.
- Kireev, N. (2007). *İstoria Turtsii XX vek*. İV RAN, Moskva.
- Kisliakov, V. N. (2012). “Radlovskiy Krujok Pri MAE RAN (1918-1930)”. . K. Çistov (Ed.), *Radlovskiy Sbornik: Nauçniye İssledovania i Muzeynie Proekti MAE RAN v 2011 g*. MAE RAN, SPb, 3-5.
- Komisyon. (2003). *Ermeni Komitelerinin Amaçları ve İhtilâl Hareketleri (Meşrutiyetin İlanından Önce ve Sonra)*. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kononov, A. N. (1960). “Vostoçniy Fakultet v Leningradskom Universitete”. *Uçeniye Zapiski LGU*, 296(13): 3-31.
- Kononov, A. N. (1970). “Turkskoye Yazıkoznaniye V Leningrade (1917-1967)”. A. N. Kononov (Ed.), *Turkologiçeskiy sbornik*. Nauka, Moskva, 5-29.
- Krımskoy, A. Y. ve Minorskiy, V. O. (1903). “Oçerki iz İstorii Orientalistiki v XVI i XVII Veke.” *Drevnosti Vostoçnia, Trudi Vostoçnoy Kommissii İmperatorskogo Moskovskogo Arheologiçeskogo Obşestva*, 2(3): 200-226.
- Kryajin, G. (1926). “Armyanskiy Vopros”. *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. Aksionernoye Obşestvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva, III, 434-440.
- Kryajin, G. (1926). *Abhaziya*. NAV, Moskva.
- Kryajin, V. (1919) *Vestnik Jizni. İtogi Politiki, Obşestvennosti, Nauki, Literaturı, İskusstva*, 3(Sayı sı verilmemiştir): 8-11.
- Kryajin, V. A. (1923). “Politıçeskiye Gruppirovki v Turtsii”. *Noviy Vostok*, 4(Sayı sı verilmemiştir): 35-66.
- Kryajin, V. A. (1923). “Razdel Turtsii vo Vremya Mirovoy Voynı”. *Noviy Vostok*, 4(Sayı sı verilmemiştir): 49-57.

- Kurdoyev, K.K. (1972). "Kurdovedeniye". D.E. Bertels (Ed.), *Aziyatskiy Muzei-Leningradskoye Otdeleniye İnstituta Vostokovedeniya AN SSSR*. Nauka, Moskva, 386-399.
- Kuznetsova, N.A. ve Kulagina, L. M. (1970). *İz İstorii Sovetskogo Vostokovedenia 1917-1967*. Nauka, Moskva.
- Li, A. ve Oreşkova S. F. (2009). *Turkologia i Ee Mesto v Akademicheskom Vostokovedenii Moskvi*. Sektor Turtsii İnstituta Vostokovedeniya RAN, Moskva.
- Liaislan, Ş. (2005). *Soviet Studies on Turkey, 1917-1991: Institutional History and Analytical Perspectives*. Submitted to The Atatürk İstitute for Modern Turkish History in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts, Boğaziçi University, İstanbul.
- Lunin, B. V. (1983). "Vostokovedeniye v Respublikah Sredney Azii Posle Velikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskey Revolyutsii". A. Bazilyants (Ed.), *Stanovleniye Sovetskogo Vostokovedenia*. Nauka, Moskva, 85-131.
- Mamet, L. (1930). "Otrajenie Marksizma v Burjuaznom Vostokovedenii". *İstoriç-Marksist*, 17(Sayı 1 verilmemiştir): 69-96.
- McCarthy, J. (2012). *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı: 1821-1922*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Muratova, V.D. (1933). *Periodika po Literature i İskusstvu za Godı Revolyutsii 1917-1932*. İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Leningrad.
- Novakoza, M.M. (1968). *Knigi Glavnoy Redaktsii Vostoçnoy Literaturı İzdatelstva "Nauk" 1957-1966: Annotirovanniy Katalog*. Nauka, Moskva.
- Pavloviç, M. P. (1926). "Kulturniye Dostijeniya Turko-Tatarskih Narodnostey so Vremeni Oktyabrskoy Revolyutsii". *Perviy Vsesoyuzniy Turkologiçeskiy S'yezd*. 26 Fevralia-5 Marta 1926, Baku, 477-498.
- Pıpin, A. N. (1878). "Bolgaria i Bolgarı Pered Voynoyu". *Vestnik Yevropı*, 2 (0): 699.
- Sakarya, İ. vd., (1992). *Belgelerle Ermeni Sorunu*. T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askerî Tarih Yayınları, Ankara.
- Şamsutdinov, A. (1957). "Oktyabrskaya Revolyutsiya i Natsionalno-Osvoboditelnoe Dvijenie v Turtsii (1919-1922)". A. Guber (Ed.), *Velikiy Oktyabr i Narodı Vostoka (1917-1957)*. İVL, Moskva, 384-408.
- Şimşir, B. N. (1989-1990). *British Documents on Armenians. I-IV*, TTK, Ankara.
- Smirnov, V. D. (1873). *Kuçibey Gömürçinskiy i Drugiye Osmanskiye Pisateli XVII veka o Priçinah Upadka Turtsii*. Tip. V. Demakova, S. Peterburg.

- Sonyel, S. R. (2014). *İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk–Ermeni Olayları (Temmuz 1908–Aralık 1909)*. TTK, Ankara.
- Stasuleviç, M. (1880). “V Parije”. *Vestnik Yevropı*, 84(0): 577.
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. (2015). “Milli Egemenlik Belgeleri”. TBMM Basımevi, Ankara.
- Uras, E. (1950). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Ankara, 1950.
- V, K. (1918). *Vestnik Jizni. İtogi Politiki, Obşestvennosti, Nauki, Literaturı, İskusstva*, 1(Sayı 1 verilmemiştir): 96-98.
- Valibek, V. (1966). *Gosudarstvenny Kapitalizm v Turtsii*. Nauka, Moskva.
- Varlakova, N. A. (1990). “Vostoçnoye Otdeleniye Russkogo Arheologičeskogo Obşestva i Yego Sostav (1851-1923)”. *XXIII Godičnaya Nauçnaya Sessiya LO İV AN SSSR: Materialı po İstorii Oteçestvennogo Vostokovedeniya*. Çast III, Moskva, 231-243.
- Vasilyeva, O. V. (1986). “Turetskiye Rukopisi v Fondah Gosudarstvennoy Publiçnoy Biblioteki İm. M. Y. Saltıkova-Şedrinda”. A. N. Kononov (Ed.), *Turcologica*. Nauka, Leningrad, 57-64.
- Veselovski, V.S. (1865). *İstoriçeskoye Obozreniye Trudov Akademii Nauk na Polzu Rossii (v Proşlom i Tekuşem Stoletii)*. V Tipografii İmperatorskoy Akademii Nauk, S. Peterburg.
- Yartseva, V. N. (1996). *Yazıki Mira: Türkskiye Yazıki*. İnstitut Yazıkoznania RAN, Moskva.
- Zaytsev, İ. V. ve Oreşkova, S. F. (2010). *Osmanskiy Mir i Osmanistika, Sbornik Statey k Stoletiyu so Dnya Rojdenia A. S. Tveritinovoy (1910-1973)*. İV RAN, Moskva.

İnternet Kaynakları

- Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopedia., “Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopedia”. https://bigenc.ru/domestic_history/text/1876739 (erişim tarihi: 20.09.2018).
- Kazarina, T., “İstoria TASS”. <https://tass.ru/spec/tass-history> (erişim tarihi: 25.09.2018).
- Yayınlar., “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları”. <http://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx> (erişim tarihi: 25.02.2019).

EK 1 –GURKOKRYAJİN (JURAVLEVA, 2003: 4. ALINMIŞTIR).

ЕК 3 - "İSTORIYA REVOLUTSİİ V TURTSİİ" ESERİN KAPAĞI.
РЕВОЛЮЦИОННЫЕ ДВИЖЕНИЯ.

Под ред. проф. И. Н. Бороздина

В. А. ГУРКО-КРЯЖИН

ИСТОРИЯ РЕВОЛЮЦИИ В ТУРЦИИ

С иллюстрациями и картами

Издание Т-ва «МИР»

Москва 1973

ЕК 4 - MİTHAT PAŞA: 13.

Мидхад паша.

ЕК 5 - ENVER PAŞA: 29.

Энвер бей.

EK 6 - MUSTAFA KEMAL: 98.

Мустафа Кемаль.

7*

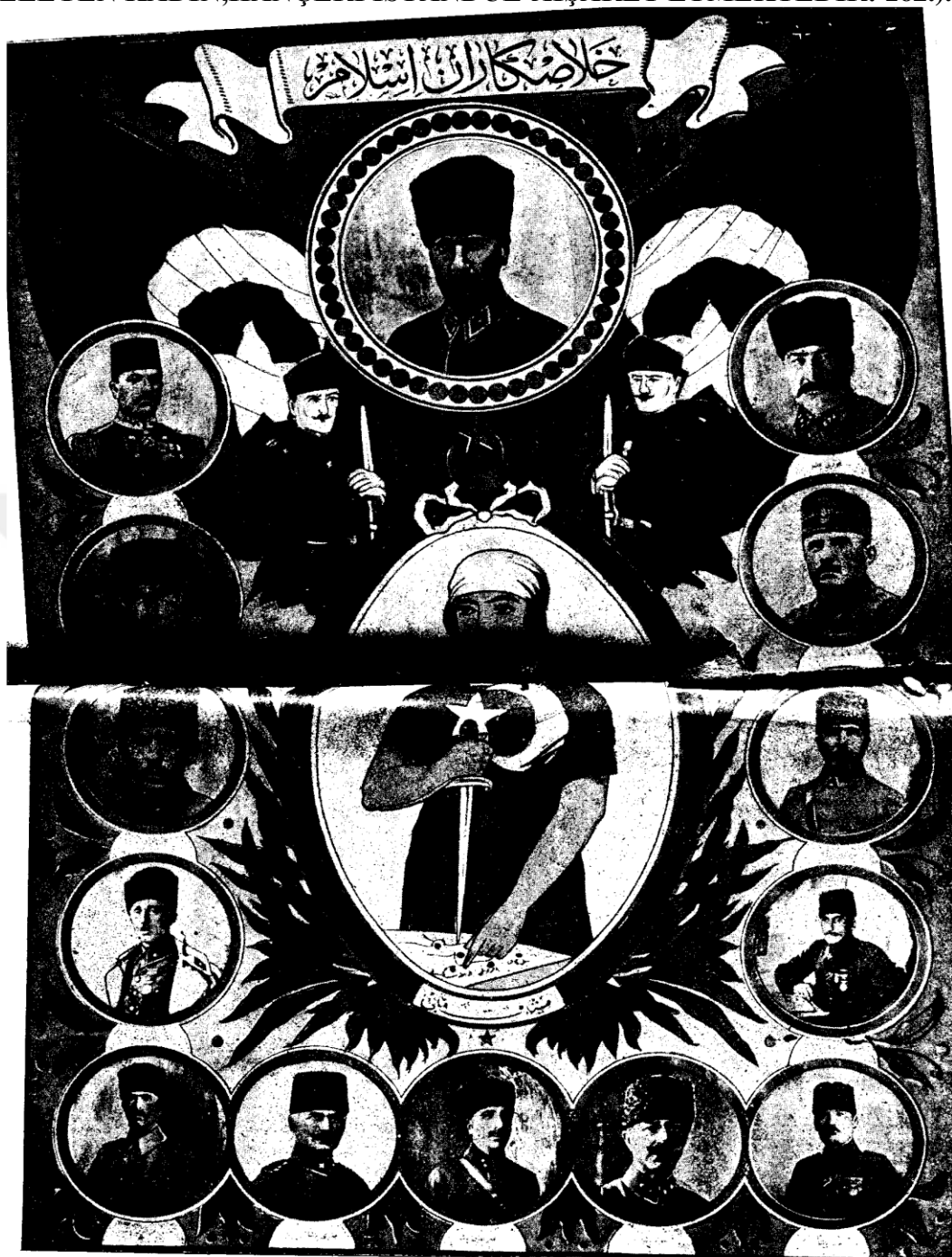
EK 7 - TBMM DİVANI M. KEMAL İLE BİRLİKTE: 121.

Президиум В. Н. С. Т. с М. Кемалем.

EK 8 - SAKARYA MEYDAN SAVAŞI (TÜRK AFİŞİ: 146.).

Битва на р. Сакарии (турецкий плакат).

EK 9 - MİLLİYETÇİLERİN LİDERLERİ (TÜRK AFİŞİ, ORTADA TÜRKİYE'Yİ SİMGELEYEN KADIN, HANÇERİ İSTANDUL'AİŞARET ETMEKTEDİR: 162.).

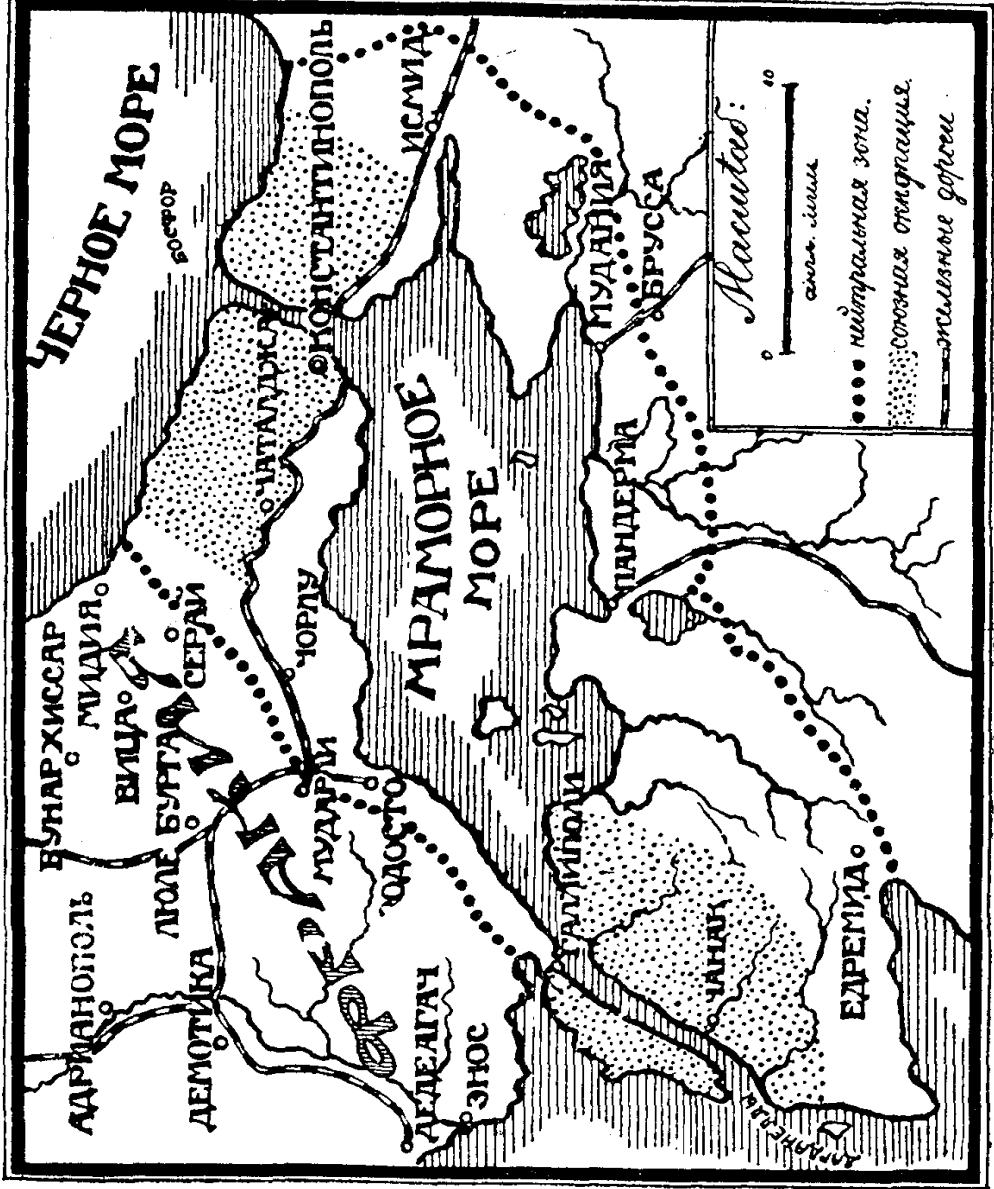

Божди националистов (турецкий плакат, по середине женщина, олицетворяющая Турцию указывает кинжалом на Константинополь).

ЕК 11 - БОĞAZLARVE DOĞU TRAKYA: 179.

ПРОЛИВЫ И ВОСТОЧНАЯ ФРАКИЯ

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Mushfig MAMEDZADE
Doğum Yeri - Tarihi	Azerbaycan – 10.06.1993.
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Gymnasium №3
Lisans Diploması	Sankt-Peterburg Devlet Üniversitesi Tarih Enstitüsü, Tarih Bölümü, Sankt-Peterburg
Yabancı Dil / Diller	Rusça
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Etnografik, Arşivcilik, Müzecilik, Pedagojik
E-Posta	mamedzade.mushfig@mail.ru